

DÖVLƏT TORPAQ VƏ
XƏRİTƏÇƏKMƏ KOMİTƏSİ

MİLLİ ELMLƏR
AKADEMİYASI

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

EKOLOJİ ATLAS

BAKİ KARTOQRAFİYA FABRİKİ

BAKİ 2009

Atlası tərtib edənlər:

Q.Ş. Məmmədov, M.Y. Xəlilov, S.Z. Məmmədova

Elmi-redaksiya heyəti:

Q.Ş. Məmmədov, M.A. Musayev, A.A. Əlizadə, R.M. Məmmədov,
M.P. Babayev, S.H. Musayev, R.Ə. Əliyeva, M.Y. Xəlilov,
S.Z. Məmmədova, M.A. Müseyibov, V.Ə. Əfəndiyev, S.R. Hacıyeva,
A.C. Həşimov, A.H. Babayev, Ş.Y. Göyçaylı

Elmi redaktor:

Azərbaycan Respublikası MEA-nın akademiki B.Ə. Budaqov

Məsul redaktor: İ.V. Konovalova

Redaktor: H.Ə. Qafarova

Azərbaycan Respublikası Dövlət Torpaq və
Xəritəçəkmə Komitəsinin Bakı Kartografiya
Fabrikində hazırlanmış və çap olunmuşdur
Tirajı 1 000 nüsxə Sifariş №15

Texniki redaktor: N.N. Nuhiyeva
Qiyməti - müqavilə ilə
Bakı, Atatürk prospekti, 70
Tel.: 562-88-21, 561-90-04

 © Bakı Kartografiya Fabriki. 2009-cu il

Атлас составили:

Г.Ш. Мамедов, М.Ю. Халилов, С.З. Мамедова

Научно-редакционная коллегия:

Г.Ш. Мамедов, М.А. Мусаев, А.А. Ализаде, Р.М. Мамедов,
М.П. Бабасев, С.Г. Мусаев, Р.А. Алиева, М.Ю. Халилов,
С.З. Мамедова, М.А. Мусейбов, В.А. Эфендиев, С.Р. Гаджисва,
А.Д. Гашимов, А.Г. Бабасев, Ш.Ю. Геокчайлы

Научный редактор:

Академик НАН Азербайджанской Республики Б.А. Будагов

Ответственный редактор: И.В. Конавалова

Редактор: Г.А. Гафарова

Подготовлено к печати и издано Бакинской
Картографической Фабрикой Государственного
Комитета по Земле и Картографии
Азербайджанской Республики
Тираж 1 000 экз. Заказ №15

Технический редактор: Н.Н. Нухиева
Цена договорная
Баку, просп. Атаюрта, 70
тел.: 562-88-21, 561-90-04

 © Бакинская Картографическая Фабрика. 2009 г.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КОМИТЕТ ПО
ЗЕМЛЕ И КАРТОГРАФИИ

НАЦИОНАЛЬНАЯ
АКАДЕМИЯ НАУК

АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ РЕСПУБЛИКА

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ АТЛАС

БАКИНСКАЯ КАРТОГРАФИЧЕСКАЯ ФАБРИКА

БАКУ 2009

Mündəricat	5
<i>Содержание</i>	
Müqəddimə	8
<i>Предисловие</i>	
Ekoloji sistemlərin kosmosla qarşılıqlı təsiri. Yer-kosmos—vahid ekosistem.....	11
<i>Космическое взаимодействие экологических систем.Единая экосистема—Земля-космос</i>	
Dünya. Yarımkürələrin fiziki xəritəsi	12
<i>Мир. Физическая карта полушарий</i>	
Azərbaycan Respublikası. Fiziki xəritə.....	13
<i>Азербайджанская Республика. Физическая карта</i>	
Azərbaycanın ekoloji konsepsiyası.....	14
<i>Экологическая концепция Азербайджана</i>	

I. ATMOSFER АТМОСФЕРА

Dünya. İqlim amilləri. İqlim dəyişiklikləri	16
<i>Мир. Климатические факторы. Климатические изменения</i>	
Atmosfer. Yerin stratosferində ozon təbəqəsi. Karbon qazının atmosfərə tullantısı.....	17
<i>Атмосфера. Озоновый слой в стратосфере Земли. Выбросы углекислого газа в атмосферу</i>	
Dünya. İqlim xəritəsi.....	18
<i>Мир. Климатическая карта</i>	
Dünya. Atmosferin texnogen çirklənməsi.....	19
<i>Мир. Техногенное загрязнение атмосферы</i>	
İqlim xəritəsi	20
<i>Климатическая карта</i>	
Əsas iqlim tipləri.....	21
<i>Основные типы климата</i>	
Navalar üzrə iqlim strukturları (quruluşu).....	22
<i>Структуры климата в погодях</i>	
Aqrıqlım rayonlaşdırılması.....	24
<i>Агроклиматическое районирование</i>	
Əlverişli təbii-iqlim şəraitləri	26
<i>Благоприятные природно-климатические условия</i>	
İqlimin kontinentalığı	27
<i>Континентальность климата</i>	
Ümumi günəş radiasiyasının paylanması.....	28
<i>Распределение суммарной солнечной радиации</i>	
Günəş pəriltisi saatlarının miqdarı. II.....	29
<i>Число часов солнечного сияния. Год</i>	
Atmosferin çirklənməsi.....	30
<i>Загрязнения атмосферы</i>	

II. HİDROSFER ГИДРОСФЕРА

Dünya. Su ehtiyatları.....	32
<i>Мир. Водные ресурсы</i>	
Dünya. Yer səthində su anbarlarının paylanması	33
<i>Мир. Распределение водохранилищ на земной поверхности</i>	
Su anbarları.....	34
<i>Водохранилища</i>	
Çayların ekoloji problemləri. Çay şabəkəsinin sıxlığı.....	35
<i>Экологические проблемы рек. Густота речной сети</i>	
Qrunt sularının yatma dərinlikləri.....	36
<i>Глубины залегания грунтовых вод</i>	
Xəzər dənizi	37
<i>Каспийское море</i>	
Xəzər dənizinin geomorfoloji xəritəsi.....	38
<i>Геоморфологическая карта Каспийского моря</i>	
Səth suları üzərində ümumi günəş radiasiyasının paylanması	39
<i>Сəth suları üzərində küləyin sürəti.....</i>	
<i>Распределение суммарной солнечной радиации над поверхностью воды</i>	
<i>Скорость ветра над поверхностью воды</i>	
Səth sularının duzluğu	40
<i>Сууун şəffaflığı.....</i>	
<i>Сəлənəт поверхностных вод</i>	
<i>Прозрачность воды</i>	

III. LİTOSFER ЛИТОСФЕРА

Litosfer. Yer qabığının ekoloji funksiyaları.....	42
<i>Литосфера. Экологические функции земной коры</i>	
Dünyanın yanacaq-energetika ehtiyatları və ekoloji sistemlərin pozulması....	43
<i>Топливо-энергетические ресурсы мира и нарушения экологических систем</i>	
Dünya. Ekoloji sistema texnogen təsirlərin təsnifatı.....	44
<i>Мир. Классификация техногенных воздействий на экологическую систему</i>	
Dünya. Yanacaq-energetika kompleksləri və təbii ekosistemlərin antropogen pozulmaları.....	45
<i>Мир. Топливо-энергетические комплексы и антропогенные нарушения природных экосистем</i>	
Dünya. Yer qabığının quruluşu	46
<i>Мир. Строение земной коры</i>	
Kosmotektonik xəritə	47
<i>Космотектоническая карта</i>	
Seysmik rayonlaşdırma.....	48
<i>Сейсмическое районирование</i>	

IV. TORPAQLAR ПОЧВЫ

Dünya. Torpaq ehtiyatları.....	50
<i>Мир. Земельные ресурсы</i>	
Dünya. Torpaqlar.....	51
<i>Мир. Почвы</i>	
Torpaqlar	52
<i>Почвы</i>	
Torpaq profiləri.....	53
<i>Профили почв</i>	
Aşeron-Qobustan təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları.....	56
<i>Почвы Ашерон-Гобустанского природно-экономического района</i>	
Quba-Xaçmaz təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları	
<i>Почвы Губа-Хачмазского природно-экономического района</i>	
Dağlıq Şirvan təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları.....	57
<i>Почвы Горно-Ширванского природно-экономического района</i>	
Şəki-Zaqatala təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları	
<i>Почвы Шехи-Загатальского природно-экономического района</i>	
Aran təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları.....	58
<i>Почвы природно-экономического района Аран</i>	
Gəncə-Qazax təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları	
<i>Почвы Гянджа-Галахского природно-экономического района</i>	
Dağlıq Qarabağ təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları.....	59
<i>Почвы Горно-Гарабахского природно-экономического района</i>	
Kəlbəcər-Lacın təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları	
<i>Почвы Кельбаджар-Лачинского природно-экономического района</i>	
Lənkəran-Astara təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları.....	60
<i>Почвы Ленкорань-Астаринского природно-экономического района</i>	
Naxçıvan təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları.....	61
<i>Почвы Нахчыванского природно-экономического района</i>	
Naxçıvan MR-in ekomeiorativ şəraitlərinin qiymətləndirilməsi	
<i>Оценка экомелиоративных условий Нахчыванской АР</i>	
Torpaqəməliotivləşmə şəraitləri.....	62
<i>Почвообразующие породы</i>	
Torpaqların eroziyası.....	63
<i>Эрозия почв</i>	
Eroziyanın yayılması	64
<i>Распространение эрозии</i>	
Eroziya təhlükəli torpaqlar.....	65
<i>Эрозионно опасные почвы</i>	
Qobu, yastı-qobu və çay vadisi səbəksinin sıxlığı.....	66
<i>Густота обрабно-балочной и долинной сети</i>	
Torpaqların qranulometrik tərkibi.....	67
<i>Гранулометрический состав почв</i>	
Torpaqlarda humusun ehtiyatı.....	68
<i>Запасы гумуса в почвах</i>	
Torpaqların şorluluğu (duzluluğu).....	69
<i>Засоление почв</i>	
Torpaqların şorluluq dərəcəsi.....	70
<i>Степень засоления почв</i>	
Qrunt sularının ümumi minerallığı.....	71
<i>Общая минерализация грунтовых вод</i>	
Torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsi	72
<i>Экологическая оценка почв</i>	

Lənkəran-Astara təbii-iqtisadi rayonunun kənd təsərrüfatı torpaqlarının ekoloji qiymətləndirilməsi.....	74
<i>Экологическая оценка сельскохозяйственных земель Ленкорань-Астаринского природно-экономического района</i>	
Torpaqların münbitliyi	75
<i>Плодородие почв</i>	
Torpaq-kadastr rayonları	76
<i>Земельно-кадастровые районы</i>	
Kənd təsərrüfatı torpaqlarının paylanması.....	78
<i>Распределение сельскохозяйственных земель</i>	
Torpaqların aqroistehsalat qruplaşması.....	79
<i>Агропроизводственная группировка почв</i>	
Kənd təsərrüfatında istifadə olunan antropogen torpaqlar	80
<i>Антропогенные почвы, используемые в сельском хозяйстве</i>	
Torpaqların texnogen pozulması	82
<i>Техногенные нарушения почв</i>	
İqlim-meliiorasiya rayonlaşdırılması.....	84
<i>Климато-мелиоративное районирование</i>	

V. BIOSFER БИОСФЕРА

Biosferin funksional xüsusiyyətləri.....	88
<i>Функциональные особенности биосферы</i>	
Biosferdə gedən proseslər	89
<i>Процессы, происходящие в биосфере</i>	
Biogeosenoz, ekosistem.....	90
<i>Биогеоценоз, экосистема</i>	

VI. LANDŞAFTLAR ЛАНДШАФТЫ

Dünya. Coğrafi qurşaqlar. Qurunun biomları.....	92
<i>Мир. Географические пояса. Биомы суши</i>	
Dünya. Təbii ekosistemlər	93
<i>Мир. Естественные экосистемы</i>	
Dünya. Pozulmuş ekosistemlər.....	94
<i>Мир. Нарушенные экосистемы</i>	
Geomorfoloji xəritə.....	95
<i>Геоморфологическая карта</i>	
Landşaft tipləri.....	96
<i>Типы ландшафтов</i>	
Landşaftların ekoloji potensialı.....	97
<i>Экологический потенциал ландшафтов</i>	
Tibbi-ekogeokimyəvi landşaft xəritəsi.....	98
<i>Медико-экогеохимическая ландшафтная карта</i>	
Ətraf mühitin ağır metallarla çirklənməsi.....	100
<i>Загрязнение окружающей среды тяжелыми металлами</i>	
Ekoloji-coğrafi rayonlaşdırma	102
<i>Эколого-географическое районирование</i>	
Milli parklar, qoruqlar və yasaqlıqlar	104
<i>Национальные парки, заповедники и заказники</i>	

VII. BİTKİ ÖRTÜYÜ РАСТИТЕЛЬНЫЙ ПОКРОВ

Dünya. Quruda fitokütlənin paylanması.....	108
<i>Мир. Распределение фитомассы суши</i>	
Dünya. Meşə formasiyalarının paylanması.....	109
<i>Мир. Распределение лесных формаций</i>	
Dünya. Yerin bitki örtüyü.....	110
<i>Мир. Растительный покров земли</i>	
Bitki örtüyü.....	111
<i>Растительный покров</i>	
Meşə formasiyalarının paylanması.....	112
<i>Распределение лесных формаций</i>	
Azərbaycanın Qırmızı Kitabına düşən ağac və kollar.....	113
<i>Деревья и кустарники, занесенные в Красную Книгу Азербайджана</i>	
Dərman bitkiləri.....	114
<i>Лекарственные растения</i>	
Zəhərli bitkilər.....	115
<i>Ядовитые растения</i>	
Zəhərli dərman bitkiləri.....	116
<i>Ядовитые лекарственные растения</i>	
Göbələklər.....	117
<i>Грибы</i>	
Fitokütlənin illik artımı.....	118
<i>Ежегодный прирост фитомассы</i>	
Bitki qruplaşmaları biokütləsinin illik artımı.....	119
<i>Ежегодный прирост биомассы растительных сообществ</i>	

VIII. HEYVANLAR ALƏMİ ЖИВОТНЫЙ МИР

Dünya. Heyvanların yayılması.....	122
<i>Мир. Распространение животных</i>	
Zoocoğrafi xəritə.....	123
<i>Зоогеографическая карта</i>	
Azərbaycanın Qırmızı Kitabına düşən heyvanlar.....	124
<i>Животные, занесенные в Красную книгу Азербайджана</i>	
Bitki zərərvericiləri.....	126
<i>Вредители растений</i>	

IX. TƏBİİ FƏLAKƏTLƏR ПРИРОДНЫЕ КАТАСТРОФЫ

Fələkətlərin tipləri.....	128
<i>Типы катастроф</i>	
Dünya. Zəlzələ və vulkanlar.....	129
<i>Мир. Землетрясения и вулканы</i>	
Son 200 il ərzində ən güclü vulkan püskürmələri.....	130
<i>Самые крупные извержения вулканов за последние 200 лет</i>	
Dünya. Palçıq vulkanları.....	131
<i>Мир. Грязевые вулканы</i>	

Palçıq vulkanları.....	132
<i>Грязевые вулканы</i>	
Sel axınları.....	133
<i>Селевые потоки</i>	
Sürüşmələr.....	134
<i>Оползни</i>	
Zəlzələlər.....	135
<i>Землетрясения</i>	

X. CƏMİYYƏTİN EKOLOGİYASI ЭКОЛОГИЯ ОБЩЕСТВА

Dünya. Ekoloji problemlər.....	138
<i>Мир. Экологические проблемы</i>	
Dünya. Təbiətin mühafizəsi.....	139
<i>Мир. Охрана природы</i>	
Dünya. Əhalinin sayı.....	140
<i>Мир. Численность населения</i>	
Dünya. Əhalinin sıxlığı.....	141
<i>Мир. Плотность населения</i>	
Dünya. Urbanizasiya.....	142
<i>Мир. Урбанизация</i>	
Azərbaycan Respublikası. Siyasi- inzibati xəritə.....	143
<i>Азербайджанская Республика. Политико-административная карта</i>	
Əhali.....	144
<i>Население</i>	
Şəhərlərin funksional-genetik tipləri.....	145
<i>Функционально-генетические типы городов</i>	
Əhalinin məskunlaşması.....	146
<i>Распределение населения</i>	
Ekoloji vəziyyətin qiymətləndirilməsi.....	147
<i>Оценка экологического состояния</i>	
Aşeron yarımadasının ekoloji vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.....	148
<i>Оценка экологического состояния Ашеронского полуострова</i>	
Aşeron yarımadasının sənaye tullantıları ilə çirklənməsi.....	149
<i>Загрязнение Ашеронского полуострова промышленными отходами</i>	
Zəhərli tullantılar.....	150
<i>Токсичные отходы</i>	
Neft kəməri, dəmiryolu və avtomobil nəqliyyatlarının təsiri.....	151
<i>Влияние нефтепроводного, железнодорожного и автомобильного транспорта</i>	
Sanitariya-ekoloji vəziyyət (rayonlar üzrə).....	152
<i>Санитарно-экологическая обстановка (по районам)</i>	
Tibbi-ekoloji vəziyyət.....	154
<i>Медико-экологическая обстановка</i>	

XI. AZƏRBAYCAN EKOLOGİYASININ HÜQUQİ ƏSASLARI ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ЭКОЛОГИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Sənədlərin siyahısı.....	155
<i>Перечень документов</i>	

MÜQƏDDİMƏ ПРЕДИСЛОВИЕ

Azərbaycan Respublikasının ərazisi (86,6 min kv. km) Qafqaz boyunda geniş sahəni əhatə edən risk makro- və mezorelyefin müxtəlif orografik, geomorfoloji elementlərinin birləşməsidir.

Respublikanın simalında, zirvələri daimi qar və buzuqlarla örtülüdür, Bütən, Böyük Qafqazın dağ sistemləri üzərində (Bazardüzü d. - 4466 m, Şahdağ-4243 m) Ərazinin hündürlüyü, Xəzər dənizi səhlinə, dəniz səviyyəsindən —27,0 m aşağıda yerləşir.

Şimal-qərbdə Böyük Qafqaz dağ sistemlərinə dağətəyi düzənliklər, şərqdə isə 200 palçıq vulkanı fəaliyyət göstərən Qobustan alçaqdağlıq rayonu birləşir.

Respublika ərazisinin qərbində və cənub-qərbində Kiçik Qafqaz dağ sisteminin çoxsaylı sıra dağları və Qarabağ vulkanik yaylası uzanır.

Cənub-şərqdə, dəniz səhlinə uzanan isə Talış dağları və Lankaran ovalığı yerləşir.

Böyük və Kiçik Qafqaz dağ sistemləri arasında məhəl düzənliklər və alçaqdağlıq tiriaları bəziyənən Kür-Araz ovalığı uzanır.

Xəzər dənizi ovalıq ərazisi zolaq şəklində, Dağıstan sərhədindən İran sərhədinə qədər bütün Xəzər dənizi səhlinə uzanan əhatə edir.

Azərbaycanın təbii-iqlim şəraitinin müxtəlifliyi təbii mühitin ekoloji vəziyyətinə təsir edir. Bütən dünyanı, o cümlədən dövlətimizin də ən vacib problemlərindən biri təbii mühitə bəziyənən dağ-yaylıqların respublika əhəlisinin sağlamlığına göstərdiyi təsirdir.

Ön mühüm ekoloji məsələ — ətraf mühitin iri miqyaslı çirklənməsi ilə (yanacaq yandırma nəticəsində karbon qazının atmosfərə buraxılması, sənaye istehsalatı tullantıları ilə suyun və torpağın zərərli maddələrlə mübarizə aparmaqdır. global ekosistemlərin dağılması — ekoloji sərəmsizliyin səbəbi-dir.

Hal-hazırda təbii mühitə proseslərin global dəyişikliyi, o cümlədən, iqlimin istilənməsi, atmosferin qaz tərkibinin pozulması, torpaq tərkibi yağışların yağması, ozon təbəqəsinin nazikləşməsi, təbii mühitə maddələr dövrəsinin pozulması, kütləvi şəkildə meşələrin qırılması, torpaqların təbii müntəzimin azalması və eroziyanın güclənməsi, səhralaşmanın genişlənməsi, planetin genofondu-

run azalması, təbii fəlakətlərin artması baş vermişdir. Həyatı təmin edən bütün təbii sistemlərin dəqradasiyası baş verir.

Respublikamızda bu problem ərazimizin coğrafi mövqeyinə, müxtəlif iqlim şəraitinə və kənd təsərrüfatının aparılmasına görə xüsusi mütəxəssislərlə və çoxşəxətli iqlim fəalidir.

Meşələrin mövcudluğu, onların vəziyyəti və mühafizə edilməsi ekologiyamızın ən mühüm məsələlərindən biridir. Meşələr, rütubət dəniz və okeanlardan materiklərin ən ucqar nöqtələrinə çatdırır, həyatda müstəsna rol oynayan nəhəng təbii nasoslardır. Rütubət olmayan səhralarda külək yalnız dəniz istiqamətində cərəyan edir. Respublikamızın dağ yamaclarında meşələrin yaxşı qorunması, subalp və alp çəmənliklərində hədsiz və sistemli mal-qara otarılması eroziya prosesini gücləndirir, yağışların, sürüşmələrin amala gəlməsinə, dağdaş səllərin övlənməsinə, bioloji müxtəlifliyin dəqradasiyasına səbəb olur. Bununla əlaqədar ərazinin flora və faunası dəyişmiş, təbii-iqlim balansının pozulması və ekosistemin parçalanması baş vermişdir.

Azərbaycanda bir sıra ekoloji çəhətdən gərgin zonalar mövcuddur. Bu zonalar Abşeron yarımadasını, Kür, Araz və Oxçuqay çaylarının hövzələrini, Gəncə, Mingəçevir, Şirvan kimi iri şəhərlərin ətrafını əhatə edir.

Abşeron yarımadasının ərazisi, özünlə sənaye infrastrukturuna, yaşayış məntəqələrinin inkişafına görə ekoloji çəhətdən çox təhlükəlidir. Burada biosferin tərkib hissələrinin qanunauyğun fəaliyyəti kəskin pozulmuşdur.

Bu gün respublikanın ekoloji vəziyyəti haqqında məlumatlı, ətraflı məlumatın alınması cəmiyyət və dövlət üçün son dərəcə vacibdir.

Dünyada baş verən təbii-iqlim proseslərinin qarşılıqlı əlaqəsi respublikamızda da təbii-iqlim proseslərinə öz təsirini göstərir. Buna görə də Dünyanın təbii mühitin ekoloji vəziyyəti Azərbaycan ekoloji vəziyyətinə təsir göstərir. Bununla əlaqədar Atlasda Dünyanın və Azərbaycanın təbii mühitə vəziyyətlərindən xəbərlər verilib. Bu xəbərlər əhəlisinin sağlamlıq həyat tərzini və yaşamağa qəbil təbii prosesləri, bütövlükdə proseslərin ekoloji parametrlərini əks etdirir.

"Ekoloji atlas" ilk dəfə olaraq vahid xəritəlik

territoriya Azərbaycanın Respublikası (86,6 min kv. km) əhatə edir. Azərbaycanın Respublikası (86,6 min kv. km) əhatə edir. Azərbaycanın Respublikası (86,6 min kv. km) əhatə edir.

Şərqdə isə 200 palçıq vulkanı fəaliyyət göstərən Qobustan alçaqdağlıq rayonu birləşir.

Respublika ərazisinin qərbində və cənub-qərbində Kiçik Qafqaz dağ sisteminin çoxsaylı sıra dağları və Qarabağ vulkanik yaylası uzanır.

Cənub-şərqdə, dəniz səhlinə uzanan isə Talış dağları və Lankaran ovalığı yerləşir.

Böyük və Kiçik Qafqaz dağ sistemləri arasında məhəl düzənliklər və alçaqdağlıq tiriaları bəziyənən Kür-Araz ovalığı uzanır.

Xəzər dənizi ovalıq ərazisi zolaq şəklində, Dağıstan sərhədindən İran sərhədinə qədər bütün Xəzər dənizi səhlinə uzanan əhatə edir.

Azərbaycanın təbii-iqlim şəraitinin müxtəlifliyi təbii mühitin ekoloji vəziyyətinə təsir edir. Bütən dünyanı, o cümlədən dövlətimizin də ən vacib problemlərindən biri təbii mühitə bəziyənən dağ-yaylıqların respublika əhəlisinin sağlamlığına göstərdiyi təsirdir.

Ön mühüm ekoloji məsələ — ətraf mühitin iri miqyaslı çirklənməsi ilə (yanacaq yandırma nəticəsində karbon qazının atmosfərə buraxılması, sənaye istehsalatı tullantıları ilə suyun və torpağın zərərli maddələrlə mübarizə aparmaqdır. global ekosistemlərin dağılması — ekoloji sərəmsizliyin səbəbi-dir.

Hal-hazırda təbii mühitə proseslərin global dəyişikliyi, o cümlədən, iqlimin istilənməsi, atmosferin qaz tərkibinin pozulması, torpaq tərkibi yağışların yağması, ozon təbəqəsinin nazikləşməsi, təbii mühitə maddələr dövrəsinin pozulması, kütləvi şəkildə meşələrin qırılması, torpaqların təbii müntəzimin azalması və eroziyanın güclənməsi, səhralaşmanın genişlənməsi, planetin genofondu-

run azalması, təbii fəlakətlərin artması baş vermişdir. Həyatı təmin edən bütün təbii sistemlərin dəqradasiyası baş verir.

Respublikamızda bu problem ərazimizin coğrafi mövqeyinə, müxtəlif iqlim şəraitinə və kənd təsərrüfatının aparılmasına görə xüsusi mütəxəssislərlə və çoxşəxətli iqlim fəalidir.

Meşələrin mövcudluğu, onların vəziyyəti və mühafizə edilməsi ekologiyamızın ən mühüm məsələlərindən biridir. Meşələr, rütubət dəniz və okeanlardan materiklərin ən ucqar nöqtələrinə çatdırır, həyatda müstəsna rol oynayan nəhəng təbii nasoslardır. Rütubət olmayan səhralarda külək yalnız dəniz istiqamətində cərəyan edir. Respublikamızın dağ yamaclarında meşələrin yaxşı qorunması, subalp və alp çəmənliklərində hədsiz və sistemli mal-qara otarılması eroziya prosesini gücləndirir, yağışların, sürüşmələrin amala gəlməsinə, dağdaş səllərin övlənməsinə, bioloji müxtəlifliyin dəqradasiyasına səbəb olur. Bununla əlaqədar ərazinin flora və faunası dəyişmiş, təbii-iqlim balansının pozulması və ekosistemin parçalanması baş vermişdir.

Azərbaycanda bir sıra ekoloji çəhətdən gərgin zonalar mövcuddur. Bu zonalar Abşeron yarımadasını, Kür, Araz və Oxçuqay çaylarının hövzələrini, Gəncə, Mingəçevir, Şirvan kimi iri şəhərlərin ətrafını əhatə edir.

Abşeron yarımadasının ərazisi, özünlə sənaye infrastrukturuna, yaşayış məntəqələrinin inkişafına görə ekoloji çəhətdən çox təhlükəlidir. Burada biosferin tərkib hissələrinin qanunauyğun fəaliyyəti kəskin pozulmuşdur.

Bu gün respublikanın ekoloji vəziyyəti haqqında məlumatlı, ətraflı məlumatın alınması cəmiyyət və dövlət üçün son dərəcə vacibdir.

Dünyada baş verən təbii-iqlim proseslərinin qarşılıqlı əlaqəsi respublikamızda da təbii-iqlim proseslərinə öz təsirini göstərir. Buna görə də Dünyanın təbii mühitin ekoloji vəziyyəti Azərbaycan ekoloji vəziyyətinə təsir göstərir. Bununla əlaqədar Atlasda Dünyanın və Azərbaycanın təbii mühitə vəziyyətlərindən xəbərlər verilib. Bu xəbərlər əhəlisinin sağlamlıq həyat tərzini və yaşamağa qəbil təbii prosesləri, bütövlükdə proseslərin ekoloji parametrlərini əks etdirir.

"Ekoloji atlas" ilk dəfə olaraq vahid xəritəlik

territoriya Azərbaycanın Respublikası (86,6 min kv. km) əhatə edir. Azərbaycanın Respublikası (86,6 min kv. km) əhatə edir.

Şərqdə isə 200 palçıq vulkanı fəaliyyət göstərən Qobustan alçaqdağlıq rayonu birləşir.

Respublika ərazisinin qərbində və cənub-qərbində Kiçik Qafqaz dağ sisteminin çoxsaylı sıra dağları və Qarabağ vulkanik yaylası uzanır.

Cənub-şərqdə, dəniz səhlinə uzanan isə Talış dağları və Lankaran ovalığı yerləşir.

Böyük və Kiçik Qafqaz dağ sistemləri arasında məhəl düzənliklər və alçaqdağlıq tiriaları bəziyənən Kür-Araz ovalığı uzanır.

Xəzər dənizi ovalıq ərazisi zolaq şəklində, Dağıstan sərhədindən İran sərhədinə qədər bütün Xəzər dənizi səhlinə uzanan əhatə edir.

asrı kimi nəşr olunur. Atlas tərtib olunarkən, respublika alimlərinin çoxillik tədqiqatlarından istifadə olunmuşdur.

Atlas respublikada ekoloji vəziyyətin tədqiqatı, niqibnliliyi, səmərəli dövlət ekoloji siyasəti, ekoloji təhsili, geniş kütlənin maariflənməsi, ekoloji mədəniyyətin yüksəlməsi haqqında məlumatları özündə əks etdirir. Azərbaycanı və bütövlükdə Dünyada ekoloji vəziyyətin qiymətləndirilməsində Atlasın mühüm rolu var.

Tematikanın müxtəlifliyi, məzmunun dolğunluğu, vəziyyəti göstəricilər atlasın elmi-praktiki əhəmiyyətini artırır.

Atlasın xüsusi tematiki məzmunu 11 bölmədə ibarətdir:

- I. Atmosfer
- II. Hidrosfer
- III. Litosfer
- IV. Torpaqlar
- V. Biosfer
- VI. Landşaftlar
- VII. Bitki örtüyü
- VIII. Heyvanlar aləmi
- IX. Təbii fəlakətlər
- X. Cəmiyyətin ekologiyası
- XI. Azərbaycan ekologiyasının hüquqi əsasları (sənədlərin siyahısı)

Atlasda 110-dan artıq xəritə verilmişdir. Atlasdakı xəritələrin informativliyini yüksəltmək, təcrübədə istifadəni asanlaşdırmaq üçün izahedici mətnlərdən, cədvəllərdən, qrafik və diaqramlardan istifadə olunmuşdur. Azərbaycan üzrə xəritələr I: 1 500 000 miqyasında tərtib olunub, bu da müxtəlif məzmunlu xəritələrin istifadəsi zamanı onların miqyasisini asanlaşdırır.

Atlasın məzmununda mövcud xəritənin məzmununu təşkil edən bu və digər proseslər rəngli şəkillərlə verilmişdir.

Atlasdakı xəritələrin əksəriyyəti elmi yenilikli məzmununa görə fərqlənir. Atlasın məzmununun metodoloji əsasını sistemdəki təbiət – insan, cəmiyyət qarşılıqlı məcmusu təşkil edir. Bu əlaqələr müəyyən təbii və sosial-iqtisadi şəraitə yaraşdırılır, inkişaf edir. Belə bir şəraitdə təbii mühitə, insana, cəmiyyətə qarşı müxtəlif növa və gücə malik antropogen təsirlər yaranır (sənaye, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat və s.).

İstər müasir, istərsə də keçmiş dövrlərdən qalmış belə təsirlər təbii mühitin və onun əsas komponentlərinin dəyişməsi, havanın, suyun, torpağın, meşələrin və s. pisləşməsi ilə nəticələnir.

Təbii mühitin dəyişməsi insanların sağlamlı-

ğına, yaşayış tərzinə, güzəranına, onların istehlakı və digər fəaliyyətlərinin mənfii təsir göstərir.

Nəticədə ekoloji vəziyyəti ümumi qiymət verərək, onun istər ekoloji, istərsə də sosial və iqtisadi baxımından gedişatı və optimallığı üzrə tədqiqatı təyin edilir.

Atlasdan geniş müxtəssis kütləsi, ali və orta ixtisas müxtəssisləri, ekologlar, biologlar kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan müxtəssislər istifadə edə bilər.

Xəritələrin xüsusi məzmununu işləmişlər:

“Azərbaycanın ekoloji konsepsiyası” — AMEA-nın akademiki Q.Ş.Məmmədov

“Ekoloji vəziyyətin qiymətləndirilməsi” — t.e.n. R.A.Babayev, c.e.n. Ə.T.Talıbov

“Abşeron yarımadasının ekoloji vəziyyətinin qiymətləndirilməsi”, “Abşeron yarımadasının sənaye tullantıları ilə çirklənməsi” — c.e.n. Ə.T.Talıbov

“İqlim xəritəsi” — c.e.d., AMEA-nın müxbiri üzvü Ə.M.Şixlinski

“Əsas iqlim tipləri”, “Havalar üzrə iqlim strukturları”, “Aqroiqlim rayonlaşdırılması”,

“İqlimin kontinentallığı”, “İqlim-meliorsiya rayonlaşdırılması” — c.e.d., prof. Ə.C. Əyyubov

“Ümumi günəş radiasiyasının paylanması” — AMEA-nın müxbiri üzvü Ə.M.Şixlinski

“Günəş parıltısı saatlarının miqdarı” — c.e.n. Q.Ə.Hacıyev

“Çayların ekoloji problemləri. Çay səbəkəsinin sıxlığı” — c.e.d., prof. R.H.Piriyyev

“Qrunt sularının yatma dərinlikləri” — k.t.e.n-ri Q.Z.Əzizov, F.Ş.Əliyev, N.B.Əsgərov

“Xəzər dənizinin geomorfoloji xəritəsi”, “Səth suları üzərində ümumi günəş radiasiyasının paylanması”, “Səth suları üzərində küləyin sürəti”, “Səth sularının duzluluğu”, “Suyun şəffaflığı” — t.e.d., AMEA-nın müxbiri üzvü R.M.Məmmədov “Kosmotektonik xəritə” — A.Ə.Məsimov, D.M.Əhmədov, N.Ə.İmamverdiyev

“Экологический атлас” издается впервые, как единое целое картографическое произведение, при составлении которого использовались результаты многолетних исследований ученых республике.

Атлас представляет собой свод обширной информации для исследования экологической обстановки в республике с целью её оптимизации, разработки и реализации рациональной государственной экологической политики, экологического образования, просвещения широких слоев населения, повышения экологической культуры. Великое значение атласа для оценки экологической обстановки в Азербайджане в рамках экологических проблем Мира в целом.

Разнообразие тематики, насыщенность содержания, характерность отражаемых показателей повышают научную и практическую значимость Атласа отвечающего своему научно-справочному назначению.

Специальное тематическое содержание атласа представлено в 11 разделах:

- I. Атмосфера
- II. Гидросфера
- III. Литосфера
- IV. Почвы
- V. Биосфера
- VI. Ландшафты
- VII. Растительный покров
- VIII. Животный мир
- IX. Природные катастрофы
- X. Экология общества
- XI. Правовые основы экологии Азербайджана (перечень документов)

Атлас содержит более 110 карт. Для увеличения информативности ёмкости атласа карты сопровождаются пояснениями, таблицами, графиками и диаграммами. Почти все карты Азербайджана даны в масштабе 1:1 500 000, что значительно облегчает их сопоставление при анализе карт различного содержания.

Атлас проиллюстрирован красочными фотографиями, отображающими тип или иные процессы, описываемые конкретным содержанием данной карты.

Большинство карт атласа отличается научной новизной содержания. Методологическую основу содержания атласа составляет совокупность взаимоотношений в системе природа — человек, общество. Эти отношения складываются и развиваются в определенных природных и социально-экономических условиях. При этих условиях проявляются разнообразные по видам и силе антропогенные воздействия (промышленные, сельскохозяйственные, транспортные и др.) на природную среду на человека и на общество.

Следствием таких воздействий, как современных, так и унаследованных от прошлых эпох, реакций на них, являются изменения природной среды, основных её компонентов, ухудшение состояния воздуха, вод, почв, лесов и др.

В свою очередь, изменения природной среды оказывают негативное воздействие на здоровье и качество жизни людей, условий их производственной и иной деятельности и быта.

В итоге складывается общая оценка экологической обстановки, определяется возможность её предвидения и разработка мер по её оптимизации как в природном, так и в социальном и экономическом аспектах.

Содержание атласа дано в простой для широкого круга потребителей форме, что немаловажно для людей занятых в любой сфере производства, школьников, студентов и для любого читателя, проявляющего интерес к данной теме.

Специальное содержание карт разработано:

“Экологическая концепция Азербайджана” — академик НАНА Г.Ш.Мамедов

“Оценка экологического состояния” — к.т.х.н. Р.А.Бабаев, к.г.н. А.Т.Талыбов

“Оценка экологического состояния Абшеронского полуострова”, “Загрязнение Абшеронского полуострова промышленными отходами” — к.г.н. А.Т.Талыбов

“Климатическая карта” — доктор г.н., ч.к. НАНА Э.М. Шихлинский

“Основные типы климата”, “Структуры климата в погодах”, “Агроклиматическое районирование”, “Континентальность климата”, “Климато-мелиоративное районирование” — доктор г.н., проф. А.Д.Эзюбов

“Распределение суммарной солнечной радиации” — доктор г.н., ч.к. НАНА Э.М. Шихлинский

“Число часов солнечного сияния” — к.г.н. Г.А.Гаджиев

“Экологические проблемы рек. Густота речной сети” — доктор г.н., проф. Р.Х.Пириев

“Глубины залегания грунтовых вод” — кандидаты с.-х. наук К.З.Азизов, Ф.Ш.Алиев, Н.Б.Аскеров

“Геоморфологическая карта Каспийского моря”, “Распределение суммарной солнечной радиации

"Seysmik rayonlaşdırma", "Zəlzələlər"—
g.-m.e.d., akademik Ə.Ş.Şaxlilyalı

"Torpaqlar", "Torpaq profiləri", "Torpaq-məlağətin sürülər", "Torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsi", "Abşeron-Qubstan təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları", "Quba-Xaçmaz təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları", "Dağlıq Şirvan təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları", "Şəki - Zaqatala təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları", "Gəncə-Qaxaz təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları", "Dağlıq Qarabağ təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları", "Kəlbəcər-Laçın təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları", "Lənkəran-Astara təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları", "Naxçıvan təbii-iqtisadi rayonunun torpaqları", "Torpaqların müntəbiyi", "Kənd təsərrüfatı torpaqlarının paylanması" — AMEA-nın akademiki Q.Ş.Məmmədov

"Lənkəran - Astara təbii-iqtisadi rayonunun kənd təsərrüfatı torpaqlarının ekoloji qiymətləndirilməsi" — b.e.d. S.Z.Məmmədova

"Naxçıvan MR-in ekomcliorativ şəraitlərinin qiymətləndirilməsi" — t.e.n. Ə.G.Quliyev

"Torpaqların eroziyası" — AMEA-nın müxbir üzvü K.Ə.Ələkbərov, k.t.e.n. Ə.Ə.İbrahimov

"Eroziyanın yayılması", "Eroziya təhlükəli torpaqlar" — k.t.e.n. Ə.Ə.İbrahimov

"Torpaqların qranulometrik tərkibi" — k.t.e.d. R.H.Məmmədov

"Torpaqlarda humusun chiyatı" — k.t.e.n. M.Ə.Şıxov

"Qobu, yastı-qobu və çay vadisi şəbəkəsinin sıxlığı" — AMEA-nın müxbir üzvü K.Ə.Ələkbərov

"Torpaqların şorluluğu (düz luluğu)", "Torpaqların şorluluq dərəcəsi" — akademik V.R.Volobuyev, AMEA-nın akademiki Q.Ş.Məmmədov, k.t.e.d. A.C.Həşimov

"Sodali şorlaşmış torpaqlar" — AMEA-nın akademiki Q.Ş.Məmmədov, k.t.e.d.-ru A.C.Həşimov, T.S.Quliyeva

"Torpaqların aqroistehsalat qruplaşması",

"Torpaq-kadastır rayonları" — AMEA-nın akademiki Q.Ş.Məmmədov, k.t.e.n. A.B.Cəfərov

"Qrunt sularının ümumi minerallığı" — k.t.e.n.-ri Q.Z.Əzizov, F.Ş.Əliyev, N.B.Əsgərov, N.A.Musayev

"Kənd təsərrüfatında istifadə olunan antropogen torpaqlar" — AMEA-nın müxbir üzvü M.P.Babayev

"Torpaqların texnoloji pozulması" — k.t.e.n. V.Əhmədov, k.t.e.d. Q.Yaqubov

"Geomorfoloji xəritə" — e.e.d., akademik B.Ə.Budaqov, c.e.d., prof. M.A.Müseyibov, c.e.n. I.E.Mərdanov, c.e.d. E.K.Əlizadə

"Landşaft tipləri", "Sürüşmələr", "Ekoloji-coğrafi rayonlaşdırma", "Landşaftların ekoloji potensialı" — e.e.d., akademik B.Ə.Budaqov

"Tibbi-ekogeokimyəvi landşaft xəritəsi" — e.e.d., akademik B.Ə.Budaqov, c.e.n.-ri A.H.Əhmədov, Q.I.Rüstəmov

"Ətraf mühitin ağır metallarla çirklənməsi" — AMEA-nın müxbir üzvü R.Ə.Əliyeva, b.e.d. S.R.Hacıyeva

"Bitki örtüyü" — b.e.d., akademik V.C.Hacıyev

"Meşə formasiyalarının paylanması" — e.e.d., akademik H.Ə.Əliyev, c.e.d. N.H.Axundov

"Fitokətlərin illik artımı" — k.e.n.-ri B.A.Cəfərov, T.S.Cəfərova

"Sel axınları" — e.e.d., akademik B.Ə.Budaqov, c.e.n. I.E.Mərdanov

"Əhali" — e.e.n. Ş.Q.Dəmirqayayev, c.e.d. E.M.Mehrəliyev, c.e.n. N.H.Əyyubov

"Şəhərlərin funksional-genetik tipləri", "Əhəlinin məskunlaşması" — e.e.d., prof. V.Ə. Əfəndiyev

"Tibbi-ekoloji vəziyyət", "Sanitariya-ekoloji vəziyyət (rayonlar üzrə)" — tıbb e.d., prof. M.A.Kazimov, O.V.Axundov, V.K.Qasımov

Redaksiya heyəti atlasın işlənilmə hazırlanmasında və nəşrinə göstərdikləri köməyə görə müvafiq təşkilatlara öz minnətdarlığını bildirir.

над поверхностью воды", "Скорость ветра над поверхностью воды", "Солёность поверхностных вод", "Прозрачность воды" — доктор т.н., ч.-к. НАНА Р.М.Мамедов

"Косметическая карта" — А.А.Масимов, Д.М.Ахмедов, И.А.Имамвердиев

"Сейсмическое районирование карты", "Землетрясения" — доктор г.-м. наук, академик Э.Ш.Шихалибейли

"Почвы", "Профили почв", "Почвообразующие породы", "Экологическая оценка почв", "Почвы Абшерон-Гобустанского природно-экономического района", "Почвы Губа-Хачмазского природно-экономического района", "Почвы Горно-Шираванского природно-экономического района", "Почвы Шеки-Загатальского природно-экономического района", "Почвы природно-экономического района Аран", "Почвы Гянджа-Газакского природно-экономического района", "Почвы Горно-Гарабазского природно-экономического района", "Почвы Кельбаджар-Лачинского природно-экономического района", "Почвы Ленкорань-Астаринского природно-экономического района", "Почвы Нахчыванского природно-экономического района", "Плодородие почв", "Распределение сельскохозяйственных земель" — академики НАНА Г.Ш.Мамедов

"Экологическая оценка сельскохозяйственных земель Ленкорань - Астаринского природно-экономического района" — доктор б.н. С.З.Мамедова

"Экологическая оценка сельскохозяйственных земель Ленкорань - Астаринского природно-экономического района" — доктор б.н. С.З.Мамедова

"Оценка экомелиоративных условий Нахчыванской АР" — к.-т.н. Гулиев А.Г.

"Эрозия почв" — член-кор. НАНА К.А.Алекперов, кандидат с.-х. наук А.А.Ибрагимов

"Распространение эрозии", "Эрозийно-опасные почвы" — кандидат с.-х. наук А.А.Ибрагимов

"Гранулометрический состав почв" — доктор с.-х. наук Р.Г.Мамедов

"Запасы гумуса в почвах" — кандидат с.-х. наук М.А.Шихов

"Густота овражно-балочной и долинной сети" — ч.-к. НАНА К.А.Алекперов

"Засоление почв", "Степень засоления почв" — академик В.Р.Волобуев, академик НАНА Г.Ш.Мамедов, доктор с.-х. наук А.Д.Гашимов

"Содово-засоленные почвы" — академик НАНА Г.Ш.Мамедов, доктор с.-х. наук А.Д.Гашимов, Т.С.Кулиева к.с.-х. наук

"Агропроизводственная группировка почв", "Земельно-кадастровые районы" — академик НАНА Г.Ш.Мамедов, кандидат с.-х. наук А.Б.Джафаров

"Общая минерализация грунтовых вод" — кандидаты с.-х. наук К.З.Азизов, Ф.Ш.Алиев, Н.Б.Аскеров, Н.А.Мусаяв

"Антропогенные почвы, используемые в сельском хозяйстве" — ч.-к. НАНА М.П.Бабаев

"Техногенные нарушения почв" — к.с.-х. наук В.Ахмедов, доктор с.-х. наук К.Ягубов

"Геоморфологическая карта" — доктор г.-м., академик Б.А.Будагов, доктор г.-м., проф. М.А.Мусайбов, к.г.-м. И.З.Мəрданов, д.г.-м. З.К.Ализаде

"Типы ландшафтов", "Оползни", "Эколого-географическое районирование", "Экологический потенциал ландшафтов" — доктор г.-м., академик Б.А.Будагов

"Медико-экогеохимическая ландшафтная карта" — доктор г.-м., академик Б.А.Будагов, кандидаты г.-м. А.Г.Ахмедов, Г.И.Рустамов

"Загрязнение окружающей среды тяжелыми металлами" — член-кор. НАНА Р.А.Алиева, доктор б.н. С.Р.Гаджиева

"Растительный покров" — доктор б.н., академик В.Д.Гаджиев

"Распределение лесных формаций" — доктор г.-м., академик Г.А.Алиев, доктор г.-м. Н.Г.Ахундов

"Ежегодный прирост фитомассы" — кандидаты с.-х. наук Б.А.Джафаров, Т.С.Джафарова

"Сельские потоки" — доктор г.-м., академик Б.А.Будагов, к.г.-м. И.З.Мəрданов

"Население" — к.-г.-м. Ш.К.Демиргяев, доктор г.-м. Э.М.Мехралиев, Н.Г.Зейбков

"Функционально-генетические типы городов", "Распределение населения" — доктор г.-м., проф. В.А.Эфендиев

"Медико-экологическая обстановка", "Санитарно-экологическая обстановка (по районам)" — доктор мед.н. проф. М.А.Кязимов, О.В.Ахундов, В.К.Гасымов

Редакционная коллегия атласа выражает благодарность всем организациям и лицам, принявшим участие и оказавшим помощь в разработке атласа и его издании.

EKOLOJİ SİSTEMLƏRİN KOSMOSLA QARŞILIQLI TƏSİRİ. YER-KOSMOS — VAHİD EKOSİSTEM
КОСМИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ СИСТЕМ. ЕДИНАЯ ЭКОСИСТЕМА — ЗЕМЛЯ-КОСМОС

Yerdə həyat — təkə planetar deyil, həm də kosmik bir hadisədir:
 — canlı maddə Güneş enerjisi təsirdən yəni və saxlanılır;
 — canlı maddələrin vəsfəsilə Güneş enerjisi tədricən Yər qabığınnı daha dərin hissəsinə ötürülür;
 — canlı maddə kosmik mühitə aramsız küyünü mübadilədədir.

Жизнь на Земле — это не только планетарная, но и космическая явление.
 — живое вещество создается и поддерживается энергией Солнца;
 — через живое вещество энергия Солнца постепенно передается в более глубокие части земной коры;
 — живое вещество участвует в непрерывном химическом обмене с космической средой.

QALAKTIKA (süd yolu)
 ГАЛАКТИКА (млечный путь)

Organizm
Organizm

Populyasiya
Populyasiya

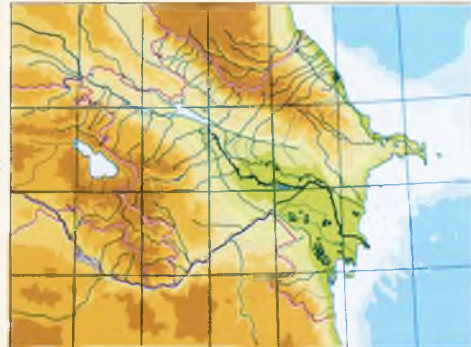

Səmiiyyət
Səmiiyyət

YERİN BIOSFERİ (GLOBAL EKOSİSTEM)
 БИОСФЕРА ЗЕМЛИ (ГЛОБАЛЬНАЯ ЭКОСИСТЕМА)

AZƏRBAYCANIN ƏRAZİSİ (EKOSİSTEM)
 ТЕРРИТОРИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА (ЭКОСИСТЕМА)

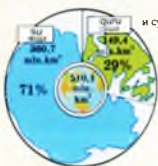
GÜNEŞ SİSTEMİ
 СОЛНЕЧНАЯ СИСТЕМА

DÜNYA. YARIMKÜRƏLƏRİN FİZİKİ XƏRİTƏSİ

МР. ФИЗИЧЕСКАЯ КАРТА ПОЛУШАРИЙ

Yer səthində suyun və quruluqun
paylanması
Распределение воды
и суши на земной поверхности

- Çaylar və şpələtlər
Реки и водотоки
- Quruşan çaylar
Мертвые реки
- Göller
Озера
- Quruşan göllər
Мертвые озера
- Kanallar
Каналы
- Bataqlıqlar
Болота
- Qumluqlar
Пустыни
- Dəniz səviyyəsindən
yüksəklik göstəriciləri
Высоты над уровнем моря

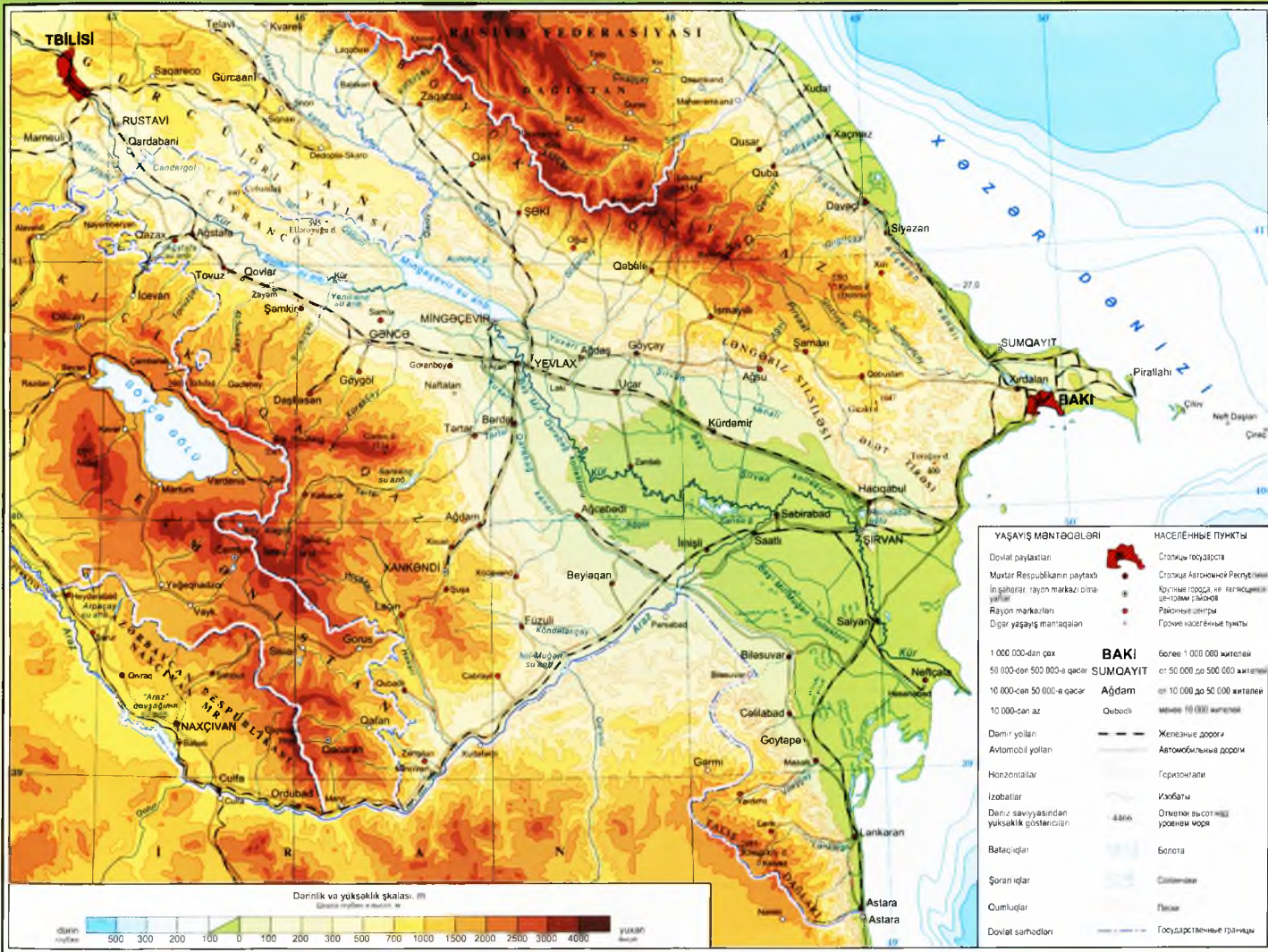
- Paralellərin 1°-li qovşağının
uzunluğu, km-la
Длина дуги одного градуса
параллели, в км
- Dənizli göstəriciləri
Океанические явления
- Vulkanlar
Вулканы
- Marcan rifli
Коралловый риф
- Buzlaqlar və materik buzları
Ледники и материковые льды
- Səli buzlaqların
ледяных шапок
Təbii baxışla
Таблица высот
- Soyuq cərəyanlar
Холодные течения

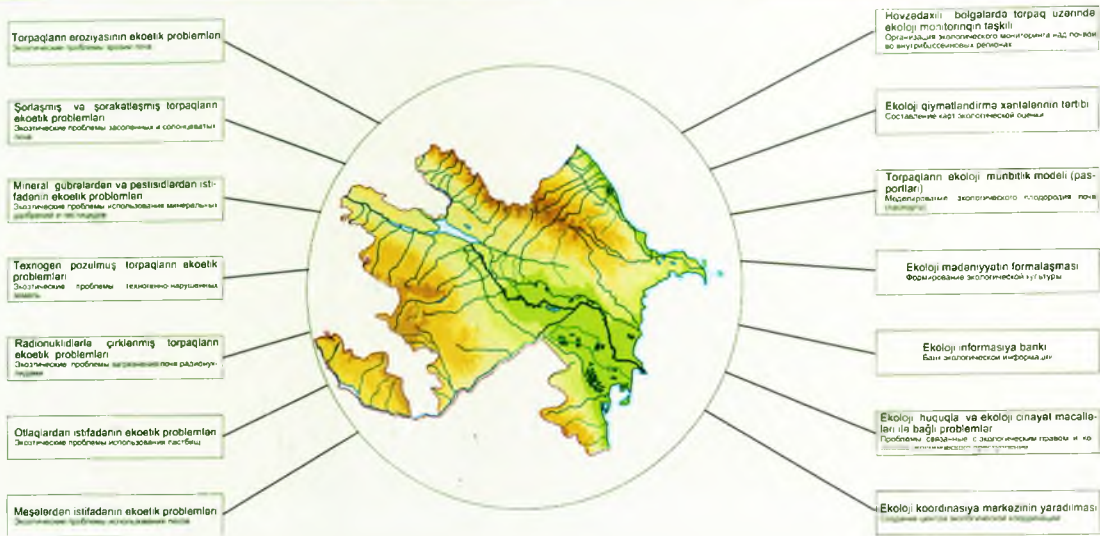
QİRB YARIMKÜRƏSİ
СЕВЕРНОЕ ПОЛУШАРИЕ

SƏRQ YARIMKÜRƏSİ
ВОСТОЧНОЕ ПОЛУШАРИЕ

Azərbaycanın ekoloji konsepsiyasına görə təbiət-cəmiyyət münasibətlərini ekoloji problemlərin xarakterinə və onların həllinin yollarına uyğun olaraq üç qrupa bölmək olar.

- I qrup:**
- meşələrin mühafizəsi və bərpası problemləri;
 - torpaqların eroziyası və ona qarşı mübarizə tədbirlərinin təşkili;
 - təbiət yem sahələrinin deqradasiyası və onların düzgün istifadəsi üçün normal şərait;
 - texnogen pozulmuş torpaqlar və onların rekultivasiyası problemləri;
 - torpaqların radionukidlərlə çirklənməsinə qarşı mübarizə tədbirləri;
 - suvarılan torpaqların sorlaşması və şoraklaşması ilə mübarizə;
 - mineral gübrələrdən və pestisidlərdən normal istifadənin problemləri.
- II qrup:**
- hövdədəxili bölgələrdə torpaq üzərində ekoloji monitorinqin təşkilinin həlli problemləri;
 - ekoloji qiymətləndirmə xəritələrinin tərtibi;
 - torpaqların ekoloji münbətilik pasportlarının tərtibi.
- III qrup:**
- cəmiyyətdə ekoloji mədəniyyətin formalaşdırılması;
 - ətraf mühitin qorunması üzrə qanunverici hüquqların pozulması ilə bağlı problemlər;
 - ekoloji yardım və dotasiya fondunun yaradılması;
 - ətraf mühitin ekologiyasının qorunmasında ekoloji koordinasiya mərkəzinin təşkili.

Экологическая концепция Азербайджана определяется как комплекс природно-общественных отношений к характеру экологических проблем и их решений. Экологическую концепцию характеризуют 3 группы, составленные с учетом экологических проблем и путей их решений.

- I группа:**
- проблемы охраны и восстановлений лесов;
 - эрозия почв и организация противозерозных мероприятий;
 - деградация естественных кормовых угодий и нормализация условий их использования;
 - техногенно-нарушенные почвы и проблемы их рекультивации;
 - мероприятия по очистке почв загрязненных радионуклидами;
 - борьба с засолением и с засолением орошаемых почв;
 - проблемы с нормализацией использования минеральных удобрений и пестицидов.
- II группа:**
- организация экологического мониторинга по решению проблем почв во внутрибассейновых регионах;
 - составление карт экологической оценки;
 - составление паспортов по экологическому плодородию почв
- III группа:**
- формирование экологической культуры общества;
 - проблемы, связанные с нарушением законодательных прав по охране окружающей среды;
 - создание фонда экологической помощи и дотаций;
 - учреждение центра координации по сохранению экологии окружающей среды.

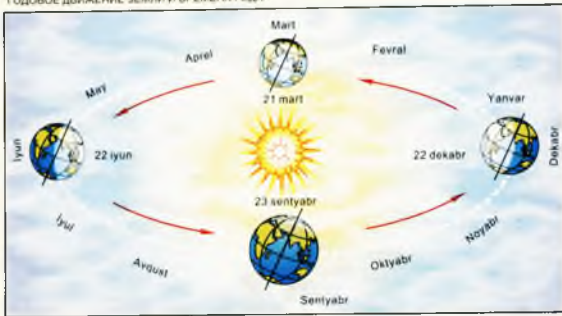
ATMOSFER

АТМОСФЕРА

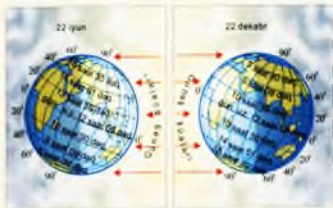
Atmosfer kosmosu, dünya okeanını, qurunu bir-biri ilə birləşdirir və onlarda fəaliyyət göstərən ekosistemlər arasında qarşılıqlı əlaqə yaradır. Atmosferin çirklənməsi sənaye istehsalatının, energetikanın artması və nəqliyyatın inkişafı nəticəsində baş verir. Atmosfərə qaz və toz halında tullantılar atılır. Müasir dövrdə atmosferin çirklənməsi cəmiyyətin "xəstəliyi" kimi qəbul edilir. Atmosfer ekologiyasının əsas məsələləri— texnologiyaya riayət etmək, tullantıların zərərsizləşdirilməsinə nəzarət etmək.

Атмосфера взаимосвязывает космос, мировой океан, сушу и действующие в них экосистемы. Загрязнение атмосферы происходит в результате роста промышленного производства, энергетики, развития транспорта. В атмосферу выбрасываются газовые и пылевые отходы. На современном этапе загрязнение атмосферы является "болезнью" общества. Соблюдение технологий, контроль по очистке отходов—главные задачи по экологии атмосферы.

YERİN İLLİK HƏRƏKƏTİ VƏ İLİN FƏSİLLƏRİ
ГОДОВОЕ ДВИЖЕНИЕ ЗЕМЛИ И ВРЕМЕНА ГОДА

GÜNEŞƏ NİSBƏTƏN YERİN VƏZİYƏTİ
ПОЛОЖЕНИЕ ЗЕМЛИ ОТНОСИТЕЛЬНО СОЛНЦА

YERDƏ İQLİM DƏYİŞİKLİKLƏRİNİN SƏBƏBLƏRİ
ПРИЧИНЫ КЛИМАТИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ НА ЗЕМЛЕ

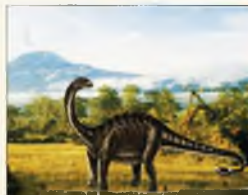
- Har 100-400 mln ildən bir Yerin orbital parametrlərinin dəyişməsi
Изменение орбитальных параметров Земли каждые 100 тыс. и 400 тыс. лет
- Har 41 mln ildən bir Yerin fırtınma oxunun meylliyinin dəyişməsi
Изменение наклона оси вращения Земли каждые 41 тыс. лет
- Har 21 mln ildən bir Yer oxunun ağırlıq mərkəzinin dəyişməsi
Изменение центрального шти Земли каждые 21 тыс. лет
- Kontinentlərin дрейfi
Дрейф континентов
- Vulkan püskürmələrinin tullantıları
Выбросы вулканических извержений
- ☀ Güneş aktivliyinin artması
Возрастание солнечной активности
- Dünya okeanında və atmosferdə cərəyan axınlarının istiqamətlərinin və Rəssbi dəyişməsinin dəyişməsi
Изменение направления циркуляции течения и ветра Рёссби в Мировом океане и в атмосфере
- ! İnsan fəaliyyəti
Деятельность человека

KONTİNEMLƏRİN DREYFİ
ДРЕЙФ КОНТИНЕНТОВ

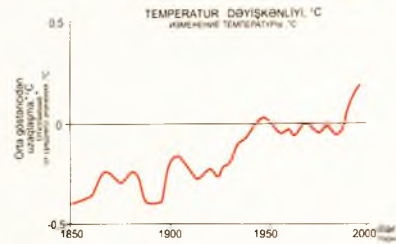
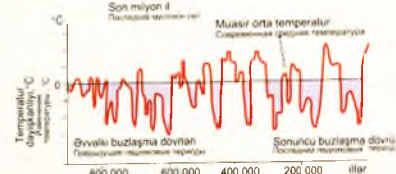

- 1 Şimali Amerika
Северная Америка
- 2 Cənubi Amerika
Южная Америка
- 3 Avrasiya
Евразия
- 4 Afrika
Африка
- 5 Avstraliya
Австралия
- 6 Antarktida
Антарктида

- 1 Şimali Amerika
Северная Америка
- 2 Cənubi Amerika
Южная Америка
- 3 Avrasiya
Евразия
- 4 Afrika
Африка
- 5 Avstraliya
Австралия
- 6 Antarktida
Антарктида

COXİLLİK TEMPERATUR DƏYİŞİKLİKLƏRİ
ДОЛГОВРЕМЕННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ ТЕМПЕРАТУРЫ

1950-1970-ci illər dövründə temperaturun (°C) orta gəncillik
 Среднее значение температуры (°C) за период 1950-1970 гг.

Sonuncu buzlaşma dövrünün axırında (10min il əvvəl) temperatur artaraq, təqribən 5 min il əvvəlki maksimum dərəcəyə çatdı. Təxminən 2 min il əvvəl yerdən soyuqlama başladı. Kiçik buzlaşma dövründə (1550-1750-ci illər) buzlaşmalar yaxınlaşması müşahidə olundu.

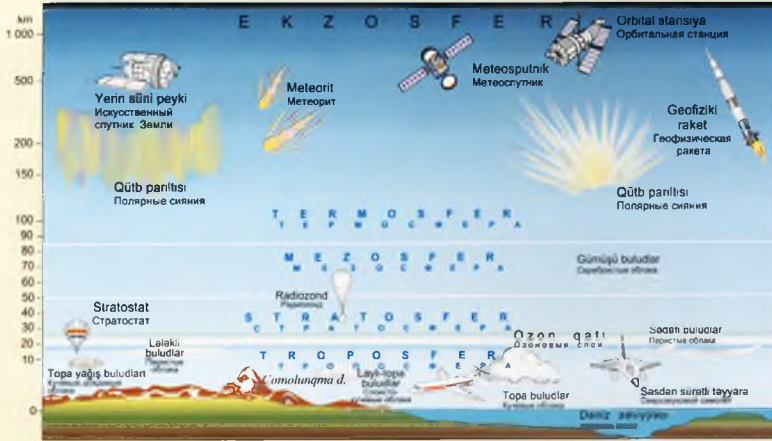
1750-1945-ci illərdə havanın istiləşməsi başladı və orta temperatur 1970-ci ilə qədər olan qısa soyuqlaşma dövründən sonra yenidən artdı. Planetdə baş verən yeni iqlim dəyişiklikləri insan fəaliyyəti ilə çox bağlıdır.

По истечении последнего ледникового периода (10 тыс. лет назад) температура постепенно и довольно медленно начала повышаться примерно на 5 градусов Цельсия. Примерно 2 тысячи лет назад началось короткое похолодание. В малоледниковый период (1550-1750 гг.) наблюдались приближающиеся ледники. В 1750-1945 гг. началось потепление атмосферы, и после короткого периода похолодания до 1970 г. продолжилась тенденция к постепенному повышению температуры. Связанные с деятельностью человека изменения климата в настоящее время являются наиболее быстрыми и интенсивными.

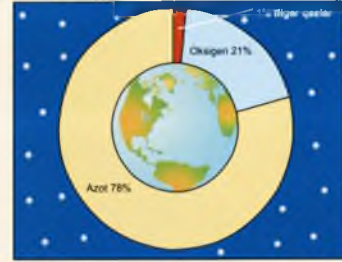

ATMOSFER.YERİN STRATOSFERİNDƏ OZON TƏBƏQƏSİ АТМОСФЕРА. ОЗОТОВЫЙ СЛОЙ В СТРАТОСФЕРЕ ЗЕМЛИ

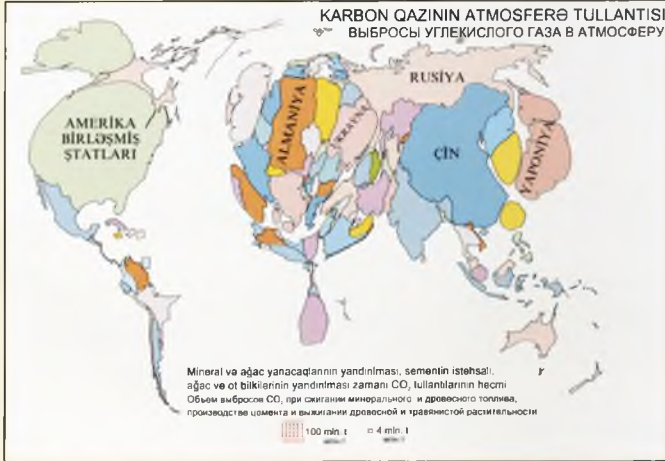
ATMOSFERİN QURULUŞU СТРОЕНИЕ АТМОСФЕРЫ

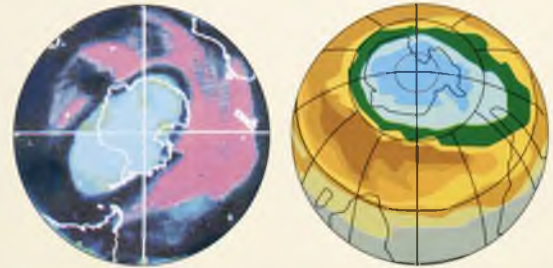
HAVANIN TƏRKİBİ СОСТАВ ВОЗДУХА

KARBON QAZININ ATMOSFERƏ TULLANTISI ВЫБРОСЫ УГЛЕКИСЛОГО ГАЗА В АТМОСФЕРЕ

Mineral və aqac yanacaqlarının yandırılması, sementin istehsalı, aqac və ot bitkilərinin yandırılması zamanı CO₂ tullantılarının həcmi
Объем выбросов CO₂ при сжигании минерального и древесного топлива, производстве цемента и выжигании древесной и травянистой растительности

Kosmik şəkillərə əsasən ozon qatının planet üzərində paylanması görünür. Gölü rəng isə Antarktida üzərində nazik ozon qatını göstərir. По космическим снимкам видно распределение озонового слоя над планетой. Синий цвет — тонкий озоновый слой над Антарктидой.

Ciddi təhlükələrdən bir. Yer planetindəki bütün canlılar üçün məhədvət olan ultrabənövşəy günəş şüalarının qarşısını alan atmosferin ozon tərkibini azaldırmışdır. Atmosfera əhəmiyyətli sənaye tullantıları, xüsusilə də aerosol qablaşdırma materialında və soyuducularda istifadə olunan freon qazları ozon qatını dəfədir.

Yer üzərində ozon qatı ilin müxtəlif fəasillərində tez-tez dəyişir. Məsələn, 1992-ci ilin oktyabrında Qərbi Avropa üzərində kiçik dəlik, Antarktida üzərində isə ozon tərkibi az olan geniş ərazilər əldizmişdir (normal ozon tərkibi 130 Dobson vahididir, bütün canlıların təhlükəsizliyi üçün lazım olan ozon tərkibi isə 300 vahiddir).

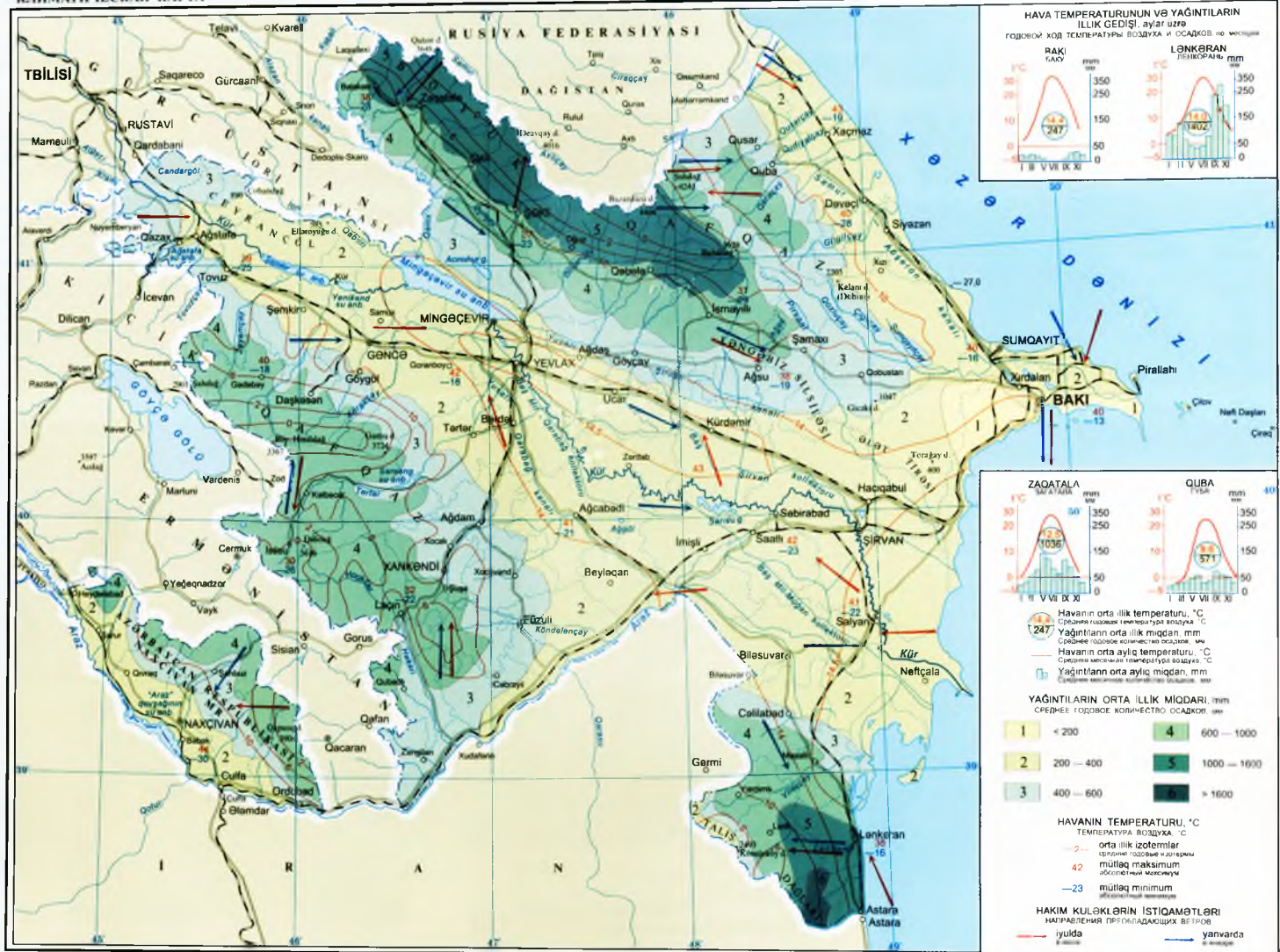
Ozonun azalması planetin temperaturunu artırır və bu da bütün canlıların yaşaması üçün təhlükəlidir. Ozonun azalması həmçinin qütblərdəki buzun əriməsinə də səbəb olur. Ozonun azalması həmçinin qütblərdəki buzun əriməsinə də səbəb olur. Ozonun azalması həmçinin qütblərdəki buzun əriməsinə də səbəb olur.

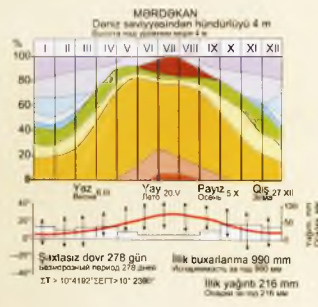
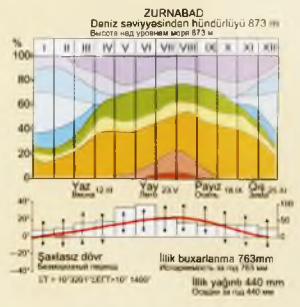
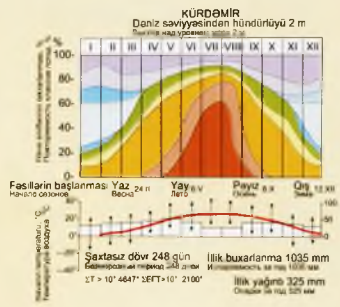
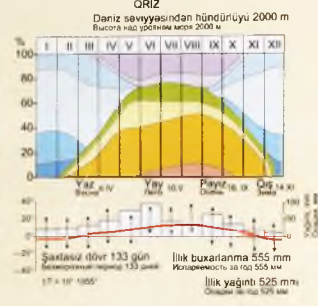
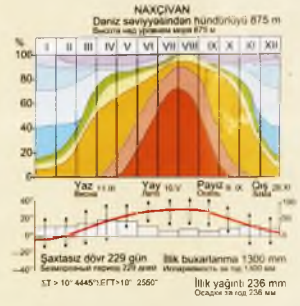
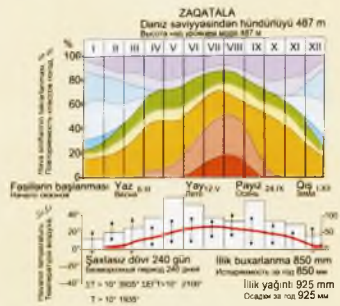
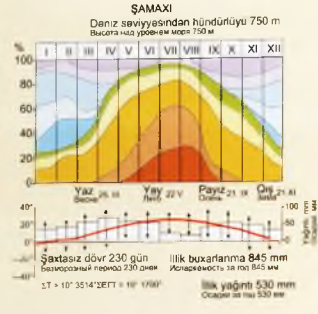
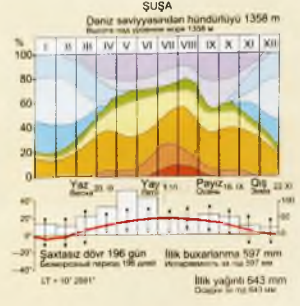
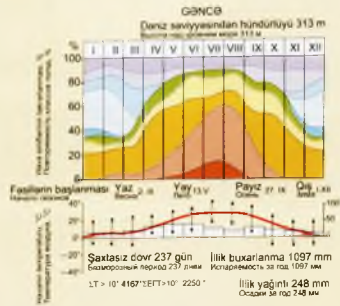
DÜNYA. ATMOSFERİN TEXNOGEN CİRLƏNMƏSİ
МИР. ТЕХНОГЕННОЕ ЗАГРЯЗНЕНИЕ АТМОСФЕРЫ

Miqyas 1 : 135 000 000
Mapıtrafı

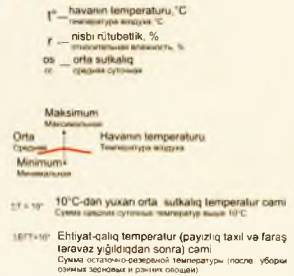

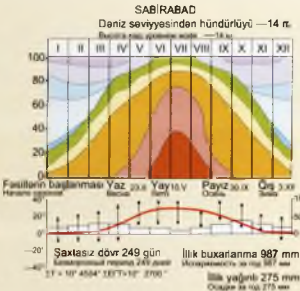
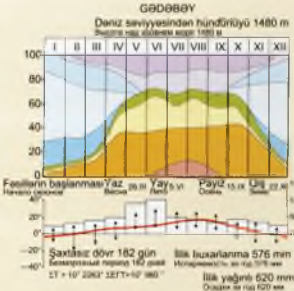
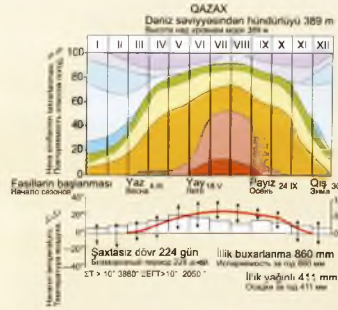

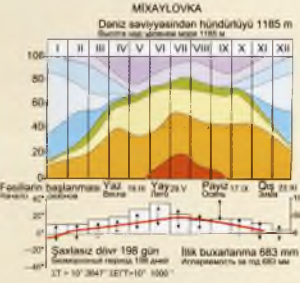
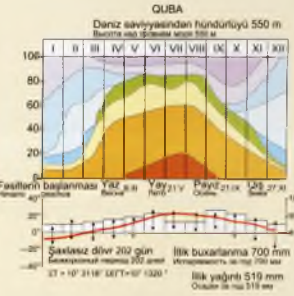
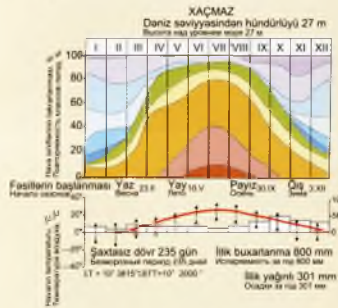
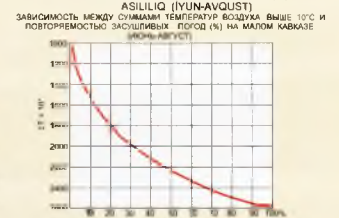
HAVA SINIFLƏRI
КЛАССЫ ПОГОД

- 1 Bünküü quraq (t^os 22.5° C-dan yuxarı, f°s 40%-dən aşağı)
Сухая погода (t^os больше 22.5° C, f^os ниже 40%)
- 2 Müləym quraq (t^os 22.5° C-dan yuxarı, f°s 40%-dən 60%-ə qədər)
Умеренно сухая погода (t^os больше 22.5° C, f^os от 40% до 60%)
- 3 Azbuludlu quraqsız (t^os və f°s 3° C-dan 22.5° C-ya qədər, f°s 60%-dən yuxarı)
Малооблачная безморозная (t^os от 3° C до 22.5° C, f^os выше 60%)
- 4 Gündüz buludlu (t^os və f°s 3-cü sinifdəki kimi)
С облачной погодой (t^os и f^os как в 3 классе)
- 5 Gecə buludlu (t^os və f°s 3-cü sinifdəki kimi)
Облачная ночью (t^os и f^os как в 3 классе)
- 6 Buludlu yağışsız (t^os və f°s 3-cü sinifdəki kimi)
Пасмурная без осадков (t^os и f^os как в 3 классе)
- 7 Yağıntılı (t^os və f°s 3-cü sinifdəki kimi)
Дождливая (t^os и f^os как в 3 классе)
- 8 Gündüz buludlu
С облачной погодой
- 9 Gündüz azbuludlu
С малооблачной погодой
- 10 Müləym saxtılı (t^os —2.6° C-dən —12.5° C-ya qədər)
Погода умеренно холодная (t^os от -2.6° C до -12.5° C)
- 11 Cox saxtılı (t^os —12.6° C-dən — 22.5° C-ya qədər)
Очень холодная погода (t^os от -12.6° C до -22.5° C)
- 12 Rütubətli tropik (t^os 22.5° C-dan yuxarı, f°s 81%-dən yuxarı)
Влажнотропическая (t^os выше 22.5° C, f^os выше 81%)

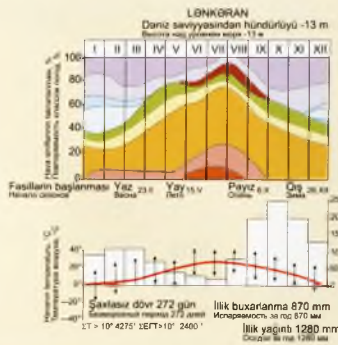
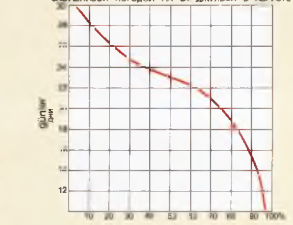

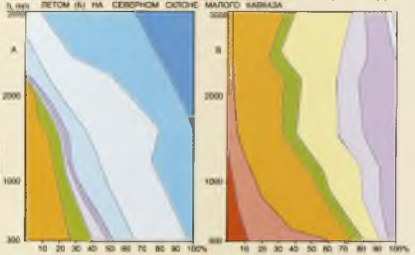
**KİÇİK QAFQAZDA HAVANIN 10° C-DƏN YUXARI TEMPERATUR
CƏMI İLG QURAQ HAVANIN TƏKRARLANMASI (%) ARASINDAKI**

**CULFA STANSİYASINDA AVQUSTDA BÜRKÜLÜ-QURAQ
HAVALI GÜNLƏRİN SAYININ TƏMİNAT GYRISI**
KİTAB ÖLÇƏNİMLİYƏTİ NİSƏTİ İKİNƏ QƏDƏR SUXUBƏR-
SAXILARSIZ İKLİMİN (%) NƏ MƏDUR KƏBƏKƏ

**KİÇİK QAFQAZIN ŞİMAL YAMACINDA QIŞDA (A) VƏ YAYDA (B) HAVA
SİNFLƏRİ TƏKRARLANMASININ (%) SAĞLIQ PAYLANMASI**

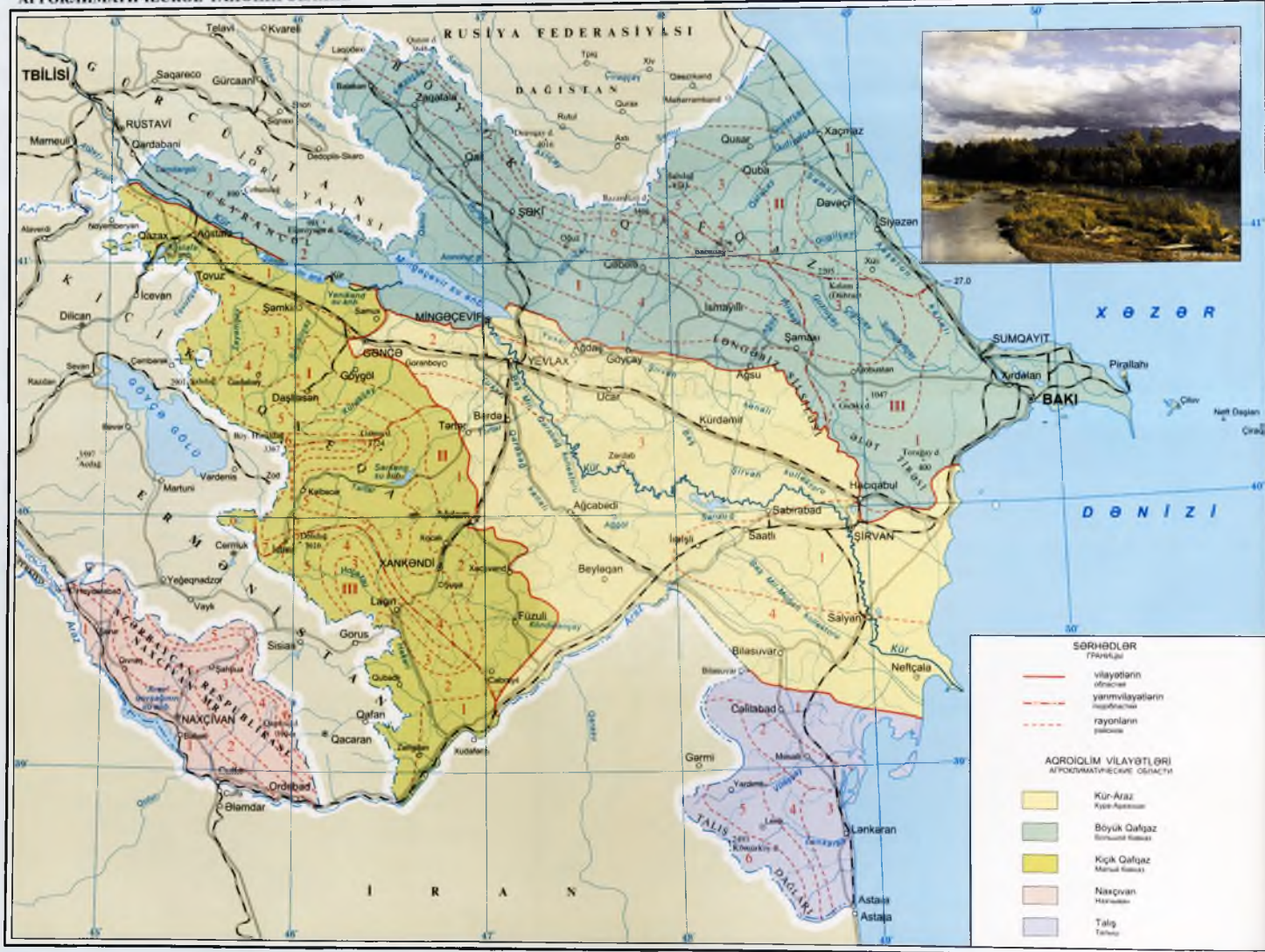

**PAMBIĞIN AYRI-AYRI FAZAAZASI İNKİŞAF DÖVLƏRİNDƏ HAVA
SİNFLƏRİNİN TƏSİR DƏRƏSİ**

Dövrlər Periodlar	Hava sınıfları və cürüları Классы и группы воздуха		
	Əlverişli Благоприятные	Əlverişsiz Неблагоприятные	Çox əlverişsiz Крайне неблагоприятные
Səpin-cücürmə Посев-сбор	II, III, IV, V, VI	I, VII	VII*, VIII, IX
Çiçəkləmə-qozalları огонь çökməsi	I*, II, III, IV*, V*, VI*, VII*	** IV**, VI**, VII**	I*, VII* küləkə çökməsi
Məhsulun toplınması сбор урожая	I, II, III, IV*, V, VI*, II, III, IV*, V, VI*	IV* VI* VII* və yağıntı və küləkə olan bütün hava sınıfları и вся влажность погод с холодными ветрами	VII* VIII* və yağıntı və küləkə olan bütün hava sınıfları и вся влажность погод с холодными ветрами

* Az davamlı hava gəralırdı
При малой устойчивости погоды
* Çox davamlı hava gəralırdı
При большой устойчивости погоды

AQROİQLİM RAYONLAŞDIRILMASI (24-cü səhifəyə aiddir)
АГРОКЛИМАТИЧЕСКОЕ РАЙОНИРОВАНИЕ (к странице 24)

AQROİQLİM VILAYƏTLƏRİ АГРОКЛИМАТИЧЕСКИЕ ОБЛАСТИ	AQROİQLİM YARIMVILAYƏTLƏRİ АГРОКЛИМАТИЧЕСКИЕ ПОДОБЛАСТИ	AQROİQLİM RAYONLARI АГРОКЛИМАТИЧЕСКИЕ РАЙОНЫ	AQROİQLİM VILAYƏTLƏRİ АГРОКЛИМАТИЧЕСКИЕ ОБЛАСТИ	AQROİQLİM YARIMVILAYƏTLƏRİ АГРОКЛИМАТИЧЕСКИЕ ПОДОБЛАСТИ	AQROİQLİM RAYONLARI АГРОКЛИМАТИЧЕСКИЕ РАЙОНЫ
<p>KÜR-ARAZ КЮРА-АРАКСКАЯ</p>	<p>I CƏNUB YAMAC ЮЖНЫЙ СКОП</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1 Ovalıq çürü, isti (OK) Muğan-Cənub-Sıvan Му́ган-Ю́жно-Шованский — равнинный суход. теплый (Ср К) 2 Ovalıq-düzənlik çürü, isti (OK) Gəncə-Yevlax Гянджа-Евлахская — равнинно-равнинный суход. теплый (Ср К) 3 Ovalıq-düzənlik, yarımquru, isti (OK) Şirvan-Qarabağ Ширван-Гарабаховская — иквально-равнинный, полусухой, теплый (Ср К) 4 Ovalıq-düzənlik, yarımquru, isti (OK) Biləsuvar-Salyan Билеусувар-Салыанская — иквально-равнинный, полусухой, теплый (Ср К) 	<p>I ŞİMAL YAMAC СЕВЕРНЫЙ СКОП</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1 Düzənlik, yarımquru, isti (OK) Tovuz-Şəmkir Товуз-Шәмкирская — равнинный, полусухой, теплый (Ср К) 2 Dağətəyi, quru, orta həddən çox isti ilə təmin olunan (OK) Qazax-Kənarlar Гяшә-Кәнарларская — предгорный засушливый, выше среднего обесводненный теплый (Ср К) 3 Orta dağlıq, yarımquru, orta həddən çox isti ilə təmin olunan (OK) Hacıkənd-Çingizdağ Ахәкәнд-Чингиздагская — предгорный, полусухой, выше среднего обесводненный теплый (Ср К) 4 Orta dağlıq, yarımquru, orta həddə isti ilə təmin olunan (OK) Gəndəyir-Çağkəşən Гәндәйир-Чагкәшәнская — предгорный, полусухой, среднесредственный теплый (Ср К) 5 Yüksək dağlıq, orta həddən az istə ilə təmin olunan (MK) rütbətli Arzbaç-Kəpəz Арзбаç-Кәпәзская — высокогорный, менее среднего обесводненный теплый (MK), влажный 6 Yüksək dağlıq, soyuq (ZK), rütbətli Şahdağ Şahdağская — высокогорный холодный (Ср К), влажный 	
<p>BOYUK QAFQAZ БОЛЬШОЙ КАВКАЗ</p>	<p>II ŞİMAL-ŞƏRQ YAMAC СЕВЕРНО-ВОСТОЧНЫЙ СКОП</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1 Dağətəyi-təpəlik, quru, isti (OK) Acohnuh-Ağsu Ахәнух-Ахәсувская — предгорно-континентальный засушливый, теплый (Ср К) 2 Dağətəyi-təpəlik, yarımquru, isti (OK) Cənubi Ceyrançay Южно-Джеранчайская — предгорно-континентальный засушливый, теплый (Ср К) 3 Dağətəyi-təpəlik, quru, isti və orta həddən çox isti ilə təmin olunan (OK) Şimali Ceyrançay Северо-Джеранчайская — предгорно-континентальный, засушливый, теплый (Ср К) + выше среднего обесводненный теплый (Ср К) 4 Düzənlik, yarımquru və yarımqurubətli isti (OK) Qanx-Əynəçay Тянь-Агәнәçайская — равнинный, полусухой/полусредственный, теплый (Ср К) 5 Dağətəyi, istə və orta həddən çox isti ilə təmin olunan (MK), rütbətli Zəncətləb-Əbbələ Зәңгәтләб-Əbbələская — предгорный, теплый и выше среднего обесводненный теплый (УС), влажный 6 Orta dağlıq, orta cəradədə isti ilə təmin olunan (MK), rütbətli İlis-Ləhc Илис-Ләхәçская — предгорный, среднесредственный теплый (MK), влажный 7 Yüksək dağlıq, orta həddən az istə ilə təmin olunan (MK), rütbətli Qumbası-Ağbulaq Кумбаси-Агбулақская — высокогорный, менее среднего обесводненный теплый (MK), влажный 8 Yüksək dağlıq, soyuq (ZK), rütbətli Qulon-Babadağ Кулон-Бабәдәгская — высокогорный холодный (Ср К), влажный 	<p>KIÇIK QAFQAZ МАЛЫЙ КАВКАЗ</p>	<p>II ŞƏRQ YAMAC ВОСТОЧНЫЙ СКОП</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Düzənlik-dəğətəyi, quru, isti və orta həddən çox isti ilə təmin olunan (OK) Ağdər-Fuzulı Агдәр-Фузүлүская — равнинно-предгорный, засушливый, теплый и выше среднего обесводненный теплый (Ср К) 2 Dağətəyi, yarımquru, orta həddən çox isti ilə təmin olunan (OK) Qarabağ Гарабаğская — предгорный, засушливый, выше среднего обесводненный теплый (Ср К) 3 Orta dağlıq, yarımquru, orta həddən çox isti ilə təmin olunan (OK) Şarax-Xaçmıçay Şarax-Хәçмичәйская — предгорный, полусухой, выше среднего обесводненный теплый (Ср К) 4 Orta və yüksək dağlıq, orta və orta həddən az istə ilə təmin olunan (MK), rütbətli, Sarıbaş-Böyük Kəs Сарыbaş-Бөyük Кәсская — среднее высокогорный, среднее и менее среднего обесводненный теплый (MK), влажный 5 Daxili dağlıq, yarımqurubətli, orta həddən çox isti ilə təmin olunan (MK) Kəlbəcər Кәлбәçәрская — внутрисредный полусредственный, выше среднего обесводненный теплый (Ср К) 6 Daxili dağlıq, orta və orta həddən az istə ilə təmin olunan (ZK) rütbətli İstisu Истисувская — внутрисредный, среднее и менее среднего обесводненный теплый (Ср К), влажный 7 Yüksək dağlıq, soyuq (ZK), rütbətli Şahdağ-Mordkan Şahdağ-Mordkanская — высокогорный холодный (Ср К), влажный 	
<p>TALIS ТАЛЫШ</p>	<p>III ABŞERON-OBUSTAN АВШЕРОН-ОБУСТАНСКАЯ</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1 Düzənlik-dəğətəyi, yarımquru, isti (OK) Abşeron-Obustan Авшәрон-Обүстанская — равнинно-предгорный, полусухой, теплый и умеренно теплый (Ср К) 2 Dağətəyi, quru, orta həddən çox isti ilə təmin olunan (OK) Şimali Obustan Şimali-Обүстанская — предгорный, засушливый, выше среднего обесводненный теплый (Ср К) 3 Orta dağlıq, yarımquru, orta və orta həddən az istə ilə təmin olunan (MK) Dağlıq Şirvan Gəncə-Şirvanская — предгорный, полусухой/среднее-ниже среднего обесводненный теплый (MK) 	<p>III CƏNUB YAMAC ЮЖНЫЙ СКОП</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1 Düzənlik, yarımquru, isti (OK) Aşağı Həkkən Ахәкәнәçайская — равнинный, полусухой, теплый (Ср К) 2 Dağətəyi, quru, isti və orta həddən çox isti ilə təmin olunan (OK) Cəbrayıl-Qubadlı Джерәйил-Кубәдлүская — предгорный, засушливый, теплый и выше среднего обесводненный теплый (Ср К) 3 Orta dağlıq, yarımquru, orta və orta həddən çox isti ilə təmin olunan (OK) Laçın Ләçинская — предгорный, полусухой/среднее-ниже среднего обесводненный теплый (Ср К) 4 Orta dağlıq, yarımqurubətli, orta həddən az istə ilə təmin olunan (MK) Çarxaklı-Əlincək Çarxaklı-Əlincәkская — предгорный, полусухой, менее среднего обесводненный теплый (MK) 5 Yüksək dağlıq, orta həddən az istə ilə təmin olunan (MK), rütbətli Yuxarı Həkkən Yuxarı Hәkәnская — высокогорный, менее среднего обесводненный теплый (MK), влажный 6 Yüksək dağlıq, soyuq (ZK), rütbətli Alapağ-Dəlidəğ Alapağ-Dәlidәgская — высокогорный холодный (Ср К), влажный 	
		<ol style="list-style-type: none"> 1 Düzənlik-dəğətəyi, quru, isti (OK) Cəlilabad-Qızıldağ Cәlilәbәd-Qızıldağская — равнинно-предгорный, засушливый, теплый (Ср К) 2 Düzənlik, yarımquru, isti (OK) Masallı Mасаллуская — равнинный, полусухой/теплый (Ср К) 3 Düzənlik-dəğətəyi, isti (OK), mülayim rütbətli və rütbətli Lenkəran-Aslara Lәnkәran-Aslarская — равнинно-предгорный, засушливый, теплый (Ср К), умеренно влажный и влажный 4 Dağətəyi, orta həddən çox isti ilə təmin olunan (OK), mülayim rütbətli Büvəyir-Siyavar Bүvәyir-Siyavarская — предгорный, выше среднего обесводненный теплый (Ср К), умеренно влажный и влажный 5 Dağətəyi, orta dağlıq, yarımquru, orta və orta həddən çox isti ilə təmin olunan (OK) Lenk-Yardımlı Lәnk-Yardımlıская — предгорный/предгорно-континентальный, полусухой/среднее и выше среднего обесводненный теплый (Ср К) 6 Orta və yüksək dağlıq, yarımquru, orta və orta həddən az istə ilə təmin olunan (MK) Dman-Çayzurdu Dman-Çayzurduская — среднее высокогорный, полусухой/среднее и менее среднего обесводненный теплый (MK) 	<p>NAXÇIVAN НАХЧИВАН</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1 Dağətəyi, quru, isti (KK) Arzayın Арзәйинская — равнинный суход. теплый (MK) 2 Orta dağlıq, yarımquru, isti (OK) Sədərək-Ordubad Sәdәrәk-Ordubadская — предгорный, полусухой, теплый (Ср К) 3 Orta dağlıq, quru, orta həddən çox isti ilə təmin olunan (OK) Pəraqası-Sehbuz Pәraqası-Sehbuzская — предгорный, засушливый, выше среднего обесводненный теплый (Ср К) 4 Orta dağlıq, yarımquru, orta həddən çox isti ilə təmin olunan (OK) Qəlinçay-Xəçidəğ Qәlinçay-Xәçidәgская — предгорный, полусухой/засушливый, выше среднего обесводненный теплый (Ср К) 5 Yüksək dağlıq, orta həddən az istə ilə təmin olunan (MK) rütbətli Buznək-Sındıra Buznәk-Sındıraская — высокогорный, менее среднего обесводненный теплый (MK), влажный 6 Yüksək dağlıq, soyuq (ZK), rütbətli Qapıçq-Dəmirkənd Qapıçq-Dәmirкәndская — высокогорный холодный (Ср К), влажный 	

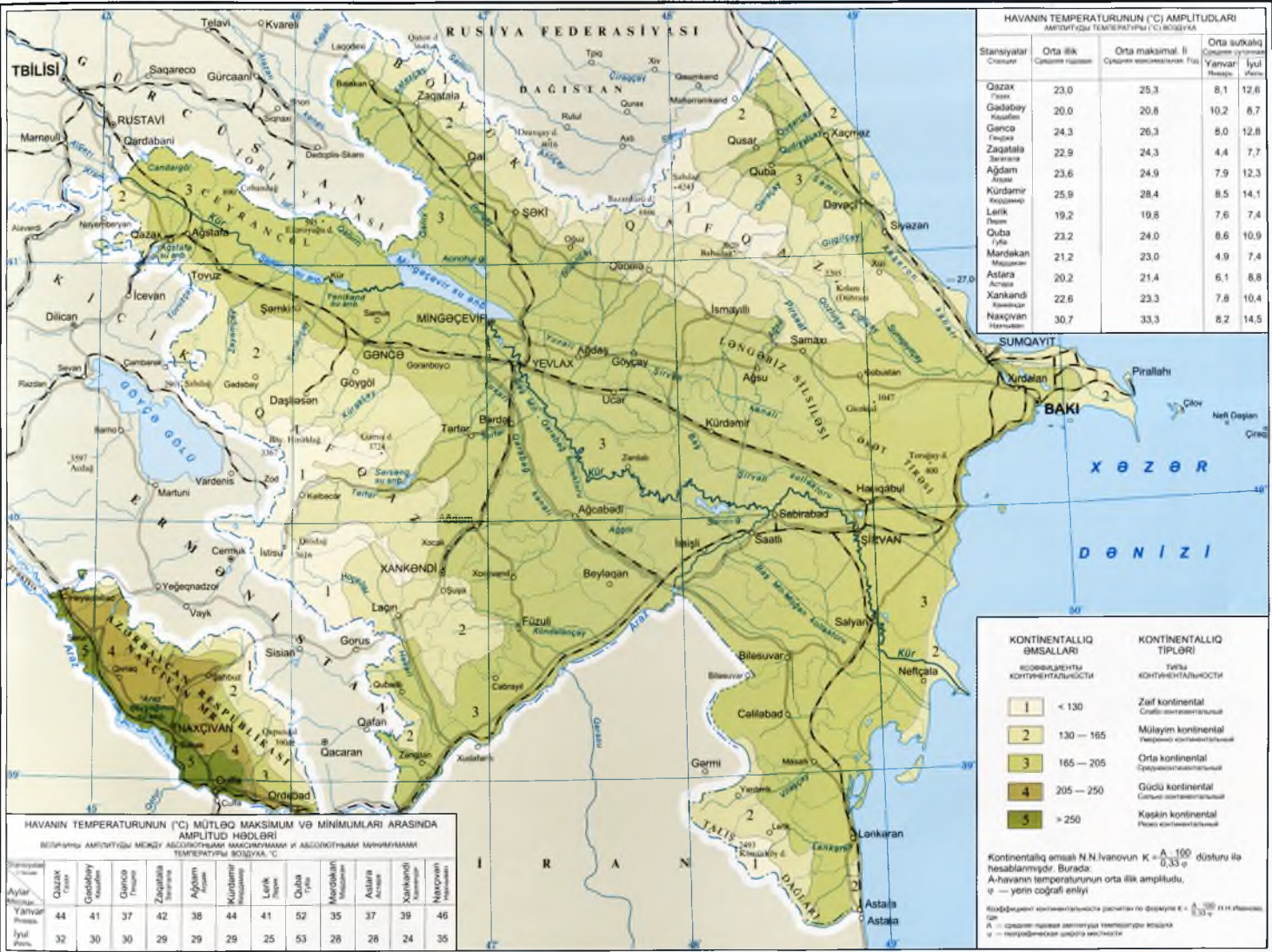
OK — Orta kontinental (Ср К) — Евразияконтиненталь; MK — Mülayim kontinental (MK) — Умеренно континентальный; ZK — Zəif kontinental (Ср К) — Слабоконтинентальный; KK — Kəskin kontinental (MK) — Резко континентальный; OK — Quru kontinental (Ср К) — Горно континентальный; PK — Pərk kontinental (MK) — Горно континентальный

İQLİMİN KONTİNENTALLİĞİ
КОНТИНЕНТАЛЬНОСТЬ КЛИМАТА

Miqyas 1: 1 500 000
Macura

HAVANIN TEMPERATURUNUN (°C) AMPLİTUDLARI
AMPLİTUDU TEMPERATURUNUN OYUNUĞUNA

Stansiyalar	Orta ilik	Orta maksimal. il	Orta minimal. il
Ölçülər	Temperatur	Temperatur	Temperatur
Qazax	23,0	25,3	8,1
Gəlibəy	20,0	20,8	10,2
Gəncə	24,3	26,3	8,0
Zaqatala	22,9	24,3	4,4
Ağdam	23,6	24,9	7,9
Kürdəmir	25,9	28,4	8,5
Lerik	19,2	19,8	7,6
Quba	23,2	24,0	8,6
Mardakan	21,2	23,0	4,9
Astara	20,2	21,4	6,1
Xankəndi	22,6	23,3	7,8
Naxçıvan	30,7	33,3	8,2

KONTİNENTALLİQ ƏMSALLARI
КОEFFИЦИЕНТЫ КОНТИНЕНТАЛЬНОСТИ

KONTİNENTALLİQ TIPLƏRİ
ТИПЫ КОНТИНЕНТАЛЬНОСТИ

1	< 130	Zəif kontinental
2	130 – 165	Mülayim kontinental
3	165 – 205	Orta kontinental
4	205 – 250	Güclü kontinental
5	> 250	Kəskin kontinental

HAVANIN TEMPERATURUNUN (°C) MÜTLƏQ MAKSİMUM VƏ MİNİMUMLARI ARASINDA
ВЕЛИЧИНА АМПЛИТУДЫ МЕЖДУ АБСОЛЮТНЫМИ МАКСИМУМАМИ И АБСОЛЮТНЫМИ МИНИМУМАМИ

TEMPERATURY ВОЗДУХА, °C

Stansiyalar	Qazax	Gəlibəy	Gəncə	Zaqatala	Ağdam	Kürdəmir	Lerik	Quba	Mardakan	Astara	Xankəndi	Naxçıvan
Aylar	Qazax	Gəlibəy	Gəncə	Zaqatala	Ağdam	Kürdəmir	Lerik	Quba	Mardakan	Astara	Xankəndi	Naxçıvan
Yanvar	44	41	37	42	38	44	41	52	35	37	39	46
İyul	32	30	30	29	29	29	25	53	28	28	24	35

Kontinentalıq əmsali N.N.Ivanovun $K = \frac{A-100}{0,33 \cdot \sigma}$ düsturu ilə hesablanmışdır. Burada: A-havanın temperaturunun orta ilik amplitudu, σ — yərin coğrafi enliyi.

Кoeffициент континентальности рассчитан по формуле: $K = \frac{A-100}{0,33 \cdot \sigma}$ где: A — среднее годовое размах температуры воздуха, σ — географическая широта местности.

**GÜNƏŞ PARILTISI SAATLARININ MİQDARI. II.
ЧИСЛО ЧАСОВ СОЛНЕЧНОГО СИЯНИЯ. ГОД**

**Miqyas
Масштаб 1: 1 500 000**

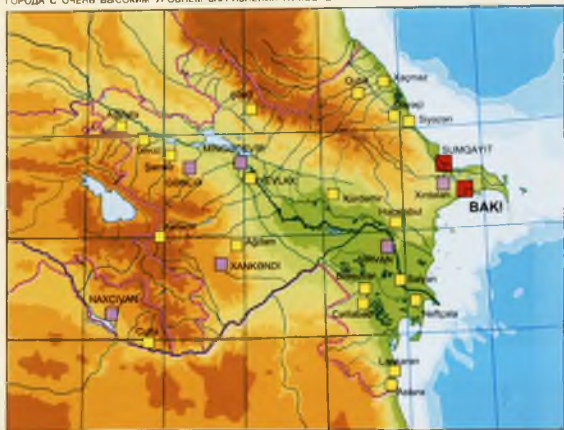
**GÜNƏŞ PARILTISI SAATLARININ MİQDARI
ЧИСЛО ЧАСОВ СОЛНЕЧНОГО СИЯНИЯ**

1	< 2 000
2	2 000 — 2 200
3	2 200 — 2 400
4	2 400 — 2 600
5	2 600 — 2 800
6	> 2 800

ATMOSFERİN ÇİRKİLMƏMİŞİ ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРЫ

ATMOSFERİN ƏN YÜKSƏK HƏDDƏ ÇİRKİLMİŞ SƏHƏRLƏR
ГОРОДА С ОЧЕНЬ ВЫСОКИМ УРОВНЕМ ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРЫ

- Çirkləndirici maddələrin ən yüksək orta illik konsentrasiyası (14-dan çox AÇİ)
Наивысшая среднегодовая концентрация загрязняющих веществ (более 14 ИЗА)
- Çirkləndirici maddələrin orta orta illik konsentrasiyası (10-dan az AÇİ)
Средняя среднегодовая концентрация загрязняющих веществ (менее 10 ИЗА)
- Çirkləndirici maddələrin yüksək orta illik konsentrasiyası (10-14 AÇİ)
Высокая среднегодовая концентрация загрязняющих веществ (10-14 ИЗА)

ФИЗИКО-ГЕОГРАФИ РАЙОНЛАР ÜZRƏ HAVANIN TEMPERATURUNUN NİSBI DƏYİŞMƏSİ. °C
ОТНОСИТЕЛЬНЫЕ КОЛЕБАНИЯ ТЕМПЕРАТУРЫ ВОЗДУХА ПО ФИЗИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИМ РАЙОНАМ. °C

Физико-географ. районлар Физико-географические районы	Оғ Зима	Yaz Лето	Yay Весна	Payız Осень	Orta illik Среднегодовая
Lənkəran Ленкоранский	1.5	-0.1	0.4	0.4	0.6
Kür-Araz Кур-Аракский	1.8	-0.3	0.6	0.6	0.7
Abşeron Абшеронский	0.9	-0.5	-0.2	0.3	0.1
Boyük Qafqaz, Ceyrançöl Большой Кавказ, Джеранчольский	1.6	-0.1	0.5	0.6	0.6
Boyük Qafqazın şimal-şərq yamacı Большой Кавказ север-восточный склон	1.5	-0.2	0.2	0.3	0.4
Boyük Qafqazın şimal-qərş yamacı Большой Кавказ север-западный склон	1.2	-0.2	0.3	0.4	0.4
Küç Qafqaz Малый Кавказ	1.8	-0.4	-0.2	-0.2	0.2
Naxçıvan Нахичеванский	2.3	-0.6	-0.4	-0.1	0.3

Şəhərlərdə fəaliyyət göstərən sənaye və nəqliyyat vasitələrinin havaya buraxdığı tullantılar atmosfer havasının kəskin çirklənməsinə səbəb olur.

Atmosferin çirklənmə səviyyəsi göstəricilərdə öz əksini tapmışdır. Çirkləndirici maddələrin təhlükə dərəcəsinədən və konsentrasiyasından asılı olaraq dəyişən ümumi kompleks göstərici kimi atmosferin çirklənmə indeksindən (AÇİ) istifadə olunur. Konkret məntəqələrdə aparılan hesablamalar göstərir ki, çirkləndirici maddələrin miqdarı atmosfərə hansı və hansı yollarla daxil olmasından asılı olaraq dəyişir. AÇİ adətən tullantıların ən yüksək orta illik göstəricisi üzrə hesablanılır.

Şəhərlərdə havanın əsas çirklənmə mənbələri asılı maddələr, azot 2-oksidi, benzapiren, formaldehid, fenol, karbon-sulfid və hidrogen floriddir. Son on il ərzində atmosferin orta illik çirklənməsi təqribən 50%-ə qədər artmışdır.

Sənaye məhsullarının istehsalından günə artır, bu da metallurjiya, kimya, neft, qaz və kömür istehsalı sənayelərinin atmosfərə atılan tullantıların miqdarının artmasına gətirib çıxarır. Həmçinin qaz, kömür və mazutla işləyən istilik energetikasının tullantıların həcmi də artır. İri şəhərlərdə havanın yüksək çirklənmə dərəcəsi qeydə alınmışdır ki, bu da ümumi ekoloji vəziyyəti gərgin olmasına təyin edir.

Atmosferin ümumi çirklənməsi bütövlükdə iqlim dəyişməsinə, "istixana effekti"nin yaranmasına, bu isə qlobal istiləməyə gətirib çıxarır.

Son illərin tədqiqatlarına əsasən, Azərbaycanın düzənlik rayonlarında havanın temperaturunun əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsi müşahidə olunur.

Bütün respublikə ərazisində qışın isti keçməsi qeydə alınmışdır.

Yazda temperaturun aşağı düşməsi müşahidə olunur. Naxçıvan və Abşeronda ən çox soyuqlaşma. Lənkəran və Ceyrançöl zonalərində ən aşağı qiymətlər qeydə alınmışdır.

Yay əvvəlki illərin yayından fərqli keçir. Bütün respublikə üzrə temperaturun dəyişməsi 1°C-dən çox təşkil etmir.

Payızda düzənlik ərazilərində isə iqlimlərdə istiləşmə 0,1-0,4°C ərzində dəyişir.

Azərbaycan Respublikasının nümayəndələri 1992-ci ildə BMT-nin Brazilyada Rio-de-Janeyro şəhərində keçirilən "Ətraf mühit və inkişaf" konfransında "İqlim dəyişmələri üzrə Konvensiya"ni imzalamış, 1995-ci ildə Milli Məclis tərəfindən ratifikasiyası edilmişdir.

2000-ci ildə bu Konvensiyanın həyata keçirmə mexanizmini təyin edən Kioto Protokolu (Yaponiyada) imzalanmışdır. Bu tədbirlərin əsas məqsədi iqlim istiləşməsinə və "istixana effekti"nin yaranmasına səbəb olan atmosfərə atılan sənaye tullantıların miqdarının azaldılmasıdır. İqlim dəyişiklikləri bütün bioiqlim komplekslərinin dəyişməsinə səbəb olur, o cümlədən insan və təbiət faktoruna mənfi təsir göstərməklə ümumi ekoloji vəziyyəti pisləşdirir.

Hal-hazırda Azərbaycan ekoloji vəziyyətin yaxşılaşması üzrə istiqamətlənmiş regional tədbirlərdə iştirak edir, belə ki, atmosfərə atılan sənaye tullantıların azalması üzrə və iri şəhərlərin qaz-İqlim nəqliyyat vasitələri tərəfindən çirklənməsinə qarşı işlər aparılır.

К сильному загрязнению атмосферного воздуха приводят средства промышленности предприятий и транспортных средств, функционирующих в городах.

Уровень загрязнения атмосферы отражается совокупностью показателей. Используется комплексный показатель — индекс загрязнения атмосферы (ИЗА) — это величина, зависящая от концентрации и класса опасности загрязняющих веществ. Набор и количество веществ, измеряемых в конкретных пунктах, зависит от спецификации выбросов в атмосферу. ИЗА обычно рассчитывается по наибольшему среднему значению концентрации веществ, составляющим основной вклад в суммарное загрязнение воздуха.

В основу загрязнения атмосферы в городах создают: взвешенные вещества, диоксид азота, бензапирен, формальдегид, фенол, сероуглерод и фторид водорода. За последние десятилетия среднегодовое загрязнение атмосферы увеличилось примерно на 50%. Идет рост промышленного производства, что является причиной увеличения выбросов в атмосферу загрязняющих веществ предприятиями химической, металлургической, газовой, угольной, нефтяной промышленности. Увеличился выброс от тепловых энергетик, работающих на природном газе, угле и мазуте. В крупных городах наблюдается высокий уровень загрязнения атмосферного воздуха, который определяет общую неблагоприятную экологическую обстановку.

Общее загрязнение атмосферы ведет к изменению климата а в целом созданию "парникового эффекта", общему потеплению.

Согласно исследованиям последних лет, самые ощутимые изменения температуры воздуха отмечаются в зимних районах Азербайджана.

Зима отмечается потеплением по всей республике. Весной замечается понижение температуры, наиболее похолодание идет в Нахичеване и Абшероне, наименьшее — в Ленкоранском и Джерамчольском районах. Лето проходит практически без сильных отклонений от предыдущих лет. Колебания составляют не более 1°C по всей республике.

Осенью также не замечается резких перепадов температуры, за исключением равнинных территорий.

В течение всего годового периода отмечается общее потепление климата: наибольшее до 0,6°C — в Ленкоранском, Кур-Аракском и Джерамчольском районах. В других районах происходит потепление климата от 0,1 до 0,4°C.

Делегация Азербайджанской Республики принимала участие в Конференции "Окружающая среда и развитие" организованной ООН в Бразилии в Рио-де-Жанейро в 1992 году подписала "Конвенцию по изменению климата".

В 1995 году Милли Мəclis ратифицировал решения этой Конвенции.

В 2000 году в Ялони был подписан Киотский протокол, определяющий механизмы работы государств по климатическим изменениям. Главная цель этих мероприятий — достичь уменьшения выбросов в атмосферу промышленных отходов, создающих "парниковый эффект" планеты, который ведет к потеплению климата. Потепление климата несет изменение всего биоклиматического комплекса, что отрицательно сказывается на экологической обстановке природы и человека.

В настоящее время Азербайджан участвует в региональных мероприятиях, направленных на улучшение экологической обстановки: ведутся работы по сокращению выбросов в атмосферу промышленных отходов и загрязнению воздуха в крупных городах транспортными выхлопными газами.

HİDROSFER

ГИДРОСФЕРА

Hidroster, bütün su hövzələri, onların ekosistemləri arasında qarşılıqlı əlaqəni həyata keçirir və maddələr mübadiləsi prosesinde əsas rol oynayır. İnsanın həyat fəaliyyəti nəticəsində çayların, dənizlərin ekoloji vəziyyəti pisləşir, "istixana effekti" yaranır. Sənaye tullantılarının çaylara, dəniz və okeanlara axıtma normativlərinə riayət edilməsi, təmizləyici qurğuların inşası, kənd təsərrüfatı işlərinin təbii qorumaqla aparılması hidroster ekologiyasının başlıca məsələlərindən biri hesab olunur.

Гидросфера осуществляет взаимосвязь всех водных объектов с их экосистемами и играет важную роль в процессе обмена веществ. Ухудшение экологического состояния рек, морей, образование "парникового эффекта" происходит в результате жизнедеятельности человека. Соблюдение нормативов по сбросу промышленных отходов в реки, моря и океаны, строительство очистных сооружений, природоохранное ведение сельскохозяйственных работ — главные задачи по экологии гидросферы.

DÜNYA ÖLKƏLƏRİ ÜZRƏ ƏHALİNİN
 ADAMBAŞINA DÜŞƏN TAM ÇAY
 AXIMI EHTİYATLARI İLƏ TƏMİN-
 OLUNMA DƏRƏCƏSİ, l/də min m³
 ОБЕСПЕЧЕННОСТЬ РЕСУРСАМИ ПОЛНОГО
 РЕЧНОГО СТОКА ПО СТРАНАМ МИРА НА
 ДУХА НАСЕЛЕНИЯ, тыс. м³ на чел.

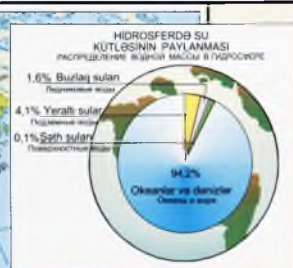
1	<0,5
2	0,5 — 2,5
3	2,5 — 5
4	5 — 10
5	10 — 25
6	25 — 50
7	50 — 100
8	>100

••• Ən çox çirklənmiş çaylar
 Наиболее загрязненные реки
 ■ Çay axımının azalması
 Сокращение речного стока

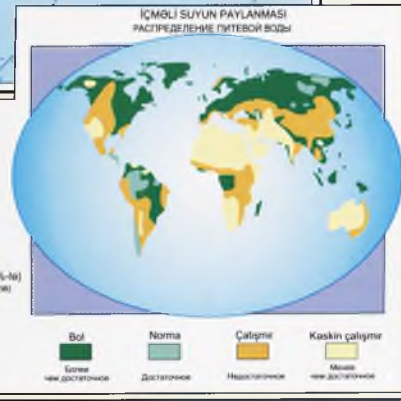
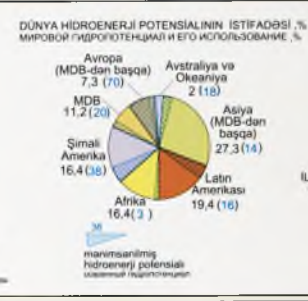

DÜNYA. YER SƏTHİNDƏ SU ANBARLARININ PAYLANMASI
МИР. РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ВОДОХРАНИЛИЩ НА ЗЕМНОЙ ПОВЕРХНОСТИ

Міqyas 1:135 000 000

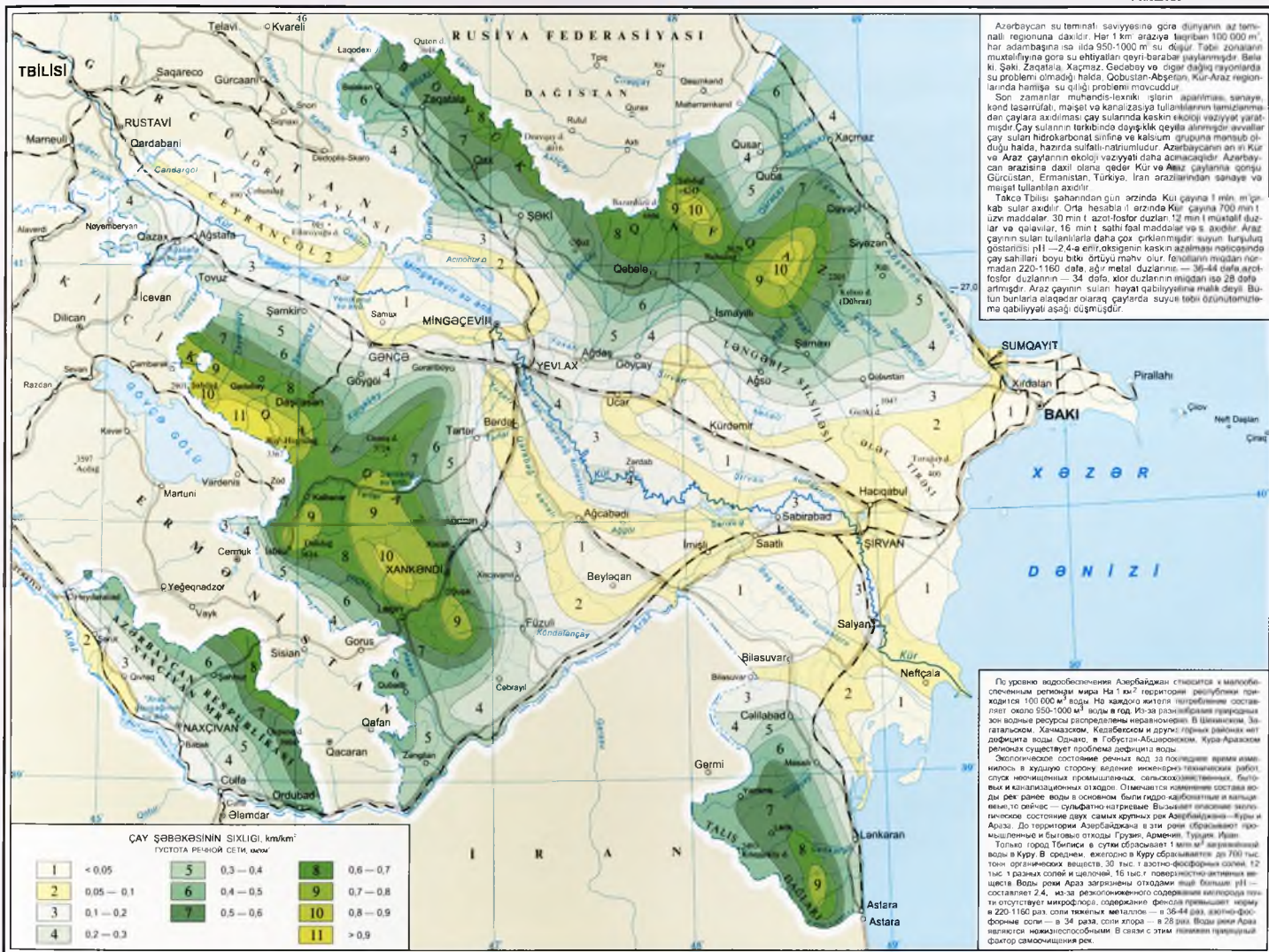

1. Abu Dibi
2. Aqua Vermeiya
3. Qrad (Təbii)
4. Baykal
5. Ban Cao-Nen
6. Brataj
7. Brəkqondo
8. Buxarman
9. Buxmifol
10. Vadi-Tartar
11. Vaxtırta
12. Vıvuy
13. Vıvımpaq
14. Volqoqrad
15. Volqa
16. Qarman
17. Qordon
18. Qordon M.Xrum
19. Qrand Rapids
20. Dun
21. Daniel Conson
22. Danziyankou
23. Zeysk
24. İyza Solleyra
25. İyaypu
26. İtumbıara
27. Kabona Bassa
28. Kəncə
29. Kama (Perm)
30. Kinyaypisko
31. Kapıvara
32. Kapqayıq
33. Qarıb
34. Kaxotək
35. Kəban
36. Kəlm
37. Kocu
38. Krasnoyarsk
39. Kremenquq
40. Kuybısev
41. La-Grand 2
42. La-Grand 3
43. La-Grand 4
44. Lak kəssə
45. Mananan
46. Marıkuqan
47. Mid (Duvır)
48. Mıka
49. Mıngaqevır
50. Mıssa
51. Naqarçulısaqar
52. Naxıer
53. Neçəkə
54. Nıqılsamk
55. Nıqıson
56. Nurekək
57. Oxe
58. Ontarıo
59. Pıavıl
60. Reyndır
61. Rıxand
62. Rıbinsk
63. Səvınyıya
64. Sao Sımıo
65. Saratov
66. Sayan
67. Seros-Kolorados
68. Sınarıyan
69. Sınarıyan
70. Sırık
71. Sobrındıyo
72. Susıplı
73. Supırun
74. Tərbəllə
75. Tıtoqulıq
76. Tres-Maras
77. Tun-Keyne
78. Uyd-İlmsk
79. Fort-Pek
80. Frankın-Fluzvıld
81. Furnas
82. Furnan
83. Xarılay
84. Sınarıyan
85. Çetokarsk
86. Çorğıl
87. El-Cokon

ÇAYLARIN EKOLOJİ PROBLEMLƏRİ. ÇAY ŞƏBƏKƏSİNİN SİXLİĞİ
ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РЕК. ГУСТОТА РЕЧНОЙ СЕТИ

Miqyas
 Məctua 1:500 000

Xəzər dənizi dünyanın ən in gölüdür. Onun sahəsi 376 000 km², maksimal dərinliyi 1025 m, suyunun ümumi həcmi isə 77 min km³-ə yaxındır. Xəzər dənizinin suları Rusiya, Qazaxıstan, Türkmənistan, İran və Azərbaycan sahillərini əhatə edir. Dənizin sahil xəttinin ümumi uzunluğu 6 380 km-dir, bunun 825 km-ini Azərbaycan sahilləri təşkil edir. Xəzər dənizi bu dövlətlərin iqtisadi inkişafında çox mühüm rol oynayır.

Xəzər dənizinin şəhər zonası və dibi nəft və qaz yataqları ilə zəngindir. Xəzər dənizinin sularında xüsusən anqatökülən çayların məhsuldarlığında çoxlu qiymətli balıq növünün var. Su-qəmi nəqliyyatı dənizin sahillərindəki müxtəlif liman şəhərlərinin bir-birinə yaxınlığıdır. Xəzər dənizi yük daşınmasında görə dünya dənizləri arasında lider yerlərdən birini tutur.

Xəzər dənizi özünün fiziki-coğrafi xüsusiyyətlərinə, təbii-iqlim şəraitinə görə çox fərqlənir. Dənizin şimal hissəsini külək rəjmi cənub hissəsinin rəjmindən fərqlənir. Müxtəlif ərazilərdə küləyin orta illik gücü 2-5 ballı arasıdır deyir. Ağsəren və Məngəçqay yarımadaqlarında isə daha güclü olur. Azərbaycan sahilləri üçün şimal-qərb və cənub-şərq fırtınaları xarakterikdir.

Xəzər dənizində su axınları küləkəlin istiqaməti və quardan gələn axınların həcmi ilə əlaqədər. Açıq ərazilərdə 8-10 metr həndürlükdə dağılmalara 8 ballıdan artıq olur. Azərbaycan sahillərində şimal-qərbdən və cənub-şərqdən əsən, Ağsəren yarımadasını isə cənub hissəsində şimal-şərqdən cənub-şərqə doğru fırtınalı dağılmalara müşahidə olunur. Dənizin açıq fırtınalı sahələri yaxınlığında və çayların məhsuldarlığı suyun rəngi məni-yaxşı rəngdən qonur çalarlara qədər dəyişir. Xəzər dənizində suyun çöküntü tədrüdü tektonik proseslərə, iqlim dəyişiklikləri və antropogen amillərə bağlı olması ilə izah edilir.

Xəzər dənizinin ekoloji vəziyyəti dünyəvi əhəmiyyət kəsb edir. Xəzər dənizinin əsas çirkinləşmə mənbələri həmsərhəd ölkələrin nəft və qaz istehsalı, Xəzər hövzəsinə tökülən çirkli su axınlarıdır. Volqa, Kür, Ural və Terek sənaye-ziyətli baxımdan ən gərgin vəziyyətdə olan çaylardır. Nəftli çirkinləşmə natiki dənizin flora və faunasına, həmçinin dib çöküntülərinə də təsir göstərir. Son zamanlarda 200 m dərinlikdəki 1 kq qurultu 1.43 q qazlı-nəftli kondensat təşkil etdiyi halda, 1950-ci ildə isə 0.86 q olmasına qeydə alınmışdır. Bütün bu hallar təbii balansın pozulmasına gətirib çıxarır. Bakı-Ağsəren arxipelaqı akvatonyalarında son 15 il ərzində fitoplanktonun fotosintezinin ilkin məhsulu 150 dəfə azalmışdır. Nəft dənizində və Bakı baxçası akvatonyaların çirkinləşmə çərəcasına görə "təhlükə zonası" adlandırılan sahələr vardır. Bu sahələrin sufunda nəfmin miqdarı 1,26-3.83 mg/l-ə çatır. Sənaye və nəft tullantılarının suyunu 20-25 sm üst qatında nəft məhsullarının miqdarı ümumi çöküntü 67%-ni təşkil edir. Bakı baxçasının qurultu 3,5-5,7 m dərinlikdə nəft məhsulları ilə doymuşdur. Təmizləyici qurğuların quraşdırılması və Xəzərə axıdılan sənaye, məişət tullantılarına nəzarət, ətraf mühiti mühafizə proqramının başlıca istiqamətlərindən biridir.

Dəniz ekosisteminə zərərli və ziyanlı maddələrin toplanması ekoloji fəlakətə aparan yoldur.

Xəzərin dövlətlərin regional əməkdaşlığı çərçivəsində Xəzər dənizinin ekoloji problemlərinin həllinin konseptual əsasının işlənilməsi məqsədilə Rusiya tərəfi, Xəzər ətrafı mühitinin monitorinqi ilə məşğul olacaq beş tərəfli hökumətlərarası Xəzər Ekoloji Markazının (XEM) yaradılmasını təklif edir. Bu təşəbbüs Azərbaycan və Qazaxıstan tərəflərindən dəstəklənir, Türkmənistan bu məsələnin Xəzər dənizinin bioəlastatunun müayinəsi olumundan sonra həl edilməsinə tərəfdardır. İran isə öz növbəsində Xəzər dənizinin bioəlastatının mühafizəsi məsələləri ilə də məşğul olacaq. Xəzər fondunun yaradılması təklif edilir.

Каспийское море — самое большое озеро мира, его площадь составляет 376 000 км², максимальная глубина — 1025 метров, общий объем воды — около 77 тыс. км³. Воды Каспийского моря омывают берега России, Казахстана, Туркменистана, Ирана и Азербайджана. Общая протяженность береговой линии составляет около 6 380 км, из них 825 км — территория Азербайджана. Каспийское море играет важную роль в экономике этих государств.

Недра побережья и дна Каспийского моря богаты нефтью и газом. В водах Каспийского моря, особенно в устьях впадающих рек, много ценной рыбы. Судостроительные трассы связывают между собой крупные морские порты разных государств. По грузообороту Каспий занимает одно из лидирующих мест среди морей мира.

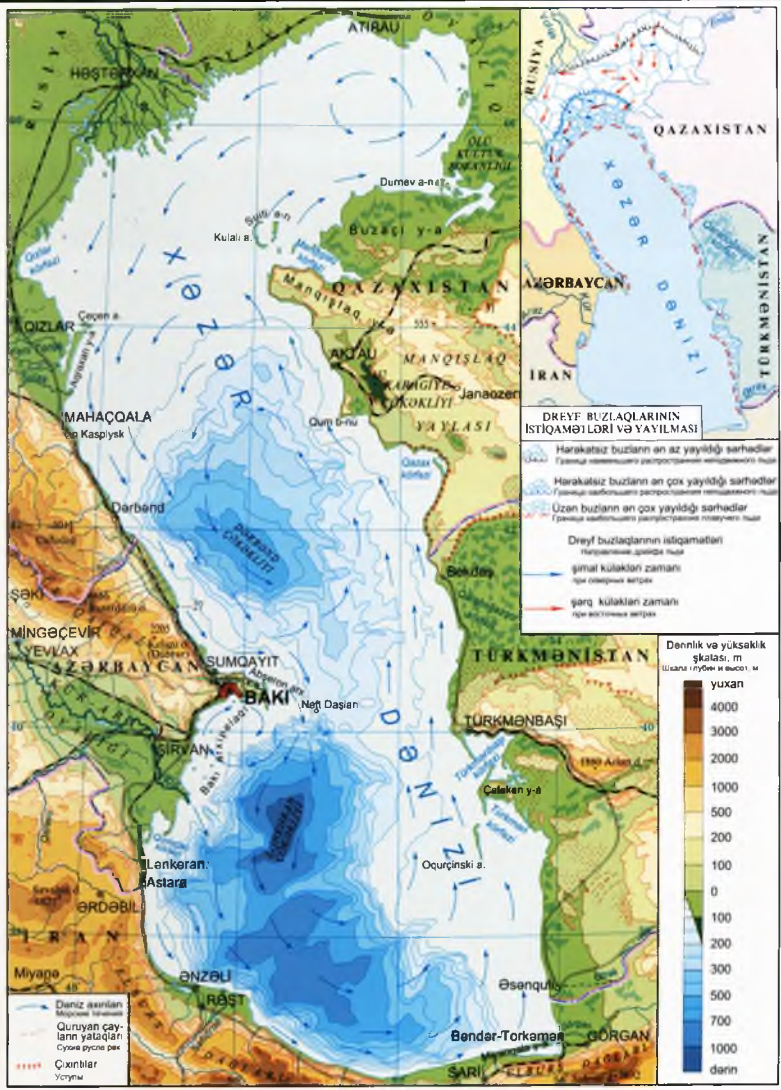
По своим физико-географическим особенностям природно-климатические условия Каспийского моря очень своеобразны.

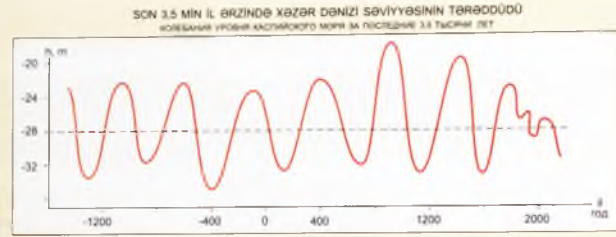
Ветровой режим северной части моря отличается от южной. Среднегодовая сила ветра колеблется в различных районах от 2 до 5 баллов, увеличиваясь на Азербайджанском и Маглышском полуостровах. Для побережья Азербайджана наиболее характерны штормы от северо-запада и юго-востока.

Течения Каспийского моря обуславливаются ветром и стоком пресных вод с суши. Волнение в открытых районах моря достигает 8 баллов, при высоте наиболее крупных волн 8-10 метров. В районе Азербайджана преобладает штормовое волнение от северо-запада и юго-востока, а южнее Азербайджанского полуострова — от северо-востока и юго-востока. Цвет воды колеблется от голубовато-зеленых оттенков в открытых частях моря до бурых албизов берегов и устьев рек. Микробиологические процессы, изменяющие климатические условия и жизнедеятельность человека.

Экологическое состояние Каспийского моря имеет мировое значение. Главным загрязняющим фактором является добыча нефти и газа прилегающим к морю государствами. Также имеет место сток пресных вод впадающих в Каспий рек. Самые санитарно-гигиенические наблюдения рек Волга, Кура, Урал и Терек. Нефтевыми загрязнениями влияют не только на флору и фауну моря, но и на донные осадки. В последнее время на глубине 200 метров в 1 кг грунта определяется 1,43 г газонефтяного конденсата, а в 1995 году составлял — 0,86 г. Все это приводит к нарушению природного баланса. В акватории Азербайджанского архипелага процесс фотосинтеза фитопланктона за последние 15 лет уменьшился в 150 раз. Акватории Нефть Даглары и Бакинской бухты Каспия являются так называемыми "мертвыми" зонами. Из-за сброса промышленных и нефтяных отходов в поверхностном слое воды (20-25 см) концентрация гидрокарбонатных веществ достигла 1,26-3,83 мг/л с содержанием нефтепродуктов до 67 %. Грунт Бакинской бухты пропитан нефтесодержащими веществами до глубины от 3,5 — 5,7 метров. Строительство очистных сооружений и контроль за сбросом в Каспий промышленных и бытовых отходов является одним из главных направлений по выполнению программы сохранения окружающей среды.

Накопления в морской экосистеме отравляющих и вредных веществ ведут к экологической катастрофе. В целях разработки концептуальных основ решения экологических проблем Каспийского моря в рамках регионального сотрудничества пригласительное государство Российской стороне предлагает учредить международный межправительственный Каспийский Экологический Центр (КЭЦ), который занимался бы мониторингом окружающей среды Каспия. Данная инициатива поддерживается Азербайджаном и Казахстаном. Туркменистан сторонником решения данного вопроса после определения правового статуса Каспийского моря. Иран в свое очередь, предлагает создать Каспийский фонд, который вместе с тем занимался бы и вопросами сохранения биоресурсов.

	Subfiofi yastı abessal düzənliklər
Субфлювиальные низкие абиссальные равнины		Kulek quruluşu
Береговая дюна
	Məli abessal düzənliklər
Низинные абиссальные равнины		Suallı kanyonlar
Полувечноживые каньоны
	Materik qəbri ilə örtülü abessal toplu düzənliklər
Равнина абиссальная, низкая, материковая, залитая осадками		Suallı çaylar
Полувечноживые реки
	Materik yarıncının məli düzənlikləri
Равнина абиссальная, залитая осадками		Tektonik qirmlərlə mürəkkəbləşən erinə suallı qəlmələr
Платформенные поднятия, абиссальные, залитые осадками, с разрывными нарушениями
	Struktur sına dağlar və silsilələr
Складчатые массивы и цепи		Tektonik qirmlər
Тектонические поднятия
	Səng qəzar monoklinalı
Волнообразно-складчатые абиссальные		Flekarlar, yarımlər
Складчатые платформы
	Tapalı abessal düzənliklər
Залитые абиссальные равнины		Patlıq vulkanlar
Платформенные вулканы
	Səlf düzənlikləri
Равнина сальфидная		Plato və düzənliklər
Абразивно-аккумулятивные, террасные, высокие, низкие, абиссальные, залитые осадками, террасированные, абиссальные, безводные, континентальные
	Neotektonik mərhələdə ayılmaya məruz qalmış suallı akkumulativ düzənliklər
Равнина абиссальная, залитая осадками, с разрывными нарушениями, с разрывными нарушениями, с разрывными нарушениями		Akkumulativ düzənliklər
Аккумулятивные равнины
	Avandəzlər
Пандулы		Dəhləzər
Дельты
	Səmilər
Самосысы		Müxtəlif abrazion sahillər
Берега, различные абразивные берега
	Çay dərələri və digər su basmış eroziya formaları
Рельеф дельты и другие эрозионные формы, абразивные, флювиальные, дельта, эрозионные		Müxtəlif abrazion-akkumulativ sahillər
Берега, различные абразивно-аккумулятивные берега
	Bulunmuş axınların getmə kəmərləri
Каналы бывших текущих форм		Rus-paleozoy platformasının ayılmış hissəsindəki düzənliklər
Равнина в проломной части Русско-кавказской платформы
	Suallı sürüşmələr
Полувечноживые оползни		Turan hephəsinin platformasının düzənlik, plato və yayılın
Платформа в проломной части Русско-кавказской платформы
	İri suallı akkumulativ formalar (suallı təpələr)
Крупные абиссальные аккумулятивные формы (плато)		Orogen yayılının dağılmaqamadan
Средняя абиссальная, континентальная, безводная
	Pələk bəng
Складчатый берег		
	Sırt bəng
Горный берег		
	Suspensiya axınlarının fəaliyyəti ilə əlaqədar eroziya formaları
Эрозионные формы, связанные с деятельностью суспензионных течений		

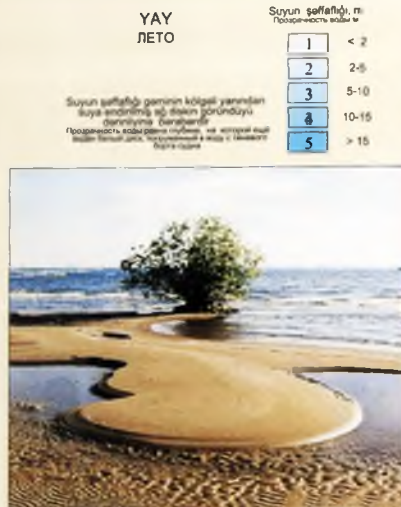

SƏTH SULARI ÜZƏRİNDƏ ÜMUMİ GÜNƏŞ RADIASIYASININ PAYLANMASI
РАСПРЕДЕЛЕНИЕ СУММАРНОЙ СОЛНЕЧНОЙ РАДИАЦИИ НАД ПОВЕРХНОСТЬЮ ВОДЫ

SƏTH SULARI ÜZƏRİNDƏ KÜLƏYİN SÜRƏTİ
СКОРОСТЬ ВЕТРА НАД ПОВЕРХНОСТЬЮ ВОДЫ

Miqyas
Машиштаб 1:5 000 000

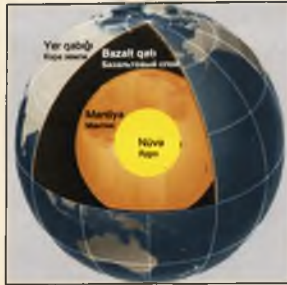
LİTOSFER

ЛИТОСФЕРА

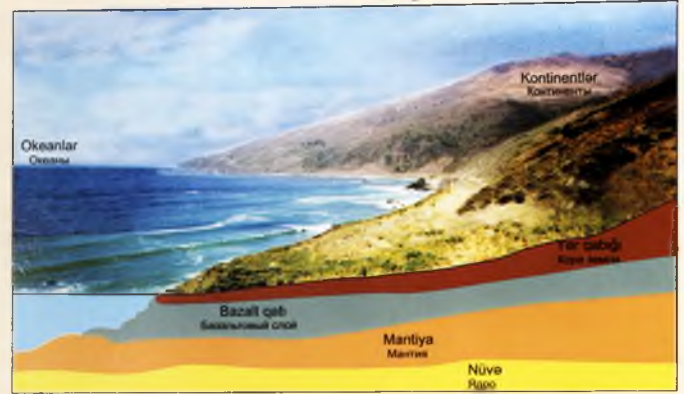
Litosfer— Yer qabığı. Onun bütün təbəqələri sıx qarşılıqlı əlaqədədir. Litosferin bütün mərhələlərində fəaliyyət göstərən ekosistemlərin hamısı vahid biokimyəvi dövriyyədə iştirak edirlər. Faydalı qazıntıların hasilatı, sənaye istehsalatının artımı, sənaye və radioaktiv tullantıların zərərsizləşdirilməsi, kənd təsərrüfatında torpaqlardan düzgün istifadə edilməməsi litosferin çirklənməsinə səbəb olur. Texnologiyalara riayət etmək, tullantıların zərərsizləşdirilməsinə nəzarət etmək litosfer ekologiyasının əsas məsələləridir.

Литосфера—Земная кора. Все её слои находятся в тесной взаимосвязи. Все экосистемы, действующие на всех уровнях литосферы, участвуют в едином биохимическом цикле. Загрязнение литосферы происходит в результате добычи полезных ископаемых, роста промышленного производства, утилизации промышленных и радиоактивных отходов, неправильного использования почв в сельском хозяйстве. Соблюдение технологий, контроль по утилизации отходов—главные задачи по экологии литосферы.

YERİN QURULUŞU
 СТРОЕНИЕ ЗЕМЛИ

LİTOSFERİN QURULUŞU
 СТРОЕНИЕ ЛИТОСФЕРЫ

LİTOSFERİN EKOLOJİ FUNKSİYALARI
 ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ ЛИТОСФЕРЫ

YER QABİĞİNİN FUNKSIONAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ
 ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЗЕМНОЙ КОРЫ

DÜNYA. EKOLOJİ SİSTEMƏ TEKNOGEN TƏSİRLƏRİN TƏSİRİ
МИР. КЛАССИФИКАЦИЯ ТЕХНОГЕННЫХ ВОЗДЕЙСТВИЙ НА ЭКОЛОГИЧЕСКУЮ СИСТЕМУ

Təsir sırfı Класс воздействия	Təsir tipi Тип воздействия	Təsir növü Вид воздействия	Təsirin potensial mənbəyi Потенциальные источники воздействия	Təsirin ekoloji nəticələri Экологические последствия воздействия
MEKANIKI механический	Səhmlə Вибрация	Statik (qranitəlmə) vibrosizimlə bəşib hamarılama, döyəcəyib bərkimə, partlayışla sıxma Статическое (гранителем) вибрирование, ударно-ударное вибрирование, разделение и уплотнение вальцовыми, граблями, шкворнями, катками	Binalar, quşuqlar, vibromexanizmlər, avtomobiləyər, metro-polyon, partlayışlar Здания, сооружения, вибростанции, транспортные метрополитены, взрывы	Təbiə biogeosenzorların deqradasiyası və dəyişməsi Деградация и изменение естественных биогеносензоров
	Bogalma, dinamik boşalma Ползучие, динамические разгрузочные	Statik boşalma Статическое разгрузочное	Şaxtalar, boşuqlar, in qalılar, partlayışlar Шахты, пещеры, болоты, взрывы	Təbiə biogeosenzorların deqradasiyası və dəyişməsi Деградация и изменение естественных биогеносензоров
	Massiv daxilə dağılması Внутреннее разрушение	Qazma, parçılama, sındırmaq qazmaq Бурение, дробление, разбивание, колание	Qazma quyuları, dağ kəmbayrı, dağ işləri, kərcənarlar Буровые скважины, горный кюмбин, горные работы, карьеры	Təbiə biogeosenzorların dəyişməsi Изменение естественных биогеносензоров
	Massiv daxilə dağılması Внутреннее разрушение	Ekskavasiya partlamağa dağıtma, qumlama, kulbuvası Эксплуатация взрывчатых веществ, выемка, кумуляция	Şaxta, lağım, partlayış, aqrotexnik işlər Шахта, лагод, взрыв, агроинженерные работы	Təbiə biogeosenzorların deqradasiyası Деградация естественных биогеносензоров
	Reyefin akkumulyasiyası Аккумуляция рельефа	Terminonun tokülması, laymə-ləğmə, torpaq təpəsi yaratmaq, damba (bənd) yaratmaq Накопление терриконов, пологостроение	Şaxtalar, mēdenlər, İES, DRES, kombinatlar Шахты, терриконы, ТЭС, ГЭС, комбинаты	Təbiə landşaftların biogeosenzorların deqradasiyası Деградация естественных ландшафтных биогеносензоров
	Reyefin planirovkəsi Планировка рельефа	Təntni və yol planirovkəsi, rekviziyası parçılama tənəşləyirilməsi Планировка при строительстве дорог, рекультивация	Təntni rekviziyası obyektleri, meliorasiya obyektleri Строительные объекты рекультивации, объекты мелиорации	Təbiə landşaftların biogeosenzorların deqradasiyası Деградация естественных ландшафтных биогеносензоров
	Reyefin eroziyası Эрозия рельефа	Oyuqların formalaşması, kanallar, bəndlərin qazılması, yamaqların kəsilməsi Формирование оврагов, выемка, планировка оврагов, разделение оврагов	Kərcənarlar, kəsilişlər, bəndlər, kanallar, yol tikintisi, şaxtalar, mēdenlər Карьеры, выемки, дамбы, каналы, дорожное строительство, шахты, терриконы	Təbiə landşaftların biogeosenzorların deqradasiyası Деградация естественных ландшафтных биогеносензоров
	Reyefin hidroakkumuliyası Гидроаккумуляция рельефа	Dambaların, bəndlərin yuyulması, qəbil hasilatında suxurlanma yuyulması Снижение дамбы, плотины, овраги, порожье при добыче золота	Tikinti, İES, su anbarları, qəbil hasilatında suxurlanma Строительство ТЭС, водохранилищ	Təbiə biogeosenzorların deqradasiyası Деградация естественных биогеносензоров
	Reyefin su ilə yuyulması Водной омыл рельефа	Massivni yuyulması, cökme-sufloziyon təsir Массивная осыпь, осыпь, осыпь, осыпь	Kərcənarlar, kəsilişlər, dağca, suqəbuləddici, yeraltı yuyulma Карьеры, разрывы, дамба, водопользование	Təbiə biogeosenzorların deqradasiyası Деградация естественных биогеносензоров
	Təzyiqlə qalması Повышение давления	Basma (hava, su), inyektsiyalar, aldanma ritubərkimə, suvarma Сжатие (воздухом, водой), инъекция, алданма, ритуберизация, орошение	Tullantılar, sənaye axıntıları, kənd təsərrüfatında suvarma, hidromeliorasiya Отходы, промышленные сточные воды, орошение	Qazma nəticəsində insan ölümi və əil olmaları Деградация естественных ландшафтных биогеносензоров
HİDRODİNAMIKI гидродинамическое	Təzyiqlə düşməsi Снижение давления	Cökme (nasosla), drenaj, quyulma Вытягивание, дренаж, осушение	Suqəbuləddici, meliorasiya obyektleri Водопользование, объекты мелиорации	Təbiə biogeosenzorların dəyişməsi Изменение естественных биогеносензоров
	Qızdırılma Нагревание	Konduktiv (100°C-ya qədər), konvektiv (100°C-ya qədər), yandırma (100°C-dən yuxarı), anti-mərkəmləndirmə Кондуктивный (до 100°C), конвективный (до 100°C), сжигание (более 100°C), разделение, термическое разделение, биологизация	Donma peşlər, AES, İES, qaynar sənaye, külürdürən yeraltı ordılması, komürün qazandırılması, meliorasiya obyektleri, TBO polidromu Домение, печь, АЭС, ТЭС, горячие воды, подпольное разделение, сжигание, газификация, утилизация, объекты мелиорации, полигон ТБО	Təbiə biogeosenzorların dəyişməsi Изменение естественных биогеносензоров
	Soyudulma Охлаждение	Konyektiv, konvektiv, dondurma Кондуктивное, конвективное, замораживание	Soyuducular, məhlulun cökəməsi, texniki meliorasiya obyektleri Холодильники, замораживание, объекты технической мелиорации	Təbiə biogeosenzorların dəyişməsi Изменение естественных биогеносензоров
KİMYƏVİ химическое	Təmizləmə Очистка	Kimyəvi, elektrokimyəvi, bioloji, mexaniki dezaktivasiya Химическая, электрохимическая, биологическая, механическая дезинфекция	Kimyəvi, elektrokimyəvi, bioloji, mexaniki dezaktivasiya Химическая, электрохимическая, биологическая, механическая дезинфекция	Dezaktivasiya, reabilitasiya obyektleri Дезинфекция, объекты реабилитации
	Kolmataj Колматаж	Fiziki, fiziki-kimyəvi Физический, физико-химический	Fiziki, fiziki-kimyəvi Физический, физико-химический	Təxniki meliorasiya obyektleri Объекты технической мелиорации
	Yuyulma Промывка	Bilavəstə diffuziya Непосредственная диффузия	Bilavəstə diffuziya Непосредственная диффузия	Yuyulma obyektleri Объекты промывки
	İonlaşma mübadiləsi Ионный обмен	Soraklaşma, xüsusi ionlaşma mübadiləsi Сорбция, специфическая ионная обмя	Soraklaşma, xüsusi ionlaşma mübadiləsi Сорбция, специфическая ионная обмя	Torpaqların meliorasiyası Мелиорация почв
BİOLOGIYƏ биологическое	Cirkənləmə Загрязнение	Təbiə Естественное	Elektrik sahəsinin dəyişdirilməsi Преобразование электрического поля	Elektrik xətləri, dəmir yolu, metro-polyon Электрические линии, железная дорога, метрополитен
	Maqsədyorlu Целевой	Elektrik işləmə, elektroosmos, elektrofiz, elektrostatikləşmə Работа с электричеством, электроосмос, электролиз, электрокатализация	Elektrik işləmə, elektroosmos, elektrofiz, elektrostatikləşmə Работа с электричеством, электроосмос, электролиз, электрокатализация	Təxniki meliorasiya obyektleri Объекты технической мелиорации
	Cirkənləmə Загрязнение	Qısaömürlü radionuklidlər, uzunömürlü radionuklidlər Короткоживущие радионуклиды, долгоживущие радионуклиды	Qısaömürlü radionuklidlər, uzunömürlü radionuklidlər Короткоживущие радионуклиды, долгоживущие радионуклиды	Nüvə partlayışı, AES-in tullantıları, radioaktiv maddələrin və AES-ənn anbarları radioaktiv maddələrin istehsalı Взрывы ядер, реакторы АЭС, отходы радиационных веществ в АЭС, транзит, хранение радиационных веществ
	Təmizləmə Очистка	Kimyəvi, elektrokimyəvi, bioloji, mexaniki dezaktivasiya Химическая, электрохимическая, биологическая, механическая дезинфекция	Kimyəvi, elektrokimyəvi, bioloji, mexaniki dezaktivasiya Химическая, электрохимическая, биологическая, механическая дезинфекция	Dezaktivasiya, reabilitasiya obyektleri Дезинфекция, объекты реабилитации
BİOLOGIYƏ биологическое	İonlaşma mübadiləsi Ионный обмен	Soraklaşma, xüsusi ionlaşma mübadiləsi Сорбция, специфическая ионная обмя	Soraklaşma, xüsusi ionlaşma mübadiləsi Сорбция, специфическая ионная обмя	Torpaqların meliorasiyası Мелиорация почв
	Cirkənləmə Загрязнение	Fenol, xlorofenol, nitrat, pestisid, nəcəsiz, süz matarlar, karbohidrogen, turşu, qələvi, duzlaşma Фенол, хлорофенол, нитрат, пестицид, нечистота, фильтрат, метанол, углеводороды, кислоты, щелочи, засоление	Fenol, xlorofenol, nitrat, pestisid, nəcəsiz, süz matarlar, karbohidrogen, turşu, qələvi, duzlaşma Фенол, хлорофенол, нитрат, пестицид, нечистота, фильтрат, метанол, углеводороды, кислоты, щелочи, засоление	Kimyəvi fabriklar, fəmalər, heyvandarlıq, tullantı anbarları, kənd təsərrüfatı işləri, neçəyər, neft anbarları, turşulu yağışlar, muassisələr, qubulərin yenilməsi Химические фабрики, фермы, животноводство, склады отходов, сельскохозяйственные работы, транспорт, нефть, кислоты, кислотные осадки, дренажные, применение удобрений
	Təmizləmə Очистка	Neçəyər, duzlaşdırma Нечистота, засоление	Neçəyər, duzlaşdırma Нечистота, засоление	Torpaqların meliorasiyası Мелиорация почв
	Massivlərin bərkidilməsi Уплотнение массивов	Sementləşmə, silikləşmə, bitulmaşma, qətranlaşma, ahəngləşmə Цементация, силикатизация, битумизация, смолизация, известкование	Sementləşmə, silikləşmə, bitulmaşma, qətranlaşma, ahəngləşmə Цементация, силикатизация, битумизация, смолизация, известкование	Təxniki meliorasiya obyektleri Объекты технической мелиорации
BİOLOGIYƏ биологическое	Cirkənləmə Загрязнение	Bakterioloji, mikrobioloji Бактериологический, микробиологический	Bakterioloji, mikrobioloji Бактериологический, микробиологический	TBO tullantıları, fəmalər, kənd təsərrüfatı silos quyuları, kanalizasiya Отходы ТБО, фермы, сельское хозяйство, силосные колоды, канализация
	Təmizləmə Очистка	Steniləndirmə Стерилизация	Steniləndirmə Стерилизация	Təmizləmə obyektleri Объекты очистки
BİOLOGIYƏ биологическое	Təmizləmə Очистка	Steniləndirmə Стерилизация	Steniləndirmə Стерилизация	Təmizləmə obyektleri Объекты очистки
	Təmizləmə Очистка	Steniləndirmə Стерилизация	Steniləndirmə Стерилизация	Təmizləmə obyektleri Объекты очистки

QAZINTILARIN ÇIKARILMASI İLƏ ƏLAQƏDAR TƏBİİ EKOSİSTEMLƏRİN QISMİN VƏ YA TAM ANTROPOGEN DƏYİŞİLƏN RAYONLAR
 РИЗОНОВ НАРУШЕНИЯ ПРИРОДНЫХ ЭКОСИСТЕМ В ЧАСТИ ИЛИ ПОЛНОСТЬЮ ИЗМЕНЕННЫХ РАЙОНОВ ПРИРОДНО-ЭКОЛОГИЧЕСКИХ КОМПЛЕКСОВ

ДЭЙШİLƏN РАЙОНЛАР
 РИЗОНОВ НАРУШЕНИЯ ПРИРОДНЫХ ЭКОСИСТЕМ В ЧАСТИ ИЛИ ПОЛНОСТЬЮ ИЗМЕНЕННЫХ РАЙОНОВ ПРИРОДНО-ЭКОЛОГИЧЕСКИХ КОМПЛЕКСОВ

■ qaz kömrü (нефть) ▲ neft (газ)
■ qonur kömrü (газ) ▲ təbi qaz (нефть)
■ qaz kömrü (нефть) ▲ neft-qaz (газ)

HÖVZƏLƏR
 Бассейны
■ qaz kömrü (нефть) ▲ neft-qaz (газ)

TƏBİİ EKOSİSTEMLƏRƏ MAKSİMAL TƏSİR GÖSTƏRƏN ƏN BÜYÜK ELEKTRİK STANSİYALARI
 МАКСИМАЛЬНО ВОЗДЕЙСТВУЮЩИЕ НА ПРИРОДНЫЕ ЭКОСИСТЕМЫ ЭЛЕКТРИЧЕСКИЕ СТАНСИИ

■ latika (1 min kVt-dan artıq; Rusiya Federasiyası, Yaponiya və Böyük Britaniyada 2 min. kVt-dan artıq; Afrika ölkələrində 500 min kVt-dan artıq)
 Термояд (1 min kVt-dan artıq; Rusiya Federasiyasında 2 min. kVt-dan artıq; Afrika ölkələrində 500 min kVt-dan artıq)
 Su elektrik stansiyaları (1 min kVt-dan artıq; Rusiya Federasiyasında 2 min. kVt-dan artıq; Afrika ölkələrində 500 min kVt-dan artıq)
 Hidroelektrik stansiyalar (1 min kVt-dan artıq; Rusiya Federasiyasında 2 min kVt-dan artıq; Afrika ölkələrində 500 min kVt-dan artıq)

ATOM (1 min kVt-dan artıq; Rusiya Federasiyası, Fransa, ABŞ və Yaponiyada 2 min kVt-dan artıq)
 Атомные (1 min kVt-dan artıq; Франция, США и Япония более 2 млн кВт)

TƏBİİ EKOSİSTEMLƏRƏ MİNİMUM TƏSİR GÖSTƏRƏN BİLƏCƏK ELEKTRİK STANSİYALARININ TƏKLİMƏSİ ÜÇÜN TƏSİR SƏRİTƏ MƏLİK OLAN RAYONLAR
 РАЙОНЫ, ВОЗДЕЙСТВУЮЩИЕ НА ЭКОСИСТЕМЫ МИНИМУМ ВОЗДЕЙСТВИЕМ ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ СТАНСИЙ В ЧАСТИ ИЛИ ПОЛНОСТЬЮ ИЗМЕНЕННЫХ РАЙОНОВ ПРИРОДНО-ЭКОЛОГИЧЕСКИХ КОМПЛЕКСОВ

■ helioelektrik stansiyalar (günəş radiasiyası enerjindən istifadə edən)
■ istilik geotermal (tuxar-su genişləyən geotermal mənbələrin mövcudluğu)
■ qəbirnə su elektrik stansiyaları (orta aralıqlı 4 m-dən yuxarı olan sahə-böyü qəbirnənin mövcudluğu)

■ külək elektrik stansiyaları (külək enerjindən istifadə edən)
■ hidroelektrik stansiyalar (hidroenerjiyə əsaslanaraq)

- QIRILMALAR**
РАЗРЫВЫ
- 1 Qamaqraz-Siyazan
Горышлы Саламатлы
 - 2 Buduq-Bəşbarmaq
Бузу-Бешбармак
 - 3 Məlikmud-German
Маликмуд-Германский
 - 4 Simli-Həftəran
Симли-Афганский
 - 5 Dəşiz
Дашизин
 - 6 Kür
Курский
 - 7 Kükür-Qafqaz əyləyi
Курский-Кавказский
 - 8 Yasamal
Ясальский
 - 9 Mürəvətdə və Qarabağ
Муровидский и Карабахский
 - 10 Bağıbeli
Багьбелитский
 - 11 Gəncə-Qarabağ
Гянджинский
 - 12 Zəngəzur
Зангезурский
 - 13 Talış əyləyi
Талышский
 - 14 Naxçıvan
Нахичеванский
 - 15 Alpuz
Альпозский
 - 16 Tovuz
Товузский
 - 17 Gəncəçay
Гянджеванский
 - 18 Gəncəçay
Гянджеванский
 - 19 Palmir-Abşeron
Пальмир-Абшеронский
 - 20 Biləsuvar-Salyan
Биласуварский и Сальянский
 - 21 Gəncə-Ağdam
Гяндже-Агдамский
 - 22 Gədəbəy-Dalidağ
Гадябейский и Далидагский
 - 23 Girdimənçay
Гирдименчанский

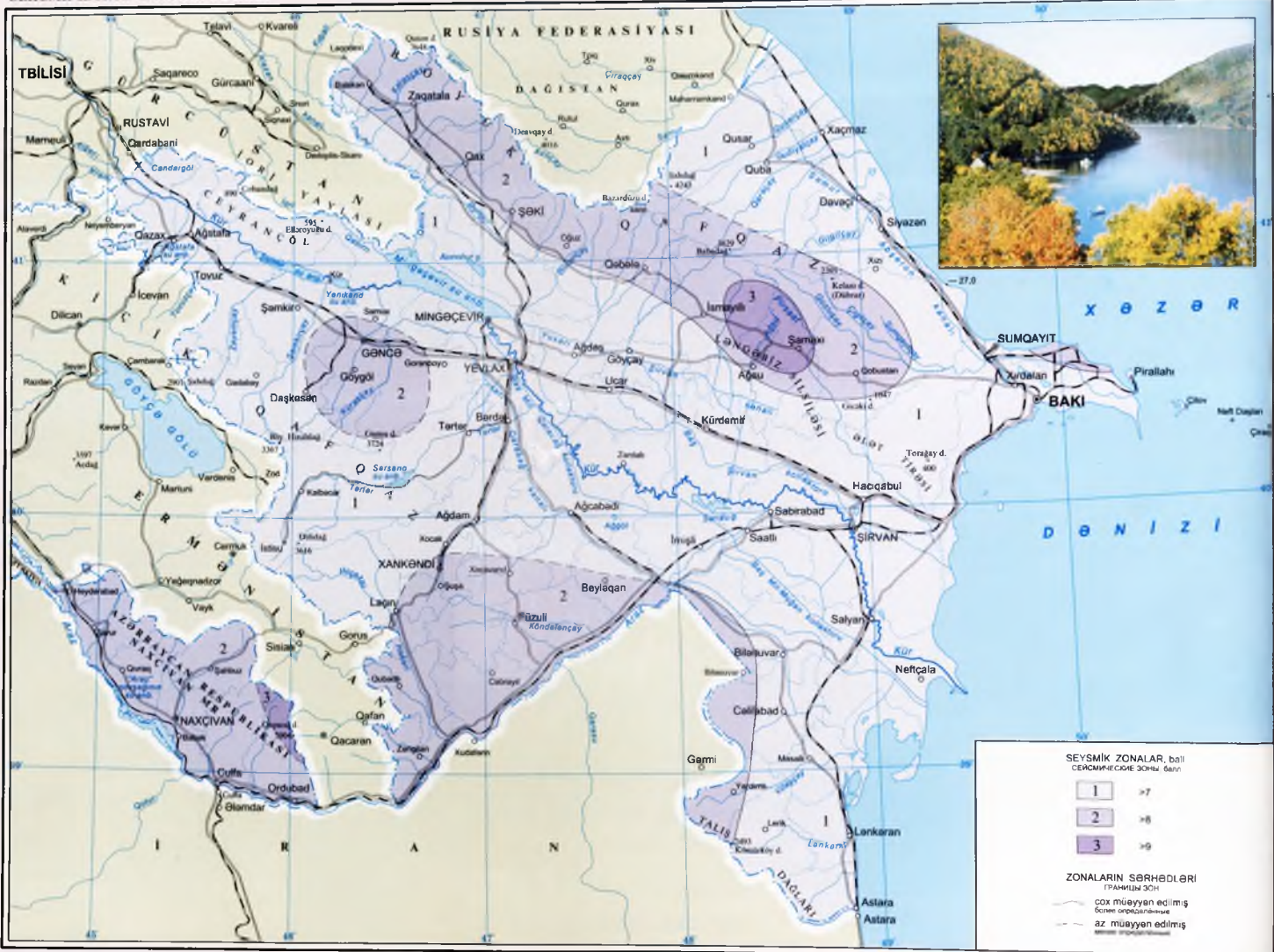
- STRUKTUR FORMASİON ZONALARI**
ГЕОДИНАМИК ŞƏRƏTI
ГЕОДИНАМИЧЕСКОЕ ОБСТАНОВКЕ
СТРУКТУРНО-ФОРМАЦИОННЫЕ ЗОНА
- Vulkan yaylalarının və vadilərinin strukturalı (Mıxan-Zəngəzur strukturalı formasiya zonası)
Структура вулканических плато и долин (Михан-Зангезурский структурно-формационный пояс)
 - Dağətəyəndə və dağarası çökəkliklərin və düzənliklərin strukturalı (Böyük Qafqazın dağətəyi, Kür dağarası çökəklik, Naxçıvan əyləyi)
Структура предгорных равнин и межгорных впадин и равнин (Предгорья Большого Кавказа, Курский межгорный впадина, нахичеванский прогиб)
 - Kiçik kənar dənizlərin yerində smale gəlmis strukturalı (dağbağ strukturalı formasiya zonası)
Структура прибрежных мелководных морей (дагбаг-структурно-формационный пояс)
 - Aşağı gövdələrin strukturalı (Somut-Qarabağ, Mıxan-Zəngəzur strukturalı formasiya zonası)
Структура низменных долин (Сомут-Карабах, Михан-Зангезурский структурно-формационный пояс)
 - Qövudaxılıq strukturalı (Talış strukturalı formasiya zonası)
Структура внутриморских равнин (Талышский структурно-формационный пояс)
 - Rəssay dəniz kənarı (Araz strukturalı formasiya zonası)
Паратизальное прибрежье Аракса (Араксский структурно-формационный пояс)
 - Okean hövzəsi reliktlərinin strukturalı (Göyçə-Həken strukturalı formasiya zonası)
Структура реликтовых океанических бассейнов (Гюльчэ-Ахенский структурно-формационный пояс)
 - Adə gövdələri reliktlərinin strukturalı (Araz strukturalı formasiya zonası)
Структура реликтовых островных долин (Араксский структурно-формационный пояс)
- Dənnik parçalanmalar**
Тектонические разрывы
- Ustəgəmə
 - Yer səthinə çıxmayan qaxıntılar
Скрытые разрывы
 - Fleksura
Флексура
 - Lineamentar
Линейментар
 - Tərəmə çökəklikləri
Нагорные впадины
- TÖRƏM ÇÖKƏKLİKLERİ**
НАГОРНЫЕ ПРОГИБЫ:
- QƏ** — Qanx — Guncay
 - AA** — Aşağı Araz
 - K** — Kəlbəcər
 - N** — Naxçıvan

- TEKTONİK RAYONLAŞMA**
ТЕКТОНИЧЕСКОЕ РАЙОНИРОВАНИЕ
- I Qusar-Diəvəç əyləyi
Гусар-Девячский прогиб
 - II Şahdağ-Xızı əyləyi
Шахдаг-Хызынский прогиб
 - III Tifan qaxıntısı
Тифанский прогиб
 - IV Tifan qaxıntısının cənub-qərbdə davamı
Юго-западное продолжение Тифанского прогиба
 - V Zaqafələ-Qovudəğ qaxıntısı
Закавказский прогиб
 - VI Həftəran-Şamaxı əyləyi
Афганский-Шахмынский прогиб
 - VII Açıqolmuş-Ceyrankeşməz əyləyi
Ачыколмуш-Джыранкешмезский прогиб
 - VIII Kürdəmir qaxıntısı
Курдямирский прогиб
 - IX Yevlax İmsisi əyləyi
Евляхский прогиб
 - X Qafqazəyləyi əyləyi
Кавказский прогиб

- XI Qazax əyləyi
Газакский прогиб
- XII Somut-Qarabağ dağətəyi zonası
Сомут-Карабах предгорный пояс
- XIII Göyçə-Həken məlanı zonası
Гюльчэ-Ахенский мелановый пояс

- XIV Kəlbəcər-Qoçax zonası
Кельбеджир-Гочакский пояс
- XV Mıxan-Zəngəzur zonası
Михан-Зангезурский пояс
- XVI Ordubad əyləyi
Ордубадский прогиб
- XVII Talış zonası
Талышский пояс
- XVIII Dərələuz-Culfə qaxıntısı
Деревлауз-Дуфлянский прогиб

- XIX Ağdam əyləyi
Агдамский прогиб
- XX Ağdaş əyləyi
Агдашский прогиб
- XXI Ağdaş-Göyçay əyləyi
Агдаш-Гюльчэ-Ахенский прогиб
- XXII Ağdaş-Göyçay əyləyi
Агдаш-Гюльчэ-Ахенский прогиб
- XXIII Ağdaş-Göyçay əyləyi
Агдаш-Гюльчэ-Ахенский прогиб
- XXIV Ağdaş-Göyçay əyləyi
Агдаш-Гюльчэ-Ахенский прогиб
- XXV Ağdaş-Göyçay əyləyi
Агдаш-Гюльчэ-Ахенский прогиб
- XXVI Ağdaş-Göyçay əyləyi
Агдаш-Гюльчэ-Ахенский прогиб
- XXVII Ağdaş-Göyçay əyləyi
Агдаш-Гюльчэ-Ахенский прогиб
- XXVIII Ağdaş-Göyçay əyləyi
Агдаш-Гюльчэ-Ахенский прогиб

TORPAQLAR ПОЧВЫ

Torpaq və onun formalaşması hidrosfer, atmosfer və litosferdə baş verən bioloji proseslərlə sıx qarşılıqlı bağlıdır. Onun bütün ekosistemləri vahid biokimyəvi dövriyyədə iştirak edir. İnsanın səmərəsiz istehsalat fəaliyyəti nəticəsində torpaqların eroziyası, şorlaşması, şorakotlaşması, bataqlaşması və çirklənməsi baş verir. Torpaqların ətraf mühitlə təbii qanuna uyğunluğunun pozulmaması, torpaqların aqrokimyəvi nəzarətinin torpaq ekologiyasının əsas vəzifəsi hesab olunur.

Почвы и формирование почв находятся в тесной взаимосвязи с биологическими процессами, происходящими в гидросфере, атмосфере и литосфере. Все их экосистемы участвуют в едином биохимическом цикле. Эрозия, засоление, засолонцевание, заболачивание почв происходит в результате воздействия на почву нерациональной производственной деятельности человека. Нарушение природных закономерностей связи почв с окружающей средой, контроль по агрохимизации почв—главные задачи по экологии почв.

KÖND TƏSƏRRUFATI ƏRAZİLƏRI
 СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ УГОДЬЯ

- 1 Bəcarən torpaqlar
Обработываемые земли
- 2 Bəcarən torpaqlar, çəmənlər, otluqlar
Обработываемые земли, пастбища
- 3 Çəmənlər və otuqlar (quruqlıq vilyətlərdə bəcarən torpaq mənbyi və otluqlar)
Пастбища и залежи (в засушливых областях пастбища с высоким обработываемым землями)
- 4 Məhsuləni otuqları (təbii)
Пастбища (травянистые)
- 5 Az bəcarən torpaq sahələri və zəif otuq kimi istifadə olunan ərazilər
Территории с небольшим количеством обработываемых земель и плохое использование земель пастбища
- 6 İstifadə olunmayan və az istifadə olunan torpaqlar
Нераспользуемые и малоиспользуемые земли

BƏCƏRİLƏN TORPAQ MƏNBƏYİ İLƏ MƏŞĞUL
 ПЕЧА С ОНАМА ОБОРАТЫВАЕМЫХ ЗЕМЕЛЬ

- 7 Tropikdən kənar
Внеэкваториальные
 - 8 Tropik və subtropik
Тропические и субтропические
- Otluqların degradasiyası
 Дегрэдация пастбища

Su eroziyası
 Водная эрозия

Torpaq sahələrinin degradasiyası

Otluqların degradasiyası
 Дегрэдация пастбища

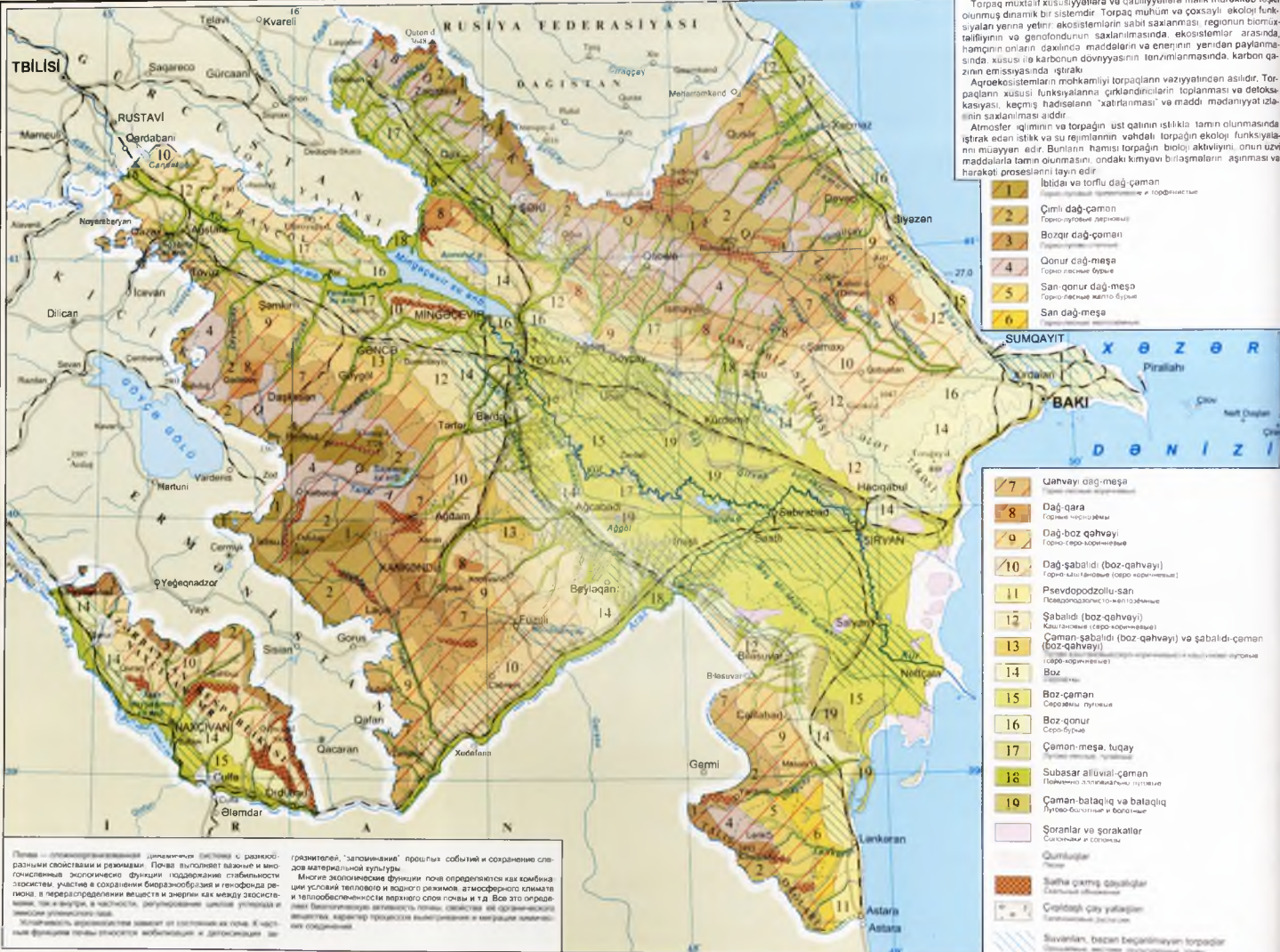
- DÜZBNLİK ƏRAZİLƏRİN TORPAQLARI**
Горизонтальные территории
- Arktika və subarktika qurşaqlarının torpaqları**
Почвы арктических и субарктических поясов
- 1 Arktika səhra, tundra və subqutb səyrək meşə və çəmənliyinin çimli-likobud humuslu torpaqları
Арктические тундрные, грядовые и островные субарктические почвы субарктических поясов
 - 2 Dənizli yayla torpaqları
Морозильно-луговые
 - 3 Podzoləşmiş, podzolu və podzolsuz yayla torpaqları
Морозильно-луговые
 - 4 Dağ meşələrinin çimli-podzol torpaqları
Березово-березнякские дерново-подзолистые
 - 5 Kонтинентal meşələrin, meşə-qölgəli boz torpaqların
Средне-лесные дерново-подзолистые почвы
 - 6 Rütubətli okean meşələrinin qırıq-meşə torpaqları
Тропические влажные субэкваториальные
 - 7 Piren qara torpaqlar
Пиренейские
 - 8 Çöl və meşə-qölgəli qara torpaqları
Ксерофильные и лесостепные
 - 9 Quru çöllərin qabarıq torpaqları
Ксерофильные пустынные
 - 10 Yarımsəhraların qonur və səhralarına boz-qonur torpaqları
Пустынные и степные
- Subtropik qurşaqların torpaqları**
Почвы субтропических поясов
- 11 Rütubətli meşələrin sarı və qırmızı torpaqları
Морозильно-луговые и лесостепные
 - 12 Savanna və pampaların qırmızı-torpaqları
Саваннообразные и степные
 - 13 Kserofil meşələrin və kolluqların çöllərin gəhiyyəsi, boz-qəhvəyi torpaqları
Ксерофильные и субэкваториальные степные и полупустынные
 - 14 Yarımsəhraların boz torpaqları
Степные
- Tropik subekvatorial və ekvatorial qurşaqların torpaqları**
Почвы тропических, субэкваториальных и экваториальных поясов
- 15 Rütubətli həmsəyəsə meşələrin qırmızı-sarı ferralit torpaqları
Красноземные дерново-подзолистые
 - 16 Rütubətli meşələrin və hündür orqan savannaların qırmızı-ferralit torpaqları
Красноземные дерново-подзолистые
 - 17 Kserofil meşələrin və kolluqların qəhvəyi-qırmızı ferralitləşmiş torpaqları
Ксерофильные и субэкваториальные
 - 18 Savannaların qırmızı-qonur torpaqları
Краснобурые саванны
 - 19 Səhraləşmiş savannaların qırmızı-qonur torpaqları
Краснобурые саванны
 - 20 Tropik və subtropik qurşaqların qara və boz torpaqları
Тропические и субтропические
 - 21 Tropik və subtropik qurşaqların səhra torpaqları
Тропические и субэкваториальные
- İntrasional torpaqlar**
Интраконтинентальные
- 22 Çöl yataqlarının alüvial torpaqları
Пустынные аллювиальные
- Bataqlıqlar**
Болота
- Soran və sorakəllər**
Сорные и сорняки
- Çimli-karbonatlı torpaqlar**
Вересково-карбонатные почвы
- Qumluqlar**
Пески

DAĞLIQ ƏRAZİLƏRİN TORPAQLARI
Почвы горных территорий

- Düzənlik torpaqlarına uyğun rəng və rəqəmlə göstərilən dağ torpaqları
Горные почвы, соответствующие номерам и цветам на соответствующих материках и шельфах
- Dağ çəmən və dağ-çəmən çöl torpaqları
Горно-луговые и горно-пастбищные степные
- Yüksək dağ və dağ səhra və çöl torpaqları
Высокогорные и горные пустынные и степные
- Vulkanik
Вулканические

Təbiət mühafizə tədbirləri aparılan zaman, torpağın səmərəli istifadəsi elmi əsaslara söykəlməlidir. Azərbaycanda, ətraf mühit mühafizə məsələlərinə bölgə münasibət nəticəsində, eroziya və kənd təsərrüfatı üçün düzgün aparılmaması sayəsində yüz hektarlarla torpaqlar kəllənmişdir. Həmçinin, müxtəlif tullantılarla çirklənmiş torpaqlar da mövcuddur. Bununla əlaqədar mühit çirkləndirən çoxsaylı tullantıların, kimyəvi və bioloji metodlarla, ekoloji duruma xələf gəlməyə, həmçinin tullantısız texnologiyalar tətbiq etməkə layiqdi ehtiyatları qorumaq zərurəti yaranır.

Torpaqların müntəzəm, kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığını yüksəltmək üçün gübrələrdən istifadə edilir. Minerai gübrələrdən təzə qida məhsullarının əsas elementləri ilə yanaşı, ağır metalların duzları halında qalıqlara, radioaktiv maddələrin üzvi birləşmələrinə də rast gəlmək olur. Zərərli birləşmələrin tərkibində ağırlıq mühit çirklənməsində müasirlərə təhlükə törədən civa, arsen, kadmium, qurğuşun, flor, selen, stronsium ola bilər.

Torpaqlarda kimyəvi elementlərin artması bir çox mühüm ekoloji-fizioloji problemlər ilə əlaqədirdir. Səhərlərin artması və sənayenin inkişafı torpaq örtüyünün ekoloji vəziyyətinə mənfi təsir göstərir. Torpaqlarda ağır metalların miqdarının dam artması, canlı orqanizmlərə mənfi təsir göstərir. Üzvi maddələrin dövranı, torpaq örtüyünün geokimyəvi tərkibini dəyişdirir, yeni texnogen anomaliyalar yaranır.

При проведении природоохранительных мероприятий рассматривается необходимость мер для уменьшения радиоактивного загрязнения земель. В результате преобладающего отношения к вопросам охраны окружающей среды в Азербайджане накопилось сотни гектаров нарушенных земель. В связи с эрозией и неблагоприятными условиями сельскохозяйственных работ, а также загрязнения почв разными отходами. В связи с этим возникает необходимость превращения многочисленных загрязняющих среду отходов в почвенные ресурсы путем химической и биологической методов, а также внедрения безотходных технологий на нарушенных сельскохозяйственной ситуации.

Для увеличения плодородия почв, повышения урожайности сельскохозяйственных культур используются удобрения. Наряду с основными элементами питания в минеральных удобрениях часто присутствуют различные примеси в виде солей тяжелых металлов, органических соединений, радиоактивных веществ. Из токсичных примесей могут присутствовать ртуть, мышьяк, кадмий, свинец, фтор, селен, стронций, которые являются потенциальными источниками загрязнения окружающей среды.

С увеличением антропогенных элементов в почвах связано много важных эколого-физиологических проблем. С ростом городов и развитием промышленности усиливается отрицательное влияние на экологическое состояние почвенного покрова. Постоянно возрастает количество тяжелых металлов в почвах оказывают неблагоприятные воздействия на живые организмы. Круговорот органических веществ изменяет геохимический состав почвенного покрова и создает новые феномены – техногенные

1
İbdi və torlu dağ çəmən
Горно-луговые примитивные и торфянисты

İbdi və torlu dağ çəmən torpaqlarının əl məhsuldarlığı kiçik sahələrdə rast gəlinir. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti səthdə zəif torlaşma və nəmiz qalmasıdır. Üst qatda humusun miqdarı 16,6-2,7% təqribi ehtilakda dairliyə gəlmiş kəskin azdır. Udulmuş əsaslara zəif döymüdü (8-10%). Torpaq məhlulluq reaksiyası zəif turşudur (pH — 5,5-5,8). Горно-луговые примитивные и торфянисты почвы распространены в гилеической зоне на небольших площадях. Характерными особенностями этих почв является: наличие на поверхности дернового слоя имеющего слабое торфобразование. Содержание гумуса в верхнем горизонте составляет 16,6-2,7%, к нему горизонты – резко уменьшается. Почва слабо кислыми пологиченными основаниями (8-10%). Реакция почвенного раствора слабобазисная (pH — 5,5-5,8).

2
Cimli dağ çəmən
Горно-луговые дерновые

Cimli dağ çəmən torpaqları dəniz səviyyəsindən 1 800-3 000 m yüksəklikdə ağı və subalp çəmənliklərində formalaşmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti üst qatda 10%-dən çox humus və 50%-dən artıq udma tutumunun olmasıdır. Torpaq məhlulluq reaksiyası zəif turşudur (pH — 5,9-6,3). Горно-луговые дерновые почвы сформировались под альпийскими и субальпийскими лугами на высоте 1 800-3 000 метров над уровнем моря. Характерными особенностями этих почв являются: содержание гумуса в верхнем горизонте свыше 10%, высокий объем поглощения бөлек 50%. Реакция почвенного раствора слабобазисная (pH — 5,9-6,3).

3
Boz dağ çəmən
Горно-луговое степное

Boz dağ çəmən torpaqları subalp zonasında dəniz səviyyəsindən 1 900-2 200 m yüksəklikdə çəmən-boz dağ bəkililiyində formalaşmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti üst qatda 4-5% humusun olmasıdır. Torpaq məhlulluq reaksiyası zəif turşudur (pH — 5,0).

Горно-луговое степные почвы распространены в субальпийской зоне на высоте 1 900-2 200 метров над уровнем моря под лугово-степной растительностью. Характерной особенностью этих почв является содержание гумуса в верхнем горизонте около 4-5%. Реакция почвенного раствора слабобазисная (pH — 5,0).

4
Qonur dağ meşə
Горно-лесные бурье

Qonur dağ meşə torpaqları dəniz səviyyəsindən 900-1 800 m yüksəklikdə enliyarpaqlı meşələrin altında formalaşmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti üst qatda 5-8% humusun olmasıdır, çox vaxt bütün torpaq qatları skeletli olur. Torpaq məhlulluq reaksiyası zəif turşudur (pH — 6,0-6,7).

Горно-лесные бурье почвы формируются под широколиственными лесами на высоте 900-1 800 метров над уровнем моря. Характерными особенностями этих почв являются: содержание гумуса в верхнем горизонте около 5-8%, в большинстве случаев все почвенные горизонты скелетные. Реакция почвенного раствора слабобазисная (pH — 6,0-6,7).

5
Sarı-qonur dağ meşə
Горно-лесные желто-бурье

Sarı-qonur dağ meşə torpaqları Lenkaran ətrafı, cəbrayıl vilayətində dəniz səviyyəsindən 400-1 200 m yüksəklikdə yayılmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti üst qatda 5-12% humusun olmasıdır. Torpaq reaksiyası zəif turşudur (pH — 5,3-5,9).

Горно-лесные желто-бурье почвы распространены в Ленкоранской фьзико-географической области на высоте 400-1 200 метров над уровнем моря. Характерной особенностью этих почв является содержание гумуса в верхнем горизонте около 5-12%. Реакция почвенного раствора слабобазисная (pH — 5,3-5,9).

6

San dağ-meşə
 Горно-лесные желтоватые

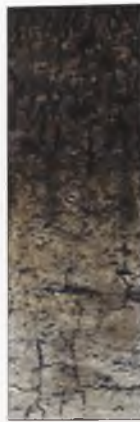
San dağ-meşə torpaqları subtropikalı rütubətli subtropikalın səciyyəvi torpaq tipi kimi. Lənkeran fiziki-coğrafi vilayətində dəniz səviyyəsindən 50-100 m-dən 600-700 m-ə qədər yüksəklikdə yayılmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti üst qatda 3.5-4.0% humusun və udma tələminatının orta hesabla 35-40 mq.əkv. olmasıdır. Torpaq reaksiyası zəif turşudur (pH — 4.3-6.0).
 Горно-лесные желтоватые почвы являются характерными для влажных субтропиков, распространены в Ленкоранской физико-географической области на высоте от 50-100 м до 600-700 метров над уровнем моря. Характерными особенностями этих почв является содержание гумуса в верхнем горизонте около 3.5-4.0% и поглощенные основания — 35-40 мг экв. Реакция почвенного раствора слабощелочная (pH — 4.3-6.0).

7

Qəhvəyi dağ-meşə
 Горно-лесные коричневые

Qəhvəyi dağ-meşə torpaqları quru mülayim iqlim şəraitində dəniz səviyyəsindən 600-1 200 m yüksəklikdə formalaşmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti üst qatda 2.9-3.0% humusun və udma tələminatının yüksək (39-42 mq.əkv.) olmasıdır. Torpaq reaksiyası zəif turşudur (pH — 7.0-7.5).
 Горно-лесные коричневые почвы сформировались при сухом умеренном климате на высоте 600-1 200 метров над уровнем моря. Характерными особенностями этих почв является содержание гумуса в верхнем горизонте около 2.9-3.0%, поглощенные основания — 39-42 мг экв. Реакция почвенного раствора слабощелочная (pH — 7.0-7.5).

8

Dağ-qara
 Горные черноземы

Dağ-qara torpaqları dağətəyi və dağlıq zonalarda dəniz səviyyəsindən 800-1 600 m yüksəklikdə yayılmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti üst qatda humusun yüksək əvəmi (6-7 %) Torpaq məhlulunun reaksiyası zəif qələvidir (pH — 7.0-7.2).
 Горные черноземы распространены в предгорной и горной зонах на высоте 800-1 600 метров над уровнем моря. Характерной особенностью этих почв является высокое содержание гумуса в верхнем горизонте (6-7%). Реакция почвенного раствора слабощелочная (pH — 7.0-7.2).

9

Dağ-bəz qəhvəyi
 Горно-серо-коричневые

Dağ-bəz qəhvəyi torpaqlar dağətəyi və alçaq dağlıq zonalarda meşəsizləşdirmiş arazılarda kserofit kolların altında dəniz səviyyəsindən 200-600 m yüksəklikdə formalaşmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti üst qatda 2.8% humusun və 35-40 mq.əkv. udulmuş əsasların olmasıdır. Torpaq məhlulunun reaksiyası qələvidir (pH — 7.5-8.2).
 Горно-серо-коричневые почвы сформировались в предгорной и низкорной зонах на обезлесенных массивах под ксерофитными кустарниками на высоте 200-600 метров над уровнем моря. Характерными особенностями этих почв является содержание гумуса в верхнем горизонте около 2,8%, поглощенные основания — 35-40 мг экв. Реакция почвенного раствора щелочная (pH — 7.5-8.2).

10

Dağ-şabalıdı (bəz-qəhvəyi)
 Горно-каштановые (серо-коричневые)

Dağ-şabalıdı (bəz-qəhvəyi) torpaqlar dəniz səviyyəsindən 200-400 m yüksəklikdə dağətəyi və alçaq dağlıq arazıda yayılmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti üst qatda 3.0% humusun və 35-40 mq.əkv. udulmuş əsasların olmasıdır. Torpaq məhlulunun reaksiyası qələvidir (pH — 7.5-8.2).
 Горно-каштановые (серо-коричневые) почвы распространены в предгорной и низкорной зонах на высоте 200-400 метров над уровнем моря. Характерной особенностью этих почв является содержание гумуса в верхнем горизонте около 3.0%. Реакция почвенного раствора щелочная (pH — 7.5-8.2).

11

Psevdpodzollu-sarı
 Псевдоподзолисто-желтоватые

Psevdpodzollu-sarı torpaqlar dəniz səviyyəsindən 300-700 m yüksəklikdə Lənkeran fiziki-coğrafi vilayətinin dağətəyi və alçaq dağlıq arazisində yayılmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti üst qatda 3.0% humusun və 35-42 mq.əkv. udulmuş əsasların olmasıdır. Torpaq məhlulunun reaksiyası turşudur (pH — 4.3-6.0).
 Псевдоподзолисто-желтоватые почвы распространены в предгорной и низкорной зонах Ленкоранской физико-географической области на высоте 300-700 метров над уровнем моря. Характерными особенностями этих почв является содержание гумуса в верхнем горизонте около 3.0%, поглощенные основания—35-42 мг экв. Реакция почвенного раствора кислая (pH — 4.3-6.0).

12

Şabalıdı (bəz-qəhvəyi)
 Каштановые (серо-коричневые)

Şabalıdı (bəz-qəhvəyi) torpaqlar dəniz səviyyəsindən 300-700 m yüksəklikdə dağətəyi və alçaq dağlıq arazıda yayılmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti üst qatda 3.0% humusun və 35-40 mq.əkv. udulmuş əsasların olmasıdır. Torpaq məhlulunun reaksiyası turşudur (pH — 4.3-6.0).
 Каштановые (серо-коричневые) почвы распространены в предгорной и низкорной зонах на высоте 300-700 метров над уровнем моря. Характерными особенностями этих почв является содержание гумуса в верхнем горизонте около 3.0%, поглощенные основания— 35-40 мг экв. Реакция почвенного раствора кислая (pH — 4.3-6.0).

13

Çəmən-şabalıdı və şabalıdı-çəmən
 Лугово-шаблановые и каштаново-луговые

Çəmən-şabalıdı və şabalıdı-çəmən torpaqları dəniz səviyyəsindən 500-700 m yüksəklikdə Kiçik Qafqazın dağətliyi ərazisində yayılmışdır. Torpaqəməlgəmə prosesinde səthə nisbətən yaxın yerləşən qurult suları mühüm rol oynayır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti yüksək məhsuldarlığıdır, üst qatda 2,8-3,0% humusun və 23-33 mq ekv udulmuş asasıları vardır. Torpaq məhlulunun reaksiyası qələvidir (pH — 7,5-8,2).

Лугово-каштановые и каштаново-луговые почвы формируются в предгорной зоне Малого Кавказа на высоте 500-700 метров над уровнем моря. В процессе почвообразования важную роль играют близко расположенные грунтовые воды. Характерными особенностями этих почв являются: высокое плодородие, содержание гумуса в верхнем горизонте около 2,8-3,0%, поглощенные основаниями — 23-33 мг экв. Реакция почвенного раствора щелочная (pH — 7,5-8,2).

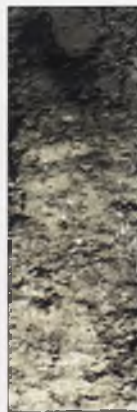

14

Boz
 Серозлымы

Boz torpaqlar yarımsəhra zonasında dəniz səviyyəsindən 0-200 m yüksəklikdə yayılmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyətlərini onların sporangiyına gətirə əşad məhsuldar, üst qatda 1,6 % humusun olmasıdır. Torpaq məhlulunun reaksiyası bir az güclü qələvidir (pH — 8,4-8,9).

Серозлымы распространены в полупустынной зоне на высоте от 0 до 200 метров над уровнем моря. Характерными особенностями этих почв являются: низкое плодородие, из-за засолченности и солончатости почвы, содержание гумуса в верхнем горизонте около 1,6%. Реакция почвенного раствора слабо щелочная (pH — 8,4-8,9).

15

Boz-çəmən
 Серозлымы луговые

Boz-çəmən torpaqları dəniz səviyyəsindən 20-50 m yüksəklikdə quru və yarımsəhra ərazilərdə yayılmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti şoranlıq, torpaqların yüksək karbonatlığı və üst qatda 1,2-1,4 % humusun olmasıdır. Torpaq məhlulunun reaksiyası qələvidir (pH — 8,5-8,7).

Серозлымы луговые распространены в сухих и полупустынных зонах на высоте от 20 до 50 метров над уровнем моря. Характерными особенностями этих почв являются: солончатость, высокая карбонатность почвы, содержание гумуса в верхнем горизонте около 1,2-1,4%. Реакция почвенного раствора щелочная (pH — 8,5-8,7).

16

Boz-qonur
 Серо-бурые

Boz-qonur torpaqlar dəniz səviyyəsindən 100-300 m yüksəklikdə Cəbustan yarımsəhrası və Abşeron ərazilərində formalaşmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti müxtəlif dərəcədə şoranlıq, yüksək karbonatlığı və üst qatda 1,0% humusun olmasıdır. Torpaq məhlulunun reaksiyası güclü qələvidir (pH — 8,7-9,0).

Серо-бурые почвы формируются в полупустынной Гобустанской и Абшаронской зонах на высоте 100-300 метров над уровнем моря. Характерными особенностями этих почв является: высокая степень засоленности, высокая карбонатность почвы, содержание гумуса в верхнем горизонте около 1,0%. Реакция почвенного раствора сильнокислотная (pH — 8,7-9,0).

17

Çəmən-meşə, tuqay
 Лугово-лесные, тугайлымы

Çəmən-meşə, tuqay torpaqları dəniz səviyyəsindən 50-200 m yüksəklikdə bozqır və yarımsəhra zonasında çayların subasar sahələrində yayılmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti udulmuş asasıları yüksək dərəcədə doymamışın və üst qatda 1,7% humusun olmasıdır. Torpaq məhlulunun reaksiyası qələvidir (pH — 7,4-8,6).

Лугово-лесные, тугайлымы распространены в степной и полупустынной зонах на высоте 50-200 метров над уровнем моря в поймах и по берегам рек. Характерными особенностями этих почв являются: высокая насыщенность поглощенными основаниями, содержание гумуса в верхнем горизонте около 1,7%. Реакция почвенного раствора щелочная (pH — 7,4-8,6).

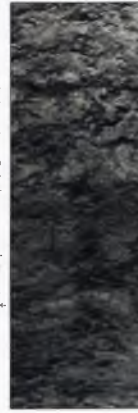

18

Subasar alluvial-çəmən
 Пойменно-аллювиально-луговые

Subasar alluvial-çəmən torpaqları dəniz səviyyəsindən 100 m-dən 1000 m-ə qədər yüksəklikdə çayların subasasında səth və qurult suğurmanı təsiri altında formalaşmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti yüksək məhsuldarlığıdır, üst qatda 1,7-1,9% humusun və 28-33 mq ekv udulmuş asasıları vardır. Torpaq məhlulunun reaksiyası qələvidir (pH — 7,4-8,6).

Пойменно-аллювиально-луговые почвы формируются под влиянием покровных и грунтовых вод в поймах рек на высоте от 100 до 1000 метров над уровнем моря. Характерными особенностями этих почв являются: высокое плодородие, содержание гумуса в верхнем горизонте около 1,7-1,9%, поглощенные основаниями — 28-33 мг экв. Реакция почвенного раствора щелочная (pH — 7,4-8,6).

19

Çəmən-bataqlıq və bataqlıq
 Лугово-болотные и болотные

Çəmən-bataqlıq və bataqlıq torpaqları dəniz səviyyəsindən —27,0-dən 0 m-ə qədər yüksəklikdə arıq, rütubətli təsiri altında özünəməxsus şoranlıq ərazilərdə formalaşmışdır. Bu torpaqların səciyyəvi xüsusiyyəti üst qatda 1,9-2,0% humusun olması və udulmuş asasıları miqdarından 100 q torpaqda 31-35 mq ekv təşkil etməsidir. Torpaq məhlulunun reaksiyası qələvidir (pH — 7,4-8,6).

Лугово-болотные и болотные почвы формируются под влиянием избыточной увлажненности на высоте от —27,0 до 0 метров над уровнем моря. Характерными особенностями этих почв являются: содержание гумуса в верхнем горизонте около 1,9-2,0%, содержание поглощенных оснований составляет 31-35 мг экв на 100 г почвы. Реакция почвенного раствора щелочная (pH — 7,4-8,6).

**ABŞERON-QOBUSTAN TƏBİİ-İQTİSADI RAYONUNUN TORPAQLARI
ПОЧВЫ АБШЕРОН-ГОБУСТАНСКОГО ПРИРОДНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЙОНА**

**QUBA-XACMAZ TƏBİİ-İQTİSADI RAYONUNUN TORPAQLARI
ПОЧВЫ ГУБА-ХАЧМАЗСКОГО ПРИРОДНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЙОНА**

Miqyas
Mасштаб 1: 900 000

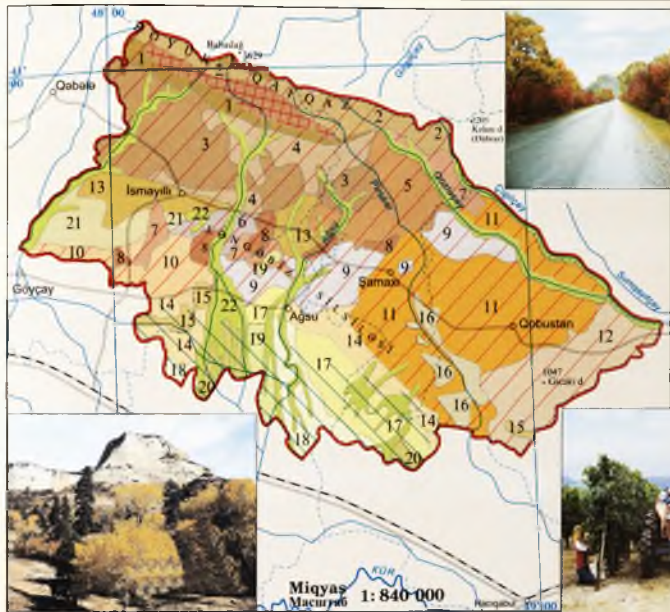
1 Cimli dağ-qəməm
Среднегорные дернины	9 Aq və bıldıq boz
Суховейные степные и прерийные
2 Tipik qəhvəyi dağ-meşə
Палеотропические горные леса	10 Boz-qəməm
Среднегорные степи
3 Karbonatlı və qismən bozqırışmış qəhvəyi dağ-meşə
Горно-лесные карбонатные карбонатные и частично оползневые	11 Qismən qorakətli və qoranlı boz və boz-qonur
Частично и частично-бурые, частично солончакные и солончатые
4 Yuyulmuş və tıp dağ-qara
Горные оползневые карбонатные и темные	12 Subasar allüvial-qəməm
Субэлювиальные среднегорные степи
5 Tünd və adi dağ boz-qəhvəyi
Горно-лесные карбонатные темные и обыкновенные	13 Qorakətli (delüvial, allüvial və təcikli)
Солончаки (делювиальные, аллювиальные и тэпикли)
6 Tünd və adi dağ qabaldı
Горно-лесные карбонатные темные и обыкновенные	Qumluqlar
Пески
7 Qismən çürüntülü-sulfatlı (əhəngli) dağ aqı-qabaldı
Частично оползневые, частично карбонатные и частично-сульфатные	Səhə çixmiş çaylaqlar
Суховейные оползневые
8 Qismən qalıq qorışıq aqı qabaldı
Частично оползневые, частично карбонатные	Suvarılan, bəzən becərdiməyən torpaqlar
Орошаемые, частично пашенные земли

Miqyas
Mасштаб 1: 780 000

1 İbtdai və torlu dağ-qəməm
Низкогорные карбонатные и торфянистые	12 Tipik və karbonatlı qəməm-qəhvəyi
Палеотропические горные карбонатные
2 Cimli dağ-qəməm
Среднегорные дернины	13 Tünd qabaldı və qabaldı
Темнооползневые и обыкновенные
3 Cəmənləmiş dağ-meşə
Среднегорные оползневые	14 Qismən qalıq qorışıq aqı qabaldı
Частично оползневые, частично карбонатные
4 Tipik qonur dağ-meşə
Палеотропические горные леса	15 Qismən qorakətli və qoranlı boz və boz-qonur
Среднегорные и частично-бурые, частично солончакные и солончатые
5 Karbonat-qalıqı, qismən bozqırışmış qonur dağ-meşə
Горно-лесные бурые оползневые карбонатные, частично оползневые	16 Boz-qəməm
Среднегорные степи
6 Cimli-karbonatlı dağ-meşə
Горно-лесные дерново-карбонатные, частично оползневые	17 Qəməm-meşə
Среднегорные степи
7 Yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə
Палеотропические среднегорные леса	18 Subasar allüvial-qəməm
Палеотропические среднегорные степи
8 Tipik qəhvəyi dağ-meşə
Палеотропические горные леса	Qumluqlar
Пески
9 Karbonatlı və qismən bozqırışmış qəhvəyi dağ-meşə
Горно-лесные карбонатные карбонатные и частично оползневые	Səhə çixmiş çaylaqlar
Суховейные оползневые
10 Tünd və adi dağ boz-qəhvəyi
Горно-лесные карбонатные темные и обыкновенные	Suvarılan, bəzən becərdiməyən torpaqlar
Орошаемые, частично пашенные земли
11 Aq dağ boz-qəhvəyi
Палеотропические горные степи	

1 İbtidai və torflu dağ-çəmən Горно-луговой первоначальный и торфянистый	13 Tipik və karbonatlı çəmən-qahıyvi Типичные карбонатные луговые каштановые
2 Çimli dağ-çəmən Горно-луговой заросший	14 Tünd şabalıdı və şabalıdı Тёмно-каштановый и каштановый
3 Tipik qonur dağ-meşə Типичный гонимый даг-лес	15 Qışman qalıq qorşağım açıq şabalıdı Светло-каштановый, остаток лесостепи каштановый
4 Yuyulmuş qahıyvi dağ-meşə Горно-луговой выветренный каштановый	16 Çürüntülü-sulfatlı şabalıdı Каштановый, выветренный и сульфатный
5 Tipik qahıyvi dağ-meşə Типичный каштановый каштановый	17 Tünd boz Среднебурая бурая
6 Karbonatlı və qışman bozqırtağım qahıyvi dağ-meşə Горно-луговой каштановый каштановый и каштановый каштановый	18 Açıq və ibtidai boz Среднебурая бурая и первоначальная
7 Yuyulmuş və tipik dağ-qara Горно-луговой выветренный каштановый и каштановый	19 Boz-çəmən Среднебурая луговая
8 Karbonatlı dağ-qara Горно-луговой каштановый каштановый	20 Ota və az humuslu boz-çəmən Среднебурая луговая среднее и малоумусное
9 Tünd və adi dağ boz-qahıyvi Горно-луговой каштановый каштановый и каштановый каштановый	21 Çəmən-meşə Лугово-лесной
10 Açıq dağ boz-qahıyvi Горно-луговой каштановый каштановый	22 Subasar allüvial-çəmən Полупустынный аллювиальный каштановый
11 Tünd və adi dağ şabalıdı Горно-луговой каштановый каштановый и каштановый каштановый	23 Səthə çəmən qayalarlar Среднебурая каштановый
12 Qışman çürüntülü-sulfatlı (aşağı) dağ açıq şabalıdı Светло-каштановый, остаток лесостепи каштановый (нижний)	Suvarılan, bəzən becərilməyən torpaqlar Орошаемые, местами некультивируемые почвы

1 İbtidai və torflu dağ-çəmən Горно-луговой первоначальный и торфянистый	15 Tipik və karbonatlı çəmən-qahıyvi Типичные карбонатные луговые каштановые
2 Çimli dağ-çəmən Горно-луговой заросший	16 Tünd şabalıdı və şabalıdı Тёмно-каштановый и каштановый
3 Bozqır dağ-çəmən Горно-луговой каштановый	17 Qışman qalıq qorşağım açıq şabalıdı Светло-каштановый, остаток лесостепи каштановый
4 Çəmənlağım dağ-meşə Лугово-лесной каштановый	18 Tipik boz Среднебурая каштановый
5 Tipik qonur dağ-meşə Типичный гонимый даг-лес	19 Açıq və ibtidai boz Среднебурая каштановый и первоначальная
6 Karbonatlı və qışman bozqırtağım qonur dağ-meşə Горно-луговой каштановый каштановый каштановый каштановый	20 Qışman qoraklıq və qoraklı boz Среднебурая и каштановый каштановый каштановый и каштановый
7 Yuyulmuş qahıyvi dağ-meşə Горно-луговой выветренный каштановый каштановый	21 Çəmən-meşə, luqay Лугово-лесной, луговой
8 Tipik qahıyvi dağ-meşə Типичный каштановый каштановый каштановый	22 Subasar allüvial-çəmən Полупустынный аллювиальный каштановый
9 Karbonatlı və qışman bozqırtağım qahıyvi dağ-meşə Горно-луговой каштановый каштановый каштановый каштановый	23 Çəmən-bataqlıq və bataqlıq Лугово-болотный и болотный
10 Yuyulmuş və tipik dağ-qara Горно-луговой выветренный каштановый и каштановый	24 Soranlar (düşüvül, allüvial və ləpəçikli) Солончаки (затопляемый, аллювиальный и лепёçикли)
11 Karbonatlı dağ-qara Горно-луговой каштановый каштановый	Səthə çəmən qayalarlar Среднебурая каштановый
12 Açıq dağ boz-qahıyvi Горно-луговой каштановый каштановый	Çöldəyiş çay yataqları Пустынный чей каналы
13 Tünd və adi dağ şabalıdı Горно-луговой каштановый каштановый и каштановый каштановый	Suvarılan, bəzən becərilməyən torpaqlar Орошаемые, местами некультивируемые почвы
14 Qışman çürüntülü-sulfatlı (aşağı) dağ açıq şabalıdı Светло-каштановый, остаток лесостепи каштановый (нижний)	

ARAN TƏBİİ-İQTİSADI RAYONUNUN TORPAQLARI
ПОЧВЫ ПРИРОДНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЙОНА АРАН

GƏNCƏ-QAZAX TƏBİİ-İQTİSADI RAYONUNUN TORPAQLARI
ПОЧВЫ ГЯНДЖА-ГАЗАХСКОГО ПРИРОДНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЙОНА

1	Açıq dağ boz-qəhvəyi
Горно-субарктический буффет	12	Yüksək humuslu boz-qəməm
Среднегумусный чернозем/лугово-чернозем
2	Tünd və adi dağ şabalıdı
Горно-субарктический чернозем и буффет	13	Orta və az humuslu boz-qəməm
Среднегумусный чернозем-лугово-чернозем
3	Qismən çürümüş-sulfatlı (əhəngli) dağ açıq şabalıdı
Горно-субарктический чернозем, частично серосодержащий с известняками	14	Qismən soraxətli və soranlı boz və boz-qönür
Среднегумусный чернозем с серо-бурыми черными подпочвенными горизонтами
4	Tünd şabalıdı və şabalıdı
Чернозем и буффет	15	Çəməm-məşə, tuyaq
Лугово-лесной, лугово-луговой
5	Qismən qəhvə çürümüş açıq şabalıdı
Среднегумусный чернозем с частично серосодержащим буффетом	16	Subsarıq allüvial-qəməm
Полусухой аллювиально-черноземный
6	Çürümüş-sulfatlı (əhəngli) şabalıdı
Мелкогумусный чернозем с известняками (буффет)	17	Çəməm-bataqlıq və bataqlıq
Лугово-буффетный и буффетный
7	Çəməm-şabalıdı və şabalıdı-qəməm
Лугово-буффетный и буффетно-черноземный	18	Soranlar (delüvial, allüvial və tapexkili)
Соранские (делювиально-аллювиально-тапехкильные)
8	Tünd boz
Среднегумусный чернозем	19	Soranlar və soraxətler
Соранские и соранские
9	Triplik boz
Среднегумусный чернозем		Qumluqlar
Пески
10	Açıq və iltisad boz
Среднегумусный чернозем и буффет		Çıldığısı çay yataqları
Кальциевые долины
11	Boz-qəməm
Среднегумусный чернозем		
- Suvanlı, bəzən becənilməyən torpaqlar
Ориentalные, местами окультуренные почвы

1	İltisad və torlu dağ-qəməm
Горно-луговой черноземный и буффетный	14	Qismən çürümüş-sulfatlı (əhəngli) dağ açıq şabalıdı
Среднегумусный чернозем, частично серосодержащий с известняками
2	Çini dağ-qəməm
Полусухой черноземный	15	Tünd şabalıdı və şabalıdı
Чернозем и буффет
3	Qarantlı dağ-qəməm
Полусухой черноземный	16	Qismən qəhvə çürümüş açıq şabalıdı
Среднегумусный чернозем с частично серосодержащим буффетом
4	Çəmənləmiş dağ-məşə
Лугово-лесной буффет	17	Çürümüş-sulfatlı (əhəngli) şabalıdı
Мелкогумусный чернозем с известняками (буффет)
5	Triplik qönür dağ-məşə
Полусухой буффет	18	Çəməm-şabalıdı və şabalıdı-qəməm
Лугово-буффетный и буффетно-черноземный
6	Karbonat qəhvə, qismən bozqırılmış qönür dağ-məşə
Лугово-лесной буффет с известняками, частично серосодержащий	19	Triplik boz
Среднегумусный
7	Yuyulmuş qəhvəyi dağ-məşə
Лугово-лесной серосодержащий буффет	20	Açıq və iltisad boz
Среднегумусный чернозем и буффет
8	Triplik qəhvəyi dağ-məşə
Лугово-лесной серосодержащий буффет	21	Qismən soraxətli və soranlı boz və boz-qönür
Среднегумусный чернозем с серо-бурыми черными подпочвенными горизонтами
9	Karbonatlı və qismən bozqırılmış qəhvəyi dağ-məşə
Лугово-лесной серосодержащий буффетный и частично серосодержащий	22	Çəməm-məşə, tuyaq
Лугово-лесной, лугово-луговой
10	Yuyulmuş və triplik dağ-qara
Лугово-буффетный буффетный и буффетный	23	Subsarıq allüvial-qəməm
Полусухой аллювиально-черноземный
11	Karbonatlı dağ-qara
Лугово-буффетный буффетный		Sarıq çəmən qayışıqları
Среднегумусный буффетный
12	Tünd və adi dağ boz-qəhvəyi
Горно-субарктический чернозем и буффет		
13	Tünd və adi dağ şabalıdı
Горно-субарктический чернозем и буффет		Suvanlı, bəzən becənilməyən torpaqlar
Ориentalные, местами окультуренные почвы

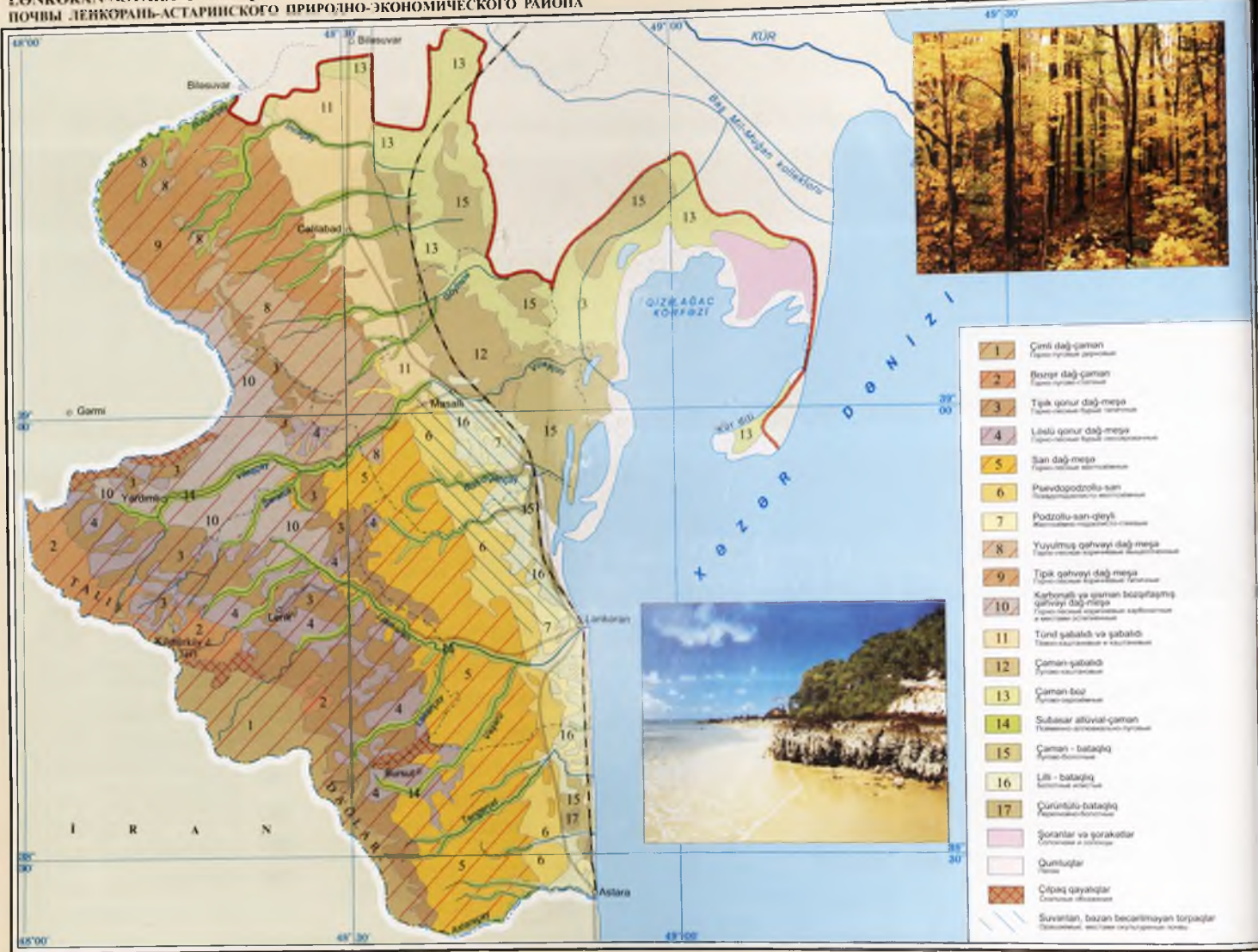

1 Cimli dağ-qəməri
Горно-луговое дерново-карбонатное	11 Qismən çürüntülü-sulfalı (əhəngli) dağ aqı-sabalıdı
Горно-луговое частично-разложившееся карбонатное (с известняком)
2 Bozqır dağ-qəməri
Горно-луговое степное	12 Tünd və adi sabalıdı
Темно-луговое и светло-луговое
3 Tipik qonur dağ-məşə
Горно-луговое бурое лесное	13 Qismən qalıq qorlaşmış aqıq sabalıdı
Частично-разложившееся светло-луговое лесостепное
4 Yuyulmuş qəhvəyi dağ-məşə
Полупустынное карбонатное лесостепное	14 Çürüntülü-sulfalı sabalıdı
Каштановое, переносимое сульфатное
5 Tipik qəhvəyi dağ-məşə
Горно-луговое каштановое лесное	15 Qəməri-sabalıdı və sabalıdı-qəməri
Луговое + каштановое и каштановое луговое
6 Karbonatlı və qismən bozqırlaşmış qəhvəyi dağ-məşə
Горно-луговое карбонатное и частично-степное	16 Tünd boz
Среднее темное
7 Cəmi-karbonatlı dağ-məşə
Горно-луговое дерново-карбонатное	17 Subasar allüvial-qəməri
Луговое элювиальное карбонатное
8 Karbonatlı dağ-qara
Горно-луговое карбонатное	Səthə çəxim qayalıqlar
Скальный обвалочник
9 Tünd və adi dağ boz-qəhvəyi
Горно-луговое карбонатное темное и каштановое	Suvarılan, bəzən becərilməyən torpaqlar
Орошаемые, местами залегуемые почвы
10 Tünd və adi dağ şabalıdı
Горно-луговое темное и каштановое	

1 İbtidai və torlu dağ-qəməri
Горно-луговое первоначальное и карбонатное	10 Tipik qəhvəyi dağ-məşə
Горно-луговое каштановое лесное
2 Cimli dağ-qəməri
Горно-луговое дерновое	11 Karbonatlı və qismən bozqırlaşmış qəhvəyi dağ-məşə
Горно-луговое карбонатное и частично-степное
3 Qəməri dağ-qəməri
Горно-луговое карбонатное	12 Tünd və adi dağ boz-qəhvəyi
Луговое карбонатное темное и каштановое
4 Bozqır dağ-qəməri
Горно-луговое степное	13 Tünd və adi dağ şabalıdı
Луговое каштановое и каштановое луговое
5 Qəməriləşmiş dağ-məşə
Горно-луговое олуговое	14 Qismən çürüntülü-sulfalı (əhəngli) dağ aqı-sabalıdı
Частично-разложившееся светло-луговое карбонатное сульфатное
6 Tipik qonur dağ-məşə
Горно-луговое бурое лесное	15 Qəməri-sabalıdı və sabalıdı-qəməri
Луговое каштановое и каштановое луговое
7 Karbonatlı qalıq, qismən bozqırlaşmış qonur dağ-məşə
Горно-луговое бурое частично-карбонатное лесостепное	16 Subasar allüvial-qəməri
Луговое элювиальное карбонатное
8 Cəmi-karbonatlı dağ-məşə
Горно-луговое дерново-карбонатное	Səthə çəxim qayalıqlar
Скальный обвалочник
9 Yuyulmuş qəhvəyi dağ-məşə
Горно-луговое карбонатное выщелоченное	Suvarılan, bəzən becərilməyən torpaqlar
Орошаемые, местами залегуемые почвы

LƏNKƏRAN-ASTARA TƏBİİ-QİTİSADI RAYONUNUN TORPAQLARI
 ПОЧВЫ ЛЕНКОРАН-АСТАРИНСКОГО ПРИРОДНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЙОНА

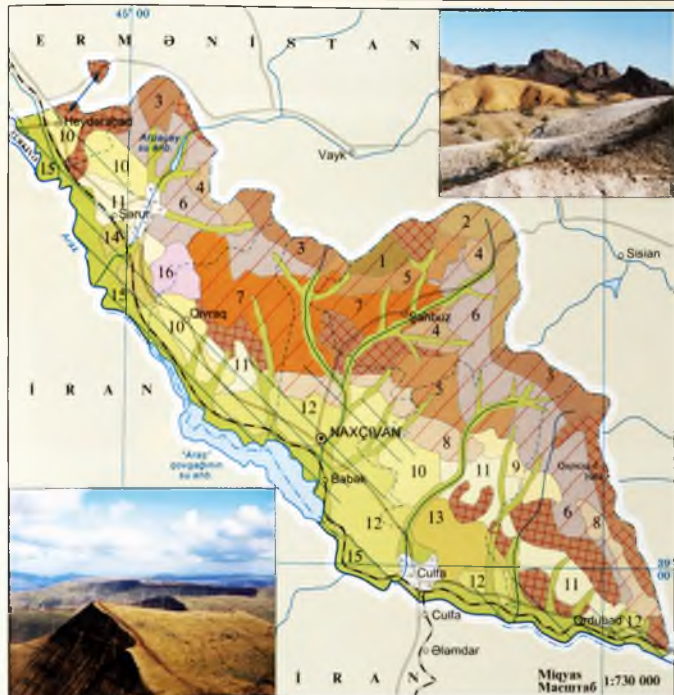
Miqyas
 Məquraf 1:420 000

- 1 Cırıq dağ çəmən
Сырык-дагские степи
- 2 Bəzər dağ çəmən
Базар-дагские степи
- 3 Tişik qonur dağ meşə
Тышечко-горные леса
- 4 Lələli qonur dağ meşə
Лелели-горные леса
- 5 Şan dağ meşə
Шан-горные леса
- 6 Pərvəzpodzollu şan
Парвезподзоллы шан
- 7 Podzollu şan-qeyli
Подзоллы шан-кейли
- 8 Yuyulmuş qəhvəyi dağ meşə
Умытые желтые горные леса
- 9 Tişik qəhvəyi dağ meşə
Тышечко-желтые горные леса
- 10 Karbonatlı və şüman bəzəyilmiş qəhvəyi dağ meşə
Карбонатные и шунгитовые желтые горные леса
- 11 Tənəli şabalıd və şabalıd
Тенели шалыбанды и шалыбанды
- 12 Çəmən-şabalıd
Степи-шалыбанды
- 13 Çəmən təu
Степи-теу
- 14 Subəsar allüvial çəmən
Субэсар-аллювиальные степи
- 15 Çəmən - bataqlıq
Степи-болотные
- 16 Lili - bataqlıq
Лили-болотные
- 17 Çürüntülü bataqlıq
Разложившиеся болотные
- Şoranlar və qorakətər
Солончаки и солонки
- Qumluqlar
Пески
- Çıpaq qayalar
Скальные массивы
- Suvulan, bəzən becərilməyən torpaqlar
Затопляемые, иногда не используемые земли

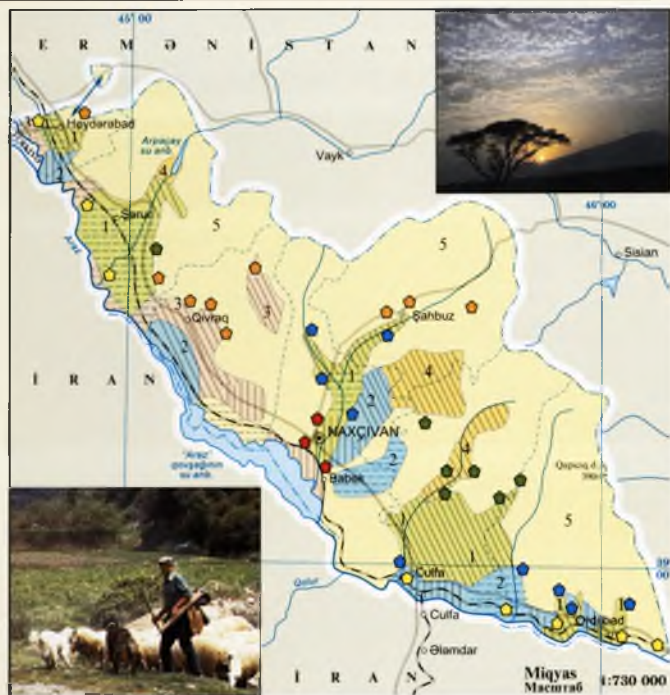

NAXCIVAN TƏBİİ-İQTİSADİ RAYONUNUN TORPAQLARI
ПОЧВЫ НАХЧЫВАНСКОГО ПРИРОДНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЙОНА

1 İbtdai və torlu dağ-qəmin
Горно-луговой-пределающий и торфянистый	11 Aqq və ibtdai boz
Светло-серая степная и предгорная
2 Çimli dağ-qəmin
Степная горная	12 Boz-qəmin
Средняя степная
3 Bozqır dağ-qəmin
Средняя степная	13 Yüksək humuslu boz-qəmin
Средняя-гумусная высокогорная
4 Yuyulmuş qahıvayı dağ-meşə
Горно-луговой эрозивный	14 Orta və az humuslu boz-qəmin
Средняя-гумусная средне- и высокогорная
5 Tipik qahıvayı dağ-meşə
Горно-луговой типичный	15 Subasar allüvial-qəmin
Полупустынный аллювиальный
6 Karbonatlı və qırmızı bozqırlıq qahıvayı dağ-meşə
Горно-луговой карбонатный и красноземный	16 Şoranlar və şorankeçlər
Солончаки и солонки
7 Tund və adi dağ qabalağı
Горно-луговой тундровый и обыкновенный	Səhla çimlik qayaylaqlar
Сухая степная скальные обвалы
8 Qəmin çürüntü-sulfatlı (şəngəl) dağ
vəç qabalağı
Горно-луговой карбонатный, мергелевый ферригидролитический (шангел)	Çıldırıqlı qay yataqları
Скальные обвалы
9 Pedzöflü şoran
Пустынный солончаковый	Suvanlı, bəzən becəriləməyən torpaqlar
Привлажные, мергелевые ферригидролитические
10 Tipik boz
Средняя степная	

NAXCIVAN MR-in EKOMEİORATİV ŞƏRAİTLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ
ОЦЕНКА ЭКОМЕИОРАТИВНЫХ УСЛОВИЙ НАХЧЫВАНСКОЙ АР

KƏND TƏSƏRRUFATI TORPAQLARININ EKOLUJİ MELİORASIYA ŞƏRTLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ
ОЦЕНКА ЭКОМЕИОРАТИВНЫХ УСЛОВИЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ

- 1 Əlverişlidir, istifadə zamanı çüzi meliorasiya işləri aparılmalıdır; düzəlməyə və eroziyaya qarşı tədbirlər.
Благоприятные—при освоении земель требуется незначительная мелиорация; устранение земель и профилактика эрозии.
Az əlverişlidir, istifadə zamanı daha meliorasiya işləri aparılmalıdır.
Малоблагоприятные—при освоении земель требуется постоянная мелиорация.
- 2 Əlverişsizdir, istifadə etmək üçün mürəkkəb mühəndis və əroziyaya tədbirlər, drenaj, torpaqların qurudulması işləri aparılmalıdır.
Неблагоприятные—при освоении земель требуется сложная инженерная и эрозионная мелиорация; осушение, орошение земель.
- 3 Son dərəcə əlverişsizdir, istifadə etmək üçün kompleks xüsusi mühəndis tədbirləri aparılmalıdır və normal suvarılan əkinçilik fəaliyyəti aparmaq üçün meliorativ şərait kəkkəndən yaxşılaşdırılmalıdır.
Крайне неблагоприятные—при освоении земель требуется комплексная специальная инженерная и эрозионная мелиорация; осушение, орошение земель; разработка условий для возможности ведения полевого земледелия.
- 4 Əkinçilikdə istifadə olunmayan sahələr.
Территории неиспользуемые в земледелии.

KƏHRİZLƏR, YERALTI SULARI TOPLAMAQ VƏ ONLARI YER SƏTHİNDƏ ÇIXARMAQ ÜÇÜN YERALTI KANALLAR (qısaqıl rayonlarda k. 1 torpaqların suvarılmasında istifadə edilən) KIRILMAZ, PODZEMNİYE KANALLAR DİYƏ SƏMƏR PODZEMNİYE VODI VƏ VYVODA İXİŞ VƏ ZƏRURİYYƏT RAYONLARI

- 1 Təxərik qatı sulardan qidalanan
Питание почвы осуществляется из продуктивных пластов
- 2 Çayların macrələri sulardan qidalanan
Питание продуктивных пластов рек
- 3 Çayların qərmə kəmərlərindən qidalanan
Питание продуктивных пластов рек
- 4 Dağəyli yeraltı sularından qidalanan
Питание продуктивных пластов рек
- 5 Ekoloji gərgin zonlarda antropogen lətinə maruz qatan
Питание продуктивных пластов рек

KƏND TƏSƏRRUFATI TORPAQLARININ İRRİGASIYA İVƏ DRENAJİ EDİLMİSİ
ИРРИГАЦИЯ И ДРЕНИРОВАНИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ

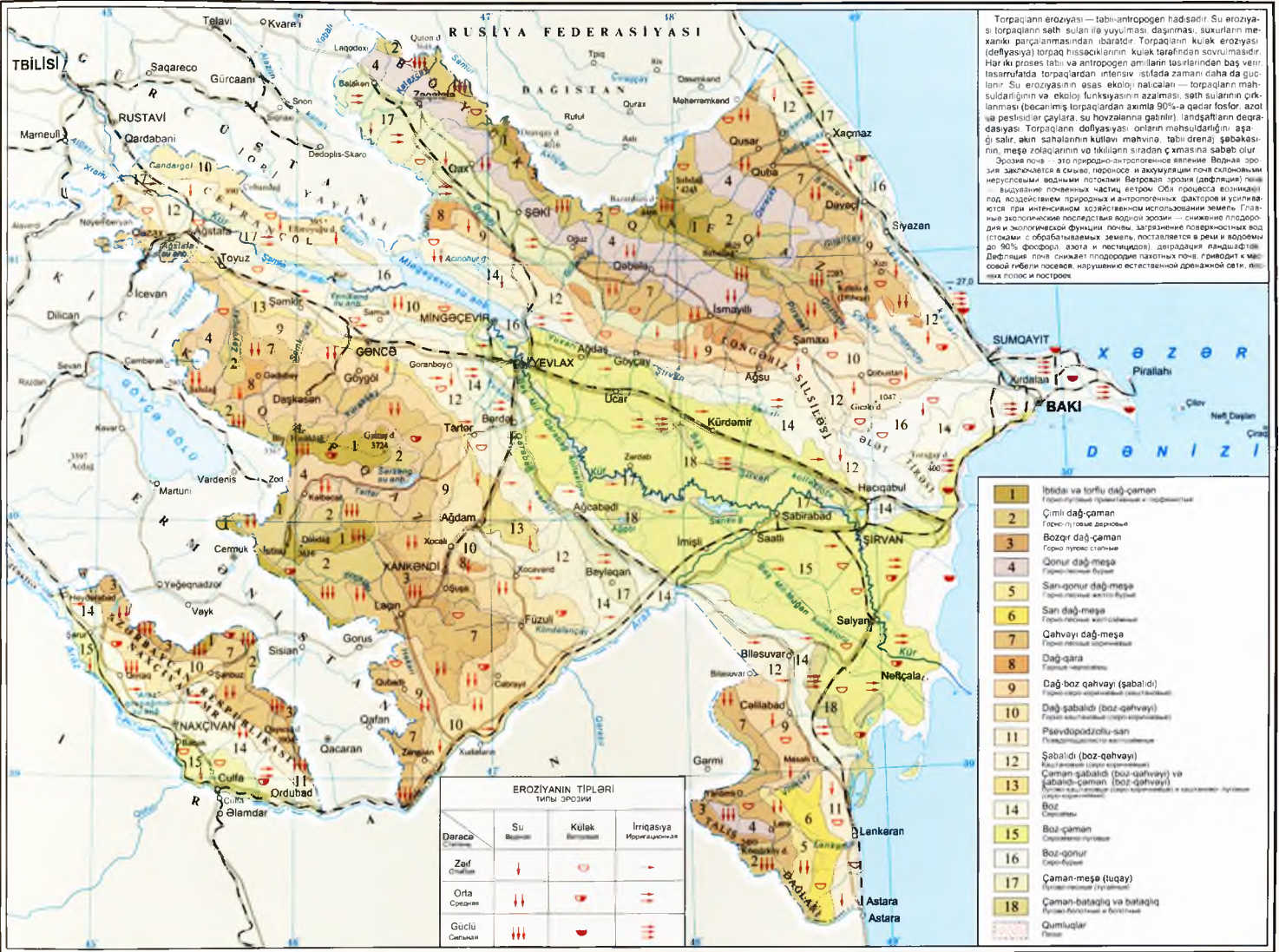
- 1 Suvama kanallarına malik ərazilər
Территории с сетью орошающих каналов
- 2 Təbii üsulla qurudulan ərazilər
Территории осушения естественным путем
- 3 Drenaj kanalları sistemi ilə təchiz olunan ərazilər
Территории осушения с помощью дренажных систем
- 4 Qurudulmayan, bataqlıq həddinə çatmış ərazilər
Неосушенные территории подверженные заболачиванию

- BƏRK ÇÖKÜNTÜ VƏ KRİSTAL SÜXURLAR**
ПОТНЫЕ ОСАДНЫЕ И КРИСТАЛЛИЧЕСКИЕ ПОРОДЫ
- + 1 +** Kristal tuş süxurların elüvişi
Элювий кристаллических пород
 - x 2 x** Kristal esas süxurların elüvişi
Элювий основных кристаллических пород
 - 3 /** Karbonatsız gili şistlərin elüvişi
Элювий карбонатсодержащих глинистых шистов
 - 4 ^** Karbonatlı gili şistlərin elüvişi
Элювий карбонатных глинистых шистов
 - = 5 =** Əhəngdaş və digər karbonatlı süxurların elüvişi
Элювий известняков и других карбонатных пород
 - 6 /** Səni rəngli aşınma qalıqları
Жалюзитовые и другие выветривания
 - 7** Bərk gill, dənizli süxurlar
Плотные глинистые осадочные породы
 - 8 *** Palıq vulkanlarının təpəlikli brekçiyaların
Сложные вулканические конусы
 - 9 /** Balıqlıyaq əhəngdaşları
Рыбачьи известняки

- YUMŞAQ ÇÖKÜNTÜLƏR**
РАХЛЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ
- 10** Gəli süxurları
Глина
 - 11** Xəzər çöküntüləri üzərində gilli və ağır gillicli illi alluv
Глинистые палеозоологические иловатые аллювии на хазарских отложениях
 - 12** Örtük çöküntüləri üzərində gilli və ağır gillicli tozlu illuv
Глинистые и супылистые палеозоологические отложения на породах отложениях
 - 13** Gilli və gillicli çınqıllar
Глинистые и супылистые чиряки
 - 14** Ləslü gillicli dəlvaal çöküntüləri
Супылистые лессовидные делювиальные отложения
 - 15** Orta və yüngül gillicli xəzər çöküntüləri
Средние и легкосупылистые на хазарских отложениях
 - 16** Xəzər çöküntüləri ilə örtülən gillicli-qumsal illuvial çöküntüləri
Супылистые-супылистые аллювиально-пролювиальные отложения на хазарских отложениях
 - 17** Qumlu-daşlı alluvial-proluvial çöküntüləri
Песчаные-глинистые аллювиально-пролювиальные отложения
 - 18** Qumlu-illü dənizsahili delta çöküntüləri
Песчаные-иловатые маршевые отложения
 - 19** Qumsal və qumlu çöküntüləri
Супылистые и песчаные отложения

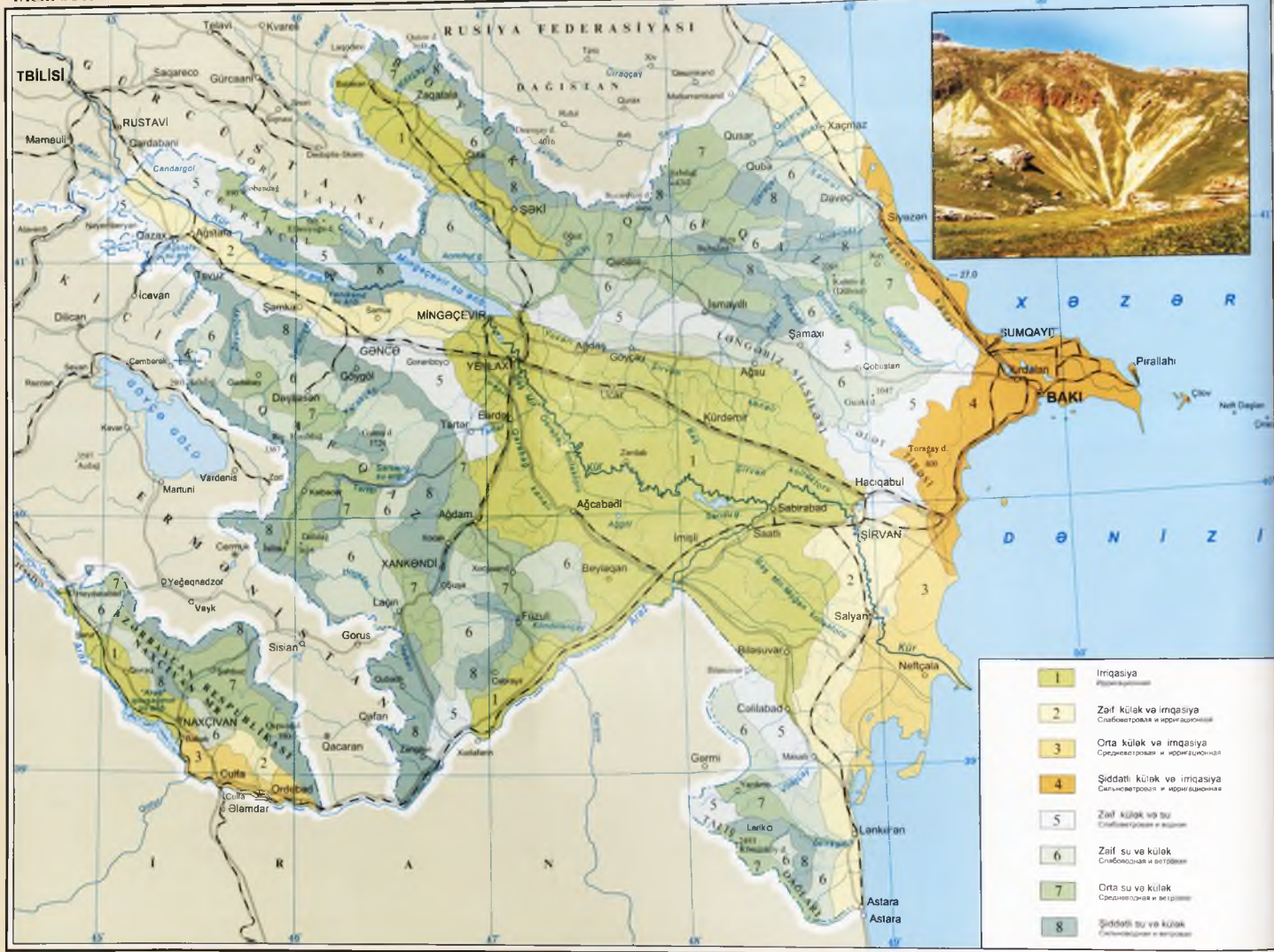
Torpaqların eroziyası — tabii-antropogen hadisədir. Su eroziyası torpaqların səthi suları ilə yuyulması, daşınması, suxurların mexaniki parçalanmasından ibarətdir. Torpaqların külək eroziyası (deflyasiya) torpaq hissəciklərinin külək tərəfindən sovulmasıdır. Hər iki proses tabii və antropogen amillərin təsiri altında baş verir. Təsərrüfatda torpaqlardan intensiv istifadə zamanı daha da güclənir. Su eroziyasının əsas ekoloji nəticəsi — torpaqların məhsuldarlığının və ekoloji funksiyasının azalması; səth sularının quruluşması (becərimiz torpaqlardan azımsa 90%-ə qədər fosfor, azot və pestisidlər qaytırı, su hövzələrinə gətirilir) landşaftın dəyişməsi. Torpaqların deflyasiyası onların məhsuldarlığını, aşağı salır, aqıl sahələrinin kəlləvi məhsulunu, tabii drenaj şəbəkəsinin, meşə zolaqlarının və tikililərin sürətləndirilməsinə səbəb olur.

Эрозия почв — это природно-антропогенное явление. Водная эрозия заключается в смыве, переносе и аккумуляции почвенных и поверхностных водными потоками. Ветровая эрозия (дефляция) — выдувание почвенных частиц ветром. Оба процесса усиливаются под воздействием природных и антропогенных факторов и усиливаются при интенсивном хозяйственном использовании земель. Главные экологические последствия водной эрозии — снижение плодородия и экологической функции почв, затопление поверхностных вод (стоками с обрабатываемых земель, поступающих в реки и водохранилища до 90% фосфора, азота и пестицидов), деградация ландшафтов. Дефляция почв снижает плодородие пахотных почв, приводит к массовой гибели посевов, нарушению естественной дренажной сети, выносу лесов и построек.

EROZIYANIN TIPLƏRİ
Tiplər eroziyası

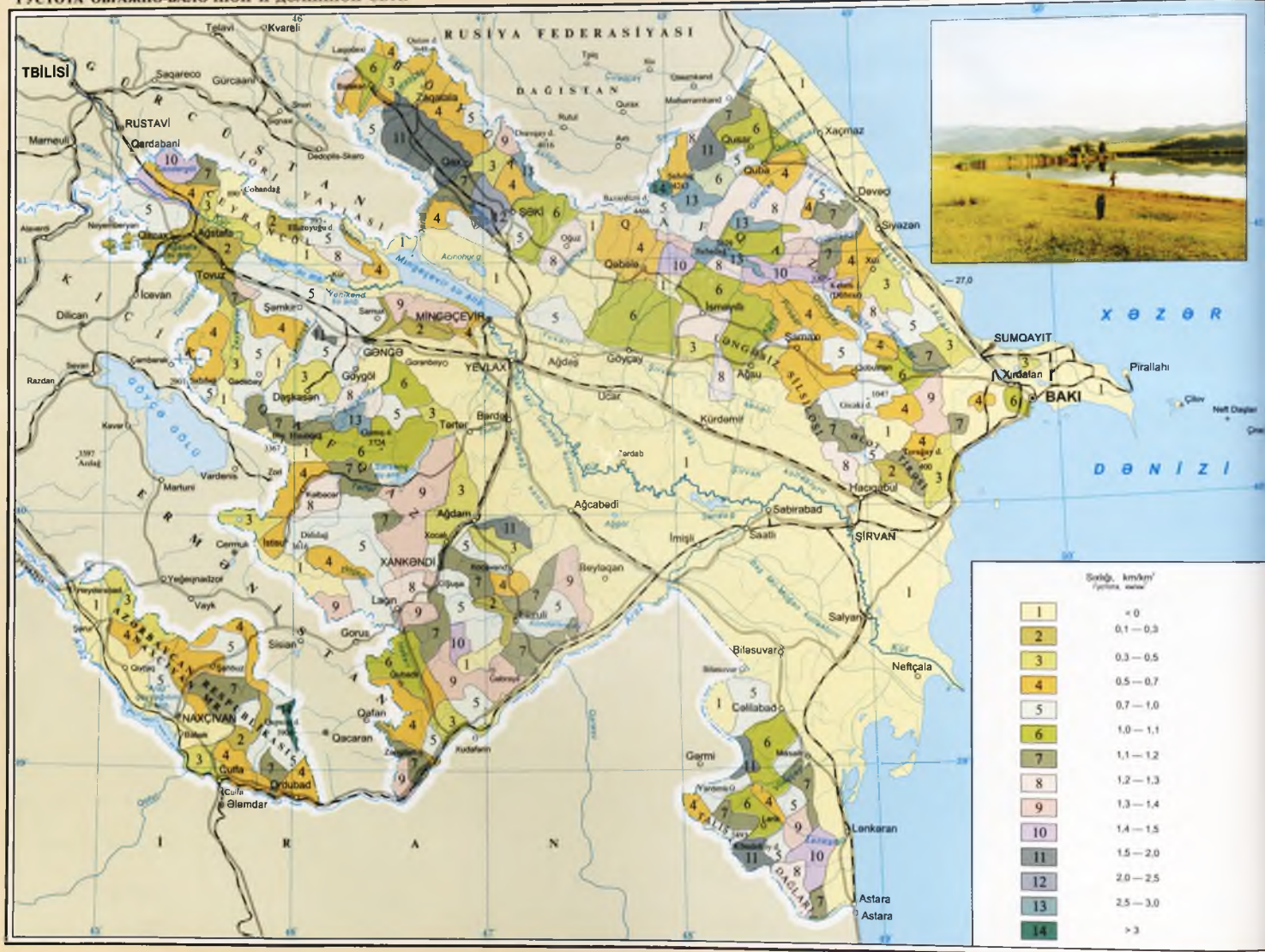
Dərəcə	Su	Külək	İrriqasiya
Степень	Водная	Ветровая	Ирригационная
Zəif	↓	↘	→
Orta	↕	↘↗	↔
Güclü	↕↕	↘↗↘	↔↔

- 1 İbtdi və torlu dağ-qəman
- 2 Çimli dağ-qəman
- 3 Bozər dağ-qəman
- 4 Qonur dağ-meşə
- 5 Sən-qonur dağ-meşə
- 6 Sən dağ-meşə
- 7 Qahvayı dağ-meşə
- 8 Dağ-qara
- 9 Dağ boz qahvayı (şabalıdı)
- 10 Dağ şabalıdı (boz-qahvayı)
- 11 Psevdoqolozollardan
- 12 Şabalıdı (boz-qahvayı)
- 13 Qəman şabalıdı (boz-qahvayı) və şabalıdı-qəman (boz-qahvayı)
- 14 Boz
- 15 Boz-qəman
- 16 Boz-qonur
- 17 Qəman-meşə (tuqay)
- 18 Qəman-bataqlıq və bataqlıq
- 19 Qumluqlar

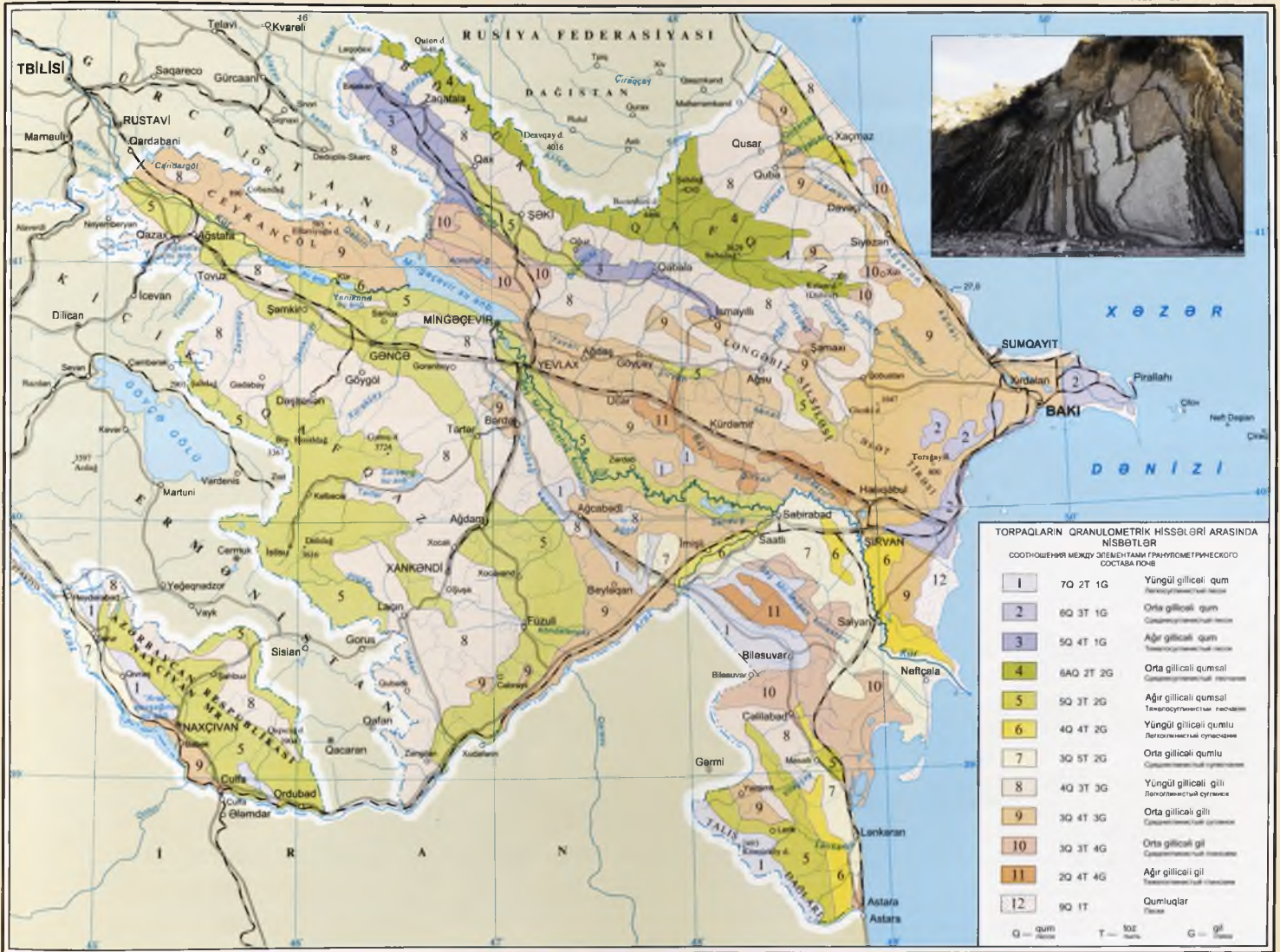
1	İrmişiya İrmişli
2	Zəif külək və ırməşiya Səbətərol və ırməşion
3	Orta külək və ırməşiya Səbətərol və ırməşion
4	Şiddətli külək və ırməşiya Səbətərol və ırməşion
5	Zəif külək və su Səbətərol və su
6	Zəif su və külək Səbətərol və külək
7	Orta su və külək Səbətərol və külək
8	Şiddətli su və külək Səbətərol və külək

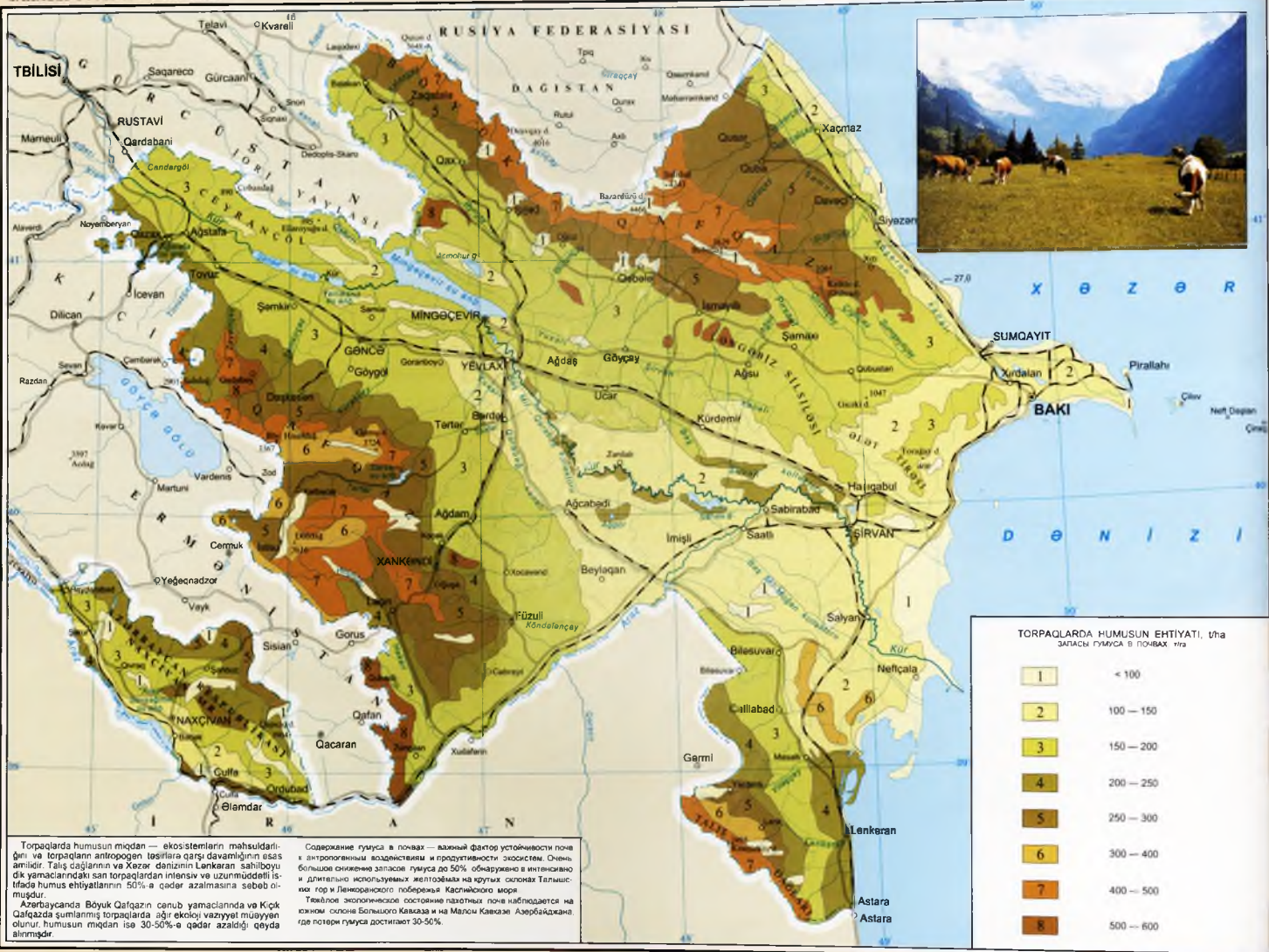

TORPAQLARIN QVANULOMETRİK TƏRKİBİ
ГРАНУЛОМЕТРИЧЕСКИЙ СОСТАВ ПОЧВ

Miqyas
 Масштаб 1: 1 500 000

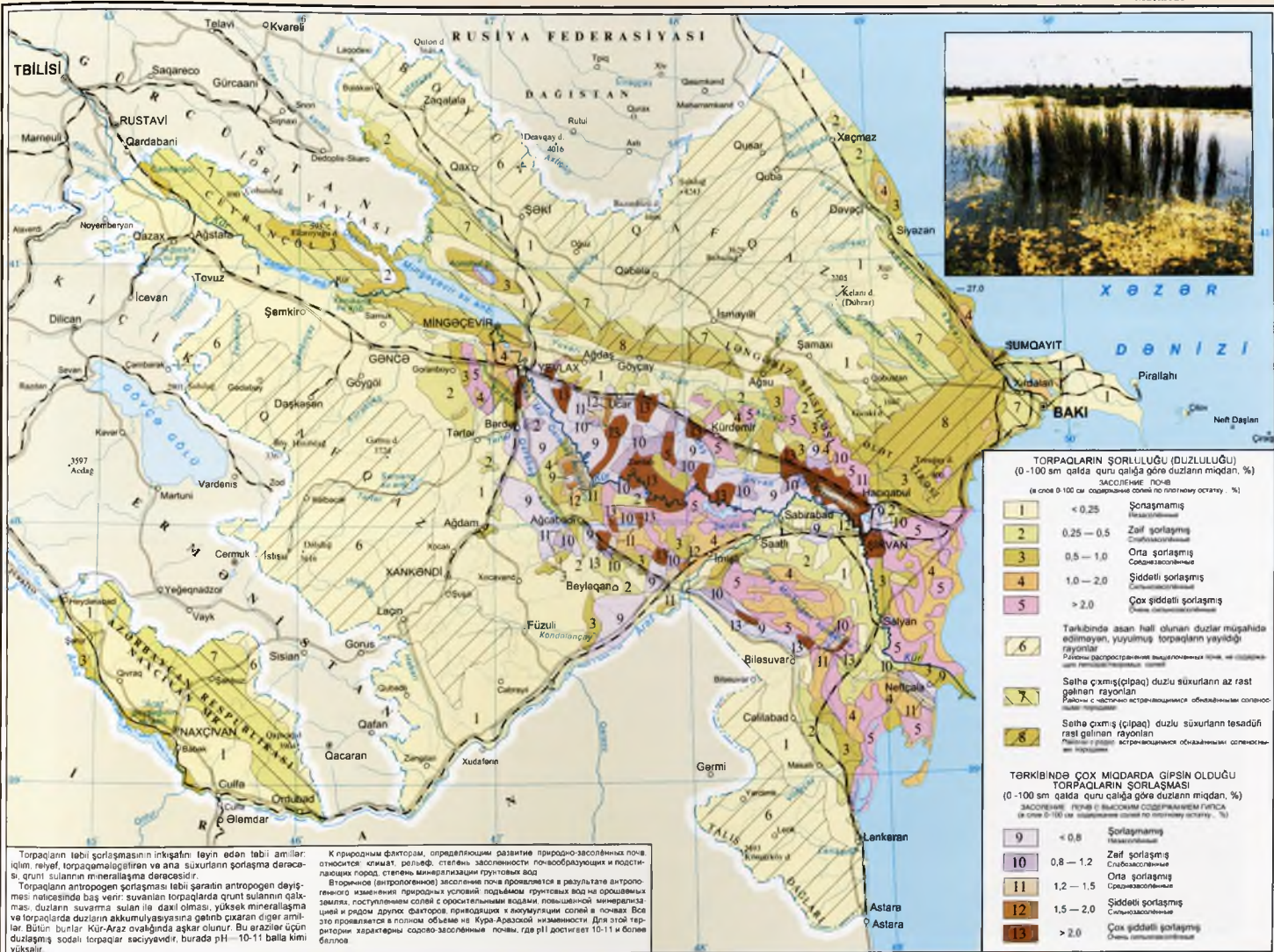
Torpaqlarda humusun miqdan — ekosistemlərin məhsuldarlığın və torpaqların antropogen təsirlərə qarşı davamlılığının əsas amimidir. Təbii çölgülərin və Xəzər dənizinin Lenkeran sahilbütüdü yamaclarındakı san torpaqlardan intensiv və uzunmüddətli istifadə humus ehtiyatlarının 50%-ə qədər azalmasına səbəb olmuşdur.

Azərbaycanda Böyük Qafqazın cənub yamaclarında və Kiçik Qafqazda şumlanmış torpaqlarda ədvi ekoloji vəziyyət müəyyən olunur, humusun miqdanı isə 30-50%-ə qədər azaldığı qeyd edilmişdir.

Содержание гумуса в почвах — важный фактор устойчивости почв к антропогенным воздействиям и продуктивности экосистем. Очень большое снижение запасов гумуса до 50% обнаружено в интенсивно и длительно используемых желтых почвах на южных склонах Талышских гор и Ленкоранского побережья Каспийского моря.

Тяжелое экологическое состояние пашенных почв наблюдается на южном склоне Большого Кавказа и на Малом Кавказе. В Азербайджане где потери гумуса достигают 30-50%.

TORPAQLARIN ŞORLULUĞU (DUZLULUĞU)
 (0 -100 sm qatda quru çalqı görə duzların miqdarı, %)
 ЗАСОЛЕНИЕ ПОЧВ
 (в слое 0-100 см содержание солей по истощенной основе, %)

1	< 0,25	Şorlaşmamış
2	0,25 — 0,5	Zəif şorlaşmış
3	0,5 — 1,0	Orta şorlaşmış
4	1,0 — 2,0	Şiddətli şorlaşmış
5	> 2,0	Çox şiddətli şorlaşmış

6 Tərkibində asan həll olunan duzlar miqdarında ehtiyatsız, yuxarıdakı torpaqların yayıldığı rayonlar. Районы распространения выщелоченных почв, не содержащих легко растворимых солей.

7 Səhla cəhm-i çilpaç duzu süxurların az rast gəlinən rayonlar. Районы с частично эвстабилизированными обильными соленосными залежами.

8 Səhla cəhm-i çilpaç duzu süxurların təsadüf rast gəlinən rayonlar. Районы с частично эвстабилизированными обильными соленосными залежами.

TƏRKİBİNDƏ ÇOX MİQDARDA GİPSİN OLUĞU TORPAQLARIN ŞORLAŞMASI
 (0 -100 sm qatda quru çalqı görə duzların miqdarı, %)
 ЗАСОЛЕНИЕ ПОЧВ В ВЫЩЕЛОЧЕННЫХ РАЙОНАХ
 (в слое 0-100 см содержание солей по истощенной основе, %)

9	< 0,8	Şorlaşmamış
10	0,8 — 1,2	Zəif şorlaşmış
11	1,2 — 1,5	Orta şorlaşmış
12	1,5 — 2,0	Şiddətli şorlaşmış
13	> 2,0	Çox şiddətli şorlaşmış

Torpaqların təbii şorlaşmasının inteqrasiya təyin edən təbii amillər: iqlim, rəyef, torpaqəmələgəlmə və s. ilə əlaqəli şorlaşma dərəcəsi, qurultulan mineralizasiya dərəcəsidir.

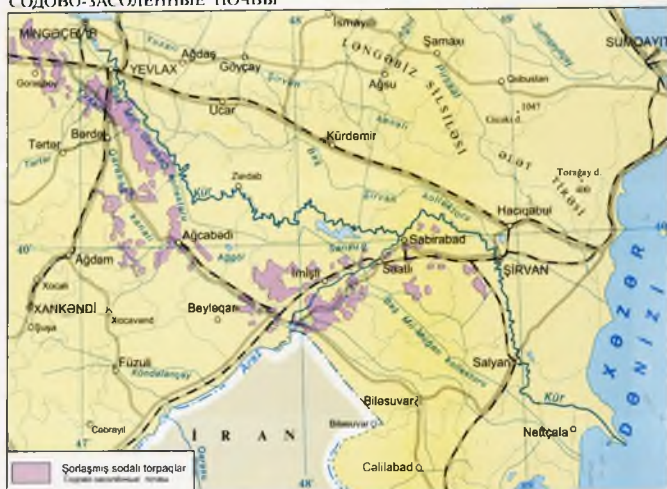
Torpaqların antropogen şorlaşması təbii şəraitin antropogen dəyişməsi nəticəsində baş verir. Suvanın torpaqlarda qurultulan qalıqması, duzların suvarma suyu ilə daxil olması, yüksək mineralizasiya və torpaqlarda duzların akkumuliyasiyasına gətirib çıxaran digər amillər. Bütün bunlar Kür-Araz ovalığında aşkar olunur. Bu ərazilər üçün duzlaşmış sodalı torpaqlar səciyyəvidir, burada pH — 10-11 balla kim yüksəkdir.

К природным факторам, определяющим развитие природно-засоленных почв относятся: климат, рельеф, степень засоленности почвообразующих и подстилающих пород, степень минерализации грунтовых вод.

Вторичное (антропогенное) засоление почв происходит в результате антропогенного изменения природных условий под влиянием грунтовых вод на орошаемых землях, поступления солей с оросительными водами, повышенной минерализации и рядом других факторов, приводящих к концентрированию солей в почвах. Все это проявляется в полном объеме на Куро-Аразской низменности. Для этой территории характерны содово-засоленные почвы, где pH достигает 10-11 и более баллов.

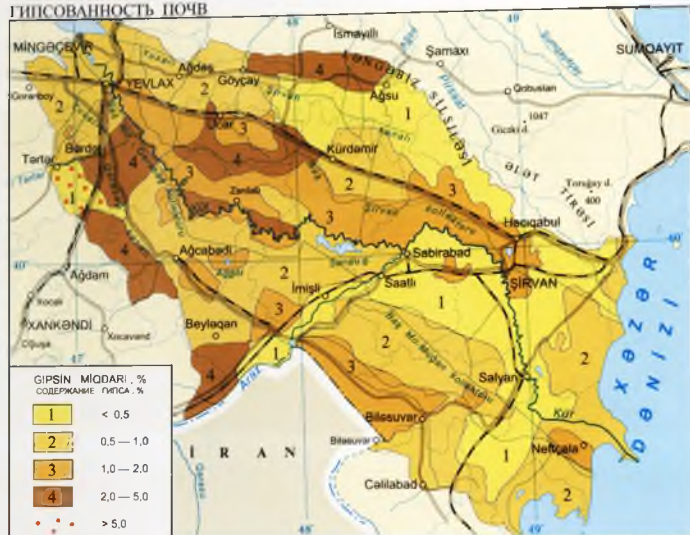

SODALI ŞORLAŞMIŞ TORPAQLAR
СОДОВО-ЗАСОЛЕННЫЕ ПОЧВЫ

Miqyas
Məquraf 1: 1 500 000

TORPAQLARIN GİPSLİYİ
ГИПСОВАННОСТЬ ПОЧВ

Miqyas
Məquraf 1: 1 500 000

Azərbaycan ərazisinin 134 min ha sahəsinə sodali şorlaşmış torpaqlar təşkil edir. Tursuluğu pH — 10-11 ballı və daha çox olan torpaqların qələvələnməsi çökdürülmüş suxurların yaşı, qunt sulanın səviyyəsi, Na karbonat və bikarbonatların mövcudluğu ilə əlaqədardır. Sodali şorlaşmış torpaqlar məhsudlar torpaqların səthində boşluq kimi yeləyir, bu isə həmin torpaqların kənd təsərrüfatında istifadəsini yarırsız edir.

Содово засоленные почвы распространены на поверхности ландшафтных земель в виде пустошей, где pH достигает 10-11 и более баллов, обуславливаются возрастом перенесенных отложений, уровнем грунтовых вод и наличием карбонатов и бикарбонатов. Не содово-засоленные почвы распространяются на поверхности ландшафтных земель в виде пустошей, что мешает полноценному использованию их в сельском хозяйстве.

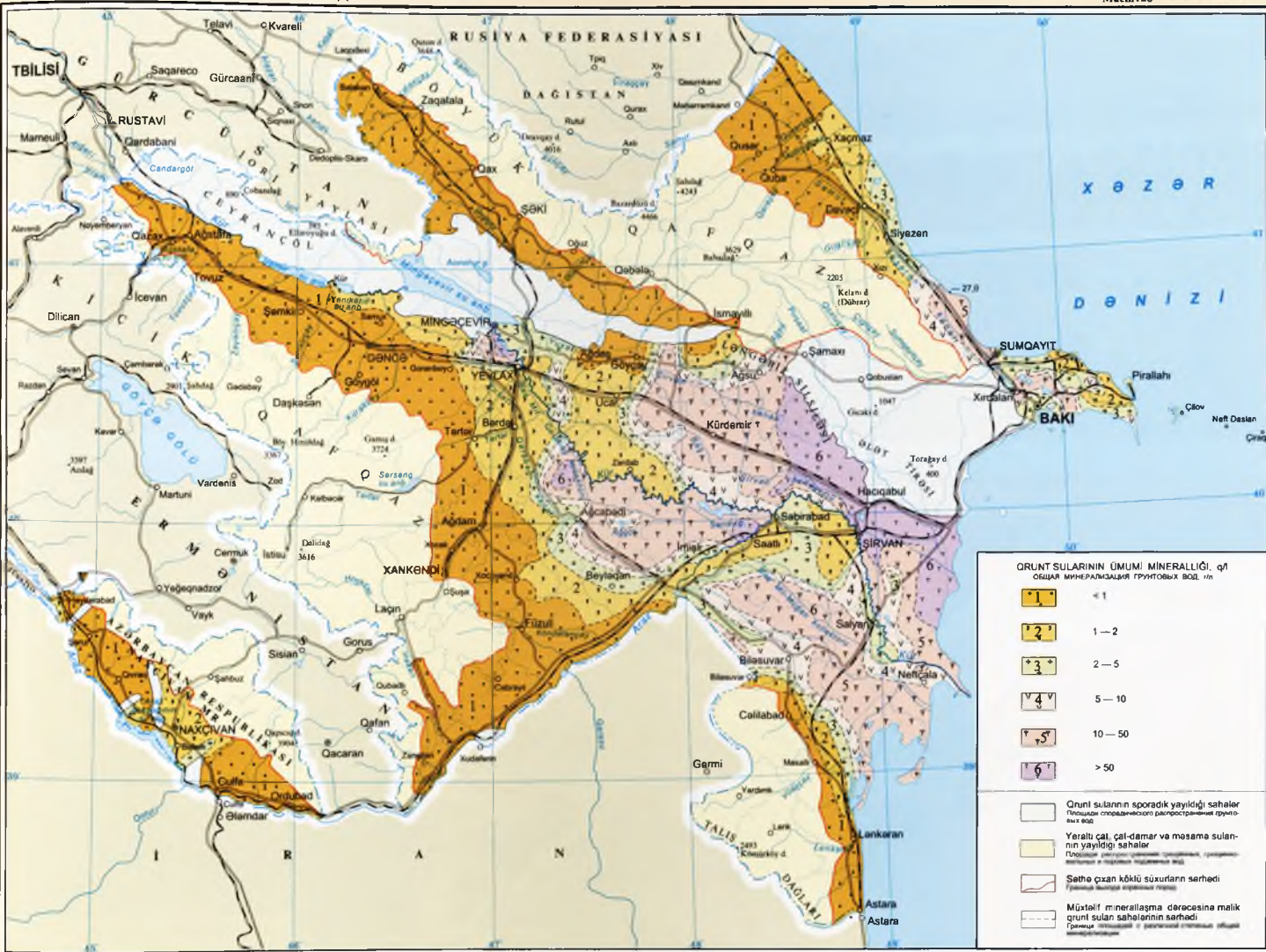
TORPAQLARIN ŞORLULUQ DƏRƏCƏSİ
СТЕПЕНЬ ЗАСОЛЕНИЯ ПОЧВ

Şorlaşma dərəcəsi Степень засоления	Gipsin miqdarı <1% olan torpaqlar Почвы с содержанием гипса <1%		Gipsin miqdarı >1% olan torpaqlar Почвы с содержанием гипса >1%		Ümumi sahə Общая площадь	
	Ümumi şorluluq, % Общее засоление, %	Sahə, min ha Площадь, тыс. га	Ümumi şorluluq, % Общее засоление, %	Sahə, min ha Площадь, тыс. га	Sahə, min ha Площадь, тыс. га	%
Şorlaşmamış Незасоленные	< 0,25	564,7	< 0,8	59,6	624,3	28,7
Zəif şorlaşmış Слабозасоленные	0,25 — 0,5	406,3	0,8 — 1,2	41,8	448,1	20,5
Orta şorlaşmış Среднезасоленные	0,5 — 1,0	292,3	1,2 — 1,5	2,9	295,2	13,5
Şiddətli şorlaşmış Сильнозасоленные	1,0 — 2,0	477,6	1,5 — 2,0	4,9	482,4	22,1
Çox şiddətli şorlaşmış Очень сильнозасоленные	> 2,0	319,1	> 2,0	12,2	331,3	15,2
Cəmi Итого		2060,0		121,4	2181,3	100,0

QRUNT SULARININ ÜMUMİ MİNERALLİĞİ
ОБЩАЯ МИНЕРАЛИЗАЦИЯ ГРУНТОВЫХ ВОД

Miqyas
 Масштаб 1: 1 500 000

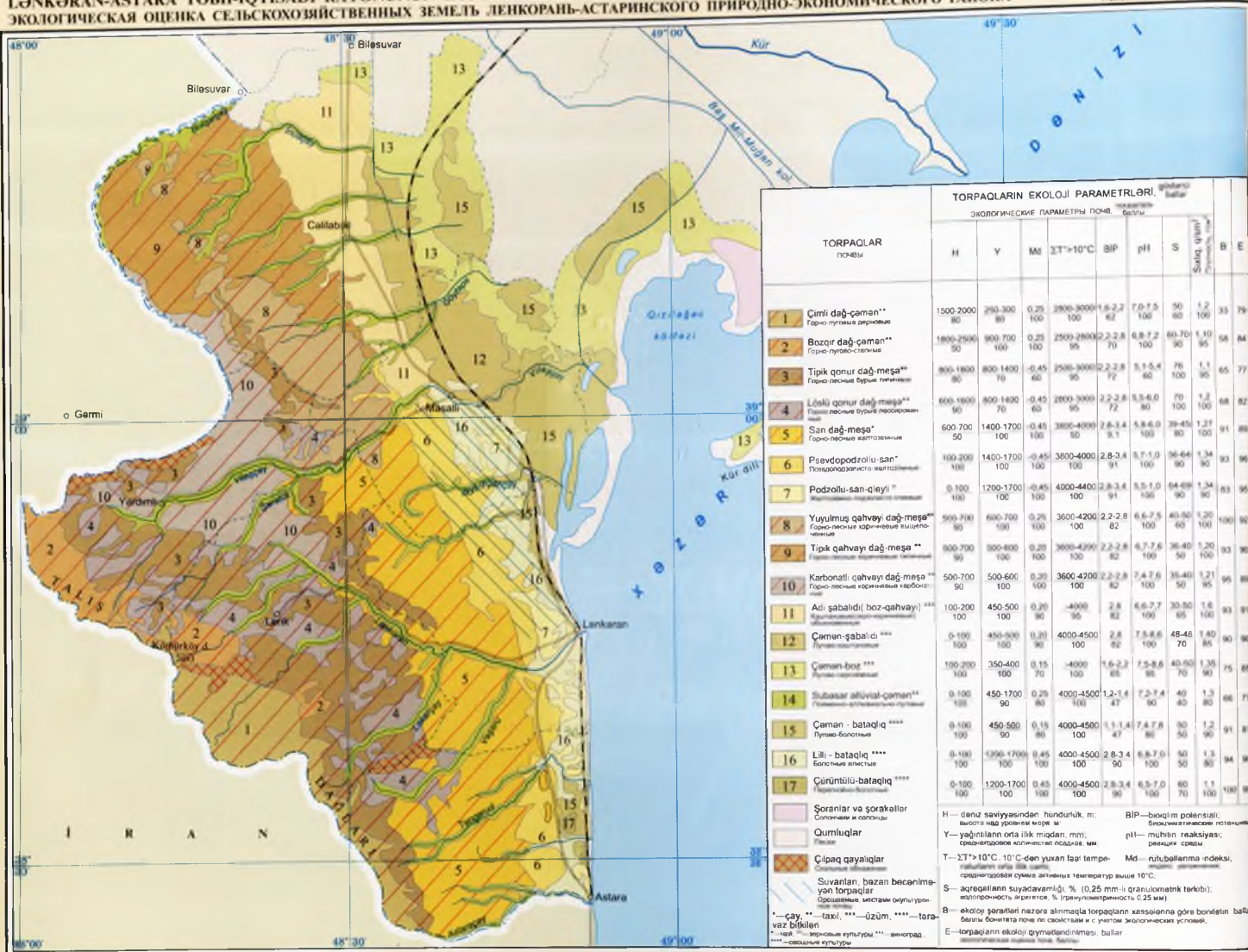

TORPAQLAR Почва	TORPAQLARIN EKOLOJİ PARAMETRLƏRİ ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ ПОЧВ																		B	TƏSƏRRUFAT YERİ Угодья								
	H	Y	T	BİP	Md	Humus qatın %	pH	S	Or				E				Ş											
									g	ag	og	yg	q	əu	zə	oə	gə	ş			zş	oş	şş					
1 Dağ çəmən Горно-луговая	<2000	1200-1400	1000-2000	1.60	0.60	6.4	4.3-6.3	78	—	—	—	—	—	1.00	0.8	0.6	0.3	—	—	—	—	—	—	—	—	89	Yay otlaqları Луга (альпийские)	
2 Qonur dağ-meşə Горно-лесной буше	800-1200	800-900	2500-3000	1.50-1.90	0.45-0.60	2.9	5.1-7.2	76	0.80	0.90	1.00	0.89	0.60	1.00	0.8	0.5	0.2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	87	Məşə (yalız, isliq) Лес (чистый, влажный)
3 Qəhvəyi dağ-meşə Горно-лесные коричневатые	200-1200	550-700	3000-4200	1.80-2.30	0.25-0.45	3.0	7.0-7.5	78	0.80	0.90	1.00	0.89	0.60	1.00	0.7	0.5	0.2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	85	Məşə (yalız) Лес (чистый)
4 Dağ qara Горные черные	500-1600	500-1600	3800-4500	2.10-2.70	0.28-0.30	3.9	7.0-7.2	70	0.80	0.90	1.00	0.89	0.60	1.00	0.9	0.5	0.3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100	Əkin yeri (taxıl, kartof) Паша (зерно, картофель)
5 Sarı Желтобурые	<700	1400-1700	4000-4500	3.00-4.40	0.60	3.0	4.3-6.0	62	0.33	0.96	1.00	0.89	—	1.00	0.9	0.5	0.3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	68	Əkin yeri (torovaz), çoxilik bitkilər (subtropik bitkilər) Паша (ороз), многолетние насаждения (субтропические культуры)
6 Şabalıd Макиевый	300-500	300-450	3800-4400	1.80-2.20	0.25	3.0	7.5-8.2	48	0.80	0.90	1.00	0.89	—	1.00	0.6	0.4	0.2	1.00	0.91	0.64	0.56	—	—	—	—	—	60	Çiç otlağı, əkin yeri (taxıl), çoxilik bitkilər (uzum, nar) Зачесное пастбище, паша (зерно), многолетние насаждения (виноград)
7 Boz qəhvəyi Серо-коричневые	200-550	400-500	3800-4400	1.70-2.20	0.20-0.25	2.8	7.5-8.2	71	0.80	0.90	1.00	0.89	—	1.00	0.7	0.5	0.3	1.00	0.91	0.64	0.56	—	—	—	—	—	53	Çiç otlağı, əkin yeri (taxıl), çoxilik bitkilər (uzum, nar) Зачесное пастбище, паша (зерно), многолетние насаждения (виноград и т.д.)
8 Boz Серые	<150	200	4200-5600	0.8-1.80	0.10-0.15	1.6	8.4-8.9	26	0.78	0.60	1.00	0.73	—	1.00	0.6	0.4	0.2	1.00	0.73	0.63	0.42	—	—	—	—	—	66	Çiç otlağı, əkin yeri (taxıl, pambıq) Зачесное пастбище, паша (зерно, хлопчатник)
9 Boz qonur Серо-бурые	<100	350	4800	0.8	0.10-0.15	1.0	8.7-9.0	22	0.78	0.60	1.00	0.73	—	1.00	0.7	0.4	0.3	1.00	0.73	0.63	0.42	—	—	—	—	—	42	Əkin yeri (torovaz), çoxilik bitkilər (uzum, nar, zəyün) Паша (ороз), многолетние насаждения (виноград, гюлек, магнолия)
10 Çəmən Луговая	100	250	4400	0.8-2.0	0.10-0.15	1.7	7.4-8.6	40	0.36	0.91	1.00	0.89	0.60	—	—	—	—	1.00	0.86	0.60	0.55	—	—	—	—	—	53	Çiç otlağı, əkin yeri (pambıq) Зачесное пастбище, паша (хлопчатник)
Şoranlıqlar və şorakətiklər Саломанлы и солончаки	80	250	4800	0.8	0.10-0.15	—	>8.6	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	Çiç otlaqları Зачесное пастбище

Qumluqlar Пески	Deniz səviyyəsi, bütün sahə boyu zolaqda geniş yayılmış, bəzi hallarda yem otlarının yayıldığı yerlər, kənd təsərrüfatı baxımından az effektiv. Мелководные, распространены по всей равнинной полосе, где — при возделывании — получают более высокие урожаи с применением минеральных удобрений.
Çiç otlağı çay yataqları Горнолуговая речка	Aır zonasından başlanıb ovalıq ərazilərə qədər dağ çaylarının yataqları bozunur. Присылая зона, речка мелководна, от истоков до низовья мелководна.
Çıpaq qayalıqlar Скальные обнажения	Geoloji xarakterli kəmərlər. Образования геологического характера.

H—deniz səviyyəsindən hündürlük metr; высота над уровнем моря, м.	Y—yağının orta illik miqdarı, mm; среднегодовое количество осадков, мм.	T—T ⁺ >10°C, 10°C-dən yuxarı faal temperaturların orta illik cəmi. сумма положительных средне-суточных температур выше 10°C.	BİP—biqim potensialı; биологический потенциал.
Md—rütubətlənmə indeksi; индекс увлажненности.	pH—mühtəlik reaksiyası реакция (кислотность).	S—agregatların suyudavamlılığı, % (0.25 mm-lik granulometrik tərkibi); водопрочность агрегатов (фракция ситового остатка 0.25 мм).	
Or—qrənulo metrlik tərkib; фракционный состав по гранулометрическому составу.	g—gillil; глинистый.	g g—ağır gillicil; тяжелосуглинистый.	g g—yüngül gillicil; легкосуглинистый.
E—eroziyaya uğramış, %; эрозивность, %.	ə u—eroziyaya uğramamış; нерозивность.	o g—orta gillicil; среднесуглинистый.	q—qumslıq; песчаность.
Ş—şorlaşma dərəcəsi, %; степень засоленности, %.	ş—şorlaşmamış; несоленность.	z e—zeif eroziya; слабая эрозия.	g e—güclü eroziya; сильноэрозивность.
B—ekoloji şəraitin nəzərə alınması torpaqların xassələrinə görə bəzətilən bədən. Без учета влияния условий окружающей среды.	z ş—zeif şorlaşmış; слабая засоленность.	o ş—orta şorlaşmış; среднезасоленность.	ş ş—şiddətli şorlaşmış; сильнозасоленность.

TORRAQLAR почвы	TORRAQLARIN EKOLOJİ PARAMETRLƏRİ ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ ПОЧВ									
	H	Y	Md	$\Sigma T > 10^{\circ}C$	BIP	pH	S	Su tutma qabiliyyəti Влагоудерживающая способность	B	E
1 Cimli dağ-qəməm** Горно-луговая дерново-подзолистая	1500-2000 80	250-300 80	0,25 100	2800-3000 62	1,6-2,2 100	7,0-7,5 60	50 100	1,2 100	33	79
2 Boz qum dağ-qəməm** Горно-лугово-степная	1800-2500 50	900-700 100	0,25 100	2500-2800 95	2,2-2,8 70	6,8-7,2 100	60-70 90	1,10 95	68	84
3 Tipik qumur dağ-meşə** Горно-лесная бурно-подзолистая	800-1800 80	800-1400 60	-0,45 60	2500-3000 72	2,2-2,8 100	5,1-5,4 80	76 100	1,1 100	65	77
4 Lökü qumur dağ-meşə** Горно-лесная бурно-подзолистая	600-1600 50	800-1400 70	-0,45 60	2800-3000 95	2,2-2,8 72	5,3-6,0 80	70 100	1,3 100	68	82
5 San dağ-meşə* Горно-лесная желтоземная	600-700 50	1400-1700 100	-0,45 100	3800-4000 50	2,6-3,4 3,1	5,8-6,0 80	39-45 80	1,21 100	91	89
6 Pərvərdəpodzolu-sən** Полуподзолистая желтоземная	100-200 100	1400-1700 100	-0,45 100	3800-4000 100	2,8-3,4 3,1	5,7-1,0 90	36-64 90	1,34 90	93	96
7 Podzolu-sən-qeyli** Подзолистая желтоземная	0-100 100	1200-1700 100	-0,45 100	4000-4400 100	2,6-3,4 3,1	5,5-1,0 90	64-69 90	1,34 90	83	95
8 Yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə** Горно-лесная коричневая каштановая	900-1000 90	600-700 100	0,20 100	3600-4200 100	2,2-2,8 82	6,6-7,5 100	40-50 60	1,20 100	90	92
9 Tipik qəhvəyi dağ-meşə** Горно-лесная коричневая каштановая	800-700 90	800-600 100	0,20 100	3800-4200 100	2,2-2,8 82	6,7-7,6 100	36-40 50	1,20 100	93	90
10 Karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə** Горно-лесная коричневая карбонатная	500-700 90	500-600 100	0,20 100	3600-4200 100	2,2-2,8 82	7,4-7,6 100	35-40 50	1,21 100	95	96
11 Adı gəbəlid(boz-qəhvəyi)*** Бурая-оранжевая	100-200 100	450-500 100	0,20 95	-4000 95	2,8 82	6,6-7,7 100	30-50 65	1,6 100	93	91
12 Cəməm-gəbəlid*** Бурая-оранжевая	0-100 100	450-500 100	0,20 95	4000-4500 100	2,8 82	7,5-8,6 100	48-46 70	1,40 100	90	90
13 Cəməm-boz*** Бурая-оранжевая	100-200 100	350-400 100	0,15 100	-4000 100	1,5-2,2 68	7,5-8,6 88	40-50 70	1,38 100	75	85
14 Subasar altıyuvul-cəməm** Субкаштановая каштановая	0-100 100	450-1700 80	0,20 100	4000-4500 47	1,2-1,4 90	7,2-7,4 80	40 40	1,3 100	86	77
15 Cəməm - bətaqlıq**** Бурая-каштановая	0-100 100	450-500 80	0,15 95	4000-4500 100	1,1-1,4 47	7,4-7,8 80	30 50	1,2 100	91	81
16 Lili - bətaqlıq**** Болотная каштановая	0-100 100	1000-1700 100	0,45 100	4000-4500 100	2,6-3,4 90	6,6-7,0 100	50 50	1,3 100	84	90
17 Cürümlü-bətaqlıq**** Каштановая болотная	0-100 100	1200-1700 100	0,45 100	4000-4500 100	2,6-3,4 90	6,5-7,0 100	60 70	1,1 100	90	90

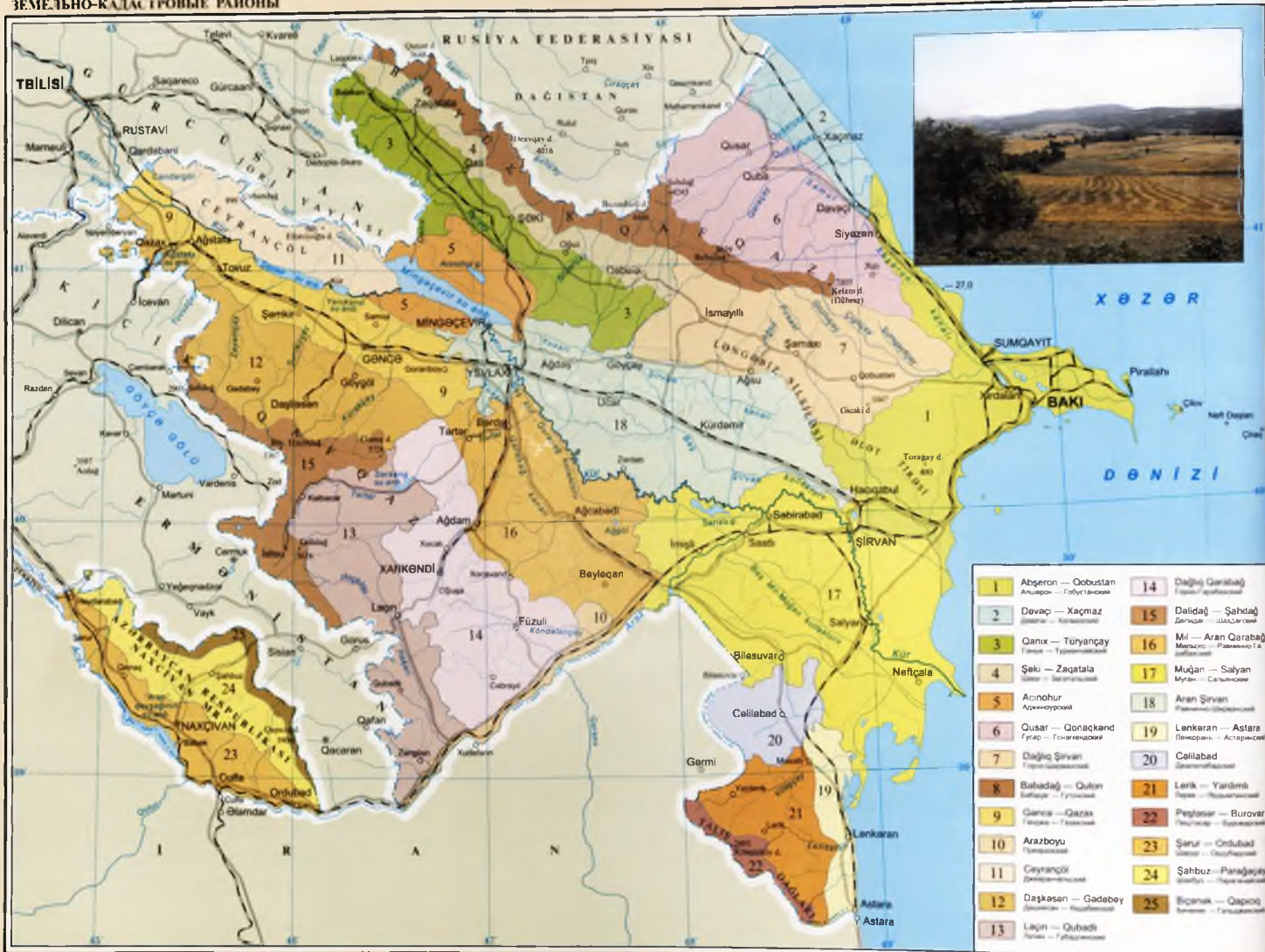
H — dəniz səviyyəsindən hündürlük, m; вы́сота над уровнем моря, м
 Y — yağışların orta illik miqdarı, mm; среднегодовое количество осадков, мм
 T- $\Sigma T > 10^{\circ}C$, $10^{\circ}C$ -dən yuxarı fərq temperaturaları şəraitində; сумма температур выше $10^{\circ}C$ в условиях безморозного периода
 BIP — böyülmə potensialı; биологический потенциал
 pH — mühitin reaksiyası; реакция среды
 S — qoruyulmuş suyaqatma qabiliyyəti, % (0,25 mm granulometrik təbəqə); влажность почвы при каплеудерживании, % (гранулометрический состав 0,25 мм)
 B — ekoloji şəraitləri nəzərə alınmaqla torpaqların xassəsinə görə bəzətilən bağırlı bölgələrdə torpaq səmərəliliyinin ekoloji qiymətləndirilməsi; багряные районы экологической оценки плодородия почв
 E — torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsi; багряные районы экологической оценки плодородия почв

TORPAQLAR №№№	Torpaqların münbitliyi Bövləri, bəllər Плодородие почв Бюветы, бөлгә	
1	Dağ-qara Горные черные	100
2	İbtidai və torfu dağ-qəməm Горно-луговые (кислотные) и торфяные	95
3	Çimli dağ-qəməm Горно-луговые эрозивные	90
4	Qumlu dağ-meşə Горно-луговые бурые	87
5	Qəhvəyi dağ-meşə Горно-луговые серо-бурые	85
6	Bozqır dağ-qəməm Горно-луговые эрозивные	84
7	Psevdoqozdolu-sarı Псевдоподзолы-красно-бурые	78
8	Çəməm-meşə, lısqay Луговые лесные, луговые	75
9	Sarı-qumlu dağ meşə Горно-луговые эрозивно-бурые	70
10	Şabalıd (boz-qəhvəyi) Кислотные (кисло-краснобурые)	70
11	Çəməm-bataqlıq və bataqlıq Лугово-болотные и болотные	70
12	Sarı dağ meşə Горно-луговые эрозивнобурые	68
13	Boz-çəməm Средние луговые	68
14	Boz Средние	66
15	Dağ-boz qəhvəyi Горные серо-коричневые	63
16	Dağ-şabalıd (boz-qəhvəyi) Горно-кислотные эрозивнобурые	63
17	Subsəsar allüvial-qəməm Плывущие эрозивнобурые луговые	63
18	Çəməm-şabalıd və şabalıd-çəməm Лугово-кислотные эрозивно-кислотные и кислотные эрозивно-кислотные луговые	56
19	Boz-qonur Средне-бурые	42
	Soranlar və sırtkəllər Солончаки и солонки	10

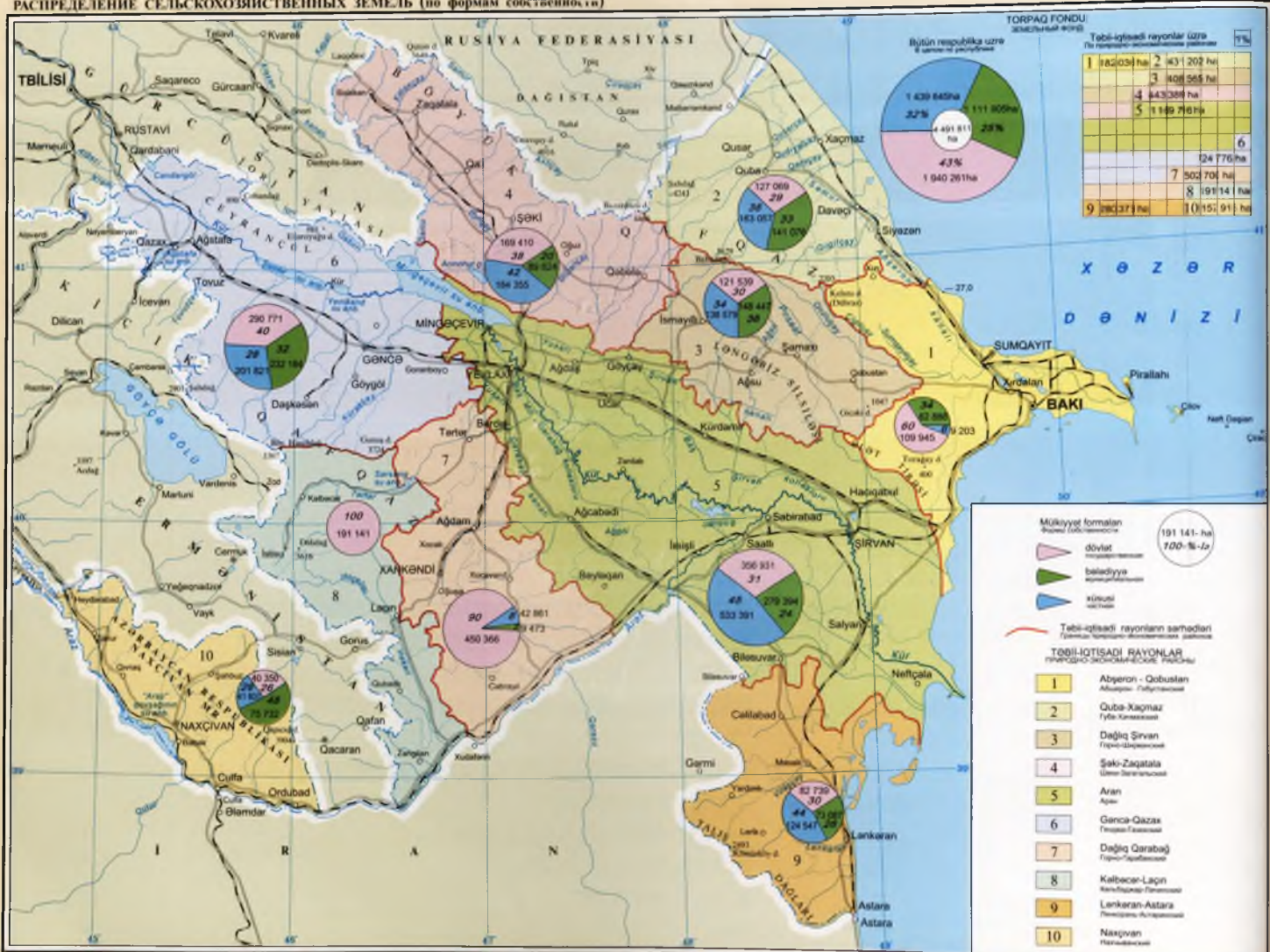
	Qumluqlar Пески
	Səthi çirnis qayalıqlar Скелетные обвалы
	Çıldaqşay çay yataqları Террасно-мезоклюзильные ямки

TORPAQ-KADASTR RAYONLARI ЗЕМЕЛЬНО-КАДАСТРОВЫЕ РАЙОНЫ	TORPAQLAR VƏ BONİTET BALI ПОЧВЫ И БАЛ ПО БОНИТЕТУ
1 Abşeron — Qobustan Абшерон — Гобустанский	Boz-66, boz-qonur-42 Сероземы 66, гаво-бурыя-42
2 Davayı — Xaçmaz Давая — Хахмазский	Qahvəyi dağ-meşə-85, çəmən-meşə-75, çəmən-bataqlıq-58, subasar allüvial-çəmən-63, boz-çəmən-68 Горо-лесные коричневые-85, лугово-лесные-75, лугово-болотные-58, пойменные аллювиально-луговые-63, сероземы луговые-68
3 Qanix — Türyançay Каных — Түрянчайский	Dağ şabalıdı (boz-qəhvəyi)-63, boz-çəmən-68, subasar allüvial-çəmən-63, çəmən-meşə-75, çəmən-bataqlıq-67, boz-66 Горо-каштановые (серо-коричневые)-63, сероземы луговые-66, пойменные аллювиально-луговые-63, лугово-болотные-75, лугово-болотные-67, сероземы 66
4 Şəki — Zaqatala Шеки — Загаталинский	Qonur dağ-meşə-87, qəhvəyi dağ-meşə-85, dağ şabalıdı (boz-qəhvəyi)-63 Горо-лесные бурые-87, горо-лесные коричневые-85, горо-каштановые (серо-коричневые)-63
5 Açınohur Аджиногурский	Qahvəyi dağ-meşə-85, dağ şabalıdı (boz-qəhvəyi)-63, boz-66 Горо-лесные коричневые-85, горо-каштановые (серо-коричневые)-63, сероземы-66
6 Qusar — Qonaqlıqkənd Кусар — Гонаклинский	Qonur dağ-meşə-87, qəhvəyi dağ-meşə-85, dağ şabalıdı (boz-qəhvəyi)-63 Горо-лесные бурые-87, горо-лесные коричневые-85, горо-каштановые (серо-коричневые)-63
7 Dağlıq Şirvan Горо-Ширванский	Qəhvəyi dağ-meşə-85, qonur dağ-meşə-87, dağ şabalıdı (boz-qəhvəyi)-63, dağ şabalıdı-60 Горо-лесные коричневые-85, горо-лесные бурые-87, горо-каштановые (серо-коричневые)-63, горо-каштановые-60
8 Babadağ — Uzun Бабадаг — Узунский	Çimli dağ-çəmən-89, bozqır dağ-çəmən-84, torfu dağ-çəmən-95 Горо-луговые дерновы-89, горо-луговые степные-84, горо-луговые торфянистые-95
9 Gəncə — Qaxaz Гянджа — Гахази	Dağ şabalıdı (boz-qəhvəyi)-63, subasar allüvial-çəmən-63, çəmən-meşə-75, çəmən-bataqlıq-58, boz-66, şabalıdı-70 Горо-каштановые (серо-коричневые)-63, пойменно-аллювиально-луговые-63, лугово-лесные-75, лугово-болотные-58, сероземы-66, каштановые-70
10 Arazboyu Гянджабойский	Qahvəyi dağ-meşə-85, dağ şabalıdı (boz-qəhvəyi)-63, dağ şabalıdı-60, boz-66, subasar allüvial-çəmən-63 Горо-лесные коричневые-85, горо-каштановые (серо-коричневые)-63, горо-каштановые-60, сероземы-66, пойменно-аллювиально-луговые-63
11 Səyrançöl Сейранчайский	Dağ şabalıdı (boz-qəhvəyi)-63, dağ şabalıdı-60, çəmən-meşə-75, subasar allüvial-çəmən-63 Горо-каштановые (серо-коричневые)-63, горо-каштановые-60, лугово-лесные-75, пойменно-аллювиально-луговые-63
12 Dağkəsən — Gədəbəy Дагкесен — Гадябейский	Qahvəyi dağ-meşə-85, dağ-qara-100, qonur dağ-meşə-87, dağ şabalıdı (boz-qəhvəyi)-63 Горо-лесные коричневые-85, горные чернозёмы-100, горо-лесные бурые-87, горо-каштановые (серо-коричневые)-63
13 Laçın — Qubadlı Лачин — Кубадлинский	Qonur dağ-meşə-87, qəhvəyi dağ-meşə-85, dağ şabalıdı (boz-qəhvəyi)-63 Горо-лесные бурые-87, горо-лесные коричневые-85, горо-каштановые (серо-коричневые)-63
14 Dağlıq Qarabağ Горо-Горьбахаевский	Qonur dağ-meşə-87, qəhvəyi dağ-meşə-85, dağ şabalıdı (boz-qəhvəyi)-63 Горо-лесные бурые-87, горо-лесные коричневые-85, горо-каштановые (серо-коричневые)-63
15 Dəlidəğ — Şahdağ Делидаг — Шагдагский	Çimli dağ-çəmən-89, bozqır dağ-çəmən-84 Горо-луговые дерновы-89, горо-луговые степные-84
16 Mİ — Aran Qarabağ Мичли — Аран-Горьбахаевский	Boz-çəmən-68, çəmən-meşə-75, subasar allüvial-çəmən-63, boz-66, çəmən-bataqlıq-58, çəmən-şabalıdı-56, şabalıdı-70 Сероземы луговые-68, лугово-лесные-75, пойменно-аллювиально-луговые-63, сероземы-66, лугово-болотные-58, лугово-каштановые-56, каштановые-70
17 Muğan — Salyan Муган — Сальянский	Boz-66, boz-çəmən-68, çəmən-meşə-75, subasar allüvial-çəmən-63, çəmən-bataqlıq-58, şabalıdı-70 Сероземы-66, сероземы луговые-68, лугово-лесные-75, пойменно-аллювиально-луговые-63, лугово-болотные-58, каштановые-70
18 Aran Şirvan Равнинно-Ширванский	Boz-çəmən-68, subasar allüvial-çəmən-63, boz-66, çəmən-meşə-75, çəmən-bataqlıq-58, boz-qonur-42 Сероземы луговые-68, пойменно-аллювиально-луговые-63, сероземы 66, лугово-лесные-75, лугово-болотные-58, серо-бурыя-42
19 Lankəran — Astara Ланкоран — Астаринский	San dağ-meşə-69, qəhvəyi dağ-meşə-85, qonur dağ-meşə-87, boz-çəmən-68, çəmən-bataqlıq-58, subasar allüvial-çəmən-63 Горо-лесные каштановые-69, горо-лесные коричневые-85, горо-лесные бурые-87, сероземы луговые-68, лугово-болотные-58, пойменно-аллювиально-луговые-63
20 Cəlilabad Джаллабадинский	Qəhvəyi dağ-meşə-85, dağ şabalıdı (boz-qəhvəyi)-63, boz-çəmən-68, çəmən-bataqlıq-58 Горо-лесные коричневые-85, горо-каштановые (серо-коричневые)-63, сероземы луговые-68, лугово-болотные-58
21 Lerik — Yardımlı Лерик — Ярдимлинский	San dağ-meşə-68, psevdopodzollı-san-78, qonur dağ-meşə-87, qəhvəyi dağ-meşə-85, dağ şabalıdı (boz-qəhvəyi)-63 Горо-лесные каштановые-68, псевдоподзолло-каштановые-78, горо-лесные бурые-87, горо-лесные коричневые-85, горо-каштановые (серо-коричневые)-63
22 Peşlilər — Burovar Пешлилар — Буроварский	Çimli dağ-meşə-89, bozqır dağ-çəmən-84 Горо-лесные дерновы-89, горо-луговые степные-84
23 Şətur — Ordubad Шатур — Ордубадский	Dağ şabalıdı (boz-qəhvəyi)-63, boz-66, boz-çəmən-68, çəmən-bataqlıq-58 Горо-каштановые (серо-коричневые)-63, сероземы-66, сероземы луговые-68, лугово-болотные-58
24 Şahbuz — Parağaçay Шахбуз — Парагачайский	Dağ şabalıdı (boz-qəhvəyi)-63, qəhvəyi dağ-meşə-85 Горо-каштановые (серо-коричневые)-63, горо-лесные коричневые-85
25 Bığcaqak — Qarıncı Быгцак — Гяриджилинский	Çimli dağ-çəmən-89, bozqır dağ-çəmən-84 Горо-луговые дерновы-89, горо-луговые степные-84

KƏND TƏSƏRRÜFATI TORPAQLARININ PAYLANMASI (mülkiyyət formaları üzrə)
РАСПРЕДЕЛЕНИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ (по формам собственности)

Miqyas
 Масштаб 1 : 1 500 000

TORPAQLARIN AQRÖİSTEHSALAT QURPLASMASI
АГРОПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ГРУППИРОВКА ПОЧВ

Miqyas
 Масштаб 1: 1 500 000

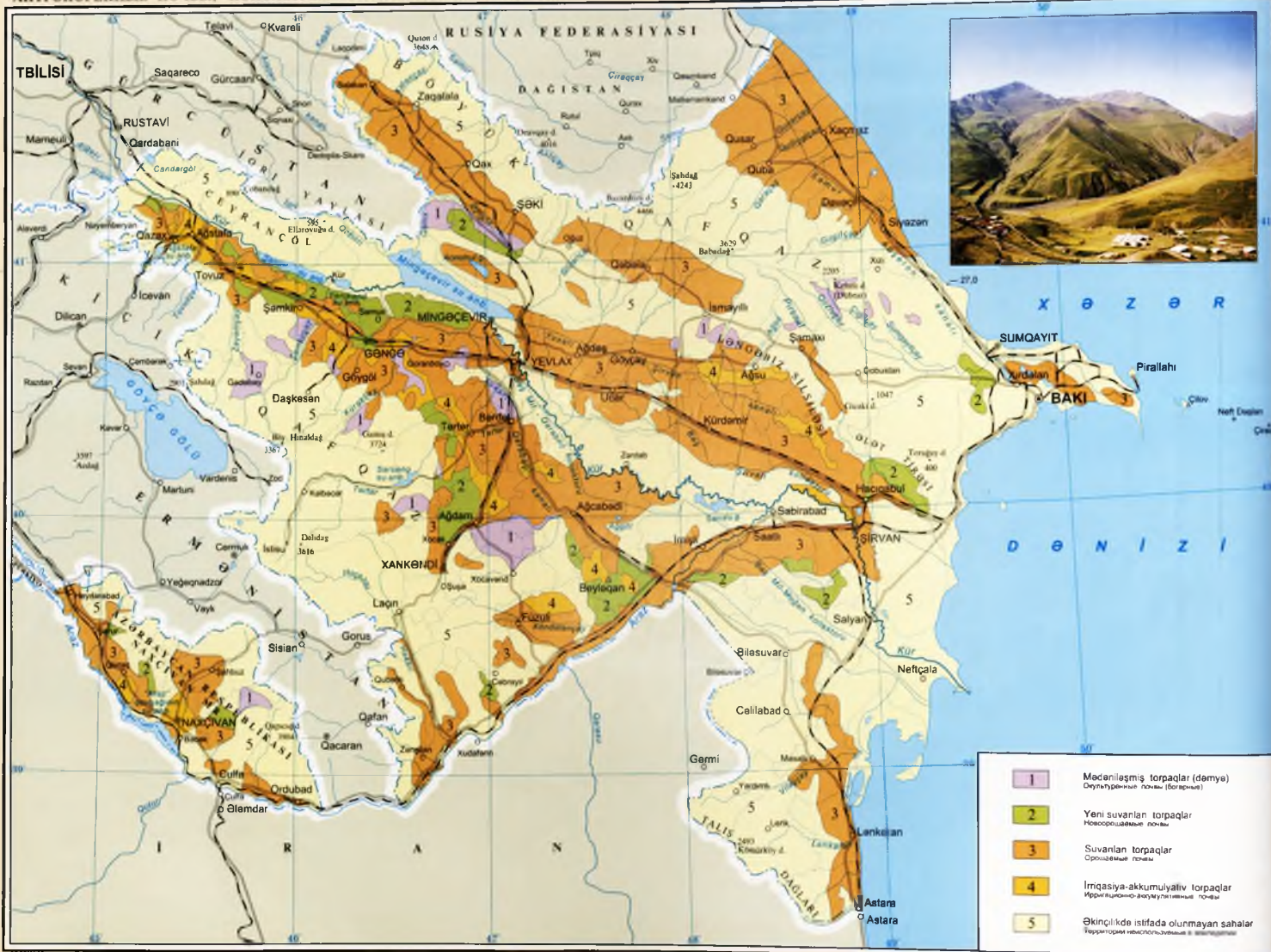

Torpaqların bönlət balına görə aqröstehsalat qurplasmaşı	Torpaqların qiyməti
1	Çox yarpaqlı meşələr
2	Yarpaqlı meşələr
3	Orta qiymətli meşələr
4	Aşağı qiymətli meşələr
5	Sərt yarımsəhralar
	Qumluqlar

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA İSTİFADƏ OLUNAN ANTROPOGEN TORPAQLAR
АНТРОПОГЕННЫЕ ПОЧВЫ, ИСПОЛЪЗУЕМЫЕ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Miqyas
 Масштаб 1: 1 500 000

1 Mədənlənmiş torpaqlar (dəmşək)
Известкованная почва (деждевик)

2 Yeni suvarılan torpaqlar
Новоорошенная почва

3 Suvarılan torpaqlar
Орошенная почва

4 İrqişəyivə-akkümülyativ torpaqlar
Ирригационно-аккумулятивная почва

Teknojen pozulmaya meylli sahələr Участки подверженные техногенным нарушениям	Sahəsi, ha Площадь, га
Neftlə çirklənmiş sahələr Нефтезагрязненные участки	12 000
Dağ meşən sahələri Горнолесные участки	11 000
Tikinti materialları və tullantı sahələri Строительные отходы и мусор	5 000

Neftlə çirklənmiş sahələr
Нефтезагрязненные участки

Tikinti materialları və töküntü sahələri
Объекты строительства и свалки

İQLİM-MELİORASIYA VILAYƏTLƏRİ КЛИМАТО-МЕЛИОРАТИВНЫЕ ОБЛАСТИ	İQLİM-MELİORASIYA YARIMVILAYƏTLƏRİ КЛИМАТО-МЕЛИОРАТИВНЫЕ ПОДОБЛАСТИ	İQLİM-MELİORASIYA RAYONLARI КЛИМАТО-МЕЛИОРАТИВНЫЕ РАЙОНЫ
KÜR-ARAZ КУР-АРАКСКИЙ		1 Ovaılıq, quru, isti Muğan-Cənubi Şirvan Муған-Южно-Ширванский — ызыллы, сууы, ышын
		2 Düzənlik, quru, isti Genca-Yevlax Гендак-Евляхский — ызыллы, сууы, ышын
		3 Düzənlik və təpəli, yarımquru, isti Qərbi Kürəyən Западно-Превуринский — ызыллы и холмистый, полусууы, ышын
		4 Düzənlik, yarımquru, isti Mərkəzi Kür-Araz Центрально-Кур-Аракский — ызыллы, полусууы, ышын
		5 Düzənlik, yarımquru, isti Cənubi Muğan Южно-Муғанский — ызыллы, полусууы, ышын
		6 Düzənlik və təpəli, yarımquru, isti Abşeron-Cobustan Абşерон-Гобустанский — ызыллы и холмистый, полусууы, ышын
BÖYÜK QAFQAZ БОЛЬШОЙ КАВКАЗ	I CƏNUB YAMAC ЮЖНЫЙ СКОЛОН	1 Dağətəyi quraq, isti Ceyrançöl-Qaramayam Джераңчөл-Гарамаямский — ышын, ызыллы, ышын
		2 Dağətəyi və təpəli, quraq, isti Dağuz-Ağsu Дагыз-Агсуский — ышын и холмистый, ышын, ызыллы
		3 Düzənlik və təpəli, yarımquraq, isti Qanix-İsmayilli Ганых-Исмәйиллиский — ызыллы и холмистый, полусууы, ышын
		4 Dağ-mərgə, rütubətli, mülayim Filçay-Ləhcə Филчәй-Ләхчәский — ышын, холмистый, ызыллы, ышын
		5 Yüksək dağlıq, rütubətli, soyuq Quton-Babadağ Гутон-Бабадагский — ышын, холмистый, ызыллы, ышын
II ŞİMAL-ŞƏRQ YAMAC СЕВЕРО-ВОСТОЧНЫЙ СКОЛОН	1 Meili-düzənlik, quraq, isti Xaçmaz-Siyəzen Хәчмәз-Сийәзенский — ышын, холмистый, ызыллы, ышын	
	2 Dağətəyi-orta dağlıq, yarımquraq, mülayim Quba-Qonaqkend Губә-Гонәкәндский — ышын, холмистый, полусууы, ышын, ызыллы	
	3 Yüksək dağlıq, rütubətli, sənn və soyuq Qnz-Şahdağ Гыңы-Şаhдагский — ышын, холмистый, ызыллы, ышын	
	4 Dağətəyi, quraq, isti cənub-şərq Şamaxı-Mərəzə Юго-восточный Шәхәт-Мәрәзәский — ышын, холмистый, ызыллы, ышын	
TALIŞ ТАЛИШ		1 Düzənlik, quraq, isti Cəlilabad-Qızılağac Джәлиләбәд-Кызылағәкский — ызыллы, холмистый, ышын
		2 Düzənlik və təpəli, yarımquru, mülayim Lənkəran-Astara Ләнкәрән-Астәрәский — ызыллы и холмистый, полусууы, ышын
		3 Dağətəyi, yarımquru, mülayim Burovar-Siyəyar Бурувәр-Сийәярский — ышын, холмистый, ызыллы, ышын
		4 Orta dağlıq, yarımquraq, mülayim Lenk-Yardımlı Ләнк-Ярдымлыский — ышын, холмистый, полусууы, ышын, ызыллы

İQLİM-MELİORASIYA VILAYƏTLƏRİ КЛИМАТО-МЕЛИОРАТИВНЫЕ ОБЛАСТИ	İQLİM-MELİORASIYA YARIMVILAYƏTLƏRİ КЛИМАТО-МЕЛИОРАТИВНЫЕ ПОДОБЛАСТИ	İQLİM-MELİORASIYA RAYONLARI КЛИМАТО-МЕЛИОРАТИВНЫЕ РАЙОНЫ
EİÇİK QAFQAZ МАЛЫЙ КАВКАЗ	I ŞİMAL YAMAC СЕВЕРНЫЙ СКОЛОН	1 Meili-düzənlik, quraq, mülayim Qazax-Göygöl Гәзәх-Гөгюгөлский — ышын, холмистый, ызыллы, ышын
		2 Dağətəyi, yarımquraq, mülayim Kəməri-Zuməbad Кәмәри-Зумәбәдский — ышын, холмистый, полусууы, ышын, ызыллы
		3 Orta dağlıq, yarımquru, mülayim Gədəbəy-Daşkesən Кәдәбәй-Дәшкәсэнский — ышын, холмистый, полусууы, ышын
	II ŞƏRQ YAMAC ВОСТОЧНЫЙ СКОЛОН	1 Meili-düzənlik, quraq, mülayim Həsənçay-Cuvarlı Хәсәнчәй-Джувәрлиский — ышын, холмистый, ызыллы, ышын
		2 Dağətəyi, quraq, mülayim Sənsəng-Həris Сәнсәңг-Хәрисский — ышын, холмистый, ызыллы, ышын
		3 Orta dağlıq, yarımquru, mülayim Kəlbəcər-Şuşa Кәлбәдәр-Şушәский — ышын, холмистый, полусууы, ышын, ызыллы
	III CƏNUB YAMAC ЮЖНЫЙ СКОЛОН	1 Meili-düzənlik, quraq, isti Qubadlı Губәдәлиский — ышын, холмистый, ызыллы, ышын
		2 Dağətəyi, quraq, mülayim Laçın-Başaral Ләчын-Бәшәрәлский — ышын, холмистый, ызыллы, ышын
		3 Orta dağlıq, yarımquru, mülayim Minkənd-Kirs Минкәнд-Кирский — ышын, холмистый, полусууы, ышын, ызыллы
		4 Yüksək dağlıq, rütubətli, soyuq Gəmiş-Dəridağ Гәмиş-Дәридәгский — ышын, холмистый, ызыллы, ышын
NAXÇIVAN НАХЧИВАН		1 Düzen, quraq, isti Arazyanı Превуринский — ызыллы, сууы, ышын
		2 Orta dağlıq, yarımquru, mülayim Sədərək-Ordubad Гәдәрәк-Ордубәдский — ышын, холмистый, полусууы, ышын
		3 Orta və yüksək dağlıq, yarımquraq, mülayim Qalınqaya-Xaçıdağ Гәлиңкәйә-Хәчидәгский — ышын и холмистый, полусууы, ышын, ызыллы
		4 Yüksək dağlıq, rütubətli, soyuq Gənciç-Qəmiridəğ Тәлиңкәйә-Дәмиридәгский — ышын, холмистый, ызыллы, ышын

BİOSFER

БИОСФЕРА

Biosfer hidrosfer, atmosfer və litosferdə baş verən bütün ekoloji sistemlərlə və bioloji proseslərlə sıx qarşılıqlı təmasdadır. Onların bütün ekosistemləri vahid biokimyəvi dövriyyədə iştirak edir. Ekoloji təhlükəsizlik konsepsiyasını həyata keçirməkdən ötrü bütün bir biosfer yavaşması mövcuddur, yəni insanın ətraf mühitə etdiyi hər bir təsiri elmi əsaslarla məhdudlaşdırmaq lazımdır. Biosferin çirklənməsi — bütün canlı aləmin fəlakətli dolu həyat sürməsi deməkdir. Təbii mühafizə — biosfer ekologiyasının əsasını təşkil edir.

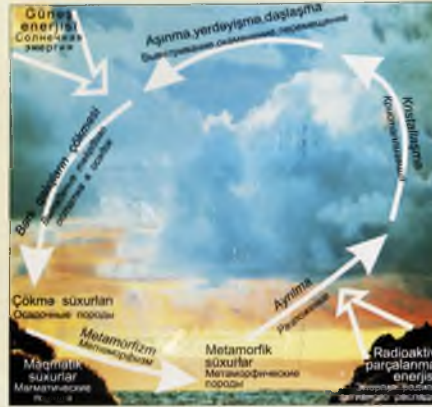
Биосфера находится в тесной взаимосвязи со всеми экологическими системами и биологическими процессами, происходящими в гидросфере, атмосфере и литосфере. Все их экосистемы участвуют в едином биохимическом цикле. Для осуществления концепции экологической безопасности существует целостный, биосферный подход: применение научнообоснованных ограничений любых воздействий человека на окружающую среду. Загрязнение биосферы — это катастрофическое сосуществование всего живого. Охрана природы — основа экологии биосферы.

BIOSFERİN FUNKSIONAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ БИОСФЕРЫ

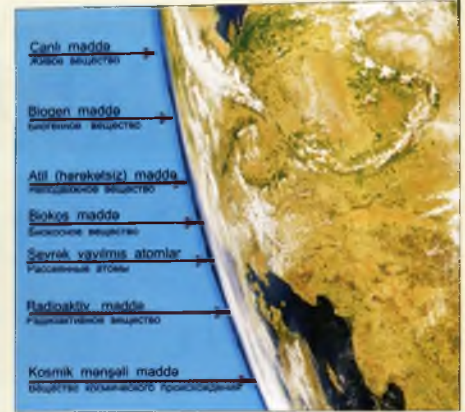
GÜNEŞ ENERJISI
СОЛНЕЧНАЯ ЭНЕРГИЯ

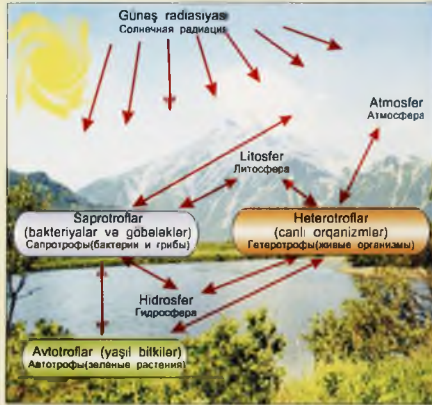
TƏBİƏTDƏ MADDƏLƏR DÖVRANI
КРУГОВОРОТ ВЕЩЕСТВ В ПРИРОДЕ

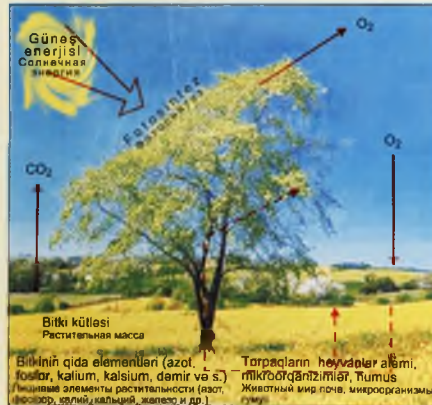
YERİN BIOSFERİNİ TƏŞKİL EDƏN MADDƏLƏR
СОСТАВЛЯЮЩИЕ ВЕЩЕСТВА БИОСФЕРЫ ЗЕМЛИ

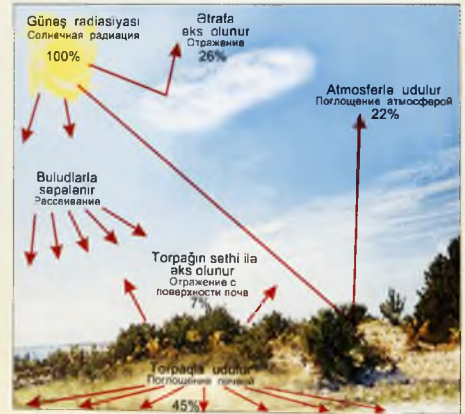
TƏBİƏTDƏ BİOLOJİ MADDƏLƏR DÖVRANI
БИОЛОГИЧЕСКИЙ КРУГОВОРОТ ВЕЩЕСТВ В ПРИРОДЕ

QURUDA BİOGEOKİMYƏVİ MADDƏLƏR DÖVRANI
БИОГЕОХИМИЧЕСКИЙ КРУГОВОРОТ ВЕЩЕСТВ НА СУХЕ

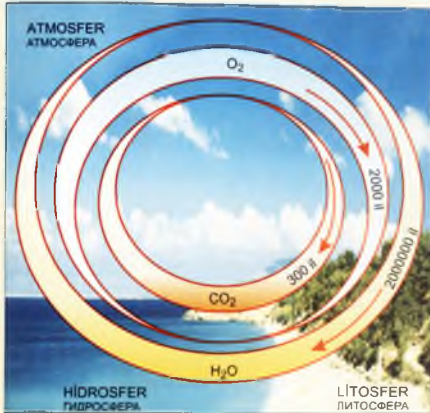

YERİN BIOSFERİNİ GÜNEŞ ENERJISİNİN PAYLANMASI, %
РАСПРЕДЕЛЕНИЕ СОЛНЕЧНОЙ ЭНЕРГИИ В БИОСФЕРЕ ЗЕМЛИ, %

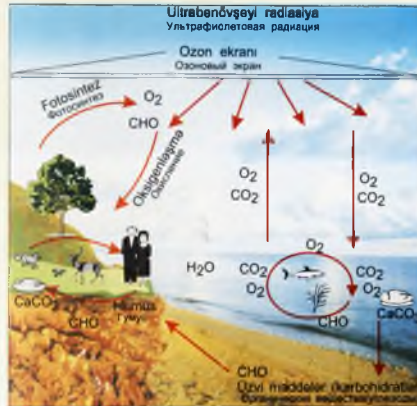

BİOSFERDƏ GEDƏN PROSESLƏR ПРОЦЕССЫ, ПРОИСХОДЯЩИЕ В БИОСФЕРЕ

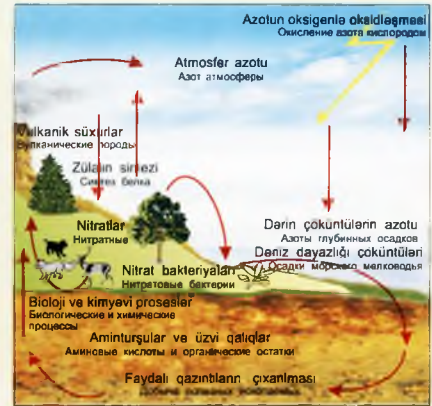
ATMOSFER, HIDROSFER VƏ LITOSFER ARASINDA OKSİGENİN(O₂), KARBON QAZININ(CO₂), SUYUN(H₂O) DÖVRANI
КРУГОВОРОТ КИСЛОРОДА(O₂), УГЛЕКИСЛОГО ГАЗА(CO₂) И ВОДЫ(H₂O)
МЕЖДУ АТМОСФЕРОЙ, ГИДРОСФЕРОЙ И ЛИТОСФЕРОЙ

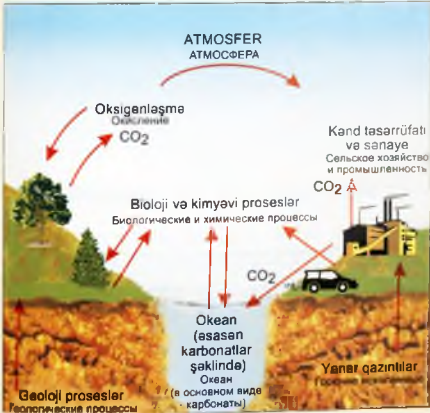
EKOSİSTEMDƏ OKSİGENİN(O₂) VƏ KARBONUN(C) BİOLOJİ DÖVRANI
БИОЛОГИЧЕСКИЙ КРУГОВОРОТ КИСЛОРОДА(O₂) И УГЛЕРОДА(C) В ЭКОСИСТЕМЕ

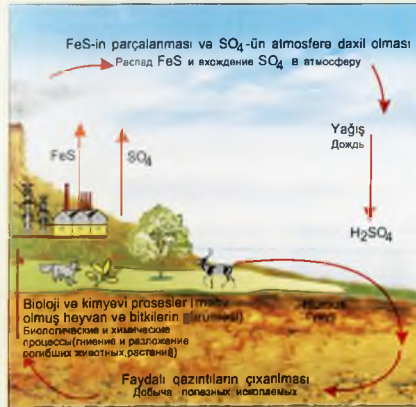
EKOSİSTEMDƏ AZOTUN (N) BİOLOJİ DÖVRANI
БИОЛОГИЧЕСКИЙ КРУГОВОРОТ АЗОТА(N) В ЭКОСИСТЕМЕ

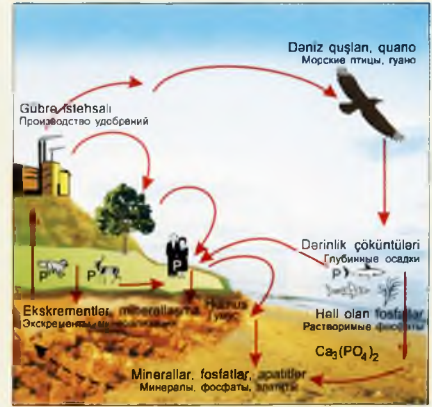
EKOSİSTEMDƏ KARBON 2- OKSİDİN (CO₂) BİOLOJİ DÖVRANI
БИОЛОГИЧЕСКИЙ КРУГОВОРОТ ДВУУГЛЕКИСЛОГО УГЛЕРОДА (CO₂) В ЭКОСИСТЕМЕ

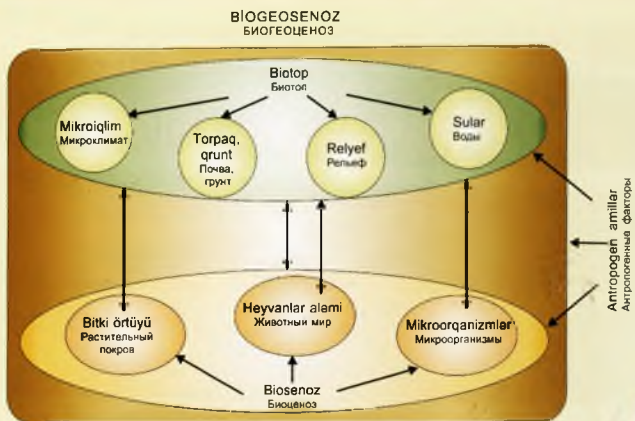
EKOSİSTEMDƏ KÜKÜRDÜN (S) BİOLOJİ DÖVRANI
БИОЛОГИЧЕСКИЙ КРУГОВОРОТ СЕРЬ(S) В ЭКОСИСТЕМЕ

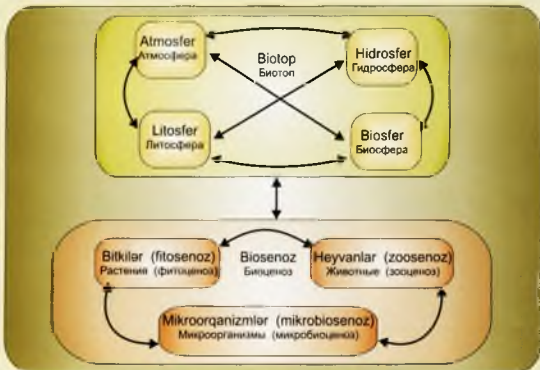
EKOSİSTEMDƏ FOSFORUN (P) BİOLOJİ DÖVRANI
БИОЛОГИЧЕСКИЙ КРУГОВОРОТ ФОСФОРА(P) В ЭКОСИСТЕМЕ

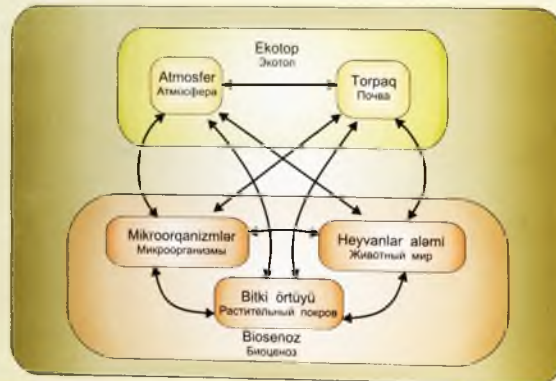
BİOGEOSENÖZ, EKOSİSTEM
БИОГЕОЦЕНОЗ, ЭКОСИСТЕМА

EKOSİSTƏMLƏRİN QARŞIQLI ƏLAQƏSİ
ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ЭКОСИСТЕМ

BİOGEOSENÖZÜN KOMPONENTLƏRİ VƏ ONLARIN QARŞIQLI ƏLAQƏSİ
КОМПОНЕНТЫ БИОГЕОЦЕНОЗА И ИХ ВЗАИМОСВЯЗЬ

LANDŞAFTLAR

ЛАНДШАФТЫ

Landşaftlar daima insan faaliyyatının təsiri altında olur, bunun nəticəsində bəzi zonal landşaft tipləri yoxa çıxır, digərləri isə dəyişilərək özünəməxsus modifikasiya yaradır. Landşaft ekosistemlərini saxlamaq üçün təbii mühafizə tədbirlərinə riayət etmək, təbii ehtiyatların istifadəsinə nəzarət etmək, təbii hadisələri vaxtında proqnozlaşdırmaq lazımdır.

Ландшафты находятся под постоянным воздействием деятельности человека, в результате чего некоторые типы зональных ландшафтов исчезают, другие, трансформируясь, образуют своеобразные модификации. Для соблюдения ландшафтных экосистем необходимо соблюдение природоохранных мероприятий, контроль за использованием природных ресурсов, своевременное прогнозирование природных явлений.

ARKTIKA VƏ ANTARKTIKA QURSAQLARI
АРКТИЧЕСКАЯ И АНТАРКТИЧЕСКАЯ ПОЯСА

- 1 Arktika sahraları
Арктические пустыни
- 2 Antarktika sahraları
Антарктические пустыни

SUBARKTIKA VƏ SUBANTARKTIKA QURSAQLARI
СУБАРКТИЧЕСКАЯ И СУБАНТАРКТИЧЕСКАЯ ПОЯСА

- 3 Tundra
Тундра
- 4 Mezo-tundra
Лесотундра

MÜLAYİM QURSAQLAR
УМЕРЕННЫЕ ПОЯСА

- 5 Tayqa
Таёга
- 6 Qarıq meşələr
Смешанные леса
- 7 Enliyarpaqlı meşələr
Муссонные широколиственные леса
- 8 Meşə-bozqurtlar və prentlar
Лесостепи и прерии
- 9 Bozqurtlar
Степи
- 10 Yarımsəhra və sahralar
Полупустыни и пустыни

SUBTROPİK QURSAQLAR
СУБТРОПИЧЕСКАЯ ПОЯСА

- 11 Rütubətli meşələr
Влажные леса
- 12 Musson qarışıq meşələr
Муссонные смешанные леса
- 13 Aralıq dənizi tipi sərtyarpaqlı meşələr və kolluqlar
Муссонные леса и кустарниковые степи
- 14 Prentlar və kolluqlar
Прерии и кустарники
- 15 Bozqurtlar
Степи
- 16 Yarımsəhra və sahralar
Полупустыни и пустыни

TROPİK QURSAQLAR
ТРОПИЧЕСКАЯ ПОЯСА

- 17 Daimi rütubətli tropik meşələr
Постоянно влажные тропические леса
- 18 Mövsümi rütubətli tropik meşələr
Сезонно влажные тропические леса
- 19 Savannalar və seyrək meşələr
Саванны и редколесья
- 20 Yarımsəhra və sahralar
Полупустыни и пустыни

SUBEKVATORIAL QURSAQLAR
СУБЭКВАТОРИАЛЬНАЯ ПОЯСА

- 21 Daimi rütubətli subekvatorial meşələr
Постоянно влажные субэкваториальные леса
- 22 Mövsümi rütubətli subekvatorial meşələr
Сезонно влажные субэкваториальные леса
- 23 Savannalar və seyrək meşələr
Саванны и редколесья

EKVATORIAL QURSAQ
ЭКВАТОРИАЛЬНАЯ ПОЯСА

- 24 Daimi rütubətli ekvatorial meşələr
Постоянно влажные экваториальные леса
- 25 Yarpaqlıökün-həmyayıl meşələr
Вечнозеленые экваториальные леса
- 26 Yüksək qurşaqlıq vilayətləri
Широкие влажные полейности
- 27 Materik buzlaqları və şelf buzları
Материковые льды и шельфовые льды

— Coğrafi qurşaqların sərhədləri
Географические пояса

— Biomların sərhədləri
Биомные границы

1. Arktika sahraları
Арктические пустыни

9. Bozqurtlar
Степи

17. Daimi rütubətli tropik meşələr
Постоянно влажные тропические леса

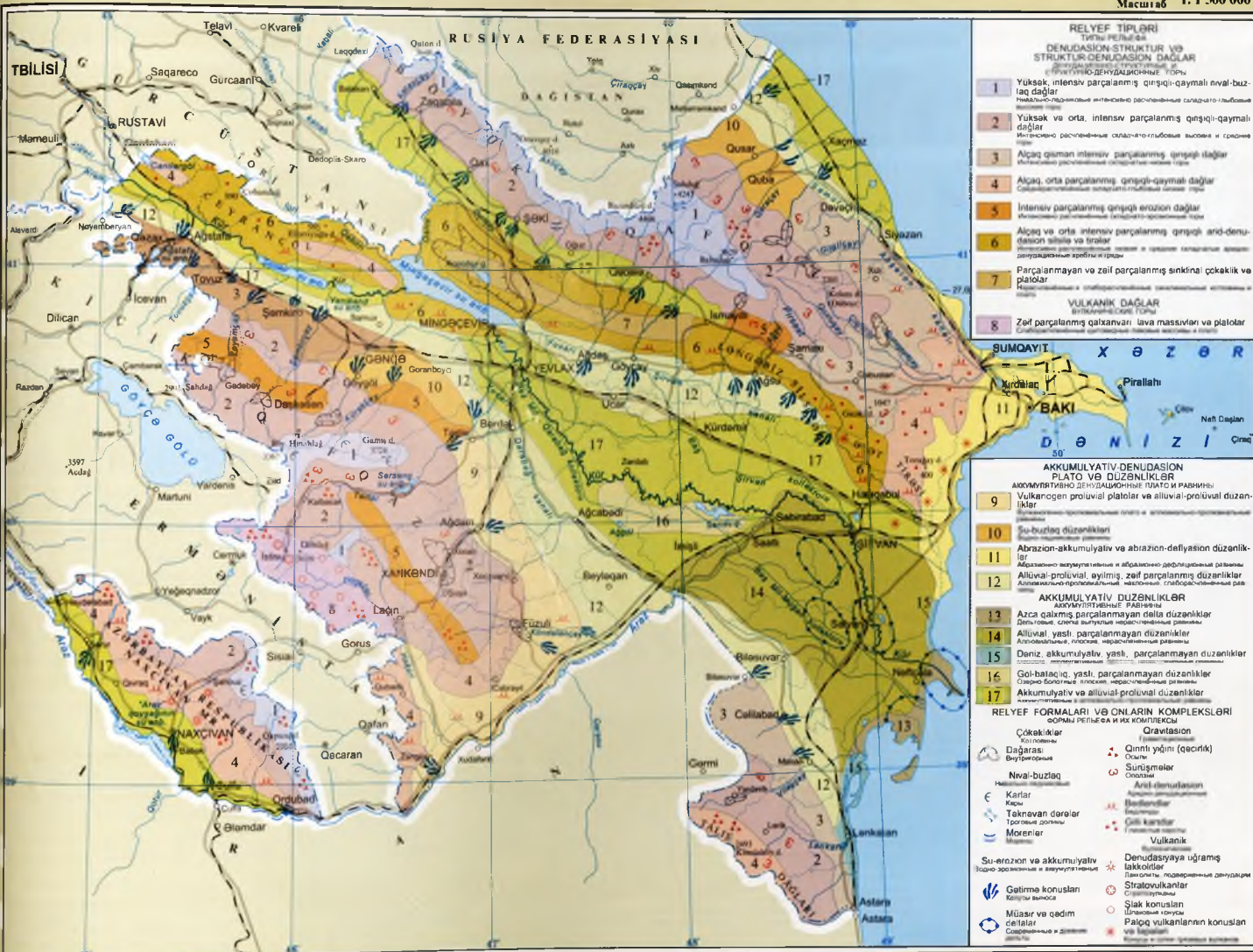

GEOMORFOLOJİ XƏRİTƏ
ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТА

Miqyas
Масштаб 1: 1 500 000

RELYEF TIPLƏRİ
Типы рельефа

DEYÜDASİYON STRUKTUR VƏ STRUKTUR-DEYÜDASİYON DAĞLAR
Структурно-денудационные и денудационно-структурные горы

- 1 Yüksək, intensiv parçalanmış qırıq-qaymalı nival-buzlaq dağlar
Высокие расчлененные интенсивно расчлененные складчатого типа горы
- 2 Yüksək və orta, intensiv parçalanmış qırıq-qaymalı dağlar
Высокие расчлененные складчатого типа горы высокой и средней высоты
- 3 Aşağı qismən intensiv parçalanmış qırıq-qaymalı dağlar
Низкие расчлененные складчатого типа горы
- 4 Aşağı, orta parçalanmış qırıq-qaymalı dağlar
Складчатого типа горы средней высоты
- 5 Intensiv parçalanmış qırıq eroziya dağlar
Интенсивно расчлененные эрозионные горы
- 6 Aşağı və orta intensiv parçalanmış qırıq arid-denudasiya silsilə və təralar
Низкие и средней высоты расчлененные эрозионно-денудационные цепи и террасы
- 7 Parçalanmayan və zəif parçalanmış sinklinal çökəklik və platolar
Не расчлененные и слабо расчлененные синклинальные впадины и плато
- 8 Zəif parçalanmış qalxanvari lava massivləri və platolar
Слабо расчлененные куполообразные лавовые массивы и плато

VULKANİK DAĞLAR
Вулканические горы

SUMQAYIT XƏZƏR
Сумгаитская котловина

BAKİ
Баку

DƏNİZ
Море

AKKUMULYATİV DEYÜDASİYON PLATO VƏ DÜZƏNLİKLER
Аккумулятивно-денудационные плато и равнины

Vulkanogen proluvial platolar və alluvial-proluvial düzənliklər
Вулкано-эрозионные плато и аллювиально-эрозионные равнины

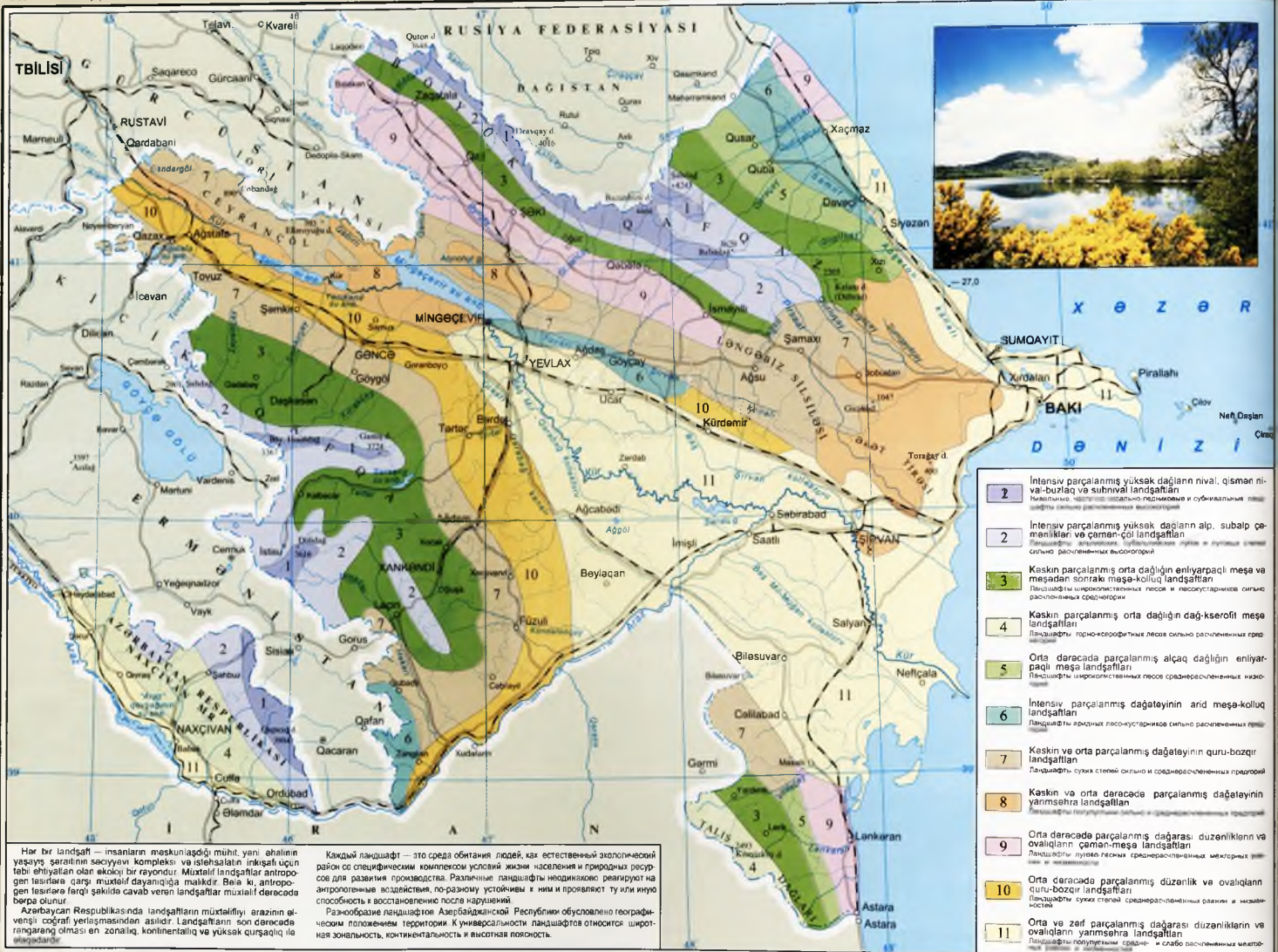
- 9 Su-buzlaq düzənlikləri
Су-льдовиковые равнины
- 10 Abrasion-akkumulativ və abraziya-deflyasiya düzənlikləri
Абразионно-аккумулятивные и абразионно-дефляционные равнины
- 11 Alluvial-proluvial, yəni zəif parçalanmış düzənliklər
Аллювиально-эрозионные, слабо расчлененные равнины
- 12 Alluvial-proluvial, yəni zəif parçalanmış düzənliklər
Аллювиально-эрозионные, слабо расчлененные равнины

AKKUMULYATİV DÜZƏNLİKLER
Аккумулятивные равнины

- 13 Aşağı qismən parçalanmayan delta düzənlikləri
Низкие слабо расчлененные дельтовые равнины
- 14 Alluvial, yəni zəif parçalanmayan düzənliklər
Аллювиальные, слабо расчлененные равнины
- 15 Dəniz, аккумулятив, yəni, parçalanmayan düzənliklər
Морские аккумулятивные, слабо расчлененные равнины
- 16 Göl-bataqlıq, yəni, parçalanmayan düzənliklər
Озёрно-болотные, слабо расчлененные равнины
- 17 Akкумулятив və alluvial-proluvial düzənliklər
Аккумулятивные и аллювиально-эрозионные равнины

RELYEF FORMALARI VƏ ONLARIN KOMPLEKSİ
Рельефные формы и их комплексы

Çökəkliklər Впадины	Qravitasiya Гравитационные
Dağarası Вулканы	Qınılı yığılı (çöcürük) Осыпь
Nival-buzlaq Нивально-льдовиковые	Çürümələr Осыпь
Kanlar Каньоны	Arid-denudasiya Абразионно-денудационные
Təknəvan dərələr Террасные долины	Badkəndər Бассейны
Morenlar Морены	Çöküntülər Аллювий
Su-eroziya və аккумулятив Эрозионно-аккумулятивные	Denyudasıyaya uğramış Лавинные денудационные
Gəlmə konusları Колыбель конусы	Stratovulkanlar Стратовулканы
Müasir və qədim Современные и древние	Şlak konusları Лавовые конусы
	Pələq vulkanları konusları Вулканы-пеле

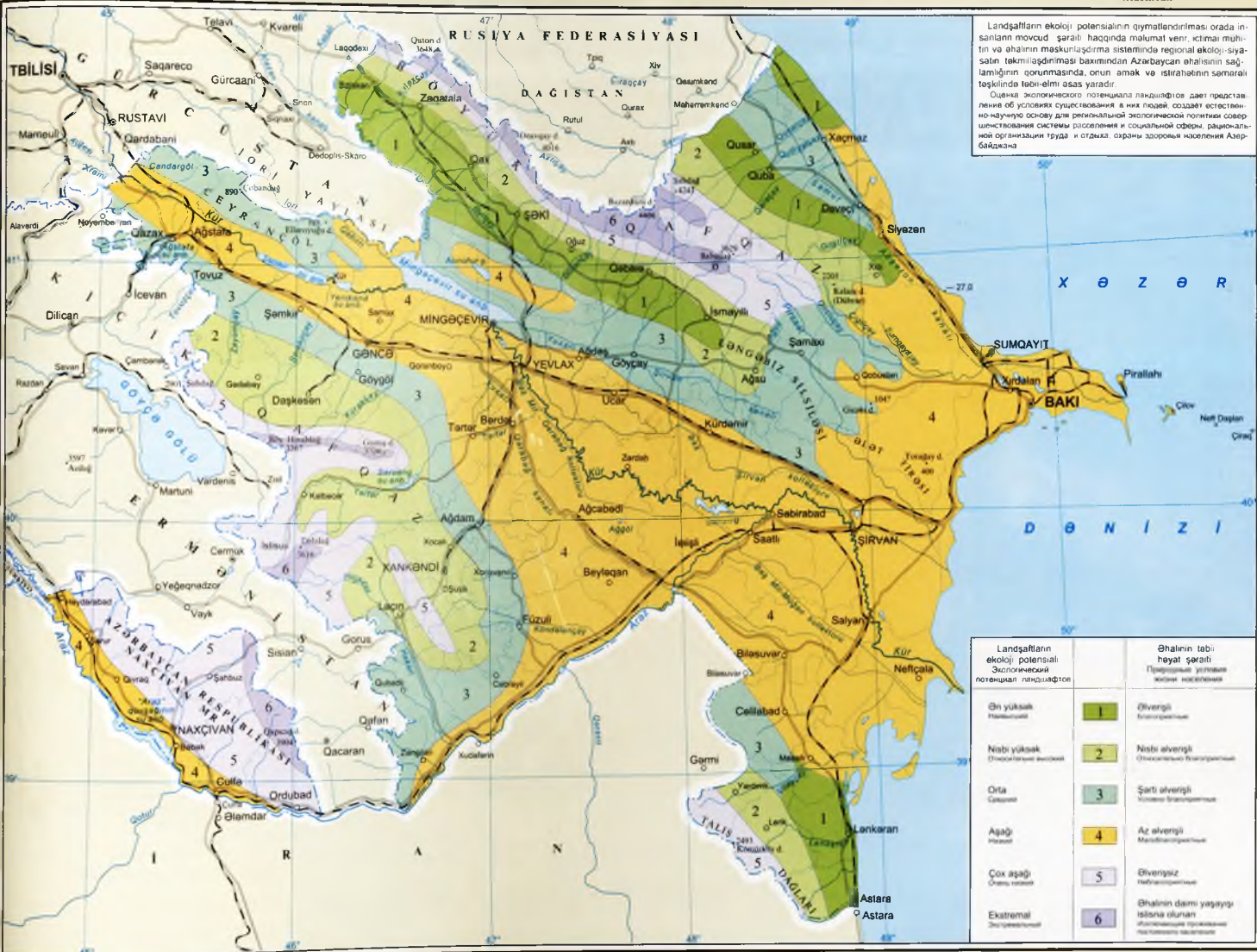
Hər bir landşaft — insanların məskunlaşdığı mühit, yəni əhalinin yaşayış şəraitini təşkil edir. Kompleks və şəbəkəli inkişaf üçün təbiətə ən uyğun olan ekoloji bir əyüdüdür. Müxtəlif landşaftlar antropogen təsirlərə qarşı müxtəlif dərəcədə davamlıdır. Bəzi ki, antropogen təsirlərə qarşı şüurlu cavab verən landşaftlar müxtəlif dərəcədə bərpə olurlar.

Azərbaycan Respublikasında landşaftların müxtəlifliyi, arazının genişliyi coğrafi yerləşməsindən asılıdır. Landşaftların son dərəcədə genişlənməsi ənənəvi, kontinental və yüksək qurşaqlı ilə əlaqədardır.

Каждый ландшафт — это среда обитания людей, как естественный экологический район со специфическим комплексом условий жизни населения и природных ресурсов для развития производства. Различные ландшафты неодинаково реагируют на антропогенные воздействия, по-разному устойчивы к ним и проявляют ту или иную способность к восстановлению после нарушения.

Разнообразие ландшафтов Азербайджанской Республики обусловлено географическим положением территории. К универсальности ландшафтов относятся широтная зональность, континентальность и высокая поясность.

Landşaftların ekoloji potensialını qiymətləndirilməsi orada insanların mövcud şəraiti haqqında məlumat verir, icması mühtiri və əhalinin məskunlaşdırma sistemində regional ekoloji siyasətin tətbiqində məsuliyyət bənzərdir Azərbaycan əhalisinin sağlamlığının qorunmasında, onun amak və istirahətinin sənəti təşkilində təbi-əli əsas yaradır.

Оценка экологического потенциала ландшафтов дает представление об условиях существования в них людей, создает естественное научное основание для реконструктивной экологической совершенствования системы расселения и социальной сферы, рациональной организации труда и отдыха, охраны здоровья населения Азербайджана.

Landşaftların ekoloji potensialı Экологический потенциал ландшафтов		Əhalinin təbi-əli şəraiti Природные условия жизни населения
Ən yüksək Наивысший	1	Əlverişli Климатически
Nisbi yüksək Относительно высокий	2	Nisbi əlverişli Относительно благоприятный
Orta Средний	3	Şərti əlverişli Условно благоприятный
Aşağı Низкий	4	Az əlverişli Мало благоприятный
Çox aşağı Очень низкий	5	Əlverişsiz Неблагоприятный
Ekstremal Экстремальный	6	Əhalinin daimi yaşayışı İstisna olunan Постоянное проживание исключено

AĞIR METALLARLA ÇİRKƏNMƏ

BMT-nin Avropa İqlisadi Komissiyasının qararı ilə ayırlmış daha çox təhlükəli ağır metallar qrupuna civa, qurğuşun, kadmium, xrom, manqan, nikel, kobalt, vanadium mis, demir, sink, antimony, həmçinin litiq metallar daxildir. Onların arsen və selen elementləri daxil edilir. Sink, kadmium civa və qurğuşun istisna olmaqla sadə olan metalları bir çoxü d elementlərinə daxildir. d elementlərinin elektron orbitlərində vakansiyaların mövcudluğu onların kompleks birləşmələrə, həmçinin bioloqadalarla daxil olmasına yüngüllüyünə səbəb olur. Bunun nəticəsində Cu, Co, Ni, V, Cr, Mn, Fe kimi dəyişən valentli metallar sink və molibdeni yanaşı fermentların, bəzi alyuminiunin protetik qrupunun tərkibinə daxildir. Komplekslərin tərkibində olan biomolekullarla birgə oksigenin alınıq qrupunun dəyişməsinə, bir çox vacib həyatli prosesi və reaksiyalarda iştirak edir. Orqanizmin ağır metallara fərdi tələbi çox az olmasına baxmayaraq, bu elementlərin xarici mühitdən çox miqdarda daxil olması müxtəlif zərərliyə səbəb olur. Bununla belə, onların tərkibinə daxil olmayanları, yəni ksenobiotları xüsusi təhlükəli hesab edirik. Kadmium və qurğuşun. Bütün bunlar albuminlərin təbii qruplarının sonuncusu ilə xüsusi mükəmməl birləşməyə yad və buna görə də onları təc zərərliyə ədəlləndirir. İnsan daxil olmaqla, iki canlı orqanizmin böyük miqdarda civanın daxil olması mərkəzi sinir sisteminə ağır pozuntulara, yəni Minamat xəstəliyinə gətirib çıxarır. Qurğuşun birləşmələri də neyrotoxiyalı təsir göstərir. Kadmium isə kalsium mübadiləsinin pozuntusuna səbəb olur. Ağır hallarda onunla zəhərlənmə otu xəstəliyinə gətirib çıxarır.

İndiki zamanda ağır metalların global biokimyəvi dövrü insan fəaliyyəti sayəsində yüksək dərəcədə tədqiq olunmuşdur. Bunun daha parlaq nümunəsi civanın dövrüdür. Bu metal bütün mümkün olara təbi mənbələrində 3000 t-a yaxın miqdarda antropogen emissiya ilə hər il daxil olmuşdur. 1990-cı illərdə 4500 t/a təşkil edirdi (Yaşar, 1995-ci il). Kanada ərazisindən o, təbi emissiyası 1,5 dəfə, ABŞ ərazisindən —3,2, Avropa ərazisindən —110 dəfə otu keçmişdir. Civanın yüksək buxarlanma qabiliyyəti və buxarın troposferdə böyük davamıyətli (müxtəlif iqliməndəlməyə görə 0,5 idən 2 ilə qədər) onun daha uzaq məsafələrə yayılması imkanını təmin edir. Buna görə də civa tam əsası ilə global ekotoksikantlara daxil edilir. İndiki zamanda bir çox ağır metallar təbi dövrəmdə iştirakçı qarşı qoyulan və yaqud olan otu keçən maddələrə çıxarılır. Məsələn, mis, qurğuşun və xrom üçün bioloji dövr adı qaydada aşağıdakı rəqəmlərlə xarakterizə edilir (Mull).

Metallar	İstehsal	Çay axını	Bioloji döv.
Cu	0,6	1,8	2,07
Pb	2,4	2,9	0,21
Cr	2,0	2,5	0,47

Yerin dərinliklərindən çıxarılmış metalların istifadəsi, bir qayda olaraq, onların ətraf mühitdə yuyulma, paslanması, buxarlanması (sonuncu əsas etibarilə qurğuşun, civa, qalay, antimon, arsen və selenin elementlərinin birləşmələrinə aiddir) hesabına yayılmasına gətirib çıxarır. Biosferədə şiddətli toplanma başda ağır metallar üçün də ceyd edilir. Bu canlı orqanizmlər üçün ləbub təhlükə yaradır. Tədqiqi niqəş zamanı ağır metalların zərərliyə təsirinə qarşısını almaqın mexanizmləri işlənilib hazırlanmışdır. Lakin bu elementlərin müasir daxilmə dərəcələrinə belə mexanizmlər artıq canlı orqanizmləri kifayət qədər etibarlı qoruyub bilmir. Ağır metalların biosadəliyi onların birləşmələrinin və ya yaqud digər mühitdə yerləşmə formasından asılıdır. Bu baxımdan daha təhlükəli olanlar asan hərəkət edən ion formaları və suda həll olunan komplekslərdir. Buna görə də bu ümumi cəhətdən baxılmalıdır.

AĞIR METALLAR ATMOSFERDƏ

Yuxarıda göstərilədi kimi, müxtəlif elementlərin çox miqdar, həmçinin metalların atmosferdə aerosolların tərkibinə daxil olur. Okean aerosolların dəniz suyu ilə müqayisədə il elementləri daha zəngindir. Belə zərərli metallar əsas etibarilə bioloji keçilə bilən ion formaları və asaqimolekulyar komplekslər kimi təsvir olurlar. Lakin okean aerosollarının kontinentlərə keçməsinə çox deyil, belə ki, zərərçiklən əsas miqdar gəyirə, dəniz səhlinə keçirilir. Tərgən və vulkanik aerosollarının zərərçiklən onların əmələ gəlmə zamanı zərərçiklərdən hidrat örtük əmələ gəldikdən sonra su ilə çətinliklə çıxarılan mineral (silikat və aluminosilikat) matrisiaların tərkibində olan ağır metalların çox hissəsindən ibarətdir. Əgər su ilə təmiz edilmiş aerosollar atmosferdən tərsi buxarlan və yaqud tərsi əmələ gətirən qazları (CO₂, NO₂) alırsa, yuyulmanın sürəti dəfələrlə çoxalır. Belə proses onu göstərir ki, Antarktikada toplanmış və mənbatdan bir kilometrəfərlə məsafəyə aparılmış aerosolların tərkibində yalnız suda həll olunan formada ağır metallar vardır. Elə bu da yanacaq faaliyyəti nəticəsində atmosferə tullantı ağır metal birləşmələrinə aiddir. Hava daşınması zamanı sadəcə suda eriyən formalara keçərək müxtəlif növ daşınmalara məruz qalır.

- Ağır metal atomlarının atmosfer üçün əsas antropogen mənbələri bunlardır:
 - istilik və elektroenergetika müəssisələri;
 - qara və alvan metallurqiya müəssisələri;
 - mədən çıxarma müəssisələri, sement zavodları;
 - kimya kombinatları;
 - avtomobil yarı.

Sənaye tullantılarının tərkibinə daxil olan çirkləndirici komponentlərin çox hissəsi mənbələrin yaxınlığında atmosferdən çıxarılır. Bunun nəticəsində il müəssisələrin yerləşdiyi rayonlarda həmişə süni geokimyəvi anomaliyalar formalaşır. Belə hallarda yerləşmə ərazidə dağılıma həcdəsi kükləli xarakterli, yağıllıqın rejimi, həmçinin landsaft müxtəlifliyi ilə müəyyən edilir. Bir qayda olaraq, texnologiyə anomaliyaların ölçüsü meşə otu və yaqud yerdə, dağın zirvəsində, çox böyük (mənbədən 25-30 km qədər) — 1000 t-a qədərdir.

Atmosfer aerosollarının yoxlama analizlərinin nəticəsi müxtəlif ölçülü zərərçiklərdə ağır metal atomlarının çeviribərar paylaşdırılmasını təsdiq edir. Qorodnikovun və Skitoviciğin məlumatlarına görə, manqan və demir orta dia-

metri 2-7 mkm olan kifayət qədər il zərərçiklərdə böyük miqdarda olur. Rubidium, stronsium və sirkonium diametri 3-7 mkm olan zərərçiklərdə daha çox müşahidə olunur. Cr, Ni, Pb, Ti, Cu, Se eyni zamanda submikron (1 mkm) aerosol hissəciklərinin tərkibinə daxildir. Buna görə də, hal-hazırda vaxtla əhəmiyyətli xətli çox olan arazilərin üzərində atmosferdəki bu ağır metal birləşmələrinin tərkibi bukiçməyə ləqəmlənmişdir.

1990-1990-cı illərdə Qərbi Avropa ölkələrində aparılan ölçmələrin nəticəsinə görə, atmosferdən müxtəlif metal axını aşağıdakı həcmə xarakterizə edilmişdir (mq/m³, lida): Pb — 2,50, Zn — 5,35, Cu — 1,25, Ni — 0,2-2, Cd — və Cr — 0-1-1. ABS-in şimal-qərbində həmin illərdə qurğuşun, sinkin və kadmiumun axını müvafiq olaraq 20-50, 47-54 və 0,7-2 həddlərində yerləşirdi. Buna görə atmosferdən çöküntüləri torpaqın və su mənbələrinin ağır metal birləşmələri ilə çirklənməsinin əsas yollarından bəndir. Adı geokimyəvi fonu iki dəfə üstələyən torpaqdakı ağır metalların tərkibinin arması bu çirklənmə komponentlərinin atmosfer çöküntülərindən təsir xarakteristikası torpaqın keyfiyyətinə T zaman dövründə xidmət edə bilər.

T(l) = M / (R · P)

Burada M — l elementinin yerləşmə qabiliyyəti torpaq qatında başlanğıc saviyyəsidir (mq/m³); P — bu elementin atmosfer axınına sığdırıcı (mq/m³, lida) R — metalın axarla torpaqdan çıxarılması hesabına alınan ölçüsüz əmsəldir. Bu nisbətən sifətdə göstərilir ki, müəyyən qurşağın torpaq üçün kadmiumun atmosferdən axınına kərik həcmi yalnız 0,04-0,06 (mq/m³, lida) təşkil edir. Bununla yanaşı kadmiumun Şimal yarımkürəsində əhəmiyyətli xətli çox olan rayonlarında isə 0,1-2 (mq/m³, lida) həddindədir. Buna görə də burada torpaqın bu təhlükəli zərərçikləri işlədilməsinə baş verir.

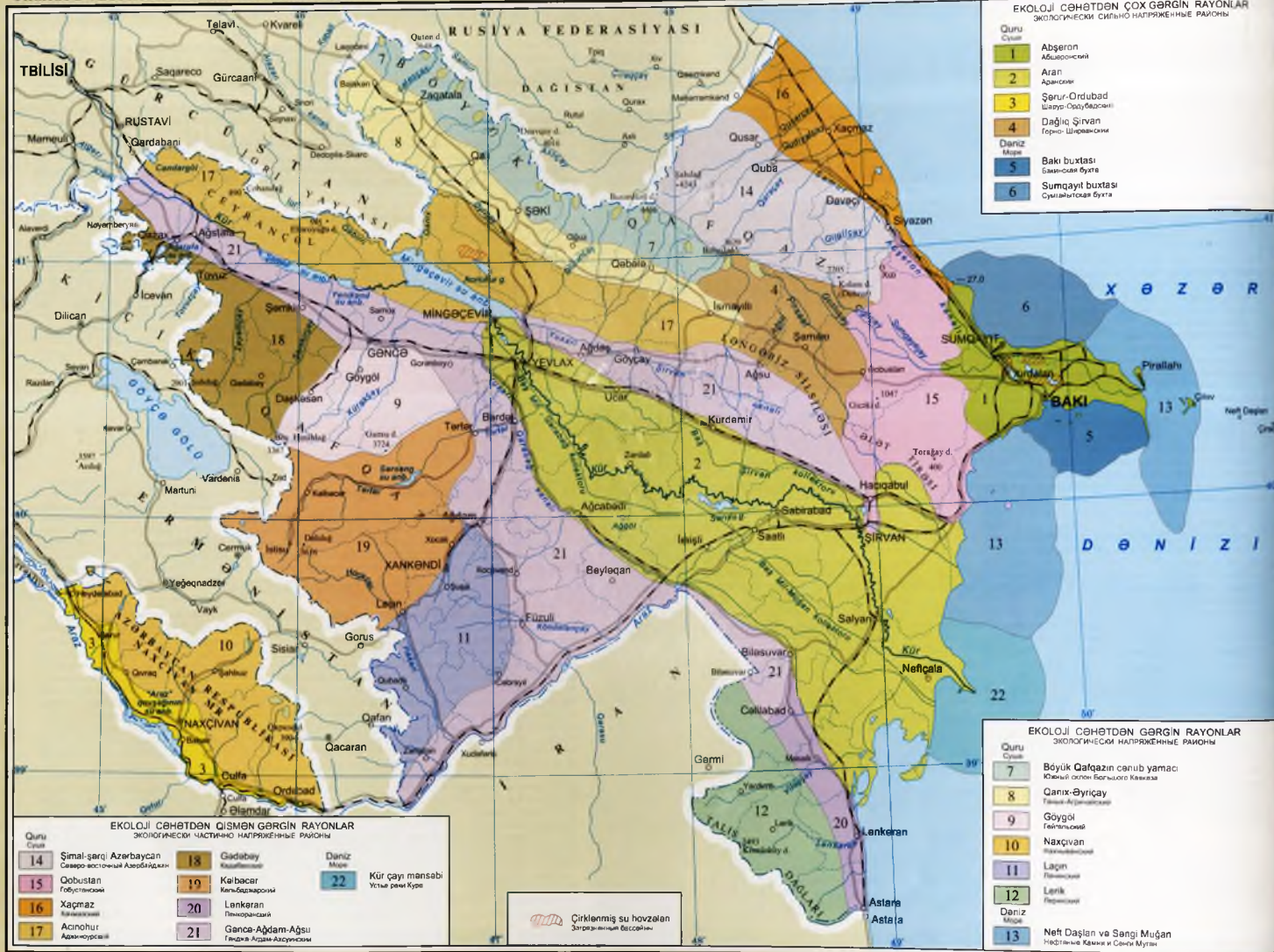
AĞIR METALLARIN SU MÜHİTİNİDƏ HƏRƏKƏT TƏRZİ

Su ekosisteminə ağır metalların atomları mikromineralın kimyəvi və mikrobioloji yuyulması nəticəsində daşın və yığılıq suları ilə, hava axınının dəyişməsi ilə təbii olunan atmosferdən toz hissəciklərinin və aerosolların çöküntüsü zamanı torpaqdan və suxurlardan daxil olur. Suyun çirklənməsində insan fəaliyyəti nəzərə carpaçaq dərəcədə böyük rol oynayar. Atmosferə öldüğü kimi, su obyektinin üçün də ağır metal birləşmələrinin antropogen mənbələrin energetika müəssisələr, mədən çıxarma və eməlmə kompleksləri, kimya kombinatları, kənd təsərrüfatı müəssisələrində Əsasən, monokultur şəraitində gərgin torpaq becərmə zamanı bitkilin qorunmuş üçün ağır metal birləşmələri də daxil olan böyük miqdarda kimyəvi vasitələrdən istifadə etmək lazımlı qərar. Məsələn, səpindən əvvəl budğandır kimyəvi üsulla təmizlənməsi zamanı tərkibində civa olan fungusidlərdən istifadə olunur. Mis də həmçinin yağılıq həll olunan sulfat formalarında fungusidlər (kuprosil, kuprosat, bərdə mayesi və s.) tərkibinə daxildir və əgirdə kimi təbii edilir. Təbi sularda ağır metalların atomları müxtəlif ion və molekulyar formalarda olur. Daşınım, xrom və manqan kimi elementlər müxtəlif valentli vəziyyətdə ola bilər. Ağır metal atomlarının su mühitində çökəlməsinin 3 forması vardır: tam arımış, çəkilmiş və kristallaşmışdır. Bu elementlərin valentlik vəziyyəti və onların təbi sularda birləşmə formaları müxtəlif amil və proseslərin birgəliyi ilə müəyyən olunur (kimyəvi və biotik, hidrotik və hidrodinamik). Daha mühüm kimyəvi proseslər oksidləşmə-reduksiya, hidroliz kompleks yaratmaqdır. Su ekosisteminə oksidləşmə və reduksiya başlıca rol adətən, müxtəlif taksonomiyalı qruplara aid mikroorqanizmlərin hüceyrələrində olan enzimatik reaksiyalar oynayar.

Hidrolitik proseslər mono- və polivale hidraksokomplekslərinin yaranmasına gətirib çıxarır. Hidroliz intensivliyi metal atomlarının suda ümumi doyma dərəcəsinə, pH mühitində və rəqəbat aparın proseslərdən asılıdır. Bir çox ikivalentli metallar: pH 5-11 da [Me(OH)]⁺, [Me(OH)]²⁺, [Me(OH)]³⁺ ifadədə davamlı hidraksokomplekslər əmələ gətirir. Komplekslərdə liqandalar yalnız hidraksin anionları deyil, suyun molekulları [Me(H₂O)]⁺ və yaqud valentli mühitdə keçilə bilən digər anionlar [Me(CH₃O)]⁺, [Me(C₂H₅O)]⁺, [Me(H₂CO₃)]⁺ ola bilər. Ağır metal atomlarının keçürülməsində orqanik birləşmələr əsas rol oynayar; həmçinin turşuluq, fulvoturşuluq, aminturşuluq, zülaləlaşdır maddələr və qışman, karbohidratlar. Yüksək parıqlı qeyri təbi səhlinə əsasən çox kiçik formaları qışmanın müxtəlif komponentləri olan komplekslər çixır edir. Bu səhlin-müntəzəm polimerlərin tərkibində metal ionların əlaqələndirilməsi iştirak edən çoxsaylı qruplaşmalar aşkar edilmişdir.

Sınlı ləbub sulardan ayırlmış ağır metalların ionları kompleksli anionları molekulyar kütlələrində görə min dəfələrlə, bir neçə yüzdən yüz minlərlə qədər dəfələrdən artıq fərqlənir. Təbi sularda tez-tez eyni bir metalın ionlarının polimodal paylaşdırılması müşahidə edilir. Belə ki, Linnikin və Cubanın subitullarına görə (1995-ci il) Dnepri su anbarının sularda xromun miqdarımlı çox hissəsi azı 5000 Da molekulyar kütləli kompleksin tərkibinə daxil idi. Bu müaliyyə qeyd edilir ki, komplekslərin molekulyar kütləsi, bəlişdürülməsi il boyu dəyişir. Ağır metalların ionları, həmçinin qeyri-üzvi polifunksional sorbentlərin-yaxarı qabqalmaları və kolloidlərin tərkibinə daxili ola bilər. Az zərərçiklili, lakin xırda parçalanmış qili zərərçiklərdə zəngin olan birləşmələr dağıdılan sürətlə axan çaylardakı sularda metalların ionları daha çox yuxarı qalxımlarda bənzər verir. pH>7 damir və manqana zəngin başqa ağır metalların ionları sularda kolloid hidraksiid Fe(OH)₃ və Mn(OH)₂ aktiv şəkkidə sorbifləşir. Bir sıra ağır metalların daşınmasının əsas formalarından bir də elementor qatıdır. Bir sıra kimyəvi və mikrobioloji proseslər nəticəsində civa, qurğuşun, qalay, antimon, həmçinin selen və arsen su ekosisteminə dəfə ucaq dərəcədə yayılmasına məruz qərar. Qışman, ikivalentli civa ionları mətl civaqlı CH₂Hg, hidrofto və ucaq mətl civaqlı (CH₃)₂Hg, çövmilər. Müxtəlif fizioloji maneələri əsaslıca dəfəlmə qabiliyyətinə görə (plazental, hemato-enseləik və başqa həsto-hemətil mənəslən) civanın bu formaları canililər üçün daha təhlükəlidir.

Kontinentlərin dənizlərə və okeanlara çay axını ilə kətili miqdarda ağır metal birləşmələri daxil olur. Çay sularının tərkibində daşınması su daşınması əmsəli 2 km-dən artıq olan elementlərin həddən artıq çox dərəcədə daxil olur. Bu kadmium, civa, həmin sink, mis, antimon və molibdenin. Çay suları ilə dənizlərə daşınmaları zamanı metal birləşmələrin özünəməxsus geokimyəvi vəziyyətlə uduşur. Bəzi fikirlərə görə onların ümumi kütləsinin 92%-ə metal nüvələrinin yalnız 8%-i dəniz suyu sahələrinə köçürülür. Uzaq liqandlı komplekslər əzələndir dəniz suyunda dağılmaya təz məruz qalır. Dərinin və manqanın çixması misin, nikelin, kobaltın, vanadiumun ionlarının sədi

MİLLİ PARKLAR		YASAQLIQLAR	
НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПАРКИ		ЗАПОВЕДНИКИ	
1	Sahdağ Saxdağ	1	Qusar Qusar
2	Atlağac Atlağac	2	Qarayazı-Ağstafa Qarayazı-Ağstafa
3	Abşeron Abşeron	3	Seki Seki
4	Göygöl Göygöl	4	İmayılı İmayılı
5	Agdız Agdız	5	Şamkir Şamkir
6	Sirvan Sirvan	6	Bardiz Bardiz
7	Akaki, H. Əliyev ad. Ordubad Ordubad	7	Ozican Ozican
8	Hirkan Hirkan	8	Agdız Agdız
9		9	Qı adası Qı adası
QORUQLAR		YASAQLIQLAR	
ЗАПОВЕДНИКИ		ЗАКАЗНИКИ	
1	Zaqatala Zaqatala	10	Ləpən Ləpən
II	İlisu İlisu	11	Qubadlı Qubadlı
III	Qarayazı Qarayazı	12	Kiçik Qızılağac Kıçik Qızılağac
IV	'Eldir şanı' 'Eldir şanı'	13	Zuvand Zuvand
V	İmavılı İmavılı		
VI	Korçay Korçay		
VII	Tünqəçay Tünqəçay		
VIII	Piroulu Piroulu		
IX	Qaraqöl Qaraqöl		
X	Sirvan Sirvan		
XI	Sahbuz Sahbuz		
XII	Başılcay Başılcay		
XIII	Qızılağac Qızılağac		

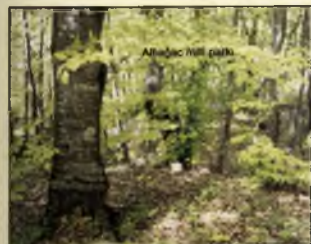

Əhalinin istifadə məqsədi ilə, təbii mühafizə infrastrukturuna ilə təmin olunan ərazidə qorunması nəzərdə tutulan bütün ekosistemlərin qorunması üçün təsis edilən və vəhdətdə olduğu təbii ərazilərin toplusu MİLLİ PARK adlanır.

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПАРКИ — территория, где подпадают под охрану все элементы ландшафта, природно-исторические, культурные, научные, эстетические, рекреационные и другие объекты, имеющие особое природоохранное значение.

№	Adı Наименование	Təşkil olunma vaxtı Дата образования	Sahəsi, km ² Площадь, кв. км
1	Şahdağ Шахдагский	2008	1159
2	Altağdas Аптыгаджский	2004	110
3	Abşeron Абшеронский	2005	8
4	Göygöl Гейгальский	2008	127
5	Ağgöl Атгельский	2003	180
6	Şirvan Ширванский	2003	544
7	Ordubad Ордабадский	1969	400
8	Hıskan Гирканский	2004	214

Ekosistemin təbii tarazlığının dəyişməsi üçün müəyyən coğrafi zonadakı bitki və heyvanat aləminin qorunması, öyrənilməsi məqsədilə mühafizə olunan ərazilər, əkvatörizalər: QORUQ adlanır.

ЗАПОВЕДНИК — охраняемая территория, являющаяся частью природно-географической зоны для поддержания и изучения биологического разнообразия.

№	Təşkil olunma vaxtı Дата образования	km ²	Mühafizə obyekti
I	Zaqatala Загатальский	1929	238
II	İlisu Илисуинский	1987	174
III	Qağayazi Гарагазский	1978	97
IV	"Eldar şamı" "Эльдарская сосна"	2004	3
V	İsmayilli Исмаиллинский	1981	167
VI	Korçay Корчайский	1961	15
VII	Türyançay Турчанчайский	1958	225
VIII	Pirçulu Пирчульский	1968	43
IX	Qaraqözü Гарагазский	1987	2
X	Şirvan Ширванский	1969	62
XI	Şahbuz Шахбузский	2003	31
XII	Bəsitçay Баситчайский	1974	1
XIII	Qızılağac Гызылагаджский	1929	864

BITKİ ÖRTÜYÜ РАСТИТЕЛЬНЫЙ ПОКРОВ

Bitki aləmi—biosferin ən əsas tərkib hissəsidir. Bitki torpaq örtüyünü dağılmadan qorumaqla yanaşı, heyvan aləminin əsas sığınacaq məkanını və qida mənbəyidir. Bitki örtüyünün məhv edilməsi atmosferin kimyəvi tərkibinin dəyişməsinə təkan verir, təbiətdə bioloji dövranı pozur. Meşələr olmazsa, Yer kürəsində həyat da ola bilməz.

Bitki ekosistemlərini qorumaq üçün təbii mühafizə tədbirlərinə riayət edilməli, meşə ehtiyatlarının istifadəsinə nəzarət gücləndirilməli, dəyişikliklər vaxtında proqnozlaşdırılmalı və bitki örtüyünün vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilmiş düzəlişlər edilməlidir.

Растительность—главная составляющая биосферы. Растительность оберегает почвенный покров от разрушения и является главным источником питания животного мира. Уничтожение растительного покрова способствует изменению химического состава атмосферы, нарушает круговорот биологического цикла в природе. Не будет лесов—не будет жизни на Земле.

Для сохранения растительных экосистем необходимо соблюдение природоохранных мероприятий, контроль за использованием лесных ресурсов, своевременное прогнозирование изменений и внесение корректив по улучшению состояния растительного покрова.

- QURUNUN EKOSİSTEMLƏRİ**
СИСТЕМЫ СУШИ
1. Arktika səhraları, arktika tundrası, subarktik çəmən və bataqlıqlar
Арктические тундры, арктические тундры, субарктические тундры и болота
 2. Tundralar
Тундры
 3. Dağ tundrası
Горные тундры
 4. Meşə-tundra
Лесотундры
 5. Şimali tayqa meşələri
Северотайговые леса
 6. Orta tayqa meşələri
Среднетайговые леса
 7. Cənubi tayqa meşələri
Южнотайговые леса
 8. Enliyarpaqlı-yarıyarpaqlı meşələr
Широколиственные и широколиственные леса
 9. Qovaq-lozağac tayqaq meşələr
Смешанные широколиственные и хвойные леса
 10. Enliyarpaqlı meşələr
Широколиственные леса
 11. Subtropik enliyarpaqlı meşələr
Субтропические широколиственные леса
 12. Kserofit səyrek meşələr və kəşklər, dağ kserofitləri
Ксерофильные редкие леса и кустарниковые заросли
 13. Meşə-bozqır
Лесостепи
 14. Bozqır
Степи
 15. Pampallar və otlu savannalar
Паша и травяные саванны
 16. Quru bozqırlar
Сухие степи
 17. Subboreal yarımsəhralar
Суббореальные полупустыни
 18. Səhralar
Пустыни
 19. Subtropik yarımsəhralar
Субтропические полупустыни
 - 19.a. Saksauqluqlar
Самшитовые
 20. Subtropik səhralar
Субтропические пустыни
 21. Səyrek kəllə və yarımkölgə bitki örtüyü səhraları
Пустыни с разреженным кустарниковым и полукустарниковым растительностью
 22. Alp və subalp çəmənliyi
Альпийские и субальпийские тундры
 23. Rütubətli həmişəyaşıl tropik meşələr
Влажные вечнозеленые тропические леса
 24. Dəyirman rütubətli, yarpaqlı toxan tropik meşələr
Тропические влажные листопадные тропические леса
 25. Tropik kserofit səyrek meşələr
Тропические ксерофильные редкие леса
 26. Tropik savannalar
Тропические саванны
 27. Tropik səhralar
Тропические пустыни
 28. Mangrlar
Мангровые
 29. Sərandar, luqay lili tropik və tropik otlu ağac cəngəllikləri
Саванны, тропические и субтропические тропические луговые степи

3. Dağ tundrası

7. Cənubi tayqa meşələri

15. Səhra

- MEŞƏ FORMASIYARI**
ЛЕСНЫЕ ФОРМАЦИИ
- 1** Tropik yağışli meşələr
Тропические дождевые леса
 - 2** Musson və savanna meşələri
Муссонные и саванновые леса
 - 3** Lavr və mülayim yağışli meşələr
Лавровые и умеренные дождевые леса
 - 4** Sertyağaqı meşələr
Жестколистные леса
 - 5** Yarıda yaşli yağaqı meşələr
Полупустынные жестколистные леса
 - 6** Boreal ünyəyağaqı meşələr
Боральные хвойные леса
 - Matenik buzlan və şəll buzlaqları
Материковые льды и шельфовые ледники

AGAC CINSLERI
ПОРОДЫ ДЕРЕВЬЕВ

1. Tropik yağışli meşələr
Тропические дождевые леса

4. Sertyağaqı meşələr
Жестколистные леса

6. Boreal ünyəyağaqı meşələr
Боральные хвойные леса

BITKI ÖRTÜYÜ
 РАСТИТЕЛЬНЫЙ ПОКРОВ

- 1 Arktika sahraları və tundras
 Арктическое пустыни и тундры
- 2 Dağ tundrası
 Горная тундра
- 3 Təyəz və enliyaqda meşələr
 Тёплые и умеренные леса
- 4 Enliyaqda meşələr
 Умеренные леса
- 5 Kollağ-ağac subtropik bitkilər
 Кустарниково-древесные субтропические растительность
- 6 Quru səyrek meşələr və kolluq
 Сухие редкие леса и кустарники
- 7 Bozqınlər
 Степи
- 8 Səhralər
 Пустыни
- 9 Yüksək dağın soyuq sahraları
 Высотное альпийское тундры
- 10 Alp və subalp çəmənliklər, kolluqlar və səyrek meşələr
 Альпийские и субальпийские луга, кустарники и редкие леса
- 11 Rütubətli həmişəyaşıl ekvatorial və tropik meşələr
 Влажные экваториальные и тропические леса
- 12 Dəyirman rütubətli həmişəyaşıl tropik meşələr
 Саванновые и муссонные тропические леса
- 13 Tropik quru meşələr, kserofit tayrak meşələr və kolluqlar
 Тропические сухие леса, ксерофильные редкие леса и кустарники
- 14 Tropik savannalar
 Тропические саванны
- 15 Tropik səhralər
 Тропические пустыни
- 16 Rütubətli subtropik meşələr
 Влажные субтропические леса
- 17 Pampalları ot bitkilər
 Травакостяк растительность степей
- 18 Enliyaqda və iynəyaşıl subtropik meşələr
 Умеренные и хвойно-широколиственные субтропические леса
- 19 Kserofit dağ və yüksəkdağ bitkilər
 Ксерофильный горные и высокогорные растительность

15. Tropik səhralər
 Тропические пустыни

16. Rütubətli subtropik meşələr
 Влажные субтропические леса

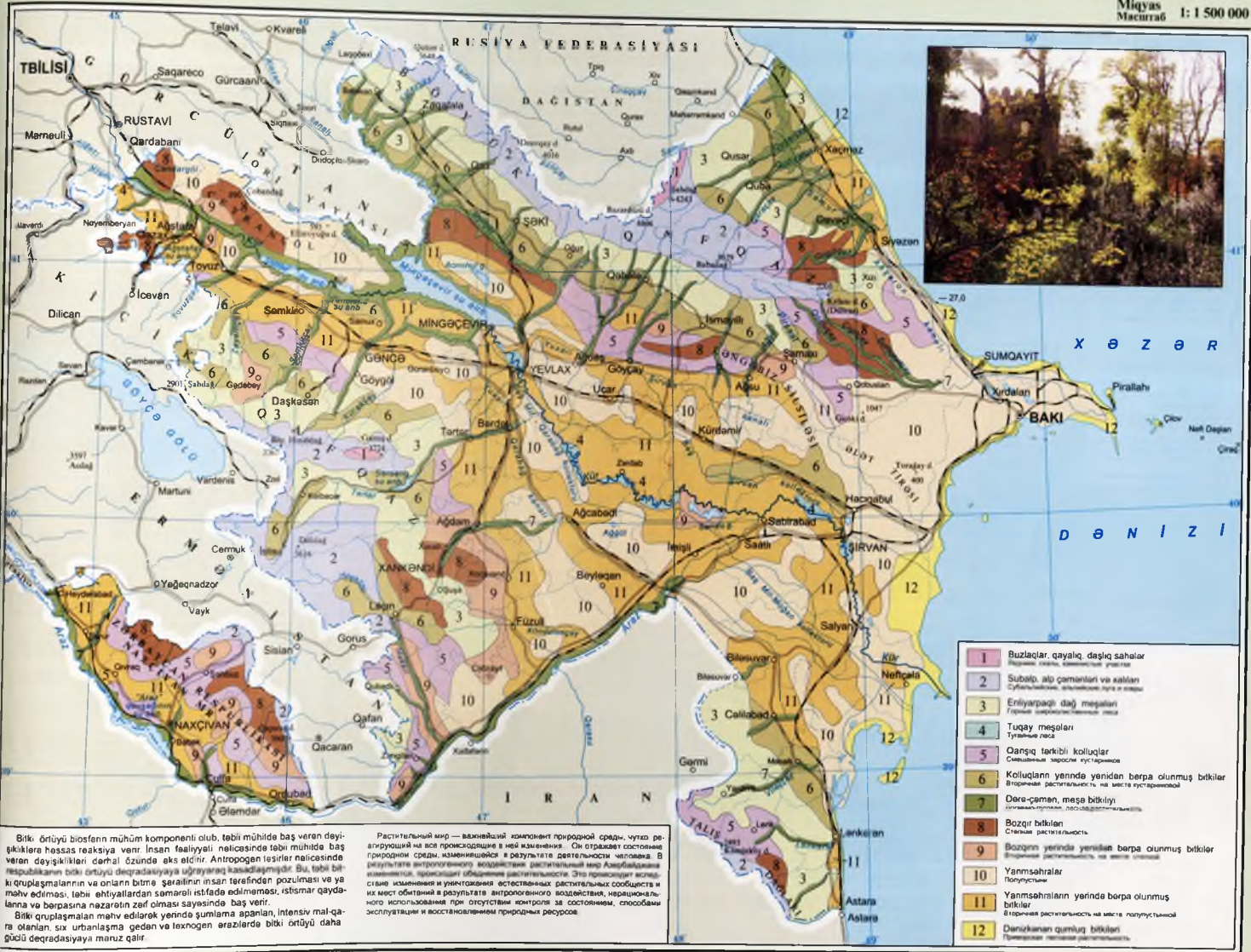

19. Yüksəkdağ bitkilər
 Высокогорные растительность

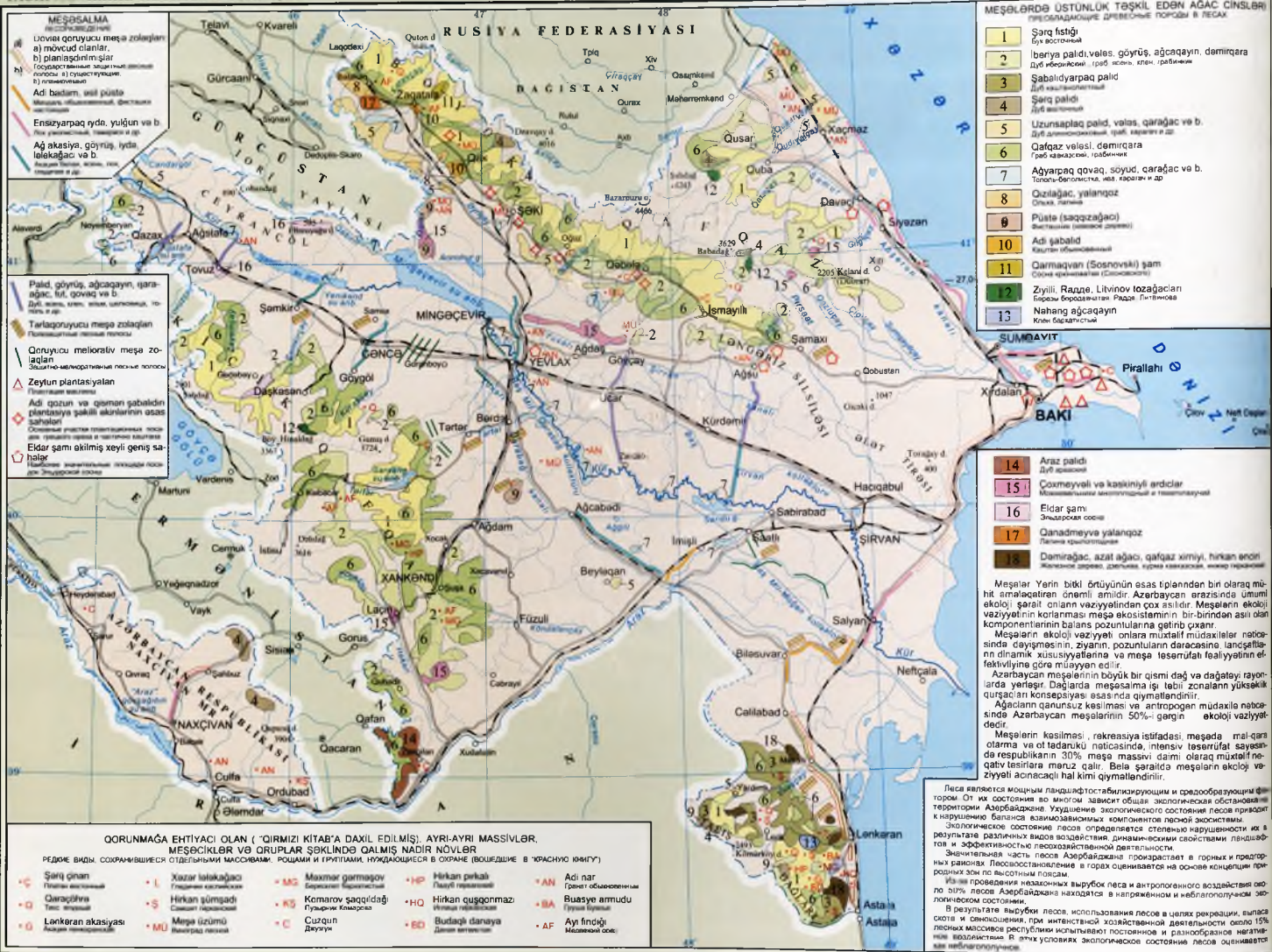
BIŤKI ÖRTÜYÜ РАСТИТЕЛЬНЫЙ ПОКРОВ

Miqyas
Məquraf 1: 1 500 000

Bitki örtüyü biosferin mühüm komponenti olub, təbi mühidə baş verən dəyişikliklərə həssas reaksiya verir. İnsan fəaliyyəti nəticəsində təbi mühidə baş verən dəyişiklikləri dərhal özündə əks əldir. Antropogen təsirlər nəticəsində məhsuldar bitki örtüyü dəyişməklə yanaşı, ictimai həyatın inkişafı üçün təbii mühidə baş verən dəyişiklikləri dərhal özündə əks əldir. Antropogen təsirlər nəticəsində məhsuldar bitki örtüyü dəyişməklə yanaşı, ictimai həyatın inkişafı üçün təbii mühidə baş verən dəyişiklikləri dərhal özündə əks əldir. Antropogen təsirlər nəticəsində məhsuldar bitki örtüyü dəyişməklə yanaşı, ictimai həyatın inkişafı üçün təbii mühidə baş verən dəyişiklikləri dərhal özündə əks əldir.

Растительный мир — важнейший компонент природной среды, чувствительный к все происходящим в ней изменениям. Он отражает состояние природной среды, изменяющейся в результате деятельности человека. В результате антропогенного воздействия растительный мир Азербайджана испытывает серьезные изменения растительности. Это приводит к существенным изменениям в экологической обстановке. В результате антропогенного воздействия растительный мир Азербайджана испытывает серьезные изменения растительности. Это приводит к существенным изменениям в экологической обстановке. В результате антропогенного воздействия растительный мир Азербайджана испытывает серьезные изменения растительности. Это приводит к существенным изменениям в экологической обстановке.

Qarmaqvari şam
Сосна крочковатая

Aptek dəfnəgiləsi
Аптечная павловшина

İpek akasiyası
Акация шелковая

Qafqaz rododendronu
Рододендрон кавказский

Hirkan ənciri
Инжир гирканский

Qanadmeyva yalanqoz
Лалина крылоплодная

Sarı rododendron (xaniməli)
Рододендрон желтый

Budaqlı danaya
Даная ветвистая

Həzər lələyi
Гледичия каспийская

Adi şəbəlid
Обыкновенный каштан

Radde tozağacı
Береза Радде

Dəmir ağac
Железное дерево

Murdarçaşəkili çaytikanı
 Обелиска крушиновидная

Adi jənşen
 Женьшень обыкновенный

Ishal murdarçası
 Жестер слабительный

Zəif dazıotu
 Зверобой продырявленный

Ağaçşəkili əzvay
 Алог древовидное

Darman bəlgəmotu
 Алтай лекарственный

Qırmızı yemişən
 Боярышник красный

Şiryarpaq sənaməki
 Сферонха солнцвая

Kіçik isiltməotu
 Золототысячния малый

Adi başınağası
 Калина обыкновенная

Darman sincanotu
 Кровоклябка лекарственная

Darman pişikotu
 Валерияна лекарственная

İstiotyarpaq qırxbuğum
 Горец перенный

İlanvari qırxbuğum
 Горец змеинный

İtburnu
 Шикония

Dikdayanan qaytarma
 Ламчатка прямостоячая

Qızılağaçşəkili murdarça
 Крушина слхвовидная

Saflorşəkili İevzeyə
 Левзея сафлоровидная

Xoruzgülü (yaz gülü)
 Горисцвет (адонис вевнны)

Hündür andız
 Девасил авсоыкый

Çin limonu
 Лимония китяыскый

Əkilən nanə
 Мета пərənçə

Böyrək çayı
 Чай пöçənyy

Beşdiimli damotu
 Пустырник патиловпастый

Tanqul ravəndi
 Рəvən тангулсоыкый

Adi ayıqlağı
 Толовнича
 obyknovennaya

Darman sürvəsi
 Шафəyk лекарстvennyy

Yarpaqsız öldürğan
Анабазис белыстый

Lakəli badyan
Болиголов петимистий

Alişan
Ясенец

Cünqar akoniti
Аконит джунğурский

Kinə ağacı
Хинное дерево

Baldırğan
Боршевик

Qaymaqçıqək
Лютик

Lobel asırqalı
Чемерица Лобеля

Adi zirinc
Барбарис
обыкновенный

İboğan (gözel vaxtsiz)
Безвременник
великолепный

Qara bat-bat
Белена
чёрная

Yuxugəlirən xaşxaş
Мак
сиютворный

Daniz soğanı
Морская
луковица

Erkek ayıdöşəyi
Палочник
мужской

Adi dəlibağ
Дурман
обыкновенный

Sanlıqotu
Желтушник

Adi gənəgərçək
Клещевина

Qırmızı üskükotu
Наперстянка
красная

Tüülü üskükotu
Наперстянка
шерстистая

İlanvan rauvolfiya
Раувольфия
змеиная

Karniolis skopoliyası
Скополия
карниольская

Adi xanımolu
Белладонна
обыкновенная

Enliyarpaqlı xaşgüllü
Крестовник
широколиственный

Qaraqana
Гарагана

Aclıq qatırquyruğu (meyvəsi ilə)
Эфедра
хвощевая (с плодами)

YEMƏLİ GÖBƏLƏKLƏR
СЪЕДОБНЫЕ ГРИБЫ

Adi şampinyon
Шампиньон
обыкновенный

Ağ göbəlek
Белый гриб

Sezar amanitasi
Кесарея (цезарский гриб)

San yağlıca
Маслянок

Palid südlüçası
Рыжик

Kilkəli peyinər
Невозник

Adi quzuqarı
Строчок

Hündürçətir göbəlek
Гриб-зонтик

Yeməli russula
Сыроежка красная

Sanca
Лисичка

Asılqal
Вешенка

Dişikli tozanaq
Дождевик

Dambalan
Трюфель

Payız költükcəsi
Опенок осенний

ZƏHƏRLİ GÖBƏLƏKLƏR
ЯДОВИТЫЕ ГРИБЫ

Solğun amanita
Бледная поганка

Çəhrayı lepiota
Лепиота розовая

Oyuqlu entoloma
Энтолома

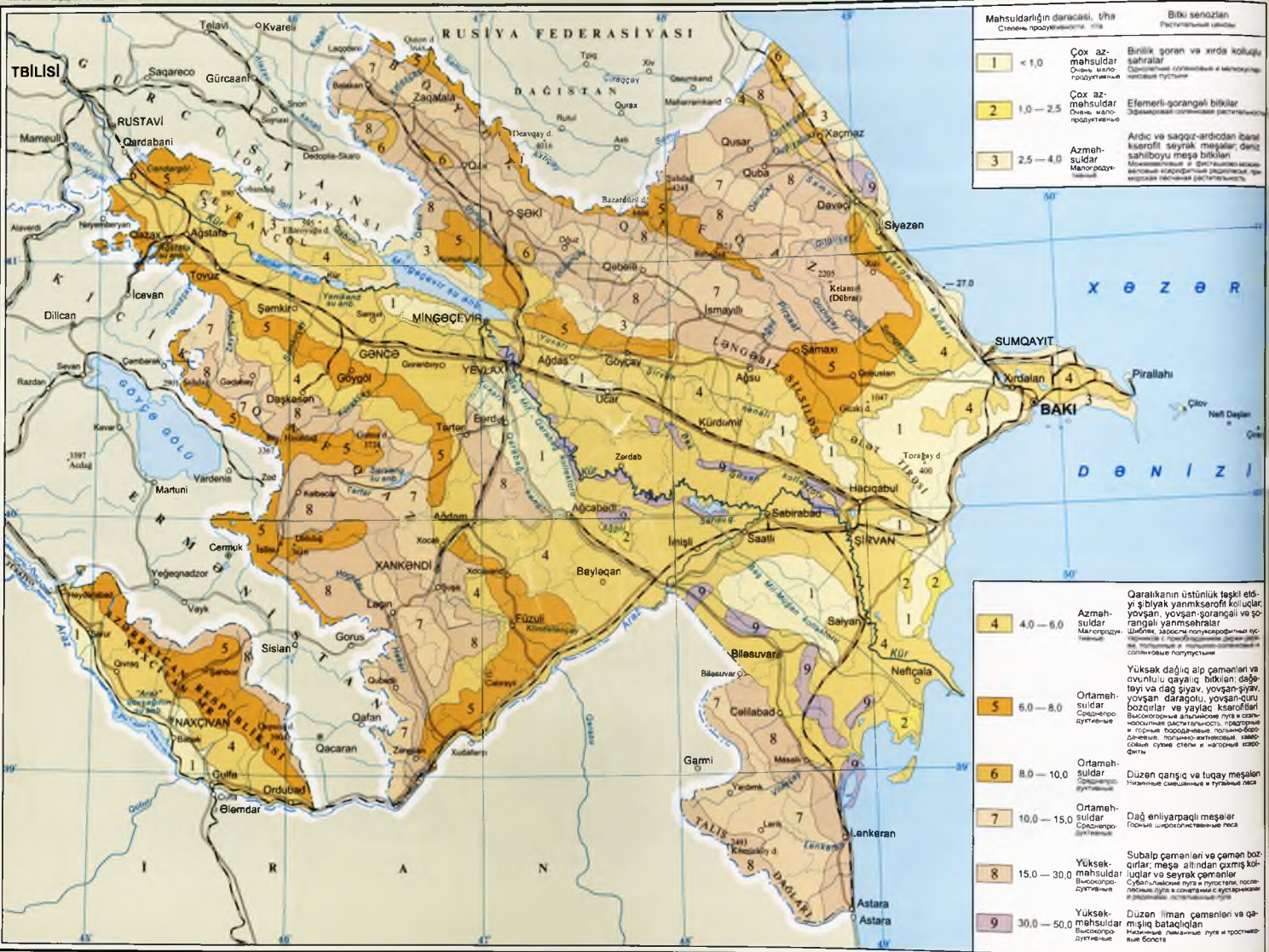
Qırmızı amanita
Мушкетер красный

Kerpici yalançı költükcə
Опенок головной

FİTOKÜTLƏNİN İLLİK ARTIMI
ЕЖЕГОДНЫЙ ПРИРОСТ ФИТОМАССЫ

Miqyas 1:1 500 000

Məhsuldarlığın dərəcəsi, üha Степень продуктивности, üha	Bitki növü Растительный состав
1 < 1,0	Çox az məhsuldar Очень малопродуктивные
2 1,0 — 2,5	Çox az məhsuldar Очень малопродуктивные
3 2,5 — 4,0	Az məhsuldar Малопродуктивные

4 4,0 — 6,0	Az məhsuldar Малопродуктивные	Qaralığın üstünlük təpki etdiyi şilək yarımsərfəli kollar, yovşan, yovşan-goragəli və qoragəli yarımsəhralar. Максимум в составе дубовых, буковых и липовых полулесных сообществ.
5 6,0 — 8,0	Ortaməhsuldar Среднепродуктивные	Yüksək dağlıq alp çəmənli və ovunlu qayalıq bitkilər, dağotu və dağ şüyü, yovşan-şüyü, yovşan darəçli, yovşan-cütü bozurlar və yaylaq ksarofli bitkilər. Высокогорные альпийские луга и скалы, холмистые растительности, субальпийские и горные борщевые, полнотравные, разнотравные, попарно-ветвистые, саванна-суккулезные и высокие ксерофиты.
6 8,0 — 10,0	Ortaməhsuldar Среднепродуктивные	Düzen çəmənç və luğay meşələr. Нормальные смешанные и луговые леса.
7 10,0 — 15,0	Ortaməhsuldar Среднепродуктивные	Dağ enliyarpaqlı meşələr. Горные широколиственные леса.
8 15,0 — 30,0	Yüksək məhsuldar Высокопродуктивные	Subalp çəmənli və çəmən bozurlar, meşə aillərindən çəmənliklər və seyrək çəmənliklər. Субальпийские луга и луговые, попарно-ветвистые и разнотравные луговые луга.
9 30,0 — 50,0	Yüksək məhsuldar Высокопродуктивные	Düzen liman çəmənli və qəmiş balaqlıqlar. Нормальные, луговые и тропические болота.

BİTKİ QRUPLAŞMALARINI BİOKÜTLƏSİNİN İLLİK ARTIMI
ЕЖЕГОДНЫЙ ПРИРОСТ БИОМАССЫ РАСТИТЕЛЬНЫХ СООБЩЕСТВ

Bitki birləşmələri Растительные сообщества	Torpaqlar Почвы	Biokütlə sent / ha биомасса ц/га	Yerüstü kütlə надземная масса		Köklerin küllüsü корневая масса		Biokütlənin illik artımı (yerüstü və kökləri) Ежегодный прирост биомассы (надземной и подземной)	
			sent / ha ц/га	biokütlədən % % от биомассы	sent / ha ц/га	biokütlədən % % от биомассы	sent / ha ц/га	biokütlədən % % от биомассы
Dağ-övüzlü Субальпийский	İzdağ - çəmən Горы - луговая чарка	41	8	20	33	80	25	61
Taxli-müxtəlifli, sax zirpə çəmənləri Злаки - разнотравье - полупустынный альпийский луг	Torlu dağ - çəmən Горы - луговая чарка	149	13	9	136	91	100	67
Vələmirli alp çəmənləri Озелененный альпийский луг	Torlu dağ - çəmən Горы - луговая чарка	294	42	14	252	86	191	65
Ağdağ - qırıq alp çəmənləri Валуны - альпийский альпийский луг	Torlu dağ - çəmən Горы - луговая чарка	192	17	9	175	91	114	59
Alaşboyu müxtəlifli alp çəmənləri Мезотрофный разнотравье альпийский луг	Torlu dağ - çəmən Горы - луговая чарка	77	14	18	63	82	49	63
Taxli - müxtəlifli subalp çəmənləri Злаки-разнотравье - субальпийский луг	Çimli dağ - çəmən Горы - луговая чарка	327	36	11	291	89	200	60
Bozqırıq vələmirli subalp çəmənləri Озелененный альпийский субальпийский луг	Çimli dağ - çəmən Горы - луговая чарка	71	8	11	63	89	43	60
Müxtəlifli - ağdağ subalp çəmənləri Разнотравье - валуны субальпийский луг	Çimli dağ - çəmən Горы - луговая чарка	285	22	8	263	92	167	59
Taxli subalp çəmənləri Злаки - субальпийский луг	Çimli dağ - çəmən Горы - луговая чарка	348	58	17	290	83	210	60
Taxli - müxtəlifli meşə altından çəmən çəmənləri Злаки - разнотравье подлесный луг	Dağ meşə - çəmən Горы - лес - луговая	330	38	11	292	89	250	75
Taxli - müxtəlifli bozqır Злаки - разнотравье степь	Dağ - qara Горы - черная	199	35	25	120	75	95	60
Saçaq və yarımtopi - müxtəlifli bozqır Ворынок и полупустыня - разнотравье степь	Dağ - qara Горы - черная	79	29	36	50	64	62	78
Şirintopi - ceyranolu saçaq bozqır Полупустыня - буйволы - разнотравье степь	Şəbəkəli (boz - qahıy) Кустовые (серо - зеленые)	44	12	27	32	73	28	63
Yovşanlı ayıqotu bozqır Полупустыня - айвак степь	Şəbəkəli (boz - qahıy) Кустовые (серо - зеленые)	46	25	54	21	46	28	61
Yovşanlı yarımsəhrələr Полупустыня	Boz və boz-qonur Сарылы и серо - бурые	54	20	37	34	63	34	63
Yovşanlı efemeri yarımsəhrələr Полупустыня - эфемерный полупустыня	Boz və boz-qonur Сарылы и серо - бурые	103	25	26	78	74	70	67
Efemeri yarımsəhrələr Эфемерный полупустыня	Boz və boz-qonur Сарылы и серо - бурые	63	13	20	50	80	55	87
Yovşanlı - sarıbağ yarımsəhrələr Полупустыня - айвак полупустыня	Boz-qonur Сары - бурые	23	5	22	18	78	14	61
Yovşanlı-xostəli yarımsəhrələr Полупустыня - хостели полупустыня	Boz-qonur Сары - бурые	33	10	33	23	67	22	66
Yovşanlı-qoranolu yarımsəhrələr Полупустыня - эфемерный полупустыня	Boz-qonur Сары - бурые	95	17	18	72	72	57	60
Yovşanlı efemeri qoranolu yarımsəhrələr Полупустыня - эфемерный эфемерный полупустыня	Boz-qonur Сары - бурые	81	27	33	54	67	48	60
Xostəli - süpürgəkəli yarımsəhrələr Кустовые - вересковый полупустыня	Boz-qonur Сары - бурые	96	35	64	21	36	30	55
Sarıbağ-qəqəronə səhrələr Полупустыня - айвак полупустыня	Boz-qonur Сары - бурые	33	3	9	30	91	19	57
Şoranolu səhrələr Солончак полупустыня	Şoranlar və qorakəllər Солончак и степь	14	3	21	11	79	13	93
Taxli düzənlik çəmənləri Злаки - равнинный луг	Boz - çəmən Сарылы луговая	120	32	26	88	74	93	77
Qumolu-taxli düzənlik çəmənləri Qumolu (saxət) - равнинный луг	Boz - çəmən Сарылы луговая	168	70	41	98	59	138	82
Subasar çəmənlər Чалык луг	Boz - çəmən Сарылы луговая	236	7	3	231	97	169	70
Taxli - müxtəlifli çəmən Злаки - разнотравье луг	Boz - çəmən Сарылы луговая	277	119	43	158	57	230	83
Qumolu - qamış bataqlıq çəmənləri Qumolu - тростниковый болотный луг	Bataqlıq Водяной	60	14	23	46	77	46	76

HEYVANLAR ALƏMİ

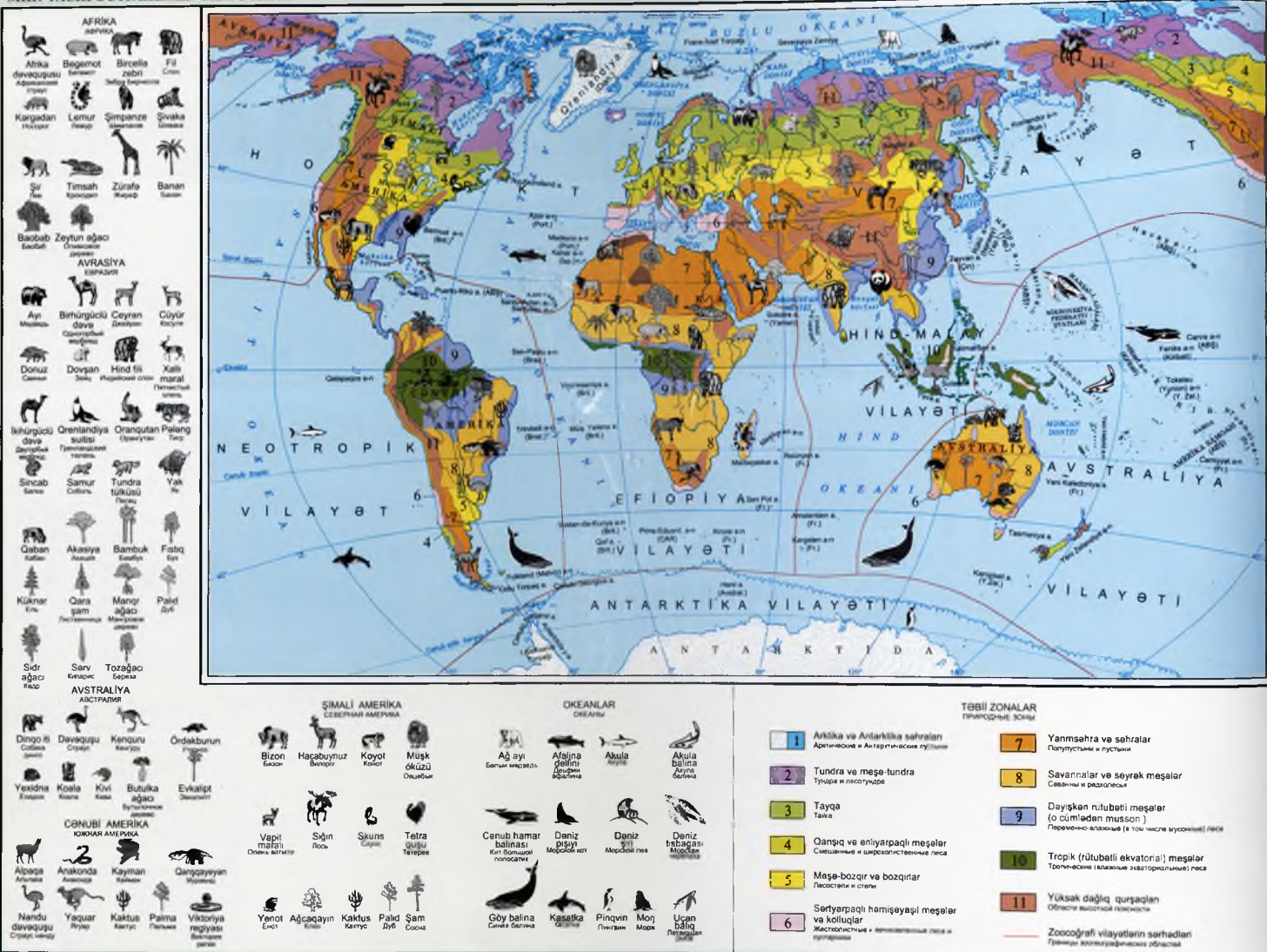
ЖИВОТНЫЙ МИР

Heyvanlar aləmi — biosferin mühüm tərkib hissəsidir. Fauna fəsiləsiz olaraq insan tərəfindən fəsiləsiz təzyiqlərə məruz qalır. Bu da populyasiya və növün dəyişməsinə və azalmasına, məskunlaşma və artma sahələrinin pozulmasına gətirib çıxarır.

Heyvanlar aləmini qoruyub saxlamaq üçün təbii mühafizə tədbirlərinə riayət etməli, heyvan və balıq ovuna nəzarət olunmalı, heyvanlar aləminin vəziyyətindəki dəyişikliklər vaxtında proqnozlaşdırılmalıdır. Məskunlaşma mühitinin dəyişməsinə çox zaman yaşayış məntəqələrinin çoxalması, texnikanın inkişafı, bəndlərin və su anbarlarının tikilməsi səbəb olur.

Животный мир — ключевая составляющая биосферы. Фауна находится под непрерывным прессингом со стороны человека, это приводит к сокращению популяций, изменению вида, мест обитания и размножения.

Для сохранения животного мира необходимо соблюдение природоохранных мероприятий, контроль за отстрелом животных и рыбной ловлей, своевременное прогнозирование изменений по состоянию животного мира. Изменение среды обитания во многом зависит от увеличения числа населённых пунктов, развития техники, возведения плотин и водохранилищ.

AMFİBİYA VƏ REPTİLİLƏR
АМФИБИИ И РЕПТИЛИИ

Kiçik Asiya gürzəsi
 Малоазиатская гюрза

Eskulap ilanı
 Эскулапова змея

Yovşanlıq girdabaş kərtənkelesi
 Полынная крупяноглавая ящерица

Qafqaz xaçlıcası
 Кавказская крестовка

Aralıq dənizi işbağası
 Средиземноморская черепаха

BALIQLAR
РЫБЫ

Qızılkallı
 Форель

İlanbalığı
 Угорь

Poru (ağ göz)
 Южнокаспийская белоглазая

Qılıncbalıq
 Чехонь

Dəniz sığı
 Морской судак

KƏPƏNƏKLƏR
БАБОЧКИ

Tamara alacası
 Пестранка Тамара

Şərqi Aleksandra yelkənciyi
 Паруник Восточноалександровский

Şəfaqsəpən
 Зорька

Talış brameyası
 Брама талышская

Apollon
 Аполлон

Avronina sancası
 Желтушка Авронина

Talış məxməri kəpənəyi
 Бархатница Талышская

Nurduman apollonu
 Аполлон Нурдумана

Alp sancası
 Желтушка альпийская

Ölübaş haf
 Бражник "мертвая голова"

Alp satır
 Сатир альпийский

İoniya bərqvurarı
 Переливница Иония

Hilata
 Гилата

İri tanak haf
 Большой винный бражник

Kürd sancası
 Желтушка Курдская

Sevran
Девран

Babir
Леопард

Zolaqlı kaftar
Полосатая гиена

Vəşaq
Рысь

Sanma safsar
Хорьк

MƏMƏLİLƏR
МЛЕКОПИТАЮЩИЕ

QUŞLAR
ПТИЦЫ

Sultan toyuğu
Султанская курица

Turac
Турак

Çöl qartalı
Орёл степной

Qəşəng dovdaq
Дрофа красотка

Talış qırqovulu
Тальшский фазан

Vəzgek
Стрелет

Şahin
Сокол

Ağquyruq qartal
Орёл белохвост

Qu quşu
Лебедь

Qırmızılək qutan
Пеликан кудравый

Çəhrayı qutan
Пеликан розовый

Qırmızıdöş qaz
Краснозобая казарга

Dovdaq
Дрофа

Ərsindimik
Коптица

Mərmər çürə
Мраморный черок

ARILAR VƏ BÖCƏKLƏR
ПЧЕЛЫ И НАСЕКОМЫЕ

Dağıstan zolaqlı anısı
Дагестанская полосатая пчела

Mokoseviç zolaqlı anısı
Полосатая пчела Млоковича

Fars zolaqlı arısı
Персидская полосатая пчела

Alp rozalıyası
Розалия альпийская

Qırmızı talış uzunbiği
Красный тальшский усак

Xəzər parandrası
Парандра каспийская

Skovits uzunbiği
Усак Сквитса

Talış kökyeyeni
Тальшский корнеед

Üçpərli talış qaçağanı
Тальшский бегун трехлопастный

Qafqaz ilbizyeyən fişqırdanı
Кавказский бризгуи улитковод

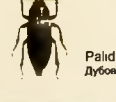
Qəşəng böcek
Жужелица красотка

Fərat çarəğanı
Ефратский скалун

Solomon qızılböcəyi
Соломонова златка

Palıd diserkanı
Дубовая дичерка

Porçinski zolaqlı anısı
Полосатая пчела Порчинского

Zıyankar başqacq
Черепашка вредная

Asiya çayırtkəsi
Азиатская саранча

İtaliya çayırtkəsi
Итальянской прус

Danadıqı
Медведка

Taxıl böcəyi və onun sürfəsi
Зерновая жуличка и её личинка

Taxıl mənənesi
Зерновая тля

Armud taxlatabiti
Грушевый клоп

Kələm kəpənəyinin erkək və dişi fərdləri, tırtılı və pupu
Мужская и женская особи капустницы, её гусеница и куколка

Pambıq sovkasının kəpənəyi, tırtılın zədələdiyi pambıq qozası
Бабочка хлопковой совки и гусеница, повреждающая коробочку

İsveç və yaşılqöz milçəklər
Шведские и зеленглазые мухи

Alma meyvəyeyəninin kəpənəyi və tırtılının zədələdiyi alma
Яблочная фруктовая бабочка и поврежденное гусеницей яблоко

Sümürtkən böcəyi və onun sürfəsinin vurduğu zərər
Повреждение воловика жуком и его личинками

Taxıl mənənesinin dişi fərdi və zədəlanmış kök
Женская особь зерновой тли и поврежденный корень

Albalı uzunburun böcəyi və zədələdiyi albalı
Вишневый жук долгоносик и поврежденная гусеницами вишня

Şıqqıldağ böcək, sürfələrin zədəliyi kartof və taxıl bitkisi
Жук хрушак, личинка гусеницы в картофеле и в зерновой растительности

TƏBİİ FƏLAKƏTLƏR

ПРИРОДНЫЕ КАТАСТРОФЫ

Qlobal ekosistemlərin dağılması ekoloji sarsıntılarnın əsas səbəblərindən biri hesab olunur. Təbii ekosistemlərin məhv edilməsi Yerdə iqlim sabitliyinin itmasına səbəb olur. Bunun nəticəsində müxtəlif təbii fəlakətlər, o cümlədən temperatur anomaliyaları, quraqlıqlar, daşqınlar, fırtınalar baş verir. Yer in tektonik inkişafı nəticəsində zəlzələlər və vulkan püskürmələri baş verir.

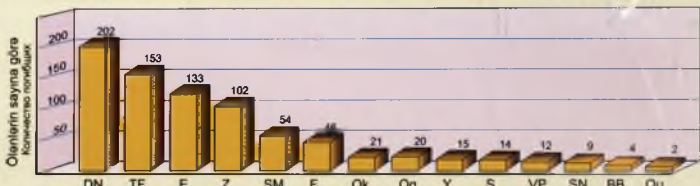
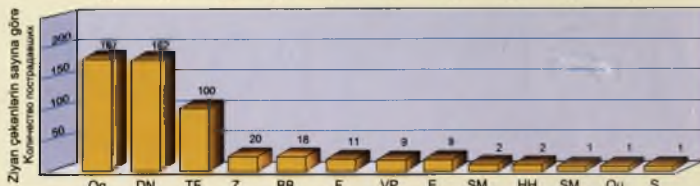
Təbii fəlakətlərin qarşısını almaq üçün ekosistemlərin vəziyyətinə nəzarət etməli, zəlzələləri və vulkan püskürmələrini vaxtında proqnozlaşdırmaq lazımdır.

Разрушение глобальных экосистем является одной из причин экологических потрясений. Уничтожение естественных экосистем приводит к потере устойчивости климата на Земле. Следствие — разные природные катастрофы: температурные аномалии, засухи, наводнения, ураганы. Землетрясения и извержения вулканов являются результатами тектонического развития Земли.

Для предотвращения природных катастроф необходим контроль за состоянием экосистем, своевременное прогнозирование землетрясений и извержений вулканов.

FƏLAKƏTLƏRİN TIPLƏRİ ТИПЫ КАТАСТРОФ

DÜNYADA 40 İL ƏRZİNDƏ (1960-2000) BAŞ VERƏN TƏBİİ FƏLAKƏTLƏRİN MÜXTƏLİF TIPLƏRİ:
РАЗЛИЧНЫЕ ТИПЫ СТИХИЙНЫХ БЕДСТВИЙ В МИРЕ ЗА 40 ЛЕТ (1960-2000):

Fəlakətin tipləri
Типы катастроф

Z — zəlzələlər
землетрясения	SM — sürüşmələr
оползни	Qq — quraqlıqlar
засухи	F — fırtınalar
штормы	E — epidemiyalar
эпидемии
SN — sunami
цунами	Qu — qar uçqunları
сложные лавины	Ş — şaxtalar
заморозки	TF — tropik fırtınalar
тропические штормы	Y — yanğınlar
пожары
VP — vulkan püskürmələri
извержения вулканов	DN — daşqınlar
наводнения	Qk — quru küləklər
суховей	BB — buz bağlama
гололёд	HH — həşəratların hücumu
нашествия насекомых

Tarix Дата	Yeri Место	Ölələrin sayı Число погибших	Ziyan Ущерб
1887	Çin, Xenan, Xuanxə çayı Китай, Хянань, река Хуанхэ	>9000	Dağılmış yaşayış məntəqələri Разрушение населённых пунктов
1911	Çin, Yanszi Китай, Янцзы	100000	Dağılmış yaşayış məntəqələri Разрушение населённых пунктов
1642	Çin Китай	300000	Dağılmış yaşayış məntəqələri Разрушение населённых пунктов
28.VIII.1951	Mancuriya Маньчжурия	>5000	Dağılmış yaşayış məntəqələri Разрушение населённых пунктов
31.I.1953	Şimali Avropa Северная Европа	>2000	Dağılmış sahil rayonları Разрушение береговых районов
1.VIII.1954	İran, Qəzvin Иран, Казвин	>2000	Dağılmış yaşayış məntəqələri Разрушение населённых пунктов
4.X.1955	Pakistan, Hindistan Пакистан, Индия	1700	Dağılmış yaşayış məntəqələri Разрушение населённых пунктов
9.X.1963	İtaliya, Belluno Италия, Беллуно	>2000	"Vayvond" bəndinin suyun aşılıb-daşması Прорыв воды дамбы "Вайвонд"
VI.1972	Cən Dakota, Rapid-Siti Юж. Дакота, Рэпид-Сити	>200	Dağılmış yaşayış məntəqələri Разрушение населённых пунктов
VI.1972	ABŞ-in şərq hissəsi Восточная часть США	>100	Dağılmış yaşayış məntəqələri Разрушение населённых пунктов
1998	Çin, Yanszi Китай, Янцзы	2500	Dağılmış yaşayış məntəqələri Разрушение населённых пунктов
III-V.2000	Rusiya, Yakutiya Россия, Якутия	Məlumatlar yoxdur Нет данных	Jensik şəhərinin və bir sıra qəsəbələrin dağılması Разрушение городов Женьсика и нескольких посёлков
02.I.2006	İndoneziya Индонезия	250	Su altında qalmış yaşayış məntəqələri Затопление населённых пунктов
31.III.2006	Elba və Dunay çayları Реки Эльба и Дунай	15	Su altında qalmış yaşayış məntəqələri Затопление населённых пунктов
10.08.2008	Vyetnam Вьетнам	90	Su altında qalmış yaşayış məntəqələri Затопление населённых пунктов

SOM 200 İL ƏRZİNDƏN ƏN GÜCLÜ VULKAN PÜSKÜRMƏLƏRİ
САМЫЕ КРУПНЫЕ ИЗВЕРЖЕНИЯ ВУЛКАНОВ ЗА ПОСЛЕДНИЕ 200 ЛЕТ

Vulkanların yerləşdiyi yer Месторасположение вулканов	Püskürmə tarixi Дата извержения	Püskürülən küllün həcmi, km ³ Емкость изверженного перла, км ³	Qaz-kül sütununun yüksəkliyi, km Высота газопепельного столба, км	Maddələrin kütləsi, min t Масса веществ, тыс. т
1	2	3	4	5
Asama (Yaponiya) Асама (Япония)	09.V.1783	0,17		
Laki (İslandiya) Лакк (Исландия)	01.VI.1783	0,3		100
Poqromniy (Aleut adaları) Погромный (Алеутские острова)	1795	1,0		
Sabrina (Azor adaları) Сабрина (Азорские острова)	31.II.1811			30-35
Tambora (İndoneziya) Тамбора (Индонезия)	10.IV.1815	150	70-80	70-150
Qa'ınqunq (İndoneziya) Галунгунг (Индонезия)	08.X.1822	1,5		15-25
Babuyan (Filippin) Бабуйн (Филиппин)	VII.1831			20-30
Kosiquna (Nikaraqva) Косикуна (Никарагуа)	20.I.1835	25		30-40
Çikuraçki (Kuri adaları) Çикурачки (Курильские острова)	11.II.1853	1,0		
Şiveluç (Kamçatka) Шивелуç (Камчатка)	17.II.1854	1,0		
Vezuvi (İtaliya) Везувий (Италия)	29.IV.1872			6-8
Askya (İslandiya) Аскья (Исландия)	02.I.1875	0,5		7-15
Krakatau (İndoneziya) Кракатау (Индонезия)	26.VIII.1883	18		25-55
Taravera (Yeni Zelandiya) Таравера (Новая Зеландия)	10.VI.1886	1,5		0,5
Ritter (Melaneziya) Риттер (Меланезия)	13.III.1888	1,75		5
Sulfriyer (Sent-Vinsent adaları) Суфриер (острова Сент-Винсент)	06.V.1902	1	18	3
Mon-Pele (Marinika) Мон-Пеле (Мариника)	08.V.1902		12	1
Santa-Mariya (Qvatemala) Санта-Мария (Гватемала)	24.X.1902	5,4	21	5
Vezuvi (İtaliya) Везувий (Италия)	08.IV.1906	1	15	1

1	2	3	4	5
Ksudaç (Kamçatka) Ксудаç (Камчатка)	28.III.1907	3		5
Taal (Filippin) Талл (Филиппин)	30.I.1911	0,5	15	1
Kaimay (Alyaska) Кайма (Аляска)	06.VI.1912	19,5		10-30
Tunquraya (Ekvador) Тунгурая (Эквадор)	18.V.1918	0,5	25	3
Fueqo (Qvatemala) Фуэго (Гватемала)	21.I.1932	1,0		
Syerro-Asul (Çili) Сьерро-Асул (Чили)	10.IV.1932	20	20	1
Severqina (Kuri adaları) Севергина (Курильские острова)	09.I.1933	1	15	1
Kiyuç Sopkası (Kamçatka) Ключевская Сопка (Камчатка)	01.I.1945	0,6	17	0,5
Hekla (İslandiya) Гекла (Исландия)	29.III.1947	0,21	30	5
Laminqton (Melaneziya) Ламингтон (Меланезия)	21.I.1951	1,0	15	0,5
Spurr (Alyaska) Спурр (Аляска)	09.VII.1953	0,2	23	1
Bezmyannaya (Kamçatka) Безымянная (Камчатка)	30.III.1956	1,0	35	0,5-1
Aqunç (İndoneziya) Агунç (Индонезия)	17.III.1963	0,2-0,6	31	10-30
Şiveluç (Kamçatka) Шивелуç (Камчатка)	12.XI.1964	1,5	15	1
Taal (Filippin) Талл (Филиппин)	28.IX.1965		20	1
Avu (İndoneziya) Аву (Индонезия)	12.VIII.1966	3,0	18	2
Fernandina (Qalapaqos adaları) Фернандина (Галапагосские острова)	11.VI.1968	2,0	24	2
Hekla (İslandiya) Гекла (Исландия)	05.V.1970	0,1	15	1
Sulfriyer (Sent-Vinsent adaları) Суфриер (острова Сент-Винсент)	17.X.1971	0,2	18	2
Fueqo (Qvatemala) Фуэго (Гватемала)	17.X.1974	0,1	20	1,5-3
Sent-Xelens (ABŞ) Сент-Хеленс (США)	18.V.1980	0,3	25	0,5-1
Alanc (Kuri adaları) Аланç (Курильские острова)	27.IV.1981	0,5	18	0,5-1
El-Çiçon (Meksika) Эл-Çиçон (Мексика)	04.IV.1982	0,5	25	23

- PALÇIQ VULKANLARININ YAYILMASI**
РАСПРОСТРАНЕНИЕ ГРЯЗЕВЫХ ВУЛКАНОВ
- Yeni palçıq vulkanları
 Появление новых вулканов
- Kəçk vulkanlar
 Высокие вулканы
 - Orta vulkanlar
 Средние вулканы
 - İst vulkanlar
 Низкие вулканы
- Suşi palçıq vulkanları
 Подводные вулканы
- Kəçk vulkanlar
 Высокие вулканы
 - Orta vulkanlar
 Средние вулканы
 - İst vulkanlar
 Низкие вулканы
- Müasir dağınməşğələmə vilayəti
 Область современного формирования

1. Ağdərə yarımadəsi
 Агаджанский полуостров
 Dobutinin cənub-qərb ərazisi
 Территория юго-западного Добутинского полуострова
2. Kəç və Təman yarımadəsi
 Карагомы и Таманский полуострова
3. Simali İtaliya
 Северная Италия
4. Siciliya adası
 Остров Сицилия
5. Albaniyanın sahil ərazisi
 Побережье Албании
6. Rumıniya
 Румыния
7. Qərbi Türkmənistan çökəkliyi
 Западно-Туркменская низменность
8. İranın Gəğən sahilini
 Побережье Геганского залива
9. İran və Pakistanın Məkan vilayətinin sahilini
 Побережье провинции Мекан в Иране и Пакистане
10. Pakistanın Balu və Pəncəb ərazilərini
 Территории провинций Балу и Пенджаб в Пакистане
11. Hindistanda Assam və Sərai Pəncəb vilayətlərinin ərazisi
 Территории провинций Ассам и Сарай-Пенджаб в Индии
12. ÇXR-da Cənqanya ərazisi
 Территория Центральной Азии
13. Cənubi Myanmara adalarını
 Острова Южной Мьянмы
14. Myanmara İrəvadi çayının orta yatağı ərazisi
 Территория среднего течения реки Иравади в Мьянме
15. Andaman adaları
 Андаманские острова
- 16-17. Kəlimantan adası
 Остров Калимантан
18. Tindad adası
 Остров Тиндад
19. Yeni Qvineya adası
 Остров Новая Гвинея
20. Saxalin adası
 Остров Сахалин
21. Hokkaydo adası
 Остров Хоккайдо
22. Simali adası
 Остров Сивали
23. Tindad adası
 Остров Тиндад
24. Venesuela
 Венесуэла
25. Simali Kolumbiya
 Северная Колумбия
26. Xəzər dənizinin cənub ərazilərini
 Южная территория Каспийского моря
- 27-28. Qara dənizin qərbi hissəsini
 Западная территория Черного моря
- 29-30. Analiq dənizi
 Соломоновы острова

Palçıq vulkanları — vulkan palçıqı materialından təşkil olunmuş, zirvəsində krater olan tapelərdir (hündürlüyü 400 m-dək, əsasında diametri 100 m-dən 3,5 km-dək). Palçıq vulkanları qaz, nefti olan ərazilərə xasdır. Dünyada palçıq vulkanlarının 60%-i Azərbaycanın ərazisində yerləşir.

Palçıqın püskürməsi qaz tərkibində neft olan su, sıxız qatımların tullantısı ilə müşayiət edilir. Yerin dərin çabırdan salınmış qazlar çıxır. Vulkan üzərində altıun hündürlüyü 1000 m-ə çatır. Qaz tullantıları əsasən metandan qismən ağır karbohidrogenlərdən, CO₂, N₂ və təsirsiz qazlardan ibarət olur. Palçıq vulkanlarının silisiumlu, hidrokarbonatlı-natriumlu sularında B, Br, I, Li, Rb, Cs, Sr, P, F, Hg və başqa mikroelementlər müəyyən acılımdır.

Vulkan palçıqı və suyunun böyük balneoloji əhəmiyyəti vardır.

Palçıq vulkanlarına yaxın ərazilərdə canlı mühit və insan fəaliyyəti üçün zərərli sayılan palçıq vulkanı qazları və axını ilə rəqlənmiş torpaq örtüyündə ekoloji vəziyyətlə çox gərgindir.

Грязевые вулканы — это грязевые сопки высотой до 400 м, диаметр в основании от 100 и до 3,5 км, имеющие кратер. Грязевые вулканы характерны для нефтегазовых территорий. Более 60% грязевых вулканов мира расположены на территории Азербайджана.

Извержение грязи сопровождается выбросом газа, нефтесодержащей воды, обожженной горной породы. Высота пламени над вулканом достигает 1000 м. Газовые выбросы состоят из метана, тяжелых и легких газов, CO₂, N₂ и инертных газов. В кремнеземных гидрокarbonатно-натриевых водах грязевых вулканов выявлены микроэлементы: B, Br, I, Li, Rb, Cs, Sr, P, F, Hg и др.

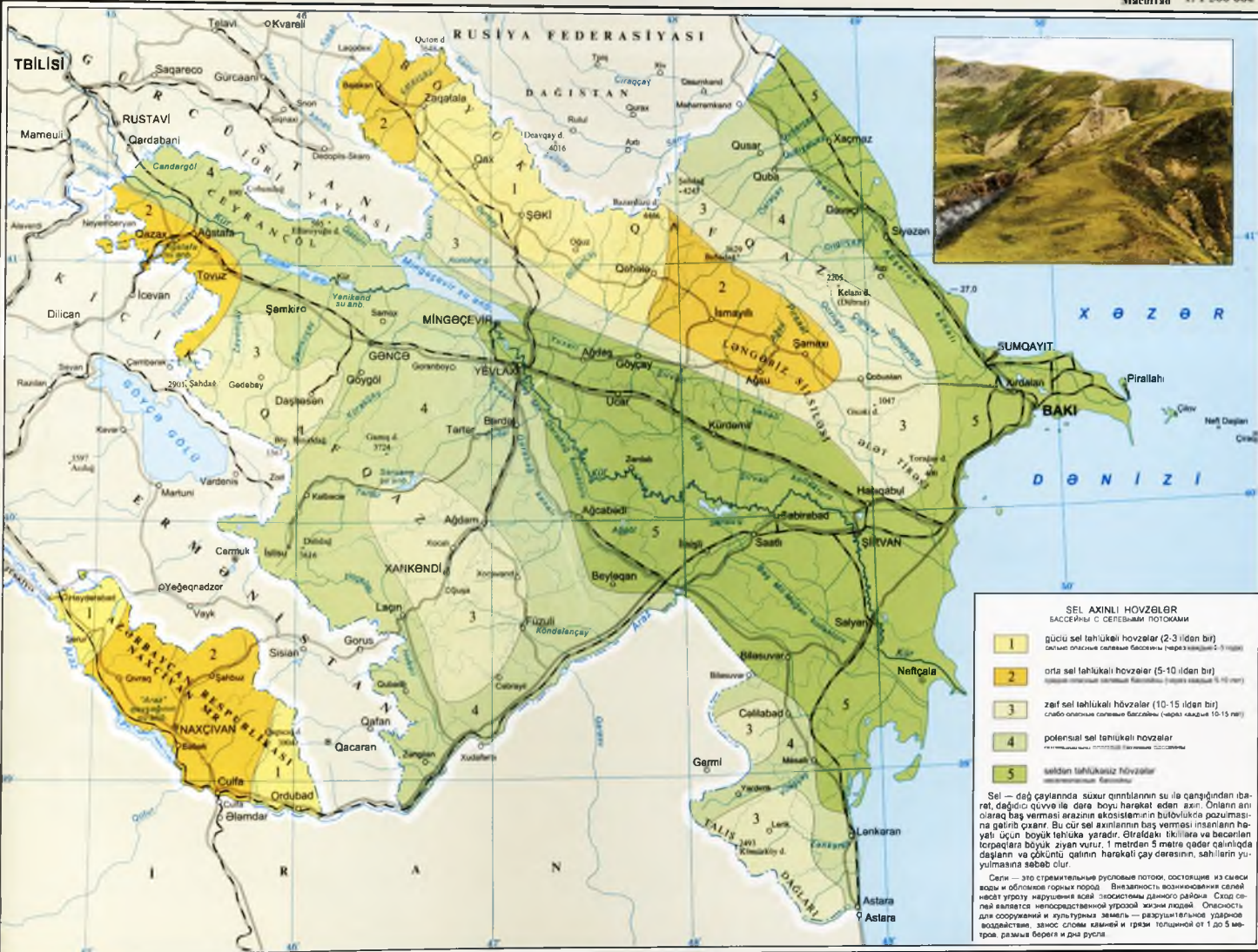
Грязь и вода грязевых вулканов имеют большое балнеологическое значение.

Из-за загазованности и нарушения почвенного покрова грязевыми потоками экологическая ситуация вокруг грязевых вулканов критически несовместима с жизнью природы и жизнедеятельностью человека.

- ★ Fəaliyyətdə olan palçıq vulkanları
Деятельные грязевые вулканы
- ☼ Gəlmüş vulkanlar
Потребные вулканы
- ★ 100 ildən artıq sakit vəziyyətdə olan vulkanlar
Неактивные вулканы более 100 лет
- ★ Adalar yerədan vulkanlar
Островообразующие вулканы
- ★ Sualtı vulkanlar
Подводные вулканы

SEL AXINLI HÖVZƏLƏR
БАССЕРЬНЫ С СЕЛЕВЫМИ ПОТОКАМИ

1 gücü sel təhlükəli hövzələr (2-3 ildən bir)
слабо опасные селевые бассейны (через каждые 2-3 года)

2 orta sel təhlükəli hövzələr (5-10 ildən bir)
средне опасные селевые бассейны (через каждые 5-10 лет)

3 zəif sel təhlükəli hövzələr (10-15 ildən bir)
слабо опасные селевые бассейны (через каждые 10-15 лет)

4 potensial sel təhlükəli hövzələr
потенциально опасные бассейны

5 səltən sel təhlükəsiz hövzələr
неопасные бассейны

Sel — dağ çaylarında suyun qimblərinin su ilə qarışından ibarət, dağdağı quyu və ya dərə boyu hərəkət edən axın. Onların an özləricə baş verməsi ərazinin ekosisteminin bitkilərdə pozulmasına gətirib çıxarır. Bu cür sel axınlarının baş verməsi insanların həyatı üçün böyük təhlükə yaradır. Girdəkdə bitkilərə və bəzi canlı torpedalara böyük ziyan vurur. 1 metrə 5 metr qədər cəmiyyətdə dağların və çöküntü qalının hərəkəti çay dərəsinin, sahillərinin yuyulmasına səbəb olur.

Сели — это стремительные русловые потоки, состоящие из смеси воды и обломков горных пород. Важность возникновения селей несут угрозу нарушения всей экосистемы данного района. Сход сели является непосредственной угрозой жизни людей. Опасность для сооружений и культурных памятников — разрушение откосов, водоемности, заносы слома камней и грязи толщиной от 1 до 5 метров, размыв берегов и дна русла.

I FƏAL SÜRÜŞMƏ RAYONLARI
РАЙОНУ АКТИВНЫХ ОПОЛЗНЕЙ

1 Cənub-şərq Qafqazın orta dağlıq zonası. Orta Tabaq və Yura dövrünün karbonatlı süxurları, seysmiklik-III ballı, orta illik atmosfer yağıntıları 600-900 mm. Zəif sürüşmə (gün ərzində) Kavalaz karstlıq növü parçalanmış qayaların yerində və yeraltı qayaların səthində 6-8 ballıq, orta illik atmosfer yağıntıları 600-900 mm.

2 Böyük Qafqazın cənub yamacı. Yura süxurları və Alt Tabaq dövrünün şifli qumdağ və əhəngdağları üzərində aktiv sürüşmə, seysmiklik 8 ballı qədər, orta illik atmosfer yağıntıları 1200-1400 mm.

Üçüncü sinifin böyük Kavalaz qayaları parçalanmış və şifli meşələrdə aktiv sürüşmə, qarışıq və ertəkilərin səthində 6-8 ballıq, orta illik atmosfer yağıntıları 1200-1400 mm.

II ORTA DƏRƏCƏDƏ FƏALİYYƏTDƏ OLAN SÜRÜŞMƏ RAYONLARI
РАЙОНУ СРЕДНЕЙ АКТИВНОСТИ ОПОЛЗНЕЙ

3 Qusar məli düzənliyi və ona bəliq alçaq dağlıq əraziləri Dördüncü dövrün dəniz, kontinental alluvial çöküntüləri, orta illik atmosfer yağıntıları 400-600 mm. Guraqlıq nisfənliyin rəvənliyi və pəncəliklərinə nəfəzliyin təsiri ilə, yeraltı qayaların kontinental alluvial çöküntüləri ilə birləşməsi nəticəsində, orta illik atmosfer yağıntıları 400-600 mm.

4 Kıpç Qafqazın şimal-şərq yamacının orta, qışın yüksək dağlıq, tərigen, vulkanik və prokristal çöküntüləri, seysmiklik 7-8 ballı, orta illik atmosfer yağıntıları 600-900 mm.

Səhəli və Ərtər çay hövzələrinin cənub-şərq hissəsi, seysmiklik 7-8 ballı, orta illik atmosfer yağıntıları 600-900 mm.

5 Səhəli və Ərtər çay hövzələrinin orta, qışın yüksək dağlıq hissəsi, vulkanik çöküntüləri, Naxçıvda seysmiklik 7-8 ballı, orta illik atmosfer yağıntıları 600-900 mm.

6 Naxçıvan və Lənkəran rayonlarının orta, qışın yüksək dağlıq hissəsi, vulkanik çöküntüləri, Naxçıvda seysmiklik 9 ballı qədər, orta illik atmosfer yağıntıları 600-900 mm. Lənkərandakı—7 ballı və 200-600 mm.

Səhəli və Ərtər çay hövzələrinin cənub-şərq hissəsi, Naxçıvan və Lənkəran rayonlarının vulkanik çöküntüləri, seysmiklik 7-8 ballı, orta illik atmosfer yağıntıları 600-900 mm. Naxçıvda—7 ballıq və 200-600 mm.

III ZƏIF FƏALİYYƏTDƏ OLAN SÜRÜŞMƏ RAYONLARI
РАЙОНУ СЛАБОЙ АКТИВНОСТИ ОПОЛЗНЕЙ

7 Göbəstan alçaq dağlıq, Üçüncü dövrün tərigen-karbonatlı çöküntüləri, seysmiklik 7 ballı qədər, orta illik atmosfer yağıntıları 400-500 mm.

Nəmişli qayaların tərigen-ərdəvənliyinə, orta illik atmosfer yağıntıları 400-500 mm.

8 Qarabağın orta, qışın yüksək dağlıq hissəsi, vulkanik məhsulları, tərigen prokristal çöküntüləri, seysmiklik 6-7 ballı kimi, yağıntıları 600-900 mm.

Səhəli, Ərtər çay hövzələrinin cənub-şərq hissəsi, Naxçıvan və Lənkəran rayonlarının vulkanik çöküntüləri, seysmiklik 6-7 ballı, orta illik atmosfer yağıntıları 600-900 mm.

9 Sürüşməyə qismən məruz qalmış ərazilər. Tərtər, Ərtər, Ərtər çay hövzələrinin orta illik atmosfer yağıntıları 400-500 mm.

CƏMİYYƏTİN EKOLOGİYASI

ЭКОЛОГИЯ ОБЩЕСТВА

Cəmiyyətin ekologiyası dedikdə insanların sosial, mədəni, iqtisadi tələbatı nəzərdə tutulur. Planetin böyük hissəsi təbii ekosistemlərlə örtülüb, onlara qədər cəmiyyətdə insanın mövcud olması mümkündür. Yəni, yanacaqın yandırılması, suyun və torpağın sənaye istehsalatı tullantıları ilə zəhərlənməsi, əhalinin qeyri təbii yerləşdirilməsi nəticəsində ətraf mühitin iri miqyaslı çirklənməsi baş verir.

Ekoloji vəziyyətin qlobal miqyasda kəskinləşməsi ümumbəşər narahatlığına səbəb olan faktordur.

Экология общества — это социальные, культурные, экономические потребности людей. Общество, человек существуют до тех пор, пока большая часть планеты занята естественными экосистемами. Крупномасштабные загрязнения окружающей среды происходят в результате сжигания топлива и отравления воды, почв отходами промышленного производства, не природосохраняющим народорасселением.

Обострение экологической обстановки в глобальном масштабе стало фактом, вызывающим общечеловеческое беспокойство.

- 1 Saharalar
Teytano
- 2 Sahraynıya təhlükəli olan arazılar
Tropik meşələr, meşə bəlgələri
Məhsul olma təhlükəsi olan tropik meşə bəlgələri
- 3 Tropik meşələr
Məhsul olma təhlükəsi olan tropik meşə bəlgələri
- 4 Məhsul olma təhlükəsi olan tropik meşə bəlgələri
- 5 Sənaye üçün istifadə olunan meşə bəlgələri

- 6 Dünya okeanı sulanının qirkilənmə bəlgələri
- Okeanlarda basdırılmıq sənaye tullantıları
- Nəft tullantıları ilə daha çox qirkilənmə okean suları
- Daha çox qirkilənmə çayları

- Atmosferin sənaye ilə qirkilənməsi
- Ön in sənaye qazaları
- Faciətli nüvə qazaları
- Nüvə sənayinin ənənəvi yerləri
- 1986 İri qazaların təhlükəsi

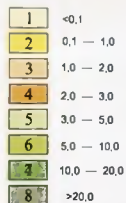
NƏSLİ KƏSİLƏN VƏ QULANAN HEYVAN VƏ QULANAN MİQDARI

6	İslandiya	80
8	Belarus	92
17	Almaniya	149
	Yaponiya	156
	Rusiya	192
	ABŞ	
	Çin	
	Hindistan	
	Braziliya	
	İndoneziya	

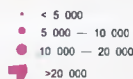

MÜHAFİZƏ OLUNAN TƏBİİ BƏZƏLLƏR.
 % (ülüm sahədən)
 ПРИРОДООХРАНИТЕЛЬНЫЕ ТЕРРИТОРИИ.
 % (от с.д.м. площади)

МЛЛИ ПАРКЛАР VƏ DİĞƏR МÜHAFİZƏ
 OLUNAN ТƏBİ АRAZIЛАР, km²
 НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПАРКИ И ДРУГИЕ
 ПРИРОДООХРАНИТЕЛЬНЫЕ ТЕРРИТОРИИ, км²

Kəndəy Milli parklar və digər mühafizə
 olunan təbi ərazilərin adları
 Названия национальных парков и
 природоохранительных территорий

ƏHALİNİN SAYI, min nəfər
 ЧИСЛЕННОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ, млн чел.

	Məskunlaşmamış ərazilər
	1 < 10
	2 10 – 50
	3 50 – 100
	4 100 – 300
	5 > 1000

Əhali daha çox olan ölkələr, min nəf. Страна с наибольшим численностью населения, млн чел.

Əhali daha az olan ölkələr, min nəf. Страна с наименьшей численностью населения, млн чел.

ƏHALİNİN SAYININ ORTA
 İLLİK ARTIMI
 (2000-2008-ci illər %)
 СРЕДНЕГОДИШНЫЙ ПРИРУСТ
 ЧИСЛЕННОСТИ НАСЕЛЕНИЯ
 (2000-2008 гг., %)

	Avropa	-0.2
	Asiya	1.4
	Afrika	2.4
	Latin Amerikası	1.8
	Small Amerika	0.8
	Avstraliya və Okeaniya	1.2

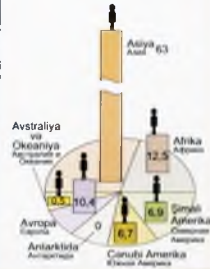
ƏHALİNİN SİXLİĞİ. 1 km²-də nəfər
 ПЛОТНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ. чел./кв. км

- 1 ≤ 10
- 2 10 — 50
- 3 50 — 100
- 4 100 — 200
- 5 > 200

1) **SINQAPER**
 Əhalinin sıxlığı daha çox olan ölkələr. 1 km²-də nəfər. Страна с наибольшей плотностью населения, чел./кв. км.

2) **AVSTRALIYA**
 Əhalinin sıxlığı daha az olan ölkələr. 1 km²-də nəfər. Страна с наименьшей плотностью населения, чел./кв. км.

DÜNYADA ƏRAZISİNƏ VƏ ƏHALISİNƏ GÖRƏ REGIONLARIN PAVİ. %
 ДОЛЯ ПЕЧАНОК В ЦЕЛОМ И НАСЕЛЕНИЯ МИРА, %

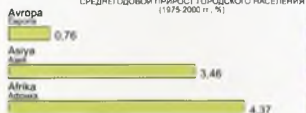
ŞƏHƏR ƏHALISİNİN XÜSUSİ CƏKİSİ, %
УДЕЛЬНЫЙ ВЕС ГОРОДСКОГО НАСЕЛЕНИЯ, %

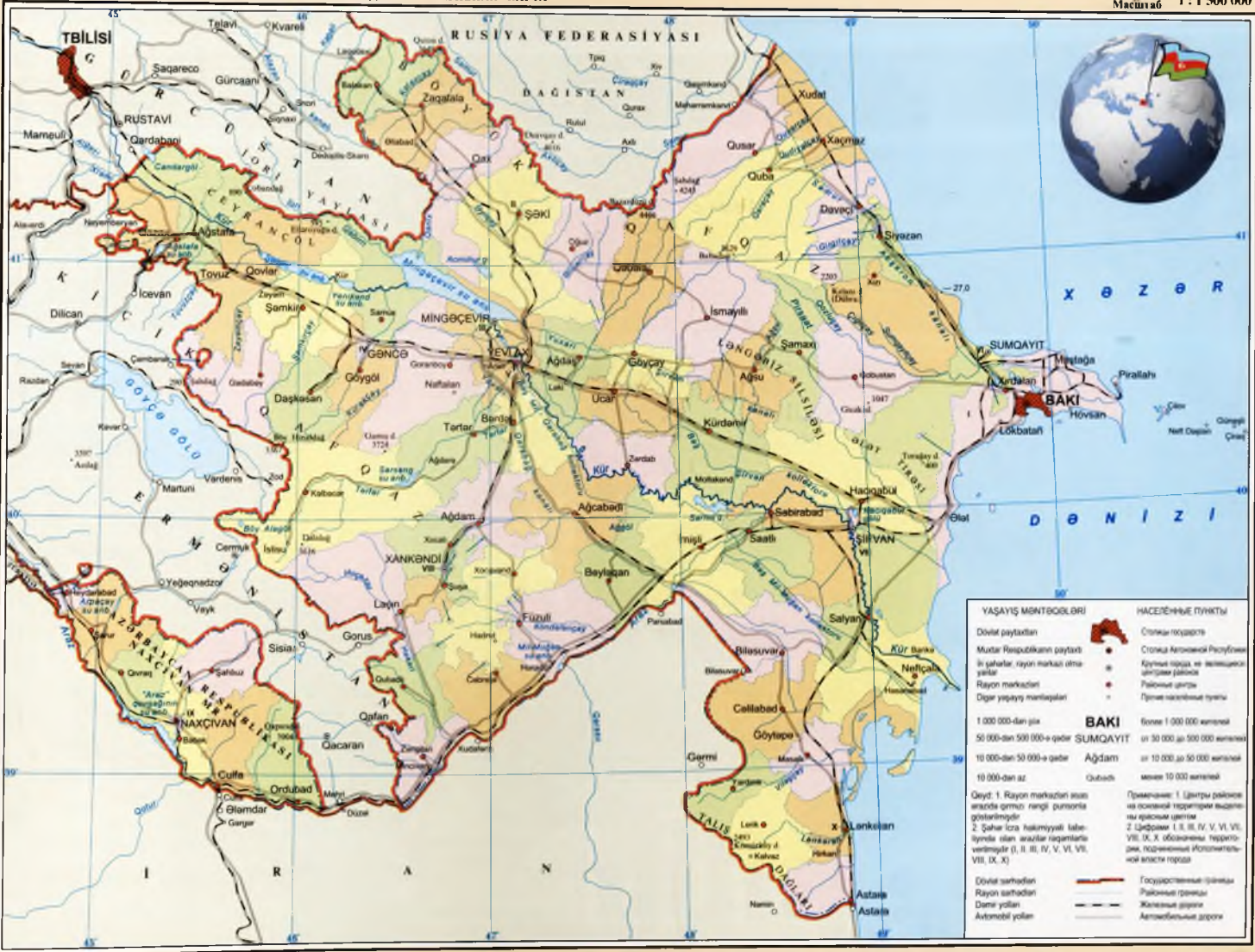

İRİ ŞƏHƏR AĞLOMERASIYALARI, mln nəfər
КРУПНЕШЕ ГОРОДСКИЕ АГЛОМЕРАЦИИ, млн чел

ŞƏHƏR ƏHALISİNİN ORTA İLLİK ARTIMI
(1975-2000-ci illər, %)
СРЕДНЕГОДОВОЙ РИПОСТ ГОРОДСКОГО НАСЕЛЕНИЯ
(1975-2000 гг., %)

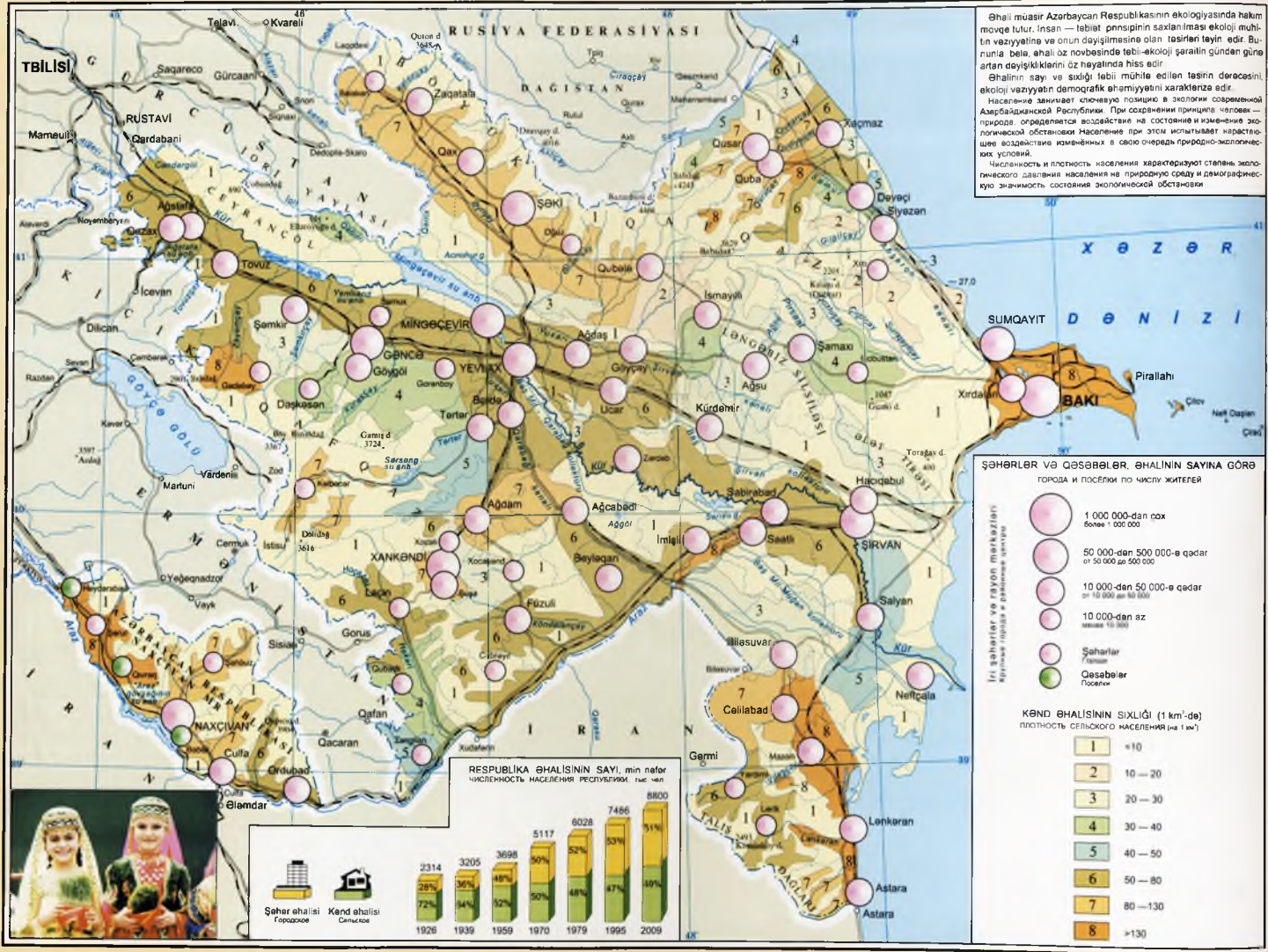
YAŞAYIS MİQTƏDƏRLƏRİ	HƏCƏTLƏNİBƏ QIYIQTI
Dövlət paytaxtı	Stolitsa respublikası
Müstər Respublikanın paytaxtı	Stolitsa Avtonomiyası Respublikası
İri şəhərlər, rayon mərkəzi olma qabiliyyəti	Küçünk şəhərlər və şəhərciklər, rayon mərkəzi
Rayon mərkəzi	Rayon mərkəzi
Digər yaşayış mərkəzləri	Diğər yaşayış mərkəzləri
1 000 000-dən çox	Böyük 1 000 000 kəşən
500 000-dən 1 000 000-ə qədər	50 000-dən 500 000 kəşən
100 000-dən 500 000-ə qədər	10 000-dən 50 000 kəşən
10 000-dən az	10 000 kəşən

BAKI Böyük 1 000 000 kəşən
SUMQAYIT 50 000-dən 500 000 kəşən
Ağdam 10 000-dən 50 000 kəşən
Ordubad 10 000 kəşən

Qeyd: 1. Rayon mərkəzi olan ərazilər qırmızı rənglə pünsonla göstərilmişdir.
 2. Şəhər lövhə haldəmişlə təbəqəyə bənzər ərazilər əvvəlki rəqəmlərlə verilməmişdir (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X).

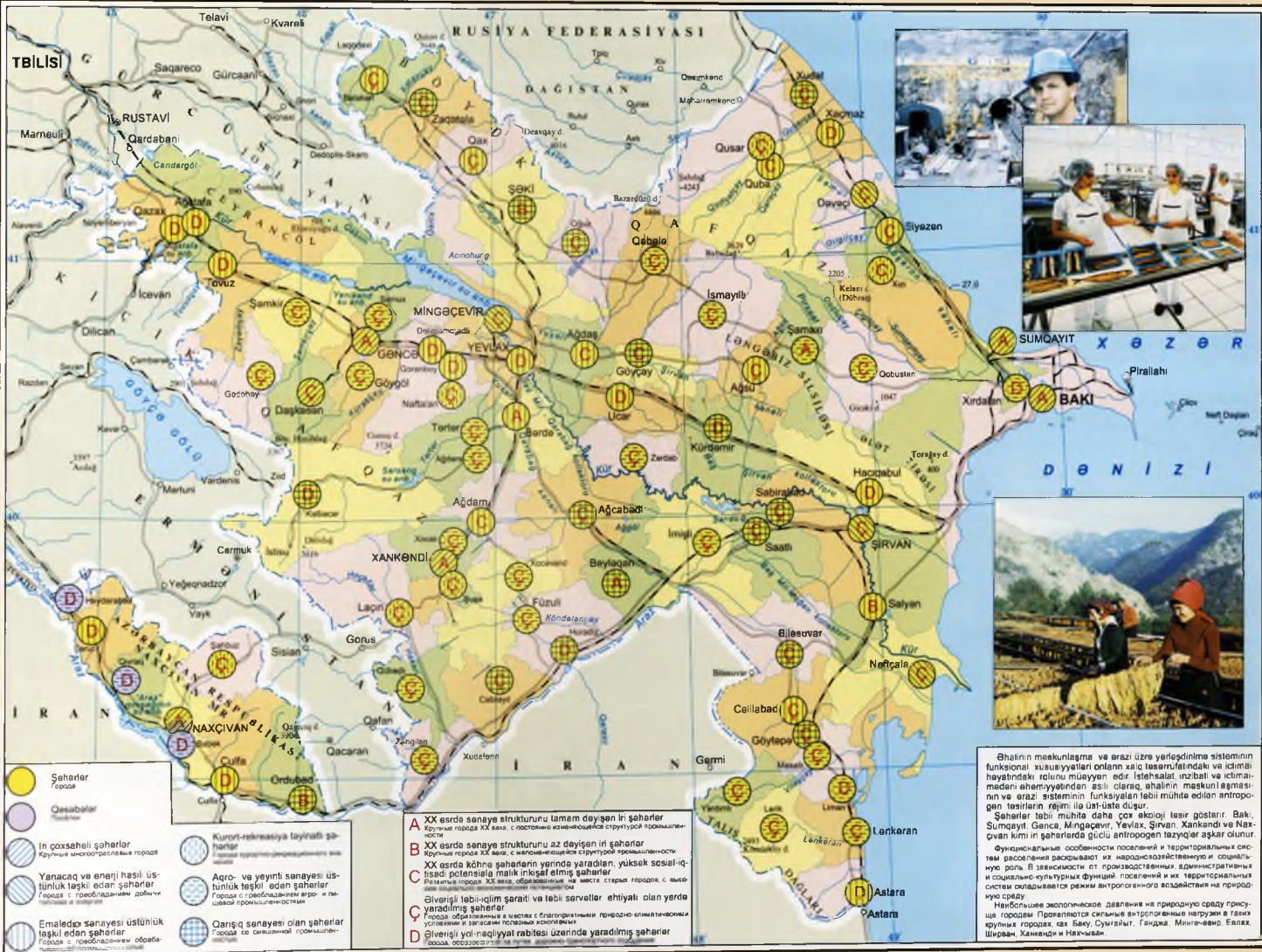
Примечание: 1. Центры районов на основной территории выделены красным цветом.
 2. Шерһәр lövhə haldəmişlə təbəqəyə bənzər ərazilər əvvəlki rəqəmlərlə verilməmişdir (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X).

Dövlət sərhədi	Государственные границы
Rayon sərhədi	Районные границы
Dəmir yolları	Железные дороги
Автомобил yolları	Автомобильные дороги

ŞƏHƏRLƏRİN FUNKSIONAL-GENETİK TIPLƏRİ ФУНКЦИОНАЛЬНО-ГЕНЕТИЧЕСКИЕ ТИПЫ ГОРОДОВ

Miqyas
Масштаб 1:1 500 000

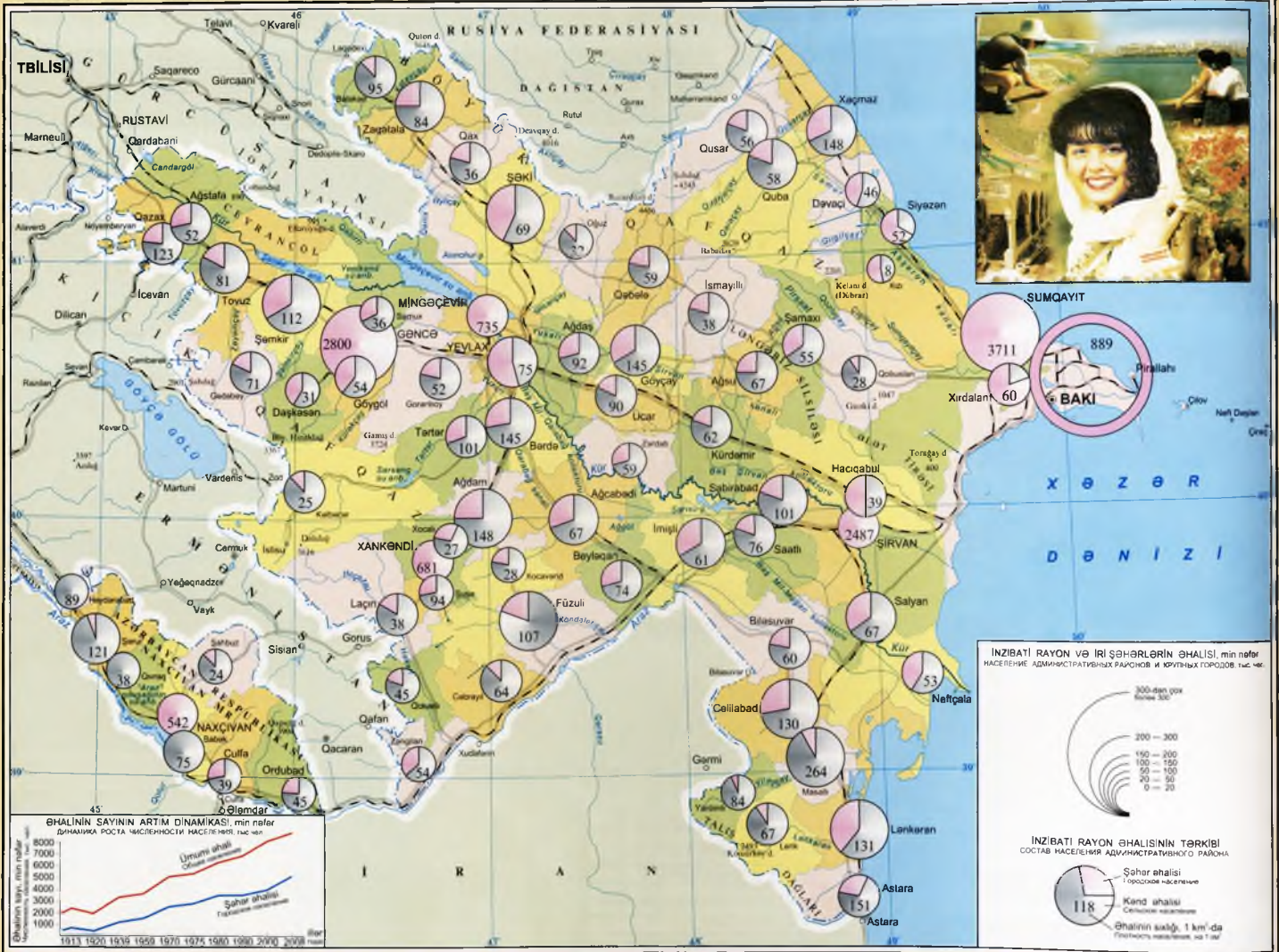

Əhəlinin məskunlaşma və ərazi üzrə yerləşmə sisteminin funksional xüsusiyyətləri onların xalq təsərrüfatında və idarətində həyata keçirilməsinə müəyyən ədəd tələbatları, məzali və istinad mədəni ağırlıqlarından əsli olaraq, əhəlinin məskunlaşmasının və ərazi sisteminin funksiyaları təbii mühitə edilən antropogen təsirlərin rejim ilə dərəcəsi ilədir.

Şəhərlər təbii mühitə daha çox ekoloji təsir göstərirlər. Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir, Yevlax, Şirvan, Xankəndi və Naxçıvan kimi in şəhərlərdə güclü antropogen təsirlər əsək olur.

Funksional xüsusiyyətləri pozulmuş və territorial xüsusiyyətləri sistem rəsvəlinə genişləndirən in xalq təsərrüfatında sosial və sosial-ekonomik rolunə. B zəvəncisiyyətli et prodüksiyasının, idarəetmə funksiyaları və sosial-kültür funksiyaları pozulmuş in şəhərlərdə sistem rəsvəlinə genişləndirən in antropogen təsirlərinə nəzərən təsirlərdir.

Nəbətəlişə ekologiyada dəyişmə nəzərən təsirlərdir. Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir, Yevlax, Şirvan, Xankəndi və Naxçıvan.

SUMQAYIT

BAKI

ƏKOLOJİ VƏZİYYƏTİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ

Miqyas
Məquraf 1: 1 500 000

Ən mühüm ekoloji vəziyyətlər — ətraf mühitin in qıymətli orqanizmlər, yamcazə yeməklə karbonatın atmosfərə buraxılması, sənaye istehsalatı tullantılarına suyu və torpağı zərərli etməsi, sənaye istehsalatı. Qlobal ekosistemlərin dağılması — ekoloji balansın itması səbəbindir. Azərbaycan bir sıra ekoloji cəhətdən çətin zonalar mövcuddur. Bu zonalara Ağdərzi yarımadası, Kür, Araz və Oçuqay çaylarının hövzələri, Gəncə, Mingəçevir, Şirvan köli in sahələri in əraziləri in əmək

Abşeron yarımadasının ərazisində, özünə sənaye infrastrukturu, yaşayış məntəqələrinin inqurması və bir fərdi ekoloji cəhətdən bəhrəli vəziyyətdədir və bəhərlənən əsas tərkib hissələrinin infaallığı çətinləşməyə başladıqca pozulmuşdur. Məsələn mövcuddur; onların vəziyyəti və mühafizə edilməsi ekoloji qıymətin in mühüm məsələlərindən biridir.

Məsələr rütubətli dəniz və okeanlardan mərkəzlənən in ucaq noqlələrinə çaldırın, həyatda müstəsna rol oynayan nohəng təbiəti in əsasındır.

Rütubət olmayan ərazilərdə külək yalnız dəniz əlaqətinə görə in əsasındır. Məsələn quruması, bu əraziləri inqurması şəkildə səhraya çevirməsinə səbəb olur. Məsələn məhəv ərazilər çətinliklə bəhərlənən in ətrafında, yarıqdaqların yarılmamasına və torpaq eroziyasına məruz qalır. Ərazilərin flora və fauna in dəyişli. Təbiə qiyim balansının pozulması və ekosistem parçalanması baş verir.

Bəhərlənən antropogen vəziyyətlərin əlaqəli inqurması in ətrafında insan yaşayışına zərərli inqurması mövcud olur ki, həyat məkanının çox hissəsini təbiə ekosistemləri tutsun.

ƏKOLOJİ VƏZİYYƏTİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ

- 1 Çox yüksək ekoloji vəziyyət səviyyəsi. Xüsusi mühafizə tədbirləri tələb olunmur.
- 2 Yüksək ekoloji vəziyyət səviyyəsi. Xüsusi mühafizə tədbirləri tələb olunmur.
- 3 Gənəlbəxş ekoloji vəziyyət qismən zəif pozulub. Mühafizə tədbirləri tələb olunmur.
- 4 Məhdud ekoloji vəziyyət səviyyəsi. Xüsusi mühafizə tədbirləri tələb olunmur.
- 5 Bəhrəli ekoloji vəziyyət qismən pozulub. Xüsusi mühafizə tədbirləri tələb olunmur.
- 6 Fəlakətli ekoloji vəziyyət təamamən pozulub. Kətasrofiyaya məruz qalıb. Ekologiya təamamən pozulub.

Главная экологическая задача — борьба с антропогенными загрязнениями окружающей среды, атмосферными выбросами углекислого газа в результате сжигания топлива, отравлением воды, почвы отходами промышленного производства. Развитие глобальных экосистем — главная экологическая проблема.

В Абшеронском полуострове ряд экологических напряженных зон. Это Абшеронский полуостров, Бакинские рай Курю, Азда, Очукай, территории крупных городов Гянджа, Мингочевир, Иранган. Территория Абшеронского полуострова со своей промышленной инфраструктурой, антропогенными нагрузками является экологически неблагоприятной, резко нарушена закономерная функционирование составных частей биосферы.

Наличие в составе лесов значительной доли экологично для жизни впаду от мейри и ованне до самых отдаленных участков ош. В пустыне, степях, для алаи, вельд дует топыш в сторону моря. Выступил лес равнинский шельфа-превращению превращению этой территории в пустыню. Территория на месте вырубленных лесов теперь в большей степени подвержена пожарам, обводнению оврагов и эрозии почв. Зависит изменение животной и растительной мир. Происходит нарушение природно-климатического баланса и разрушение экосистем.

ТӨБИƏTİ MÜHAFİZƏ ТƏСБІRLƏRİ ПРИРОДООХРАННЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ

Atmosfərə qazıvəri sənaye tullantılarının eltilməsinə nəzər edilməsi. Məşəl sənaye tullantıları ilə çirkərlənmiş torpağı və su hövzələrinin təmizlənməsi, meşə-park zonalarının yaradılması.

Meliorasiya işlərinin aparılması, eroziyaya qarşı torpaqların şümlənməsi. Ollaqların yağıntılaşdırılması üçün işlərin görülməsi, çəmən və ot bikiçlərinin səpilməsi.

Meliorasiya işlərinin aparılması, eroziyaya qarşı torpaqların şümlənməsi və yeməklərin təerasadınması. Qırılmış meşə massivlərinin bəzəvəsi.

Контроль за выбросами промышленных предприятий в атмосферу. Проведение работ по очистке почвы и водоемов загрязненных бытовыми, промышленными отходами, созданию лесопарковых зон.

Çaylara və göllərə atılan zəpərlər və meşəli tullantıların nəzarət olunması. Torpaqların vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün işlərin görülməsi. Şorlaşmış torpağı qurğ mubarizə, duzlu qumların, gübrə istifadəsinə nəzarət edilməsi.

Контроль за сбросом промышленных и бытовых отходов в реки и озера. Проведение мелиорационных работ по улучшению состояния почв, борьбе с засолением, нормализации водного и оросительного контроля за использованием удобрений.

Проведение мелиорационных работ, противорогниония впадина и террасирование склонов. Восстановление лесных массивов на месте вырубленных участков.

Милли парkların və qorucuların yaradılması. Səpilmə tədbirlərinin aparılması.

Создание национальных парков и заповедников. Проведение лесовосстановительных работ.

ABŞERON YARIMADASININ EKOLOJİ VƏZİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ АБШЕРОНСКОГО ПОЛУОСТРОВА

Miqyas
Məquraf 1: 230 000

Abşeron yarımadasının ekoloji vəziyyəti pəhləndirilmişdir. Abşeron yarımadasının biosfer təbəqəsi 100 ildən artıqdır ki, kəskin antropogen təzyiqləndirilib. Təbii ehtiyatların küllü istifadəsi, xammətin emalı, çoxsahəli sənaye obyektlərinin ekoloji baxımdan yanlış yerləşdirilməsi, nəqliyyat üçün kommunikasiya xətlərinin abəcdəzliyi, bərk və maye halında tullantıların yayılması yarımadaın ərazisini bəydan-bəyda zibiləklərə və çirkəb və hovzələnnə gəvirmişdir.
Sənaye istehsalı miqyasına görə Abşeron Azərbaycan Respublikasının ən iri sənaye rayonudur. Onun payına bütün respublikanın sənaye

istehsalı məhsullarının 70 %-i, ümumilikdə quruda neft çıxarımının 60 %-i, neft emalının hamısı, təqribən bütün neft-kimyə, maşınqayırmanın və metallurqiyarının 80 %-dən çoxu, elektrik enerjisinin 30 %-i, meşə və ağac emalının 75 %-dən çoxu, yəqini sənayesinin 40 %-dən çoxu, yüngül sənayesinin 50 %-i, tikinti materialları sənayesinin 70 %-i düşür.
Abşeron yarımadası ekosisteminin təxirə salınmaz bərpası iqlimə ehtiyacı var.

Экологическая обстановка на Абшеронском полуострове находится в неблагоприятном, критическом состоянии. Биосфера Абшеронского полуострова более 100 лет находится под негаснущими антропогенными прессингами. Неэкономичное использование природных ресурсов, переработка сырья, экологически неправильное размещение индустриальных объектов промышленности, загрязненность коммуникационных линий, транспортноки, размещение твердых отходов превратили территорию полуострова в сплошной загрязненный район.
По масштабам промышленного производства Абшерон является самым крупным промышленным регионом Азербайджанской Республики. На его долю приходится свыше 70% валовой продукции промышленности производством, около 60% общей нефтедобычи на суше, все нефтепереработка, почти все нефтехимия, свыше 80% машиностроения и металлообработки, около 30% выплавки алюминия, электротехника свыше 75%, черной и цветной металлургии, более 40% пищевой, 50% легкой промышленности, 70% промышленности строительных материалов всей республики.
Абшеронский полуостров нуждается в неотложном восстановлении стабильности его экосистемы.

- Baki şəhərinin inzibali rayonları
Административные районы города Баку
- 1 Nəsimi rayonu
Незимский район
 - 2 Nəpəliqan rayonu
Непелиганский район
 - 3 Nizami rayonu
Низамский район
 - 4 Yəsarli rayonu
Ясарский район
 - 5 Xətai rayonu
Хатайский район
 - 6 Səbail rayonu
Сабайский район

ABŞERON YARIMADASININ SƏNAYE TULLANTILARI İLƏ ÇİRLƏNMƏSİ ЗАГРЯЗНЕНИЕ АБШЕРОНСКОГО ПОЛУОСТРОВА ПРОМЫШЛЕННЫМИ ОТХОДАМИ

Miqyas 1:230 000

Abşeron yarımadası biosferinin ekoloji sabitliyini rayonun təbiət-sənaye istismarı və ekoloji tutumu nəzərə alınmadan sənaye-istehsalat obyektlərinin yerləşdirilməsi mənfəət göstərir.

Abşeron yarımadasında ətraf mühitin kəskin dəyişməsinə səbəb olan 150-dən artıq faydalı qazıntı yataqları istismar olunur. 16 min ha torpaq neft və neft məhsulları ilə, 2196 ha torpaq isə kimya sənayesinin tullantıları ilə çirklənmişdir.

Abşeron yarımadası ərazisində yay mövsümündə quruyan 100-dən artıq su hovuzları var. Onlar layətlər, istismar olunmuş çuyu suları, sənaye və yaşayış məntəqələrindən alınan qirkab suları qatılımları. Onların suları yüksək minerallaşmış, kərkəndində onlarla zərərli kimyəvi maddələr və radioaktiv nüklidlər var. Bu gün Bakı şəhəri ərazisində 50%-dən çoxu kanalizasiya şəbəkəsi ilə təmin olunmayıb. Böyük Şor gölünə sülkə ərzində yaxınlıqda qəsəbələrə 70 m³m³ qirkab suları tökülür.

Bulbuğa gölü ilə böyük yaşayış məskəninə, o cümlədən Şabınçu və Suraxanı rayonlarının kanalizasiya suları qatılıma çevrilmişdir.

Əsas ekoloji təhlükəni bərk sənaye-məişət tullantıları yaradır. Bu tullantılar dəm lazımı nəzarət, saxlanma və istifadə olunma qaydalarına riayət edilmədən zibilizasiya əli. Son 30 ildə ümumiyyətlə zibilizasiya 20 min t. tullantı yığılmışdır. Abşeronun atmosferinə sənaye və təsəvvüat tərəfindən 2 mln.m³ qədər qaz şəklinde zərərli maddələr atılır.

Abşeronun təbiət radioaktiv fonu 8 mkrR/saa ətrafında ləreldüdü edir. Ancaq sənaye tullantılarının nəticəsində bəzi yerlərdə radioaktivlik on, yüz dəfəyə və daha artıq münkmün olan rədasıya fonu keçir. Belə vəziyyətə qədər neft quyularından, Ramana və Yeni Suraxanı qəsəbələrindəki yuq zavodlarından ərazilərdə rast gəlinir. Radionüklidlərin çirklənmə əhəlini sədləşdirmə üçün təhlükə yaradır və tələfat zonalarının formalaşmasına səbəb olur.

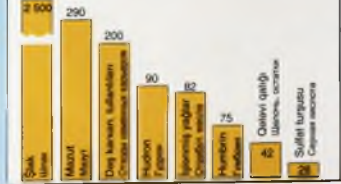
Na ekologiyə uyğun sabitlikə biosferi Abşeronun ekologiyə uyğun rədasıya istismarı və təsəvvüatın nəticəsində eksploatasiya edilən qirkab suları və sənaye-istehsalat obyektlərinin yerləşdirilməsi mənfəət göstərir.

Na Abşeronun polostravə eksploatasiya edilən qirkab suları və sənaye-istehsalat obyektlərinin yerləşdirilməsi mənfəət göstərir. Na Abşeronun polostravə eksploatasiya edilən qirkab suları və sənaye-istehsalat obyektlərinin yerləşdirilməsi mənfəət göstərir.

Na Abşeronun polostravə eksploatasiya edilən qirkab suları və sənaye-istehsalat obyektlərinin yerləşdirilməsi mənfəət göstərir. Na Abşeronun polostravə eksploatasiya edilən qirkab suları və sənaye-istehsalat obyektlərinin yerləşdirilməsi mənfəət göstərir.

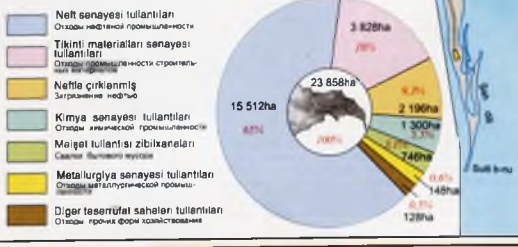
TAM GÜCÜ İLƏ İSLƏ YENİ İSTEHALAT MÜƏSSİSƏLƏRİNİN SƏNAYE TULLANTILARININ İLLİK HƏCMI, mln t. ÖLƏM PROMYŞLƏNİYYE OTXODOV ZA GOD PRI PÖLNOY PROIZVODSTVENNOY MOŞNOŞTI PREDPRİYATI, tıs t.

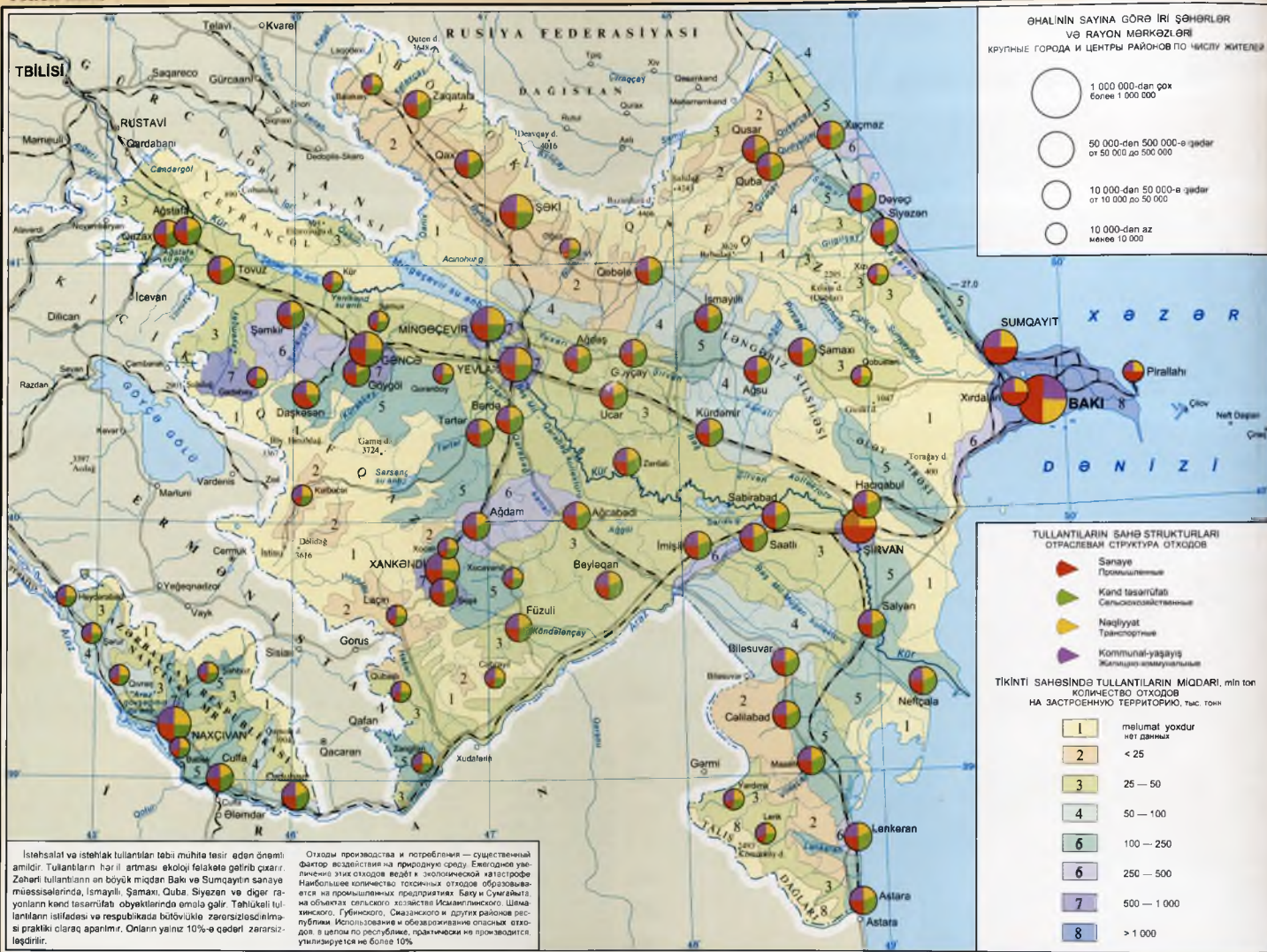

- Bakı şəhərinin inzibati rayonları
- Nasimi rayonu
 - Nəsimli rayonu
 - Nizami rayonu
 - Yasamal rayonu
 - Mərkəzi rayonu
 - Səbail rayonu

- Neft tullantıları ilə çirklənmiş ərazilər
- Neft hovuzları çirklənmiş ərazilər
- Neft tullantıları ilə çirklənmiş su hövzələri
- Təsəvvüat tullantıları ilə çirklənmiş ərazilər
- İşlənmis yağlarla çirklənmiş ərazilər
- Şəhərlərdə çirklənmiş ərazilər
- Dağ kəməni tullantıları ilə çirklənmiş ərazilər
- Çum kanalizasiya tullantıları ilə çirklənmiş ərazilər
- Məişət tullantıları zibilizasiyanın sahələri

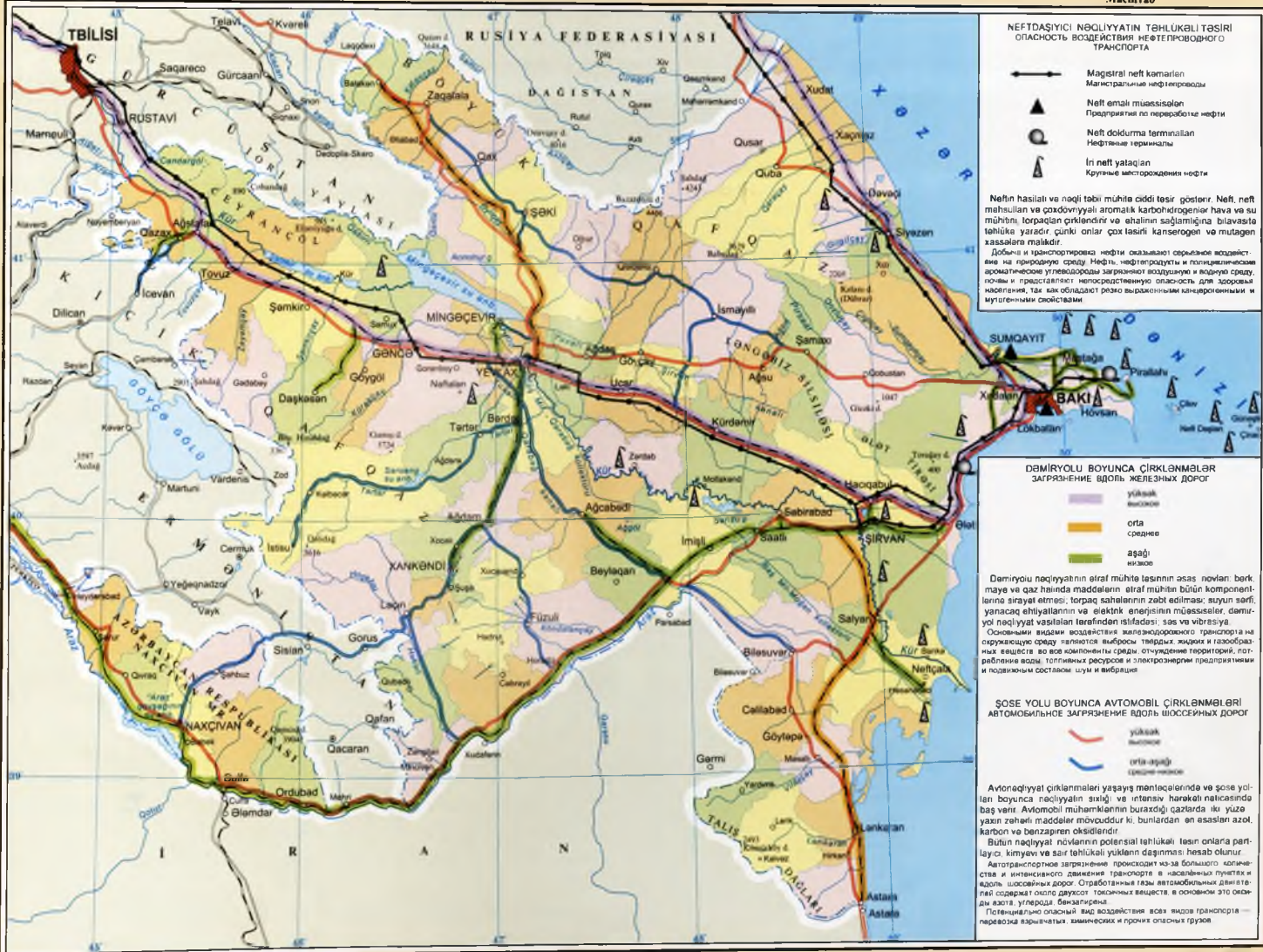
SƏNAYE TULLANTILARININ STRUKTURU
STRUKTURA PROMYŞLƏNİYYE OTXODOV

NEFT KƏMƏRİ, DƏMİRYOLU VƏ AVTOMOBİL NƏQLİYYATLARININ TƏSİRİ
ВОЗДЕЙСТВИЕ НЕФТЕПРОВОДНОГО, ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО И АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА

Miqyas
Масштаб 1: 1 500 000

NEFTDAŞIYICI NƏQLİYYATIN TƏHLÜKLÜ TƏSİRİ
ОПАСНОСТЬ ВОЗДЕЙСТВИЯ НЕФТЕПРОВОДНОГО ТРАНСПОРТА

- Магистрал нефть кəmərləri
- ▲ Предпријатия по переработке нефти
- Нефть дökürmə terminalları
- ▲ Круглые месторождения нефти

Нефть hasilatı və nəqli təbii mühitə ciddi təsir göstərir. Neft, neft məhsulları və çəxərdən qaynaqlanan atomik kənarlaşdırma fəvva və su mühitəni torpaqları çirkləndirir və ahalənin sağlamlığına bəlavə təhlükə yaradır, çünki onlar çox təsiri kanserojen və mutagen xassələrə malikdir.

Добыча и транспортировка нефти оказывают серьезное воздействие на природную среду. Нефть, нефтепродукты и полициклические ароматические углеводороды загрязняют водную среду и вносят свой вклад в распространение непосредственную опасность для здоровья населения, так как обладают резко выраженными канцерогенными и мутагенными свойствами.

DƏMİRYOLU BOYUNCA ÇİRLƏNMƏLƏR
ЗАГРЯЗНЕНИЕ ВОДОЙ ЖЕЛЕЗНЫХ ДОРОГ

- yüksək dərəcədə
- orta dərəcədə
- aşağı dərəcədə

Dəmiryolu nəqliyyatının ətraf mühitə təsiri əsasən ondan ibarətdir: bərk maye və qaz halında maddələrin ətraf mühitə bütün komponentləri ilə sərbəst ehtimalı; torpaq sahələrinin zəbt edilməsi; uzun sarı, yanacaq ehtiyatının və elektrik enerjisinin məqsətlər, dəmiryolu nəqliyyat vasitələrinin istifadəsi; səs və vibrasiya.

Основными видами воздействия железнодорожного транспорта на окружающую среду являются выбросы паров, жидких и газообразных веществ во все компоненты среды, отчуждение территорий, потребление воды, топливных ресурсов и электроэнергии предприятиями и подстанциями системы, шума и вибрация.

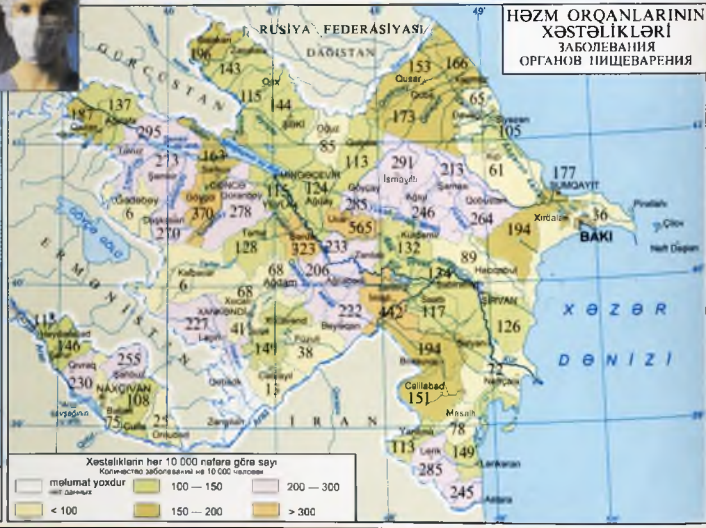
ŞOŞE YOLU BOYUNCA AVTOMOBİL ÇİRLƏNMƏLƏRİ
АВТОМОБИЛЬНОЕ ЗАГРЯЗНЕНИЕ ВОДОЙ ШОССЕЙНЫХ ДОРОГ

- yüksək dərəcədə
- orta-aşağı dərəcədə

Avtomobil nəqliyyatı ətraf mühitə təsiri əsasən ondan ibarətdir: bərk maye və qaz halında maddələrin ətraf mühitə bütün komponentləri ilə sərbəst ehtimalı; torpaq sahələrinin zəbt edilməsi; uzun sarı, yanacaq ehtiyatının və elektrik enerjisinin məqsətlər, avtomobil nəqliyyat vasitələrinin istifadəsi; səs və vibrasiya.

Основными видами воздействия автотранспорта на окружающую среду являются выбросы паров, жидких и газообразных веществ во все компоненты среды, отчуждение территорий, потребление воды, топливных ресурсов и электроэнергии предприятиями и подстанциями системы, шума и вибрация.

**BRONXIAL ASTMA
 БРОНХИАЛЬНАЯ АСТМА**

Xəstələrin hər 10 000 nəfərə görə say
 Количество заболеваний на 10 000 человек

malumat yoxdur нет данных	10 — 20	30 — 40
< 10	20 — 30	> 40

**QAN DÖVRƏNİ XƏSTƏLİKLƏRİ
 ЗАБОЛЕВАНИЯ СИСТЕМЫ КРОВООБРАЩЕНИЯ**

Xəstələrin hər 10 000 nəfərə görə say
 Количество заболеваний на 10 000 человек

malumat yoxdur нет данных	< 100	100 — 200	200 — 300	300 — 400	> 400
------------------------------	-------	-----------	-----------	-----------	-------

Təbi mühitin ekoloji vəziyyəti əhəli sağlamlığına birbaşa təsir göstərir. Təbi mühitin ekoloji vəziyyətin pisləşməsi havanın təmizlənməsinə və insan əmrinin uşaqmasına səbəb olur. Əhəlinin sağlamlığı dövlətin iqtisadi və ekoloji rifahının ən mühüm göstəricilərindən biridir. Son zamanlar Azərbaycanda ətraf mühitin çirkinləşməsi əlaqədar olaraq xəstələrin xəstəliyinə müşahidə olunur. Bakı və Sumqayıt kimi iri şəhərlərdə təmiz, içməli suyun tələpini və suda məhsuldarlığı. Kəmyay çirkinləşməsi daha böyük ölçüdə görə təbi mühitin ekoloji vəziyyəti yüksək təhlükə həddindədir.

**TİREOTOKSİKÖZ XƏSTƏLİYİ
 ЗАБОЛЕВАНИЕ ТИРЕОТОКСИКОЗОМ**

Xəstələrin hər 10 000 nəfərə görə say
 Количество заболеваний на 10 000 человек

malumat yoxdur нет данных	5 — 10	20 — 30
< 5	10 — 20	> 30

Ətraf mühitin çirkinləşməsinin əhəli sağlamlığına təsiri müxtəlif bioloji proseslərdə meydana gəlir insan orqanizminin toxumalarında zərərli maddələrin toplanması o cümlə nəticələndir.

Ən tipik xəstəliklər tərəffus orqanizminin xəstəlikləri yolu ilə xəstəliklər, avtonomiyat vasitələrindən havaya atılan qurğuşun uşaqların sinir psixiki inkişafında mənfi dəyişikliklər törədir. Qurğuşunun miqdarının artması insanın reproduktiv funksiyasına mənfi təsir göstərir, əndərin sistemini fəaliyyətini pozur. Ətraf mühitin bir çox çirkinləşdirici amillərinə "rak amili" və ya müəyyən şərhlərə realiyə bəzi "xəstəlik yaranadır" amil kimi baxılır.

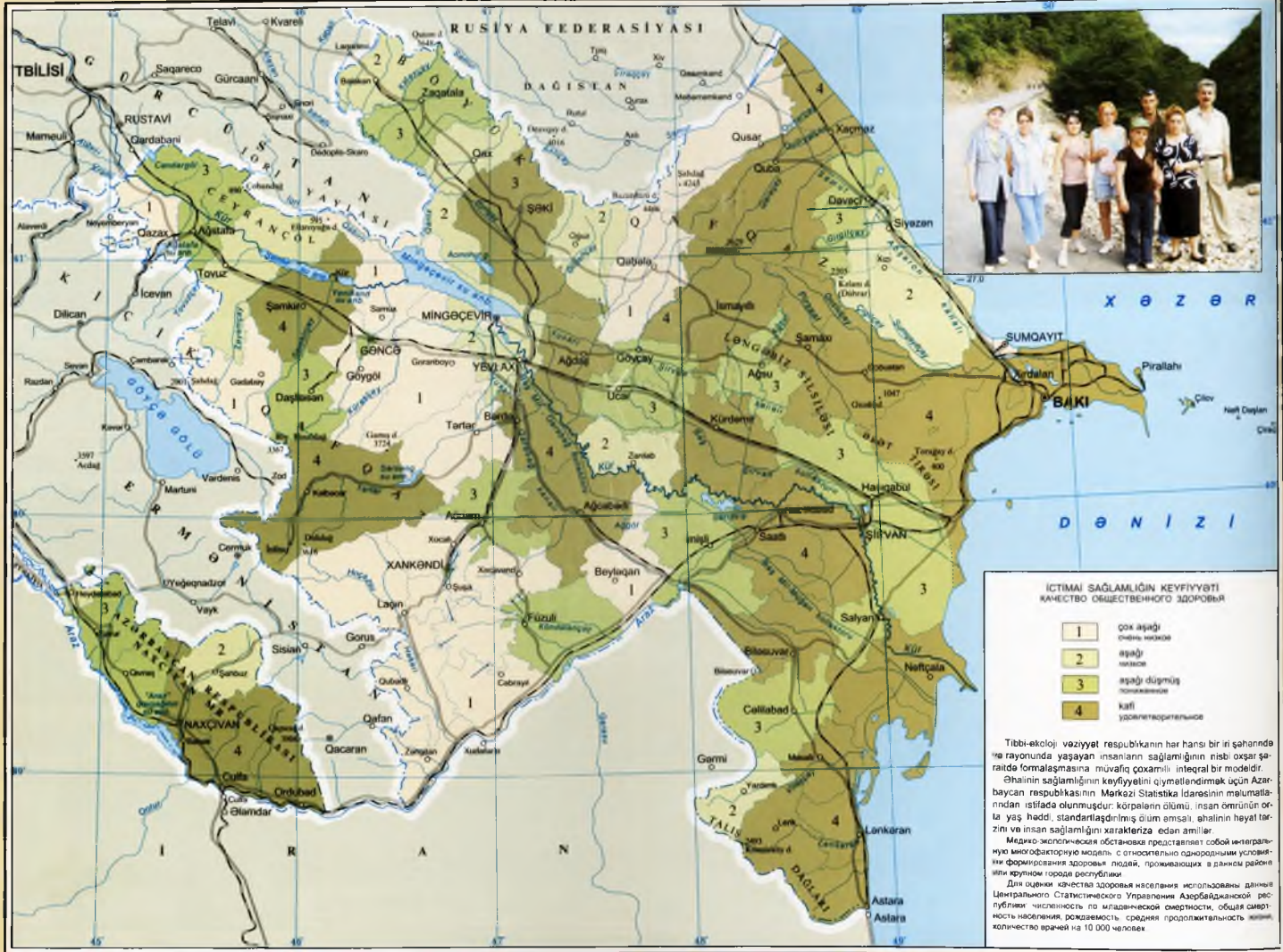
İnsanların normal həyat şəraitinin təmin olunması üçün xüsusi həyat fəaliyyətinin təminatında sisteminin yaradılması zərurətidir. Respublikada sosial-iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşdırılması, sosial-iqbi və sanitariya-epidemioloji tədbirlərin həyata keçirilməsi, insanların həyat fəaliyyətini bütün sahələrdə təbii mühitə metodlarla kəskin nəzarət olunması.

Экологическое состояние природной среды оказывает прямое влияние на здоровье населения. Ухудшение экологического состояния природной среды вызывает увеличение заболеваемости и сокращение продолжительности жизни людей. Зловещие изменения являются важнейшими факторами экономического и экологического благополучия страны. В последнее время в Азербайджане наблюдается рост числа случаев заболеваний, связанных с загрязнением окружающей среды. Показателем является повышение заболеваемости эндокринными заболеваниями в крупных городах, таких как Баку и Сумгаит, в которых эмпирически загрязнение атмосферного воздуха, питьевой воды, почвы и продуктов питания постоянно превышает допустимый уровень.

Воздействие загрязненной окружающей среды на здоровье населения проявляется в разнообразных биологических процессах: от нарушения репродуктивных веществ в тканях человеческого организма до смертности. Наиболее типичными являются заболевания органов дыхания, эндокринные заболевания, прехронические изменения психоэмоционального развития детей при воздействии свинца. Источником поступления которого в атмосферу является автотранспорт. Повышенная содержание свинца оказывает неблагоприятное воздействие на ферментативную функцию хлоропласта и вызывает нарушение эндокринной системы. Многие факторы загрязненной окружающей среды рассматриваются как "факторы риска" или же "предпосылки болезней", которые при определенных условиях могут реализоваться.

Для обеспечения нормальных условий жизни людей необходимо создание специальных систем биоэкологического улучшения (социально-экономической ситуации в республике, проведение социально-экономических и санитарно-экологических мероприятий) строгое соблюдение природоохраняющих методов ведения хозяйства, во всех сферах жизнедеятельности человека.

1. ƏTRAF MÜHİT SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ KONVENSIYALAR

1. BMT-nin "Təhlükəli tullantıların sərhədlərərsi daşınmasına və kənarlaşdırılmasına nəzarət haqqında" Bazel Konvensiyası. Azərbaycan Respublikası bu Konvensiyaya 2001-ci ildə qoşulmuşdur.
2. "Kökünün kəsilməsi təhlükəsi" olan vəhşi fauna və yabani flora növlərinin Beynəlxalq ticarət haqqında" Konvensiya (CITES). Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi sözügedən Konvensiyanı 23.06.1998-ci ildə ratifikasiya etmişdir.
3. "Ozon qatının qorunması haqqında" Vyana Konvensiyası və "Ozon qatını daşıdan maddələr üzrə Montreal Protokolu". Azərbaycan Respublikası sözügedən Konvensiyaya və Protokola 25 iyun 1995-ci il tarixi Qanunu ilə qoşulmuşdur.
4. BMT-nin İqlim dəyişmələri üzrə qarşıya Konvensiyası. Azərbaycan Respublikası bu Konvensiyayı 1995-ci ildə, 18 iyul 2000-ci ildə isə Konvensiyaya əlavə olan Kioto Protokollunu ratifikasiya etmişdir.
5. Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi üzrə Konvensiya (Su Konvensiyası). 14.03.2000-ci ildə Milli Məclis tərəfindən ratifikasiya olunmuş və 03.08.2000-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təsdiq edilərək qüvvəyə minmişdir.
6. Biomüxtəliflik üzrə Konvensiya. Azərbaycan Hökuməti 14 mart 2000-ci il tarixində adı çəkilən Konvensiyaya və 2005-ci ildə isə Konvensiyanın Bioloji təhlükəsizliyə dair Kartagena Protokolluna qoşulmuşdur.
7. "Davamlı Üzvi Çirkəndiricilər haqqında" Stokholm Konvensiyası. Azərbaycan Respublikası bu Konvensiyaya 19 dekabr 2003-cü il tarixində qoşulmuşdur.
8. BMT-nin Səhraləməyə Qarşı Müənzə Konvensiyası. Bu Konvensiyası 24 aprel 1998-ci ildə ratifikasiya olunmuşdur.

2. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN FƏRMAN VƏ SƏRƏNCAMLARI

1. "Bitki mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi. № 545
2. "Pestisidlər və aqrokimyəvi maddələr haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi. 25 iyul 1997-ci il, № 618
3. "Bitki mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar inzibati hüquqpozmalər haqqında Azərbaycan Respublikası Məcəlləsinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi". Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi. 25 iyul 1997-ci il, № 618
4. "Torpaq islahatı haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi. 13 avqust 1996-cı il, №482
5. Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 1997-ci il tarixli qanunu ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası Meşə Məcəlləsinin tətbiq edilməsi. 30 mart 1998-ci il, № 693
6. "Yerin təki haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi. 27 aprel 1998-ci il, №701
7. "Baliqçılıq haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi. 13 iyun 1998-ci il, № 722
8. "İstehsalat və məişət tullantıları haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi. 26 oktyabr 1998-ci il, № 3
9. "Azərbaycan Respublikası Su Məcəlləsinin tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bezi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi haqqında. 13 fevral 1999-cu il, № 104
10. "Dövlət torpaq kadastı, torpaqların monitorinqi və yerqoruluşu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi. 12 mart 1999-cu il, № 113
11. "Ekoloji təhlükəsizlik haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi. 04 avqust 1999-cu il, № 173
12. "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi. 04 avqust 1999-cu il, № 173

13. Azərbaycan Respublikasının 25 iyun 1999-cu il tarixi qanunu ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsinin tətbiq edilməsi. 04 avqust 1999-cu il, № 176
14. "Hayvanlar aləmi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi. 30 avqust 1999-cu il, № 186
15. "Su təchizatı və tullantı sular haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi. 06 mart 2000-ci il, № 299
16. "Torpaqların müntəbillyi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi. 06 mart 2000-ci il, № 299
17. Faydalı qazıntı ehtiyatlarının dövlət balansının aparılması qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında. 06 mart 2000-ci il, № 293
18. "Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektleri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi
19. "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun icrasının təmin edilməsi. 30 avqust 2000-ci il, № 392
20. "Atmosfer havasının mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi. 11 iyun 2001-ci il, № 501
21. "Azərbaycan Respublikasının Dövlət təbiət və biosfer qoruyğunun ümumi Əsasnaməsi" nin və "Azərbaycan Respublikasının milli parklarının ümumi Əsasnaməsi" nin təsdiq edilməsi haqqında. 04 iyul 2001-ci il, № 531
22. "Atmosfer havasının mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə bağlı əlavə tədbirlər. 29 yanvar 2002-ci il, № 689
23. "Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi. 18 aprel 2002-ci il, № 689
24. "Kökünün kəsilməsi təhlükəsi olan fauna və yabani flora növlərinin beynəlxalq ticarət haqqında" Konvensiyaya qoşulmuş (CITES) digər tərəflər və Katiblik ilə əlaqə saxlamaq üçün onun Azərbaycan Respublikasında inzibati orqanının təyin edilməsi. 08 iyul 1999-cu il, № 189
25. Azərbaycan Respublikasında Xəzər dənizi sahələrindən istifadənin tənzimlənməsinə dair bezi tədbirlər haqqında. Bakı şəhəri, 13 yanvar 2003-cü il, № 1122
26. Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Programının təsdiq edilməsi haqqında. 21 oktyabr 2004-cü il, № 462
27. Xəzər dənizinin çirkənləndirilmədən qorunması üzrə bezi tədbirlər haqqında. 20 iyun 2007-ci il, № 2244
28. Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bezi tədbirlər haqqında. Bakı şəhəri, 20 iyun 2007-ci il, № 2245
29. Xəzər dənizinin çirkənləndirilmədən qorunması üzrə əlavə tədbirlər haqqında. Bakı şəhəri 13 iyun 2008-ci il
30. Azərbaycan Respublikasında yaşılıqların salınması sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi haqqında. Bakı şəhəri, 13 iyun 2008-ci il

3. ƏTRAF MÜHİTƏ DAİR AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNLARI

1. Bitki mühafizəsi haqqında. 05 dekabr 1996-cı il, № 210 Q
2. Azərbaycan Respublikasının torpaq məcəlləsinə dəyişikliklər edilməsi
3. Pestisidlər və aqrokimyəvi maddələr haqqında. 06 may 1997-ci il, № 294 Q
4. "Bitki mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası qanununun tətbiqi ilə əlaqədar inzibati hüquqpozmalər haqqında Azərbaycan Respublikası Məcəlləsinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi
5. Torpaq islahatı haqqında. 16 iyul 1996-cı il, №155 LQ
6. Azərbaycan Respublikası Su Məcəlləsinin təsdiq edilməsi haqqında. 26 dekabr 1997-ci il, № 418 LQ
7. Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında. 30 dekabr 1997-ci il, № 423 LQ
8. Azərbaycan Respublikasının meşə məcəlləsinin təsdiq edilməsi haqqında. 30 dekabr 1997-ci il, №424 LQ

9. Yerin tiki haqqında. 13 fevral 1998-ci il, №439 IQ
10. Balıqçılıq haqqında. 27 mart 1998-ci il, № 457 IQ
11. Hidrometeorologiya fəaliyyəti haqqında. 17 aprel 1998-ci il, № 485 IQ
12. İstehsalat və məişət tullantıları haqqında. 30 iyun 1998-ci il, № 514 IQ
13. Azərbaycan Respublikası Su Məcəlləsinin təbiiq ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi. 11 dekabr 1998-ci il, № 584 IQ
14. Dövlət torpaq kadastı, torpaqların monitorinqi və yerquruluşu haqqında. 22 dekabr 1998-ci il, № 593 IQ
15. Heyvanlar aləmi haqqında. 04 iyun 1999-cu il, № 675 IQ
16. Ekoloji təhlükəsizlik haqqında. 08 iyun 1999-cu il, № 677 IQ
17. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında. 08 iyun 1999-cu il, № 678 IQ
18. Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə haqqında. 18 iyun 1999-cu il, № 686 IQ
19. Azərbaycan Respublikasının "Ətraf mühit ilə bağlı məsələlərdə məlumatın əldə edilməsi, icraiyyətin qərar qəbul edilməsində iştirakı və ədalət məhkəməsinin açıq keçirilməsi haqqında" BMT-nin Konvensiyasına qoşulması barəsində. 09 noyabr 1999-cu il, № 736 IQ
20. Su təchizatı və tullantı suları haqqında. 28 oktyabr 1999-cu il, № 723 IQ
21. Torpaqların münbitliyi haqqında. 30 dekabr 1999-cu il, № 788 IQ
22. Xüsusi mühafizə olunan təbii əraziləri və obyektləri haqqında. 24 mart 2000-ci il, № 840 IQ
23. Atmosfer havasının mühafizəsi haqqında. 27 mart 2001-ci il, № 109 IIQ
24. Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında. 12 mart 2002-ci il, № 270
25. "Böyük məsafələrdə havanın transərhəd girdəndirilməsi haqqında" Konvensiyaya qoşulmaq haqqında. 09 aprel 2002-ci il, № 291 IIQ

4. XÜSUSİ MÜHAFİZƏ OLUNAN ƏRAZİLƏRİN YARADILMASI HAQQINDA

1. Azərbaycan Respublikasının Şahbuz Dövlət Təbiiat Qoruğunun və Ordubad Milli Parkının yaradılması haqqında. Bakı şəhəri, 16 iyun 2003-cü il, № 1249
2. Azərbaycan Respublikasının Şirvan və Ağdöğ Milli Parklarının yaradılması haqqında. Bakı şəhəri, 05 iyul 2003-cü il, №1298
3. Azərbaycan Respublikasının Hirkan Milli Parkının yaradılması haqqında. Bakı şəhəri, 9 fevral 2004-cü il, № 81
4. Azərbaycan Respublikasının Altıağac Milli Parkının yaradılması haqqında. Bakı şəhəri, 31 avqust 2004-cü il, №365
5. Azərbaycan Respublikasının Eldar şamı Dövlət Təbiiat Qoruğunun yaradılması haqqında. Bakı şəhəri, 16 dekabr 2004-cü il, №550
6. Azərbaycan Respublikasının Abşeron Milli Parkının yaradılması haqqında. Bakı şəhəri, 8 fevral 2005-ci il, №622
7. Azərbaycan Respublikasının Göygöl Milli Parkının yaradılması haqqında. Bakı şəhəri, 01 aprel 2008-ci il
8. Azərbaycan Respublikasının Korçay Dövlət Təbiiat Qoruğunun yaradılması haqqında. Bakı şəhəri, 01 aprel 2008-ci il

5. ƏTRAF MÜHİTƏ DAİR AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI NAZİRLƏR KABİNETİNİN QƏRRLƏRİ

1. Azərbaycan Respublikası ərazisində radiasiya təhlükəsizliyinə nəzarət gücləndirmək tədbirləri haqqında. 11 iyul 1997-ci il, №76
2. Su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi üzərində dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında. 25 sentyabr 1998-ci il, №195

3. Sulan vəziyyətinə təsir edən müəssisələrin, qurğuların digər obyektlərin tikiləcəyi yerlərin müəyyənləşdirilməsi və onların tikinti layihələrinin razılaşdırılması, onların dövlət ekspertizası və istismara verilmə qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında. 28 sentyabr 1998-ci il, №197

4. Azərbaycan Respublikasında yayılmış bəzi faydalı qazıntı yataqlarının qanunsuz işlənməsi nəticəsində təbiətə dəymiş ziyanı görə yeni ödəmə normalarının təsdiq edilməsi haqqında. 28 dekabr 1998-ci il, №239

5. Yer tiki sahəsində faydalı qazıntıların çıxarılması, faydalı qazıntıların çıxarılması ilə əlaqədar olmayan yeraltı qurğuların tikmək və istismar etmək məqsədi ilə "Dağ-mədən ayırması" statusunun verilməsi Qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında. 09 yanvar 1999-cu il, №1

6. Faydalı qazıntıların çıxaran müəssisələrin, dağ-mədən qazmalarının, buruq quyularının və faydalı qazıntıların çıxarılması ilə əlaqədar olmayan yeraltı qurğuların lağv və konservasiya edilməsi qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında. 09 yanvar 1999-cu il, №2

7. Meşə fondunun zərərvericilərdən və xəstəliklərdən mühafizəsi üzrə fitosanitar qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında. 09 yanvar 1999-cu il, №16

8. Azərbaycan Respublikasında balıq ehtiyatlarının mühafizəsi və balıq ovu qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında. 24 sentyabr 1999-cu il, №152

9. Meşələrin qorunub saxlanması və təkrar istehsalı fondunun istifadə qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında. 21 may 1999-cu il, №83

10. "Meşə fondunun vəziyyətinə, istifadəsinə, mühafizəsinə, qorunmasına və meşələrin bərpasına dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi qaydası"nın təsdiq edilməsi haqqında. 03 fevral 2000-ci il, №15

11. Su mühafizə zonasının, onların sahil mühafizə zolaqlarının ölçülərinin, sərhədlərinin və istifadəsinin müəyyənləşdirilməsi qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında. 24 mart 2000-ci il

12. Meşə fondunun mühafizəsi, qorunması və meşələrin bərpası qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında. 01 may 2000-ci il, №72

13. Ekzogen geoloji proseslərə maruz qalmış torpaqlarda mühəndis-texniki və kənd təsərrüfatı işlərinin aparılmasına icazə verilməsi haqqında. 01 may 2000-ci il, №79

14. Balıqçılıq və ovçuluq təsərrüfatlarının ehtiyacları üçün su obyektlərindən istifadə qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında. 08 may 2000-ci il, №82

15. İstehsalat tullantılarının axıdılması (atılması) qadağan edilən istehsalat və müəssisə növləri haqqında. 13 iyul 2000-ci il, № 122

16. Azərbaycan Respublikasının "Qirmızı Kitab" haqqında əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə. 15 iyul 2000-ci il, №125

17. Su obyektlərindən hidroenergetika ehtiyacları üçün istifadə qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında. 06 dekabr 2000-ci il, №216

18. Azərbaycan Respublikasında xüsusi mühafizə olunan təbii əraziləri və obyektləri ilə bağlı bəzi normativ hüquq aktlarının təsdiq edilməsi haqqında. 04 yanvar 2001-ci il, №238

19. "Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə dövlət fondu haqqında Əsasnamə", "Ekoloji auditor fəaliyyətinin aparılması qaydaları"nın və "Dövlət ekoloji ekspertizasının maliyyələşdirilməsi qaydası"nın təsdiq edilməsi haqqında. 22 fevral 2000-ci il, № 40

20. Təhlükə potensialı obyektlərin dövlət reyestrində qeydiyyatdan keçirilməsi qaydasının təsdiq edilməsi haqqında. 25 oktyabr 2001-ci il, №167

21. "Atmosfer havasına atılan zərərli maddələrin və onun fiziki mənbələrinin inventarlaşdırılması qaydaları", "Atmosfer havasının mühafizəsi sahəsində dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi qaydası", "Atmosfer havasına zərərli kimyavi, bioloji və fiziki təsir göstərən mənabərlər olan hüquq şəxslərinin atmosfer havasının mühafizəsinə həyata keçirmə qaydası" və "Atılmanın texniki normalarının və atılmanın yol verilən həddinin təbii edildiyi obyektlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında. 15 aprel 2002-ci il, № 63

22. "Atmosfer havasına atılan zərərli maddələrin və ona zərərli fiziki təsirlərin dövlət uqdu qaydalarının", "Atmosfer havasına zərərli maddələrin atılmasına və zərərli fiziki təsirlərə xüsusi icazənin verilməsi qaydalarının" və "Atmosfer havasına zərərli maddələrin atılmasına və zərərli fiziki təsirlərə xüsusi icazə alınmasına görə ödəmələrin miqdarı və istifadə olunması qaydalarının" təsdiq edilməsi haqqında. 13 iyul 2002-ci il, №112